

ՓՐԱՆԿԻՍԿՈՍ ԲԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏ

ՄԻՐՈՅ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՅՈՐԴՈՐ

Հայ Կաթողիկե Պատրիարքութիւն
2016

“ՄԻՐՈՅ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆԸ”

**ՅԵՏ-ՍԻՆՈՂԵԱՆ
ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՅՈՐԴՈՐ**

ՓՐԱՆԿԻՍԿՈՍ
ՍՐԲԱԶԱՆ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԻՆ

**ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆԵՐՈՒՆ,
ՔԱՀԱՆԱՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ՍԱՐԿԱԽԱԳՆԵՐՈՒՆ
ՆՈՒԻՐԵԱԼ ԱՆՁԵՐՈՒՆ,
ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ԱՄՈՒՍԻՆՆԵՐՈՒՆ
ԵՒ ԲՈԼՈՐ
ՀԱԽԱՏԱՑԵԱԼ ԱԾԽԱՐՀԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ**

ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ՄԷՋ ՄԻՐՈՅ ՄԱՍԻՆ

1. Ընտանիքին ծոցին մէջ ապրուած ՍԻՐՈՅ ՈՒՐԱԽՆ-ՈՒԹԻԻՆԸ նաեւ Եկեղեցւոյ ուրախութիւնն է: Ինչպէս որ Սինոդական Հայրերը ճշեցին, ի հեճուկս ամուսնական տազնապին բազմապիսի երեւոյթներուն, “ընտանիքին փափաքը կենսունակ կը մնայ յատկապէս երիտասարդներուն մօտ եւ կը դրդէ Եկեղեցին”¹: Իբր պատասխան այս ցանկութեան՝ “ընտանիքին վերաբերող քրիստոնէայ աւետումը իսկապէս բարի լուր մըն է”²:

2. Ամուսնութեան ինչպէս նաեւ ընտանիքին կարելորութեան նկատմամբ Սինոդական որոնումները կարելի դարձուցին ներկայ աշխարհիս մէջ ընտանիքներու վիճակը պարզել, մեր ակնարկը ընդարձակել եւ մեր գիտակցութիւնը արծարծել: Այս արծարծուած հարցերուն բարդութիւնը մեզի ցոյց տուաւ նաեւ, թէ անհրաժեշտ է կարգ մը վարդապետական, բարոյական, հոգեւոր եւ հովուական հարցերուն խորացումը ազատօրէն շարունակել:

Հովուապետներուն եւ աստուածաբաններուն Եկեղեցւոյ մասին խորհրդածութիւնը եթէ հաւատարիմ, պարկեշտ, իրապաշտ եւ ստեղծագործ ըլլայ, ան մեզի պիտի օգնէ հասնելու աւելի պայծառատեսութեան:

Վիճաբանութիւնները, որոնք հաղորդամիջոցներուն, հրատարակութիւններուն կամ նոյնիսկ Եկեղեցւոյ պաշտօնեաներուն միջեւ գոյութիւն ունին, ամէն ինչ փոխելու անսանձ փափաքէն կը ծնին եւ ասիկա՝ առանց բաւարար խորհրդածութեան կամ առանց հիմքի, այլ հաւակնութեամբ ամէն ինչ ընդհանուր չափանիշներով վերլուծելու եւ կամ ծայրայեղ եզրակացութիւններու յանգելու, մեկնելով աստուածաբանական կարգ մը խորհրդածութիւններէն:

3. Վերլիշեցնելով՝ թե “Ժամանակը կը գերազանցէ տարածութիւնը”, պիտի ուզէի դարձեալ հաստատել, թէ պէտք չէ՛ վարդապետական, բարոյական կամ հովուական բոլոր վէճերը ուսուցչական միջամտութիւններով լուծել: Անշու՛շտ Եկեղեցւոյ մէջ վարդապետական եւ գործնական միասնականութիւն մը անհրաժեշտ է, բայց ասիկա արգելք չէ՛ որ գոյութիւն ունենան նաեւ վարդապետական տեսութիւններու տարբեր մեկնաբանութիւններ կամ տարբեր եզրակացութիւններ, ինչ որ պիտի շարունակէ այսպէս մնալ, մինչեւ որ Ս. Հոգին մեզ ամբողջական ճշմարտութեան հասցնէ (*Յովհ* 16, 13), այսինքն՝ մեզ Քրիստոսի խորհուրդին մէջ կատարելապէս ներմուծել եւ մենք կարենանք ամէն ինչ դիտել անոր ակնարկով: Ապա կարելի է իրաքանչիւր երկրին կամ շրջանի մէջ որոնել աւելի՛ մշակուած եւ երկրի մը ասանդութիւններուն եւ մարտահրաւերներուն իրայատուկ լուծումներ, քանի որ “մշակոյթները իրարմէ շատ կը տարբերին եւ ամէն ընդհանուր սկզբունք [...] իրացուելու է, եթէ կ’ուզենք որ անոնք պահպանուին եւ գործադրուին”³:

4. Յամենայն դէպս, հարկ է որ ըսեմ, թէ սինոդական ընթացքը մեծապէս գեղեցիկ եղաւ եւ շատ լոյսեր սփռեց իր շուրջ: Ընորհակալ եմ այն բոլոր զեկուցումներուն համար, որոնք օգնեցին ինձի՝ սեւեռելու աշխարհիս ընտանիքին հարցերը իրենց տարածքին մէջ: Հայրերուն միջամտութիւններուն համադրութիւնը, զոր մշտակալ ուշադրութեամբ ունկնդրեցի, ինձի բազմակողմանի կառոյց մը ըլլալ թուեցան, բաղկացած՝ բազմաթիւ արդարացի մտահոգութիւններէ, ինչպէս նաեւ կարգ մը պարկեշտ եւ անկեղծ հարցերէ: Այս պատճառաւ ալ՝ ինձի պատեհ թուեցաւ յետ-սինոդական Առաքելական Յորդոր մը շարադրել, համադրելու համար ընտանիքին մասին երկու նորագոյն Սինոդներուն ներդրումները, անոնց

միացնելով այլ ակտատումներ եւս, որոնք կրնան իբր ուղեցոյց ծառայել միտքերու, երկխօսութեան կամ հովուական գործադրութեան, ինչպէս նաեւ ծառայեն ընտանիքները քաջալերելու, ոգևորելու եւ անոնց նախաձեռնութիւններուն եւ դժուարութիւններուն մէջ իրենց օժանդակելու:

5. Յորելենական այս Տարուան ընթացքին՝ այս Յորդորը կը զգենու Բարեգթութեան մասնայատուկ նշանակութիւն: Նախ՝ որովհետեւ եւ զայն կը նկատեմ քրիստոնէայ ընտանիքներուն ուղղուած առաջարկ մը, որ զիրենք կը դրդէ ամուսնութեան եւ ընտանիքին բարեմասնութիւնները արժեւորելու եւ հոն ամուր եւ արժեւորուած սէր մը պահպանելու, ինչպիսին եւն առատաձեռնութիւնը, յանձնառութիւնը, հաւատարմութիւնը կամ համբերութիւնը: Ապա երկրորդ, որովհետեւ սոյն Յորդորը կը ձգտի մեզմէ իրաքանչիւրը քաջալերելու, որ ըլլանք բարեգթութեան եւ մերձեցումի նշաններ, հոն ուր ընտանեկան կեանքը կատարելապէս չէ իրագործուած եւ կամ չ'ընթանար խաղաղութեան եւ ուրախութեան մէջ:

6. Նիւթս ընդլայնելէ առաջ, պիտի սկսիմ Ս. Գիրքէն ներշնչուած ներածականով մը, որ անոր յատուկ շեշտ մը կը փոխանցէ: Այսպէս՝ գործնական մնալու համար, ընտանիքներուն ներկայ իրավիճակը նկատի պիտի առնեմ: Ապա պիտի յիշեմ ամուսնութեան եւ ընտանիքին վերաբերեալ Եկեղեցոյ վարդապետութեան կարգ մը հիմնական տուեալները, կազմելու համար սիրոյ վերաբերեալ կեդրոնական երկու գլուխները:

Ծարունակելով՝ շեշտը պիտի դնեմ հովուական կարգ մը գործելակերպերու վրայ, որոնք մեզ Աստուծոյ ուղեգիծին համեմատ՝ կ'առաջնորդեն ամուր եւ բեղուն ընտանիք մը

կազմելու, ինչպէս նաեւ երեխաներու դաստիարակութեան՝ գլուխ մը պիտի յատկացնեն: Ապա կանգ պիտի առնեն նաեւ բարեգթութեան եւ հովուական բարեգթութեան հրաւերի մը վրայ, ի դիմաց կարգ մը կացութիւններուն, որոնք Աստուծոյ մեզի առաջարկածին հետ ամբողջովին չեն համապատասխաներ եւ հուսկ պիտի նշեն ընտանեկան հոգեւոր կեանքին մասին համառօտ կարգ մը գիծեր:

7. Այս Յորդորը, նախորդ սինոդական երկու տարիներուն ձեռք ձգուած խորհրդածութեանց հարստութիւնը նկատի առած, կը շօշափէ իրենց զանազան ձեւերուն տակ բազմաթիւ եւ զանազան միւթեր, բան մը որ այս էջերուն երկարութիւնը կը բացատրէ: Ուստի չեն՝ յանձնարարեր այս էջերուն ընդհանուր շտապ ընթերցումը, որպէսզի անոնք աւելի օգտաւէտ ըլլան թէ՛ ընտանիքներուն եւ թէ՛ ընտանեկան հովուականով զբաղող անձերուն համար, պայմանով որ զանոնք համբերութեամբ կարդան եւ մաս առ մաս խորացնեն եւ կամ հոն փնտռեն այն ինչը, որուն կրնան պէտք ունենալ իւրաքանչիւր պարագային համեմատ: Օրինակի համար, հաւանական է որ, ամուսնական զոյգերը իրենք զիրենք աւելի հարազատ զգան մեր չորրորդ եւ հինգերորդ գլուխներուն նկատմամբ, իսկ հովուական անձերն ալ՝ վեցերորդ գլուխին նկատմամբ, ապա բոլորը՝ ութերորդ գլուխին հետ:

Կը յուսամ թէ ամէն մէկը անոնց ընթերցումին ընդմէջէն՝ ինքզինք կանչուած զգայ ընտանիքներուն կեանքը սիրով հոգալու, որովհետեւ անոնք “ո՛չ թէ խնդիրներ են, այլ ամէն բանէ առաջ՝ պատեհութիւններ”⁴:

ԽՕՍՔԻՆ ԼՈՅՍԻՆ ՆԵՐՔԵԻ

8. Ա. Գիրքը ճոխ է ընտանիքներով, սերունդներով, սիրոյ պատմութիւններով եւ ընտանեկան տագնապներով, անոր առաջին էջէն սկսեալ, ուր Ադամի եւ Եւայի ընտանիքը մուտք կը գործէ, իր գործած բռնութեան արարքներով, ինչպէս նաեւ շարունակուող կեանքին հզօրութեամբ (*ԾԱՆՈՒ 4*), եւ ասիկա՝ անոր մինչեւ վերջին էջը, ուր Հարսին եւ Գառնուկին հարսանիքը կը նկարագրուի (*Յայտն 21, 2-9*): Յիսուսի նշած ժայռին կամ աւազին վրայ կառուցուած երկու տեսակ տուները (*Մտթ 7, 24-27*) խորհրդանշական արտայայտութիւնն են ընտանեկան բազմաթիւ կացութիւններուն, հետեւանք՝ անոնց անդամներուն ազատութեան, քանի որ բանաստեղծին համեմատ՝ “ամէն տուն աշտանակ մըն է”⁵:

Այժմ մտնե՛նք այս տուներէն մէկուն մէջ, առաջնորդուած՝ սաղմոսերգուէն, շնորհիւ երգի մը, որ հրէական թէ քրիստոնէայ ամուսնական ծէսին մէջ այսօր եւս կը հնչէ.

“Երանի՛ բոլոր անոնց, որ Տիրոջմէ կ’երկնչին եւ Անոր ուղիով կ’ընթանան: Քու ձեռքիդ գործը պիտի ճաշակես: Դուն երանելի՛ պիտի ըլլաս եւ ասիկա քեզի բարիք պիտի ըլլայ: Կի՛նդ տանդ մէջ պտղատու որթ մը պիտի ըլլայ, իսկ որդիներդ՝ սեղանիդ շուրջ ձիթեմիի ոստեր: Տիրոջմէ երկնչող մարդը այսպէս պիտի օրհնուի:

Թող Տէրը քեզ օրհնէ Սիոնէն ու կեանքիդ բոլոր օրերուն
մէջ՝ Երուսաղէմի բարիքները տեսնես, դու՛ն եւ քու
որդիներուդ որդիները:
Խաղաղութիւն Իսրայէլի վրայ՝ (Մղժ 128, 1-6):

ԴՈՒՆ ԵՒ ԿԻՆԴ

9. Ուրեմն մտնե՛նք այս գուարթ տան սեմէն, ուր ընտանիքը
բազմած է տօնական սեղանին շուրջ: Կեդրոնին՝ կը տեսնենք
հայր-մայր գոյգը, իրենց սիրոյ համակ պատմութեամբ:
Անոնցմով կը գործադրուի այն հիմնական ծրագիրը, որուն
մասին նոյնինքն Քրիստոս ուժգին կը շեշտէ. “Չէ՞ք
կարդացած, թէ Արարիչը սկիզբն զանոնք այր եւ կին ըրաւ”
(Մտթ 19, 4): Ապա Ան այսպէս՝ Ծննդոց Գիրքին հրահանգը
կը կրկնէ. “Ահա՛ թէ ինչու՛ այրը պիտի թողու իր հայրն ու
մայրը եւ իր կնոջ ետեւէն պիտի երթայ ու երկուքը պիտի
ըլլան մէկ մարմին” (Ծննդ 2, 24):

10. Ծննդոց Գիրքին առաջին երկու մեծ գլուխները մեզի կը
ներկայացնեն մարդկային գոյգին պատկերը իր սկզբն-
ական իրականութեան մէջ: Այս սկզբնական տողերուն մէջ,
Ս. Գիրքին կարգ մը վճռական հաստատումներ կը պայծա-
րանան: Առաջինը՝ որ համադրաբար նշուած է Յիսուսի
կողմէ, կը յայտարարէ. “Աստուած մարդը Իր պատկերին
համեմատ ստեղծեց, զանոնք այր եւ կին ստեղծեց”: Արդեօ՞ք
ասիկա կը նշանակէ, թէ Աստուած անգամ սեռ ունի կամ
թէ Ան աստուածային ընկերուհի՞ մը ունի, ինչպէս կարգ
մը հին կրօններ կը կարծէին: Անշու՛շտ ո՛չ, որովհետեւ
գիտենք թէ Ս. Գիրքը ինչպիսի յստակութեամբ Ս. Երկրին
Քանանացիներուն մօտ տարածուած այս հաւատալիքները
մերժեց որպէս կոապաշտութիւն: Հոն Աստուծոյ գերազանց

Էութիւնը պահպանուած է, բայց Ան միանգամայն Ստեղծիչ ըլլալով, մարդկային զոյգին բեղմնաւորումն ալ Անոր կենդանի եւ տպաւորիչ “պատկերն” է, ստեղծագործողին տեսանելի նշանը:

11. Իրար սիրող եւ զաւակի ծնունդ տուող ամուլը, իսկական կենդանի “քանդակ” մըն է (ո՛չ թէ քարէ կամ ոսկիէ, զոր Տասնաբանեան կ’արգիլէ), այլ որ կարող է ստեղծիչ եւ փրկիչ Աստուծոյ արտայայտութիւնն ըլլալ: Այս պատճառով, բեղմնաւոր սէրը կը յաջողի Աստուծոյ ներքին իրականութիւններուն խորհրդանիշն ըլլալ (Հմմտ. Ծճնդ 1, 28. 9, 7. 17, 2-5, 16. 28, 3. 35, 11. 48, 3-5): Ասիկա կը բացատրէ թէ ի՛նչու Ծճնդոց Գիրքին պատմումը, հետեւելով “քահանայական աւանդութիւն” կոչուածին, ծննդաբանական զանազան հատուածներով ընդմիջուած է, (Հմմտ. 4, 17-22. 25-26. 5, 10. 11, 10-32. 25, 1-4. 12-17. 19-26. 36), քանի որ մարդկային ամուլին ծննդաբերելու կարողութիւնը այն ուղին է, ոսկից փրկութեան պատմութիւնը կ’ընթանայ: Այս լոյսին տակ, ամուլին բեղուն յարաբերութիւնը, Աստուծոյ խորհուրդը յայտնող եւ նկարագրող պատկեր մը կը դառնայ, ինչ որ Ս. Երրորդութեան համար քրիստոնեայ տեսութեան մէջ հիմնական է, իսկ Աստուծոյ տեսութեան մէջ՝ կը վերաբերի Հօր, Որդիին եւ սիրոյ Հոգիին: Աստուածային Երրորդութիւնը սիրո՛յ հաղորդութիւն է, իսկ ընտանիքը՝ անոր կենդանի արտացոլացումն է: Ս. Յովհաննէս-Պօղոս Բ.ին հետեւեալ խօսքերը մեզ այս մասին կը լուսաբանեն. “Մեր Աստուածը Իր մտերմագոյն խորհուրդին մէջ, միանկրութիւն մը չէ՛, այլ ընտանիք մը, քանի որ Ան իր մէջ կը կրէ հայրութիւնը, որդիութիւնը եւ ընտանիքին Էութիւնն եղող սէ՛րն է: Աստուածային ընտանիքին մէջ այս սէրը՝ Ս. Հոգի՛ն է”⁶: Արդարեւ՝ ընտանիքը օտար չէ՛ նոյնիքն աստուածային

էութեան հետ⁷: Զուգին այս երրորդաբանական բնոյթը ուրիշ պատկեր մըն ալ ունի Ս. Պօղոսի աստուածաբանութեան մէջ, հոն ուր Առաքեալը զայն կը զօդէ Քրիստոսի եւ Եկեղեցւոյ խորհուրդին հետ (Հմմ. *Եփս* 5, 21-33):

12. Բայց Յիսուս ամուսնութեան մասին կատարած Իր խորհրդածութեամբ՝ մեզ կը դրկէ նաեւ Ծննդոց Գիրքին 2-րդ գլխուն, ուր ամուլին հոյակապ դիմագիծը կը յայտնուի լուսաշող մանրամասնութիւններով: Անոնցմէ միայն հետեւեալ երկուքը ընտրենք: Առաջինը՝ մտահոգութիւնն է այն մարդուն, որ “իրեն պատշաճ օգնութիւն մը” կը փնտռէ (համար՝ 18. 20), ատակ՝ զինք նեղող առանձնութիւնը լիացնելու, որ չէ՛ յագեցած անասուններուն եւ բոլոր արարածներուն մօտիկութեամբ: Եբրայեցերէն բուն ասոյթը այս մասին մեզ կը մղէ ուղղակի յարաբերութեան մը, գրեթէ “դէմ առ դէմ” - աչք՝ աչքի-, ապա նաեւ լուռ երկխօսութեան մը, քանի որ սիրոյ մէջ լռութիւնները բառերէն աւելի խօսուն են: Ասիկա՝ դէմ առ դէմ հանդիպումն է, աստուածային սէրը արտայայտող “դուն” մըն է, ինչպէս նաեւ “հարստութեան մը սկզբունքն է, մարդուս նման օգնութիւն մըն է, յենակ սիւն մը”, ինչպէս Ս. Գրքի իմաստուն մը կը գոչէ (*Սիրաք* 36, 24) եւ կամ ինչ որ “Երգ Երգեցոց”ին կինը, սիրոյ հոյակապ դաւանանքի մը եւ փոխադարձ նուիրումի մը մէջէն պիտի գոչէ. “Իմ սիրելին ի՛մս է եւ ե՛ս ալ ի՛րը...” (2, 16. 6, 3):

13. Մենակութեան դարման այս հանդիպումէն յառաջ կու գան ծննդաբերութիւնն ու ընտանիքը: Այս երկրորդ մասնայատկութիւնը կրնանք ընդգծել. Ադամ, որ նաեւ բոլոր ժամանակներուն եւ մեր երկրամասի բոլոր շրջաններուն մէջ այր մարդը կը ներկայացնէ, ան իր կնոջ հետ նոր ընտանիքի մը ծնունդ կու տայ, ինչպէս որ Յիսուս ալ կը

կրկնէ՝ Ծճճդոց Գիրքէն մէջբերելով. “Այրը իր հայրն ու մայրը պիտի թողու եւ իր կնոջ պիտի միանայ եւ երկուքը մէկ մարմին պիտի կազմեն” (Մտթ 19, 5- Ծճճդ 2, 24): “Միանալ” բառը եբրայական բնագրին մէջ կը նշանակէ սեղմ համաձայնութիւն, մարմնական ներքին զօդաւորում, գործածուած՝ նաեւ Աստուծոյ հետ միութիւնը նկարագրելու համար. “Հոգիս քեզի կը փարի”, կ’երգէ աղօթասացը (Մղմ 63, 9): Այս կերպ, ամուսնական միութիւնը նշուած է ո՛չ միայն իր սեռային ու մարմնական ըմբռնումով, այլ նաեւ սիրոյ իր կամատր անփրումով: Այս միութեան թիրախը՝ “մէկ մարմին դառնալ” է, ըլլա՛յ մարմիններու գրկումով, ըլլա՛յ սրտերուն եւ կեանքերուն միութեամբ, ըլլա՛յ երկուքէն թերեւս ծնանելիք երեխային միջոցով, որ զանոնք իրարու միացնելով՝ իր մէջ պիտի կրէ ո՛չ միայն ծննդական, այլ նաեւ հոգեկան երկու “մարմիններ”ը:

ԶԱԻԱԿՆԵՐԴ՝ ՈՐՊԷՍ ԶԻԹԱՏՈՒՆԿԵՐ

14. Վերադառնանք սաղմոսասացի երգին, որուն մէջ այրն ու կինը կը յայտնուին տան մէջ սեղան բազմած, իսկ անոնց շուրջ՝ “ձիթեմիի ոստերուն նման” անոնց ընկերակցող եռանդուն ու կենսայորդ զաւակները (Մղմ 128, 3): Եթէ ծնողները տան հիմերուն նման են, զաւակներն ալ ընտանիքին “կենդանի քարերն” են (Հմմ. 1 Պետր 2, 5): Հին Կտակարանին մէջ յատկանշական է որ, աստուածանուն “Եահուէ” - Տէր բառէն ետք, շատ գործածուած բառը՝ եբրայական “պէն” - “զաւակ” բառն է, որ կ’ակնարկէ կառուցանել նշանակող “պանա” բառին: Այս պատճառով ալ, սաղմոս 127-ին մէջ՝ զաւակներուն շնորհքը պանծացուած է ա՛յնպիսի պատկերներով, որոնք կա՛մ տան մը կառուցումին կը վերաբերին եւ կա՛մ քաղաքներուն մուտքին տեղի

ունեցող ընկերային եւ առեստրական կեանքին. “Եթէ Տէրը տունը չկառուցանէ, զայն շինողները զուր տեղ կը յոգնին...: Արգանդին պտուղ զաւակները Տիրոջ ժառանգութիւնն են, իսկ երիտասարդութեան զաւակները ա՛յդպէս են՝ ինչպէս նետերը հերոսին ձեռքին մէջ: Երանի՛ իր կապարճը լեցուցած մարդուն...: Ամօթ չկա՛յ անոնց համար: Ամօթ չկա՛յ անոնց, որ իրենց թշնամին իրենց դրան առջեւէն կը վանեն” (համար՝ 1, 3-5): Ծիշդ է թէ այս պատկերները հին ընկերութեան մը մշակոյթին արտայայտութիւնն են, ամէն պարագային՝ զաւակի ներկայութիւնը կը մնայ նշան ընտանիքին լիութեան, փրկչական նոյն պատմութեան ու սերունդէ սերունդ անոր շարունակութեան մէջ:

15. Կրնանք այս լոյսին ներքեւ ներկայացնել նաեւ ընտանիքին մէկ ուրիշ մեծութիւնը: Գիտենք որ Նոր Կտակարանին մէջ կը խօսուի “տան մէջ հաւաքուող Եկեղեցիի” մը մասին (1 Կոր 16, 19. Հռոմ 16, 5. Փիլիմ 2): Կարելի էր ընտանիքի մը ապրումին այս միջավայրը տնային Եկեղեցիի մը կերպարանափոխել, խմբուած՝ Ս. Հաղորդութեան շուրջ ու ներկայութեամբ նոյն սեղանին շուրջ բազմած Քրիստոսին: Անմոռանալի է Յայտնութեան Գրքին մէջ նկարագրուած հետեւեալ տեսարանը. “Ահաւասիկ դրան առջեւ կանգնած՝ զայն կը բախեմ: Եթէ մէկը ձայնս լսէ եւ դուռը բանայ, պիտի մտնեմ հետը ընթերելու, ես՝ իր մօտ, ան՝ իմ մօտս” (Յայտ 3, 20): Այսպէս կը բնութագրուի տուն մը, որ Աստուծոյ ներկայութիւնը, հասարակաց աղօթքը, ուստի եւ Տիրոջ օրհնութիւնը կը վայելէ իր մէջ: Ասիկա ըսուած է 128 սաղմոսին մէջ, զոր հիմնական կը համարինք. “Ահա այն բարիքները որոնցմով Աստուծոյ երկիւղն ունեցողը պիտի օրհնուի: Թո՛ղ Տէրը քեզ օրհնէ Սիոնէն” (համար՝ 4-5ա):

16. Ս. Գիրքը ընտանիքը կը նկատէ նաեւ որպէս մանուկներու քրիստոնէացման վայրը: Ասիկա բացայայտուած է գատկական տօնին նկարագրութեան մէջ (*Ելից 12, 26-27*), (*Օրէնք 6, 20-25*) եւ յստակացում՝ հրէական “հականայ”ին, այսինքն՝ գատկական ճաշի արարողութեան երկխօսութեան ձեւի տակ ընկերակցող զրոյցին մէջ: Սաղմոս մը աւելին կ’ընէ, պանծացնելով հաւատքի տարածումը ընտանիքին մէջ. “Զայն լսեցինք ու ճանչցանք, մեր հայրերը զայն մեզի պատմեցին, մենք ալ Տիրոջ տիտղոսներն եւ զօրութիւնը, Անոր կատարած սքանչելիքները պիտի պատմենք անոնց զաւակներուն ու զալիք սերունդին: Ան վկայեց Յակոբին, օրէնք հաստատեց Իսրայէլի մէջ, ինչպէս որ նաեւ մեր հայրերուն յանձնարարած էր զայն գիտցնել իրենց զաւակներուն: Թող զայն ճանչնան զալիք սերունդները, ծնելիք զաւակները: Թող ելլեն ու իրենց զաւակներուն պատմեն” (*Սղմ 78*): Ուստի ընտանիքը այն վայրն է, ուր ծնողները իրենց զաւակներուն հաւատքի առաջին ուսուցիչները կը դառնան: Ասիկա արհեստավարժ եւ անձնականացած գործ է. “Վաղը զաւակդ երբ հարցնէ (...), դուն իրեն կ’ըսես...” (*Ելից 13, 14*):

Այսպէս՝ զանազան սերունդները, “երիտասարդներ թէ կոյսեր ու ծերեր” Տէրը պիտի երգեն (*Սղմ 148, 12*):

17. Ծնողները պարտականութիւնն ունին իրենց դաստիարակչական առաքելութիւնը լրջութեամբ կատարելու, ինչ որ Ս. Գիրքին իմաստունները զայն յաճախ կ’ուսուցանեն (*Տե՛ս՝ 13, 1. 22, 15. 23, 13-14. 29, 17*): Զաւակները կանչուած են ունկնդրելու եւ գործադրելու “հայրդ ու մայրդ յարգէ” պատուիրանը (*Ելից 20, 12*), որուն մէջ “պատուել” բայը կը նշէ ընտանեկան եւ ընկերային յանձնառութիւնները ամբողջական կատարել, առանց զանոնք անտեսելու, կրօ-

նական չքմեղանքներու դիմելով (*Մրկ* 7, 11-13): Արդարեւ, “ան որ իր հայրն ու մայրը կը յարգէ, անկա իր սխալները կ’ուղղէ իսկ ան որ իր մայրը կը փառաբանէ, նման է գանձ մը գտնող մէկուն” (*Սիրաք* 3, 3-4):

18. Աւետարանը նույնպէս կը յիշեցնէ մեզի, թէ զաւակները ընտանեկան սեփականութիւն մը չեն, այլ անոնք կեանքի իրենց սեփական ուղին ունին: Եթէ ճիշդ է թէ Յիսուս իր ծնողներուն ենթարկուելով՝ իբր հնազանդութեան տիպար կը ներկայանայ (*Ղկ* 2, 51), սակայն ճիշդ է նաեւ, թէ Ան ցոյց կու տայ, թէ կեանքին որպէս զաւակ ընտրուիլը, ինչպէս նաեւ քրիստոնէայի անձնական կոչումը կրնան անոնցմէ բաժանում պահանջել երկինքի արքայութեան իրենց ինքնաճանաչութեամբ իրագործելու համար (*Մտթ* 10, 34-7) (*Ղուկ* 9, 59-62): Յիսուս եւս 12 տարեկանին՝ Մարիամին եւ Յովսէփին կը պատասխանէ, թէ ինք իր պատմական ընտանիքին ծիրէն դուրս՝ աւելի՛ կարեւոր առաքելութիւն մը ունի կատարելիք (*Ղուկ* 2, 48-50): Ահա թէ ինչու՝ ան նմանապէս ընտանեկան այլ յարաբերութիւններուն միւս խորունկ զօդերուն անհրաժեշտութիւնը կը գովաբանէ, ըսելով. “Մայրս եւ եղբայներս անոնք են, որ Աստուծոյ խօսքը կը լսեն եւ զայն կը գործադրեն” (*Ղուկ* 8, 21): Այլուստ այն ուշադրութիւնը, զոր Յիսուս ցոյց կու տայ երախաներուն հանդէպ, որոնք հին Մերձատր Արեւելքին մէջ՝ նկատուած են առանց իւրապատուկ իրաւասութեան ենթականեր, այլ որպէս ընտանեկան սեփականութեան առարկաներ, զանոնք չափահասներուն կը ներկայացնէ որպէս գրեթէ տէրեր, ուրիշներու ցոյց տուած իրենց պարզ ու անմիջական վստահութեան պատճառով. “Ճշմարիտ կ’ըսեմ ձեզի, եթէ մանուկներ չդառնաք, երկինքի արքայութիւնը պիտի չմտնէ՛ք: “Այս երախային պէս մանուկ դարձողը երկինքի արքայութեան մէջ ամենամեծը պիտի

ըլլայ” (Մտթ 18, 3-4):

ՏԱՌԱՊԱՆՔԻ ԵՒ ԱՐԵԱՆ ՈՒՂԻ ՄՐ

19. 128-րդ սաղմոսին մէջ արտայայտուած սիրախօսութիւնը չի դրժեր ամբողջ Ս. Գիրքը համակող դառն իրականութիւն մը: Ան գոյութիւնն է ցաւին, չարին, բռնութեան, ինչ որ կը խորտակէ ընտանեկան կեանքը ու անոր կեանքի ու սիրոյ ներհուն հաղորդակցութիւնը: Զուր տեղ չէ՛ որ ամուսնութեան վերաբերեալ Քրիստոսի ուսուցումը (Մտթ 19, 3-9) ներմուծուած է ամուսնալուծումի մասին վիճաբանութեան մը մէջ: Աստուծոյ Խօսքը մնայուն վկան է այս մթին ինքնութեան, որ սկիզբէն իսկ կը յայտնուի, երբ այր մարդուն ու կնոջ միջեւ սիրոյ եւ մաքրութեան յարաբերութիւնը գերիշխանութեան կը վերածուի մեղքին պատճառով. “Քու ցանկութիւնդ քեզ դէպի քու ամուսինդ պիտի մղէ եւ ան պիտի իշխէ քու վրայ” (Ծննդ 3, 16):

20. Տառապանքի եւ արեան ճամբայ մը կ’ընդմիջէ Ս. Գիրքին զանազան էջերը, սկսելով Գայէնի եւ Աբելի եղբայրասպան բռնութենէն, ինչպէս նաեւ Աբրահամ, Իսահակ եւ Յակոբ նահապետներուն զաւակներուն եւ կիներուն միջեւ զանազան կոհիները, հասնելով այն ողբերգութիւններուն, որոնք արիւնով կը պղծեն Դաւիթի ընտանիքը ու կ’երկարին մինչեւ այն ընտանեկան բազմաթիւ դժուարութիւնները, որոնք Տովբիթի պատմութեան կամ լքուած Յոբին դառն խոստովանանքին կ’ընկերակցին. “Ան իմ եղբայրներս հեռացուց ինձմէ, ծանօթներս ալ կը ջանան խուսափիլ ինձմէ...: Ծունչս կը քանեցնէ կինս, իսկ հոտս՝ իմ հարազատ եղբայրներս” (Յոբ 19, 13-17):

21. Յիսուս անգամ համեստ ընտանիքի մը մէջ կը ծնի, ոսկից պարտի նաեւ շուտով օտար երկիր մը փախչիլ: Յիսուս Պետրոսին հիւանդ զոքանջին տունը կը մտնէ (*Մտթ* 1, 30-31), Յայրոսի կամ Ղազարոսի տան մէջ պատահած մահուան ողբերգութեան մասնակից կը դառնայ (*Մրկ* 5, 22-24. 35-43. *Յովհ* 11, 1-44): Կը լսէ Նայիմի այրի կնոջ յուսահատ ճիչերը, իր մեռած զաւակին դիմաց (*Ղկ* 7, 11-15), կը լսէ լեռնական փոքր գիւղի մը մէջ անդամալոյծ զաւակի մը հօր կանչերը (*Մրկ* 9, 17-27), մաքսաւոր Մատթէոսին կամ Զաքէոսին կը հանդիպի իրենց տուներուն մէջ (*Մտթ* 9, 9-13. *Ղկ* 19, 1-10), ինչպէս նաեւ մեղաւոր կիներու, փարիսեցիին տունը մտած մեղաւոր կնոջ պէս (*Ղկ* 7, 36-50): Ան ծանօթ է իր առակներուն մէջ յիշած ընտանիքներուն անձկութեան ու լարուածութեան. իրենց բախտը փորձելու համար իրենց տուները թողած զաւակներուն (*Ղկ* 15, 11-32), նոյնիսկ դժուար ու անբացատրելի նկարագրով (*Մտթ*. 21 28-31) կամ բռնութեան զոհ որդիներուն (*Մրկ* 12, 1-9): Ան կը հետաքրքրուի նաեւ հարսանիքներով, որոնք խայտառակուելու վտանգին մէջ են, գինին (*Յովհ* 2, 1-10) կամ հրաւիրեալներ պակսելով (*Մտթ* 22, 1-10): Ան տեղեակ է նաեւ ընտանիքի մը մէջ դրամի մը կորսուելուն պատճառած մղձաւանջին (*Ղուկ* 15, 8-10):

22. Մեր այս համառօտ ակնարկին մէջ՝ կրնանք նկատել, թէ Աստուծոյ Խօսքը չի՛ ներկայանար որպէս վերացական ընդհանուր տեսաբանութիւն մը, այլ որպէս մարդուն ճանապարհին ընկերացող մը, ասիկա նաեւ տազնապի, դժուարութեան կամ այլ բանի դիմաց գտնուող ընտանիքներուն համար է, որոնց Աստուած ճանապարհին աւարտը ցոյց կու տայ, երբ Ան “անոնց աչքերէն արցունքը պիտի սրբէ, ու այսպէս՝ մահ, արցունք, ճիչ ու տառապանք վերջ պիտի

գտնեն” (Յայտն. 21, 4):

ՁԵՌՔԵՐՈՒԴ ՎԱՍՏԱԿԸ

23. 128-րդ սաղմոսին սկիզբը՝ հայրը ներկայացուած է իբր աշխատատեղի մը, որ իր ձեռքերուն վաստակով՝ կարող է իր ընտանիքին ֆիզիքական բարեկեցութիւնը եւ ընտանիքին անդորրութիւնը ապահովել. “Երանի՛ քեզի, որովհետեւ ձեռքերուդ վաստակով պիտի սնանիս”²: Աշխատանքը մարդկային արժանապատուութեան հիմնական մէկ մասն ըլլալը կ’եզրակացուի Ս. Գիրքին առաջին էջերէն իսկ, երբ հոն կը յայտարարուի, թէ՛ “թէ մարդը Եդէմի մէջ դրուեցաւ, զայն մշակելու եւ պահպանելու համար” (*ԾԱՆԳ* 2, 15): Ասիկա պատկերն է աշխատատեղին, որ միթէ կը կերպարանափոխէ եւ արարչութենէն ուժ կը քաղէ, ինք արտադրելով իր “տառապանքի հացը” (*Սղմ* 127, 2) եւ ինքզինքն եւս զարգացնելով:

24. Աշխատանքը միանգամայն ընկերութեան զարգացումը, ընտանիքին պահպանումն ու անոր կայունութիւնն ու բեղմնաւորումը թոյլ կու տայ: “Երանի՛ թէ ամբողջ կեանքիդ ընթացքին՝ Երուսաղէմն եւ որդիներուդ որդիները երանութեան մէջ տեսնես” (*Սղմ* 128, 5-6): Առակաց Գիրքին մէջ եւս ներկայացուած է ընտանիքի մօր վաստակը, անոր աշխատանքը նկարագրուած է առօրեայ մանրամասնութեամբ, անոր ամուսինին ու զաւակներուն գովեստն ալ հիստուած է (31, 10-31): Ս. Պօղոս առաքեալն եւս ինքզինքն հպարտ կը զգայ որ առանց ուրիշին բեռ դառնալու ապրած է, քանի որ ան աշխատեցաւ ի՛ր իսկ ձեռքերով, առանց ուրիշին բեռ ըլլալու եւ այսպէս իր սնունդը անձամբ ապահովեց (Գործք, 18, 3: Ա. Կորնթ. 4, 12: 9, 12):

Ան աշխատանքին անհրաժեշտութեան մասին ա՛յնքան համոզուած էր, որ որպէս զայն ոսկի կանոն հաստատեց իր հասարակութիւններուն համար. “Եթէ մէկը չ’ուզեր աշխատիլ, թող հաց չուտէ” (2 Թես 3, 10. 1 Թես 4, 11):

25. Ասիկա ըսելով, կը հասկնանք թէ անգործութիւնն ու գործ գտնելու հարցը տառապանքի առիթ կը դառնան, ինչպէս Հոռոթի գիրքին մէջի պարագան է, ինչպէս նաեւ Յիսուս եւս ասիկա կը յիշեցնէ հրապարակներուն վրայ ակամայ անգործ նստած բանուորներուն առակին մէջ (Մտթ 20, 1-16) եւ նոյնը ի՛նք եւս կ’ապրի, յաճախ կարիքաւոր ու անօթի մարդերէ շրջապատուած ըլլալով: Այս նոյն ողբերգական կացութիւնը կը տիրէ շատ մը երկիրներու մէջ եւ գործի այս պակասը ընտանիքներու անդորրութեան վրայ զանազան կերպերով ծանր կը կշռէ:

26. Մենք ո՛չ ալ կրնանք մոռնալ այն այլասերումը, որ մեղքը կը ներմուծէ ընկերութեան մէջ, երբ մարդ արարածը բնութեան հետ բռնաւորի պէս կը վարուի, զայն կործանելով, զայն եսասիրաբար ու նոյնիսկ վայրագօրէն շահագործելով: Այս արարքին հետեւանքն են երկրի մը անապատացումը (Ծննդ 3, 17-19), ինչպէս նաեւ տնտեսական եւ ընկերային անհաւասարութիւնները, որոնց դէմ մարգարէներուն ձայնը կը բարձրանար, սկսելով Եղիայէն (1 Թագ 21) մինչեւ անգամ Յիսուսին անարդարութեան դէմ արտասանած խօսքերը, ՂԿ 12, 13-21. 16, 1-31):

ՈՂՋԱԳՈՒՐՈՒՄԻՆ ՔԱՂՅՐՈՒԹԻՒՆԸ

27. Քրիստոս իր աշակերտներուն զանազանութեան որպէս նշան տուաւ ամէն բանէ աւելի սիրոյ օրէնքն ու ինքնանուիրումը (*Մտթ* 22, 39. *Յովհ* 13, 34) եւ ասիկա՝ սկզբունքի մը համեմատ, զոր հայր մը կամ մայր մը իրենց անձնական փորձառութեամբ սովորաբար կը գործադրեն. “Չկա՛յ աւելի մեծ սէր քան թէ իր կեանքը տալ բարեկամներուն համար” (*Յովհ* 15, 13): Բարեգթութիւնն ու ներումը եւս սիրոյ ադիւնքներն են: Այս մասին՝ յատկանշական տեսարան մըն է շնացող կինը, որ Երուսաղէմի տաճարին սեմին ամբաստանողներէն շրջապատուած եւ ապա Յիսուսին դիմաց առանձին մնացած էր, զոր Յիսուս չի՛ դատապարտեր, այլ աւելի արժանատր կեանքի մը կը հրաւիրէ զինք (*Յովհ* 8, 1-11):

28. Քրիստոնեայ ամուսնութեան եւ ընտանիքին փորձառութեան մէջ կեդրոնական տեղ գրաւող սիրոյ հեռանկարէն զատ, ուրիշ առաքիւնութիւն մըն ալ կը բնորոշուի, որ սակայն քիչ մը մոռցուած է. անիկա՝ ներկայ ժամանակաշրջանիս ծայրայեղական եւ մակերեսային յարաբերութեանց մէջ, քաղցրութիւնն է:

Առ այս՝ դիմե՛նք քաղցր եւ անուշ 131-րդ Սաղմոսին: Ինչպէս որ այլ բնագիրներուն մէջ եւս այս մասին կ’անդրադառնանք, (*Ելք* 4, 22. *Ես* 49, 15. *Սաղմ* 27, 10), հաւատացեալին եւ իր Տիրոջ միջեւ միութիւնը արտայայտուած է հայրական կամ մայրական սիրոյ պատկերներով: Հոն կը պարզուի քնքուշ ու քաղցր մտերմութիւնը մօր եւ զաւակին եւ կաթնկեր նորածնին միջեւ, որ կաթ առնելէ ետք՝ քուն կը մտնէ: Ասիկա արտայայտող հրէական “կամիւլ” բառը կը վերաբերի կաթէն

կտրուած պզտիկին, որ գիտակցաբար կը կառչի զինք գրկած իր մօր: Ուստի ասիկա գիտակցուած մտերմութիւն մըն է եւ ո՛չ թէ պարզապէս ապրուած: Այս պատճառով ալ սաղմոսացը կ'երգէ. “Հոգիս կը պահպանեմ լուռ ու խաղաղ, ինչպէս փոքրիկը իր մօր կուրծքին վրայ” (Մղժ 131, 2): Կրնանք նոյնպէս ուրիշ տեսարան մը յիշել, որուն մէջ Ովսէ մարգարէն հետեւեալ յուզիչ խօսքերը կը դնէ Աստուծոյ՝ որպէս հօր մը բերնին մէջ. “Ես Իսրայէլը կը սիրէի, մինչ ան դեռ երիտասարդ էր [...]: Ես՝ անոր ձեռքէն բռնած՝ քալել սորվեցուցած էի [...]: Անոր հետ կը վարուէի մարդկային զօղերով, սիրոյ կապերով: Ես անոր հետ նման էի նորածինը իրենց այտերուն սեղմող մարդերուն: Անոր վրան հակած՝ զայն կը կերակրէի” (Ովսէ 11, 1. 3-4):

29. Հաւատքի եւ սիրոյ, շնորհքի եւ յանձնառութեան, մարդկային ընտանիքի եւ աստուածային Երրորդութեան այս ակնարկով է որ մենք կը սեւեռենք ընտանիքը, զոր Աստուծոյ Խօսքը կը յանձնէ մարդուն, իր կնոջ եւ իր զաւակներուն, որպէսզի անոնք Հօր, Որդիին եւ Ս. Հոգիին պատկերին համեմատ՝ անձերու միութիւն մը կազմեն:

Որդեճնութեան եւ դաստիարակութեան արարքները փոխադարձաբար Հօր կատարածին ցոլացումն են: Ընտանիքը հրաւիրուած է առօրեայ հացը, Աստուծոյ Խօսքին ընթերցումը եւ Ս. Հաղորդութիւնը իրարու մէջ բաժնուելու, սերն ալ աճեցնելու, իսկ ինքն ալ միշտ աւելի Ս. Հոգիին տաճար դառնալու:

30. Նազարէթի սուրբ ընտանիքին սրբանկարը ներկայացուած է մէն մի ընտանիքին, իր առօրեայ յոգնութիւններով, նոյնիսկ իր մղձաւանջներով, ինչպէս երբ որ ան հարկադրուեցաւ կրել Հերովդէսի անբացատրելի վայրագութիւնը, փորձառութիւն

մը՝ որ այսօր եւս շատ մը ապաստանեալ ու անզէն մերժուած ընտանիքներուն մօտ ողբերգականօրէն կը կրկնուի: Այս ընտանիքները հրաւիրուած են Մանուկն ու Մայրը մոզերուն պէս դիտելու, ծնրադրելով երկրպագելու (*Մտթ* 2, 11):

Անոնք յորդորուած են իրենց ընտանկան թէ՛ տխուր եւ թէ՛ ոգետրիչ մարտահրաւերները Մարիամին նման քաջութեամբ եւ զուարթօրէն ապրելու, ինչպէս նաեւ Աստուծոյ հրաշալիքներուն մասին մտածելու եւ զանոնք իրենց սրտերուն մէջ պահպանելու (*ՂԿ* 2, 19-51):

Մարիամի սրտին գանձերուն մէջ կը գտնուին նաեւ իր կողմէ խնամքով պահպանուած մեզմէ իւրաքանչիւրին ընտանիքին բոլոր պատահարները: Ահա՛ թէ ինչու ան կարող է մեզի օգնել որ զանոնք հասկնանք, որպէսզի ընտանիքին պատմութեան մէջէն՝ ճանչնանք Աստուծոյ տուած պատգամը:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԻՐՈՂՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՄԱՐՏԱՀՐԱԻԵՐՆԵՐԸ

31. Ընտանիքին բարելաւութիւնը վճռական է աշխարհիս եւ Եկեղեցւոյ ապագային համար: Բազմաթիւ են այն վերլուծումները, որոնք կատարուած են ամուսնութեան, ընտանիքին, անոնց դժուարութիւններուն եւ ներկայ մարտահրաւէրներուն մասին: Հարկ է ուշադիր ըլլալ գործնական իրականութեան հանդէպ, որովհետեւ “Հոգիին պահանջները, կանչերը լսելի կ’ըլլան նաեւ պատմութեան դէպքերուն ընդմէջէն”, որոնց հետեւանքով՝ “Եկեղեցին կարող է ամուսնութեան եւ ընտանիքին անսպառ խորհուրդին աւելի խոր հասկացողութեան հասնիլ”⁸:

Հաւակնութիւնը չունիմ հոս ներկայացնելու ամէն ինչ, որ կարելի է ըսել այն զանազան միջոցներուն մասին, որոնք առնչուած են այժմեան ընտանիքին հետ: Բայց քանի որ Սինոդական Հայրերը համայնապատկեր մը ներկայացուցին ամբողջ աշխարհի ընտանիքներու կացութեան վերաբերեալ, ուստի յարմար կը համարիմ վերադառնալ սոյն հոլովական տուեալներուն, անոնց աւելցնելով նաեւ իմ անձնական մտահոգութիւններս:

ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԱՅԺՄԵԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ

32. “Հաւատարիմ մնալով Քրիստոսի ուսուցումին, մենք այժմեան ընտանիքի իրավիճակը կը սեւեռենք իր ամ-

բողջ բարդութեամբ, իր լոյսերով ու ստուերներով [...]: Մարդաբանական եւ մշակութային փոփոխութիւնները այսօր կ'ազդեն կեանքին բոլոր երեւոյթներուն վրայ եւ վերլուծողական ու զանազանեալ մերձեցում մը կը պահանջեն"⁹:

Բազում տասնամեակներուն հոլովոյթին ներքեւ, Սպանիոյ Եպիսկոպոսները ընտանիքին հանդէպ արդէն կը նախատեսէին ազատութեան աւելի լայն եզր մը, “պարտականութիւններու, պատասխանատուութիւններու եւ կատարելիքներու արդար բաշխում մը [...]: Երբ ամուսիններուն անձնական յարաբերութիւններն աւելի կ'արժեւորուին, ամբողջ ամուսնական կենակցութիւնն ալ աւելի կը մարդկայնանայ [...]: Ո՛չ ընկերութիւնը, որուն մէջ կ'ապրինք, ո՛չ ալ ան՝ դէպի ուր կ'ուղղուինք, թոյլ կու տան անցեալին պատկանող մոյշներն ու օրինակները մշտակալ դարձնել, առանց զանոնք փոփոխութեան ենթարկելու”¹⁰: Սակայն “մենք գիտակից ենք մարդակերպութեան եւ մշակութային փոփոխութիւններուն մասին, որոնց պատճառով՝ անհատ մարդիկ իրենց զգացական եւ ընտանեկան կեանքին մէջ՝ ընկերային կառոյցներուն կողմէ անցեալէն նուազ օժանդակուած են”¹¹:

33. Այլուստ, “հարկ է հաւասարապէս նկատի ունենալ ծայրայեղ անհատականացումին ներկայացուցած այն յարաճուն վտանգը, որ ընտանեկան կապերը անբնական կը դարձնէ եւ ընտանիքին իրաքանջիւր անդամը ի վերջոյ կը նկատէ որպէս կղզի մը, իսկ որոշ պարագաներուն մէջ՝ գերարժեւորելով գաղափարը անձի մը, որ ինքզինք կը կառավարէ ըստ բացարձակ դարձած իր բաղձանքներուն”¹²: “Ծայրայեղ անհատական մշակոյթի մը պատճառած լարուածութիւնները, ինչպէս՝ տիրապետումի եւ վայելքի

պաշտամունքը, տառապանքի եւ յարձակողականութեան ուժ կը ստեղծեն ընտանիքին ծոցին մէջ”¹³: Ասոնց կ’ուզեմ աւելցնել ներկայ կեանքին թափը, ընկերային եւ աշխատանքի կազմակերպութիւնը, քանի որ ասոնք մշակութային ազդակներ են, որոնք վտանգի տակ կ’առնեն մշտական ընտրութեան կարելիութիւնը: Մենք կը գտնուինք նաեւ երկդիմի երեւոյթներու դիմաց: Օրինակ՝ աւելի կը գնահատենք հարազատութեան ձգտող անձնականացումը քան թէ սովորական վարուելակերպերը: Ասիկա արժէք մըն է, որ կրնայ տարբեր կարողութիւններ եւ անմիջականութիւն հրահրել: Բայց անիկա, զէշ գործածուելով, կրնայ ստեղծել մնայուն կասկածանքի տրամադրութիւն, յանձնառութիւններէն փախուստ, փակում իր հանգիստին մէջ, ինքնահաւանութիւն: Ընտրանքի ազատութիւնը թոյլ կու տայ իր կեանքը խթանել, ինքզինք լաւագոյնս զարգացնել, սակայն եթէ ան ո՛չ ազնիւ նպատակներ եւ ոչ ալ ինքնազստում չունի, ան կը վատափոխուի ինքզինք սրտանց Աստուծոյ նուիրելու անկարողութեան: Արդարեւ բազմաթիւ երկիրներուն մէջ, ուր ամուսնութեան թիւը կը նուազի, հոն կ’աճի թիւն անոնց, որ կ’որոշեն առանձին ապրիլ կամ որոնք հասարակաց կեանք մը ունին, սակայն առանց միասին ապրելու: Կրնանք հոս շեշտը դնել նաեւ արդարութեան սքանչելի նշանակութեան վրայ: Բայց ան երբ սխալ հասկցուի, կրնայ քաղաքացիները վերածել յաճախորդներու, որոնք սոսկ կը պահանջեն, որ ընկերային ծառայութիւնները իրենց ապահովուին:

34. Եթէ այս վտանգները ընտանիքին ըմբռնումին վնաս պատճառեն, անիկա կրնայ վերածուիլ անցքի վայրի մը, որուն կը դիմեն երբ ան յարմար նկատուի կամ ուր կ’երթան անորմէ իրաւունքներ պահանջելու, իսկ անոր

զօղերն ալ կը յանձնուին փափաքներու եւ պարագաներուն փոփոխական պատեհականութեան: Խորքին մէջ, այսօր հեշտ է իսկական ազատութիւնը շփոթել ամէն մէկուն յարմար թուացող գաղափարին հետ, իբր թէ մեզ առաջնորդող ոչ ճշմարտութիւն, ո՛չ արժէք եւ ո՛չ ալ սկզբունք գոյութիւն ունենային անհատներէն անդին, այլ թէ ամէն ինչ իրար կ'արժէ, ուստի ամէն ինչ թոյլատրելի է: Այս ըմբռնումին մէջ, ամուսնութեան իր բացարձակութեան եւ ամուր բնոյթով գաղափարականը կը պարակտուի պարագայական պատեհութիւններուն կամ զգացական քմահաճոյքներուն կողմէ: Մարդիկ մենակութենէն կը վախճան եւ պաշտպանուած ու հաւատարիմ միջավայր մը կը փնտռեն, սակայն միանգամայն կը մեծնայ մէկու մը հետ յարաբերութեան ծուղակին մէջ իյնալու վախը, որ կրնայ անձնական ցանկութիւններուն իրագործումը յապաղեցնել:

35. Մենք՝ որպէս քրիստոնեաներ, չե՛նք կրնար հրաժարիլ ամուսնութիւնը առաջարկելէ, առանց այժմեան զգայնութեան հակադրուելու, այլ նորոյթի հետեւելով եւ կամ բարոյական ու մարդկային փլուզումին դիմաց՝ ստորակայութեան բարդոյթէն տարուելով: Այս պարագային՝ աշխարհը պիտի զրկէիճք այն արժէքներէն, զորս կրնա՛նք եւ պարտի՛նք արտադրել: Բնական է թէ անհիմաստ է այժմեան ցաւերը հոետորութեամբ դատապարտել, իբր թէ այսպէս կարենայինք անոնցմէ բան մը փոխել: Բայց նմանապէս անօգուտ է օրէնքներ իշխանութեան զօրութեամբ պարտադրել: Պարտինք անելի պատասխանատու եւ առատաբուղի ջանք մը կատարել, որ կը կայանայ ամուսնութիւնն ու ընտանիքը նախընտրելու պատճառներն եւ դրդումները ա՛յնպիսի ձեւով ներկայացընելու մէջ, որ մարդիկ անելի տրամադրելի ըլլան Աստուծոյ պարգեւած շնորհքին ընդառաջելու:

36. Պարտինք միանգամայն խոնարհ եւ իրապաշտ ըլլալ, գիտնալու համար՝ թէ արդեօք մեր քրիստոնէայ համոզումներն եւ մարդոց հետ մեր վարուելակերպը երբեմն պատճառ չե՞ն եղած գրգռելու այն բանը, որմէ այսօր կը գանգատինք: Ուստի պարտինք ասոր հակադարձել առողջ ինքնաքննադատութեամբ: Այլուստ, մենք ամուսնութիւնը յաճախ ա՛յնպէս ներկայացուցինք, ըստ որուն՝ զայն միացրնող նպատակը, սիրոյ մէջ աճելու կանչը եւ փոխադարձ օժանդակութեան գաղափարականը ծածկուեցան ծննդաբերութեան գրեթէ բացարձակ պարտականութեան ներքեւ: Նորապսակեալներուն առաջին տարիներուն՝ ո՛չ ալ յարմար առաջարկներով ընկերակցեցանք անոնց օրակարգին, անոնց խօսելու ձեւին եւ անոնց գործնական մտահոգութիւններուն: Անցեալին՝ ամուսնութեան մասին գաղափարապաշտ աստուածաբանական չափացանց վերացական տեսութիւն մը ներկայացուցինք, գրեթէ կառուցուած արուեստականօրէն, հեռու՝ շօշափելի իրականութենէն եւ ընտանիքներու կարողութիւններուն սահմանէն: Եւ սակայն այս չափազանցուած իտէալապաշտութիւնը ամուսնութիւնը աւելի հրապուրիչ ու ցանկալի չդարձուց, մանաւանդ եթէ շնորհքին հանդէպ վստահութիւն չարծարծեցինք, այլ՝ ընդհակառակն...:

37. Երկար ատեն՝ մենք կարծեցինք, թէ ընտանիքներուն արդէն իսկ թիկունք կը կանգնէինք, ամուսնական կապերը կ'ամրապնդէինք եւ անոնց հասարակաց կեանքին իմաստ կը ներշնչէինք, շեշտը դնելով մի՛միայն դաւանական, կենսաբարոյական եւ բարոյական հարցերու վրայ, առանց զանոնք նաեւ շնորհքին հանդէպ բացուածութեան մղելու: Դժուարութիւն ունինք ամուսնութիւնը որպէս ծաղկումի եւ

անումի անելի ուժեղ ուղի մը անելի ներկայացնելու, քան թէ որպէս ամբողջ կեանքին ընթացքին շալկելիք բեռ մը: Դժուարութիւն կ'ունենանք նաեւ գոհացում տալու այն հաւատացեալներուն խղճին, որոնք յաճախ Աւետարանին իրենց կարելիին սահմանին մէջ կ'ընդառաջեն, որոնք իրենք իսկ կրնան իրենց դատողութիւնը գործածել այն պարագաներուն դիմաց, ուր բոլոր տունալները ձախողելու մատնուած են: Մենք կանչուած ենք խիղճերը ուղղելու եւ ոչ թէ անոնց տեղը մե'նք գրաւելու:

38. Մենք մեզ շնորհաւորելու ենք այն իրականութեան համար, որ մարդոցմէ շատեր ընտանեկան տետող յարաբերութիւնները կ'արժեւորեն եւ ուրիշը կը յարգեն: Այս պատճառով ալ, մարդիկ կը գնահատեն Եկեղեցին, որ իրարու օժանդակելու կարելիութիւններ կու տայ այն հարցերուն մասին, որոնք առնչուած են սէրը անեցնելու, հարցերը լուծելու կամ զաւակները դաստիարակելու հետ: Ծատեր կը գնահատեն շնորհքին զօրութիւնը, զոր Խոստովանանքին եւ Ս. Հաղորդութեան մէջ կը վայելեն եւ որ իրենց թոյլ կու տայ ամուսնութեան եւ ընտանիքին մարտահրաւերները նուանել: Կարգ մը երկիրներուն ու յատկապէս Ափրիկէի զանազան վայրերուն մէջ, աշխարհիկութիւնը չէ յաջողած տկարացնելու աւանդական կարգ մը արժէքներ, ուր ամէն ամուսնութեան մէջ՝ միութիւնը երկու ընտանիքներու միջեւ ընդարձակուելով կ'ամրանայ, ուր հարցերն ու դժուարութիւնները, իրարու միջեւ բաշխուելով, զանոնք լուծելու որոշ դրութիւն մը տակաւին պահպանուած է: Ներկայ աշխարհիս մէջ, կը գնահատուի նաեւ վկայութիւնն այն ամուսնութիւններուն, որոնք ոչ միայն ժամանակին դէմ տոկացին, այլ նաեւ կը շարունակեն հասարակաց ծրագիր մը եւ սէրը պահպանել: Ասիկա

դրական, հիրընկալ հովուական առաքելութեան մը առջեւ դուռ կը բանայ, որ Աւետարանին պահանջքներուն հետզհետէ խորացումը կարելի կը դարձնէ: Սակայն դժբախտաբար՝ մենք յաճախ պաշտպանողական դիրքի վրայ եղած ենք եւ մեր հովուական ուժերը կը սպառենք՝ կրկնապատկելով մեր յարձակումները յետամնաց աշխարհին դէմ, սակայն առանց բաւարար ուժի երջանկութեան ուղիներ պարզելու:

Ծատեր չեն անդրադառնար, թէ ամուսնութեան եւ ընտանիքին մասին Եկեղեցւոյ պատգամը՝ պայծառ ցոլացումն է Քրիստոսի քարոզչութեան եւ դիրքորոշումներուն, որովհետեւ նոյնիսկ պահանջկոտ իտէալ մը առաջարկելու ստե՛ն, Ան երբեք չէր հրաժարեր ցաւակից մօտիկութենէ մը դիրաբեկ անձերու նկատմամբ, ինչպէս՝ սամարացի կի՛նր կամ պոռնիկը...:

39. Ասիկա չի՛ մշանակեր, թէ պէտք է դադրիլ ինքնանուիրումը չհրահրող մշակութային անկումը նկատի ունենալէ: Վերջին երկու Սինոդներուն նախընթաց խորհրդակցութիւնները “Ժամանակաւոր մշակոյթ”ին զանազան ախտանշանները լոյսի տակ դրին: Կ’ակնարկեմ, օրինակ՝ այն արագ անցքին, որով մարդիկ զգացական մէկ յարաբերութենէն միւսին կ’անցնին: Անոնք կը կարծեն թէ սէրը կրնայ կապուիլ կամ քակուիլ՝ զայն ապրողին համեմատ եւ նման՝ ընկերային յարաբերութիւններուն ու կրնայ նաեւ շուտով անշարժութեան մատնուիլ: Կը մտածեմ նաեւ մնայուն յարաբերութեան պատճառած վախին, ազատ վիճակի մղձաւանջին, ծախսով ու շահով մտահոգ հաշիւներուն մասին, որոնք կը շարունակուին գոյութիւն ունենալ մի՛ միայն երբ դարման են մե՛նակութեան, պաշտպանութիւն են ունեցածի մը կամ շահագործումի ծառայութիւն են: Առարկաներու եւ շրջպատին պատահածը՝

կ'անցնի զգացական յարաբերութիւններուն վրան ալ. ամէն բան նետուելիք է, մարդ ամէն բան գործածելէ ետք, զայն կը նետէ, զայն կը զնէ ու կը փնացնէ, զայն կը շահագործէ ու այնքան ատեն որ ան օգտակար է, զայն կը կարելորէ: Ապա՝ ցտեսութիւն...: Ինքնասիրութիւնը մարդս անկարող կը դարձնէ տեսնելու իր անձէն, իր փափաքներէն եւ իր կարիքներէն անդին: Բայց ուրիշը շահագործողը ուշ կամ կանուխ նոյն տրամաբանութեամբ ուրիշէն կը շահագործուի, կ'օգտագործուի եւ կը լքուի:

Յատկանշական է որ խզումները յաճախ տեղի կ'ունենան այն տարեց անձերու միջեւ, որոնք կը ձգտին տեսակ մը “իւքնանկախութեան” ու միատեղ ծերանալու գաղափարականը կը մերժեն, իրար խնամելով ու իրարու թիկունք կանգնելով:

40. “Հարցը չափազանց պարզելու վտանգին տակ՝ կըրնայինք ըսել, թէ այսօր ա՛յնպիսի մշակոյթ մը կ'ապրինք, որ երիտասարդները կը մղէ ընտանիք չկազմելու, որովհետեւ հոն ապագայի հեռանկար մը գոյութիւն չունի: Ընդհակառակն, նո՛յն մշակոյթը այլուստ ուրիշներուն այնքան կարելիութիւններ կ'ընծայէ, որ անոնք չէ՛ն համոզուած ընտանիք կազմել”¹⁴: Կարգ մը երկիրներու մէջ, բազմաթիւ երիտասարդներ “յաճախ մղուած են տնտեսական, գործի կամ ուսումի պատճառով՝ իրենց ամուսնութիւնը մերժելու: Երբեմն նաեւ ուրիշ պատճառներու համար, ինչպէս՝ ամուսնութիւնն ու ընտանիքը արժեզրկող գաղափարախօսութեան մը ազդեցութեամբ, նաեւ ուրիշ զոյգերուն ապրած ձախող փորձառութեան պատճառով, զոր չեն ուզեր իրենք եւս փորձարկել, ապա նաեւ չափազանց վսեմ ու սուրբ նկատած բանի մը վախին պատճառով, հուսկ ընկերային պատեհութիւններուն եւ տնտեսական առաւելութիւններուն

պատճառով, հետեւանք՝ իրենց մեծակեաց կեանքին, սիրոյ վերաբերեալ իրենց զուտ զգացական եւ ողորմութիւն պատկերացումին պատճառով, իրենց ազատութիւնն ու անկախութիւնը կորսնցնելու վախին պատճառով, չուզելով՝ այն ամէն ինչը, որ որպէս գրասենեկային ու կարգապահական նկատուած է”¹⁵:

Որոնելու ենք այն բառերը, այն դրոշմապատճառներն ու այն վկաները, որոնք կրնան մեզի օգնել հպելու երիտասարդներուն այն ամէնախորունկ լարերուն, որոնց պատճառով՝ անոնք աւելի պատրաստ են նուիրուելու, յանձնառու դառնալու, սիրելու ու նույնիսկ հերոսանալու, ապա զանոնք հրաւիրելու ենք՝ ամուսնութեան մարտահրաւիրը եռանդով ու քաջաբար ընդունելու:

41. Սինդոական Հայրերը ակնարկեցին այժմեան “մշակութային այն ձգտումներուն, որոնք կարծէք սահմանէ անդին զգայնոտութիւն մը կը պարտադրեն [...] զգայնոտութիւն մը՝ անկայուն, փոփոխական ու եսասէր, ինչ որ մարդոց միշտ չ’օգնէր աւելի մեծ հասունացումի մը հասնելու”:

Հայրերը իրենց մտահոգութիւնը յայտնեցին ի դիմաց “որոշ պոռնկագրութեան եւ մարմնի վաճառքին տարածումին [...], որ նպաստաւորուած է նաեւ internet-ի անտեղի գործածութեամբ” եւ “այն մարդոց վիճակով, որոնք պոռնկութեան դիմելու հարկադրուած են”:

Այս պայմաններուն առջեւ, “ամուսնները երբեմն անորոշ կացութեան մէջ կը գտնուին եւ հասունալու դժուարութիւն կը զգան: Ծատեր կը ձգտին զգացական եւ սեռային կեանքին նախավիճակին մէջ մնալու: Ամուսին տագնապը ընտանիքին հաւասարակշռութիւնը կը ցնցէ, կարող է նաեւ իբր հետեւանք բաժանումներուն եւ ամուսնալուծումին, չափահասներու, երեխաներուն եւ ընկերութեան վրայ ծանր

հետեւանքներ ունենալ, տկարացնելով անհատը եւ անոր ընկերային կապերը”¹⁶: Ամուսնութեան տազնապաները “յաճախ դիմակալուած են անապարանքով, առանց անոնց համբերելու քաջութեան, առանց զանոնք հարցադրումի ենթարկելու, իրարու ներելու, հաշտուելու եւ զոհողութեան դիմելու: Այսպէսով՝ այս ձախողութիւնները սկիզբ կու տան նաեւ նոր յարաբերութիւններու, նոր զոյգերու, նոր միութիւններու, նոր ամուսնութիւններու, որոնք այսպէս ընտանեկան բարդ կացութիւնները կը ստեղծեն քրիստոնէայ կեանքին համար”¹⁷:

42. “Մարդաբնակչութեան նուազումը, հետեւանք՝ հակաձննդաբերական մտայնութեան, միանգամայն քաջալերելով՝ ձննդաբերական առողջութեան նկատմամբ համաշխարհային քաղաքականութենէն, ո՛չ միայն կը ստեղծեն կացութիւն մը, ուր սերունդներուն վերանորոգումը այլեւս չէ՛ ապահովուած, այլ կը սպառնան ի վերջոյ յանգիլ տնտեսական աղքատացումի եւ ապագային հանդէպ անյուսութեան: Ծննդագիտութեան զարգացումը եւս մեծապէս ազդեց ձննդաբերութեան վրայ”¹⁸: Կարելի է հոս այս մասին ուրիշ ազդակներ ալ աւելցնել, ինչպէս՝ “արհեստաբանութիւնը, սեռային յեղափոխութիւնը, գեր-բնակչութեան վախը, տնտեսական հարցերը [...]: Սպառողական ընկերութիւնը եւս կրնայ համոզել մարդիկը զաւակ չունենալու, որպէսզի պարզապէս իրենց ազատութիւնն եւ իրենց կենցաղը պահպանեն”¹⁹: Ճիշդ է թէ ամուսիններուն ուղիղ խիղճը, եթէ անոնք կեանքին հաղորդումին մէջ շատ առատաձեռն եղած են, կրնայ բաւական լուրջ պատճառներու համար, զանոնք իրենց զաւակներուն սահմանափակումին հասցնել, սակայն “Եկեղեցին, ի սէր անոնց խղճին արժանապատուութեան, ուժգին կը մերժէ Պետութեան ի նպաստ հակաչղացումին կամ նոյնիսկ վիժումին” կատարած զսպիչ միջամտութիւնները²⁰:

Այս միջոցառումները անընդունելի են նույնիսկ բազմաժյուր շրջաններում մեջ, սակայն նկատելու է թե քաղաքական մարդիկը ասիկա կը քաջալերեն նույնիսկ այն երկիրներում մեջ, որոնք ծննդաբերական շատ ցած մակարդակէն կը տատային: Առ այս՝ Քորէայի Եպիսկոպոսներ նշեցին, թէ “մարդս երբ իր պարտականութիւնը կ’անտեսէ, ասիկա կը դառնայ անտրամաբանական վարուելակերպ”²¹:

43. Հաւատքի եւ որոշ ընկերութիւններում մօտ կրօնական կեանքին տկարացումը կ’ազդէ ընտանիքներում վրայ եւ զանոնք առաւել եւս միմակ կը թողու իրենց դժուարութիւններում դիմաց: Սինողական Հայրերը յայտարարեցին, թէ “այժմեան մշակութիւն մեծագոյն աղքատութենէն մին՝ առանձնութիւնն է, որ հետեւեանքն է մարդոց կեանքէն ներս Աստուծոյ բացակայութեան, ինչպէս նաեւ յարաբերութիւններում մեջ դիրաբեկութեան: Ընկերա-տնտեսական կացութեան դիմաց գոյութիւն ունի նաեւ ընդհանուր տկարութեան մը զգացում մը, որ ի վերջոյ կ’ընկճէ ընտանիքները [...]:

Ընտանիքները յաճախ իրենք զիրենք լքուած կը զգան հաստատութիւններում իրենց հանդէպ ցուցաբերած անհոգութեան եւ տկար ուշադրութեան պատճառով: Ժխտական հետեւեանքները բացայայտ են ընկերային կազմակերպութեան դիտանկիւնէն. բնակչական տագնապ, դաստիարակչական հարցեր, նորածին կեանքը դիմաւորելու դժուարութեան իբր հետեւեանք՝ տարեց անձերում ներկայացուցած բեռը, մինչեւ անգամ զգացական տարածում տաղտուկ ըլլալը, որ երբեմն բռնութեան կը յանգի: Պետութիւնը պարտականութիւնն ունի օրինական պայմաններ եւ գործ ստեղծելու, երիտասարդներում ապագան երաշխաւորելու, անոնց օգնելով որ ընտանիք մը հիմնելու իրենց ծրագիրը իրագործեն”²²:

44. Վայել ու յարմար բնակարանի մը պակասը յաճախ կ'ուշացնէ յարաբերութեան մը կերպատրումը: Հարկ է յիշեցընել, թէ “ընտանիք մը իրաւունքն ունի համեստ բնակարանի մը, որ պարագաներուն համեմատ՝ յարմար ալ ըլլայ ընտանեկան կեանքին եւ համապատասխանէ անոր անդամներուն թիւին եւ այս ամէնը՝ ընտանիքի մը կամ հաւաքականութեան մը հիմնական կարիքները ապահովող միջավայրի մը մէջ”²³: Ընտանիք մը եւ տուն մը երկու տարբեր իրողութիւններ են, որոնք սակայն կը համընթանան: Այս կացութիւնը կը փաստէ, թէ պնդելու ենք ո՛չ միայն անհատական, այլ նաեւ ընտանեկան իրաւունքներուն վրայ: Ընտանիքը բարիք մըն է, որմէ ընկերութիւնը չի՛ կրնար հրաժարիլ եւ որ նաեւ պէտք ունի պաշտպանուելու²⁴: Անոր իրաւունքներուն պաշտպանումը “մարգարէական կանչ մըն է ի նպաստ ընտանեկան հաստատութեան, որ յարգուելու եւ պաշտպանուելու է ամէն վնասի դիմաց”²⁵, յատկապէս ներկայ միջավայրին մէջ, ուր ան քիչ տեղ կը գրաւէ քաղաքական ծրագրումներուն մէջ: Ուրիշ իրաւունքներէն բացի, ընտանիքները նաեւ իրաւունքն ունին “հանրային իշխանութեան դիմաց՝ վստահելու ընտանեկան դիպուկ քաղաքականութեան մը, հանդէպ՝ իրաւասական, տնտեսական, ընկերային եւ տուրքային մարզերուն”²⁶: Ընտանիքներուն մտահոգութիւնները երբեմն ողբերգական են, երբ սիրելի անձի մը հիւանդութեան դիմաց՝ անոնք կարելիութիւնն չունին առողջական խնամքներն օգտագործելու, ինչպէս նաեւ երբ գործ մը գտնուելու ժամանակը կ'երկարի: “Տնտեսական սեղմումները ընտանիքներուն կ'արգիլեն մերձեցալ դաստիարակութեան, մշակութային ու ընկերային գործօն կեանքին: Տնտեսական ներկայ դրութիւնը ընկերային զրկումի զանազան ձեւեր կը ստեղծէ: Ընտանիքները նեղութեան կը մատնուին յատկապէս աշխատանքին հետ առնչուած հարցերուն մէջ:

Երիտասարդներուն վերաբերեալ կարելիութիւնները քիչ են, իսկ աշխատանքի առաջարկները՝ պատահական ու շատ ընտրովի են: Աշխատանքի օրերը երկար են ու յաճախ ծանրաբեռնուած՝ գործի երթալու դժուարութեամբ: Ասիկա ընտանիքներուն անդամներուն չ'օգնէր որ հանդիպին թէ՛ իրարու եւ թէ՛ իրենց զաւակներուն հետ, որպէսզի կարենան իրենց յարաբերութիւնները ամէն օր մշակել”²⁷:

45. “Բազմաթիւ երեխաներ ամուսնութենէ դուրս կը ծնին, յատկապէս կարգ մը երկիրներու մէջ, նմանապէս՝ քաղմաթիւ են անոնք, որ յետագային միայն հօր մը կամ մօր մը քով եւ կամ տարածուն միջավայրի մը մէջ կը մեծնան [...]: Ապա երեխային սեռային չարաշահումը ամէնէն գայթակղեցուցիչ եւ ամէնէն նենգ իրականութիւնը կը հանդիսանայ այժմեան ընկերութեան մօտ: Պատերազմներուն, ահաբեկչութեան կամ կազմակերպուած ոճրագործութիւններուն պատճառով ցնցուած հասարակութիւնները կ'ապրին ընկերային վատթար կացութիւններ, յատկապէս մեծ քաղաքներուն եւ անոնց արուարձաններուն մէջ, ուր փողոցային մանուկ կոչուած դրութիւնը կ'աճի”²⁸: Մանուկներուն պղծութիւնն ա՛լ աւելի գայթակղեցուցիչ կը դառնայ, երբ ան տեղի կ'ունենայ ա՛յնպիսի միջավայրերու մէջ, ուր անոնք պէտք էր պաշտպանուած ըլլային, յատկապէս ընտանիքի, դպրոցի, հասարակութիւններու եւ քրիստոնէայ հաստատութիւններու կողմէ”²⁹:

46. “Արտագաղթերը ներկայ ժամանակներուն ուրիշ յատկանիշն են, որոնց դիմակալելու եւ զանոնք հասկնալու է՝ անոնց ընտանեկան կեանքին վրայ ունեցած ծանր հետեւանքներուն համեմատ”³⁰: Վերջին Սինոդը այս հարցին մեծ կարեւորութիւն ընծայեց, շեշտելով թէ

“ասիկա, իր տարբեր ձևերուն տակ, կը հայի աշխարհիս զանազան մասերուն մէջ ամբողջ բնակչութիւններուն: Եկեղեցին այս մարզին մէջ առաջնահերթ դեր ստանձնած է: Աւետարանական սոյն վկայութիւնը (*Մտթ* 25, 35) պահպանելու եւ զարգացնելու անհրաժեշտութիւնը՝ այսօր աւելի քան երբեք շտապ բնոյթ ունի [...]:

Մարդկային շարժականութիւնը, որ կը համապատասխանէ ժողովուրդներու բնական պատմական շարժումին, կրնայ իսկական հարստութիւն մը հանդիսանալ թէ՛ գաղթող ընտանիքին եւ թէ՛ զայն ընկալող երկրին համար: Բայց ընտանիքներուն բռնի գաղթը տարբեր բան է, երբ ան հետեւանքն է պատերազմական կացութեան մը, հալածանքի մը, չքաւորութեան, անարդարութեան, հարկադրուած ճամբորդութեան մը յաճախ կեանքը վտանգող հարցականներով, որ անձերը կը ճնշէ եւ ընտանիքները կը ցրուէ: Գաղթականներուն ընկերակցիլը՝ յատուկ հովուական առաքելութիւն մը կը պահանջէ թէ՛ գաղթող ընտանիքներուն նկատմամբ եւ թէ՛ երկիր մնացող ընտանիքին անդամներուն հանդէպ: Ասիկա իրագործուելու է յատուկ հովուականի մը շնորհիւ, յարգելով մշակոյթները, երկրին մարդկային եւ կրօնական կազմը, ծէսերուն եւ ասանդութիւններուն հարստութիւնը [...]: Գաղթերը ողբերգական եւ քանդիչ կը դառնան յատկապէս ընտանիքներուն եւ անհատներուն համար, երբ անոնք օրէնքէ դուրս տեղի կ’ունենան ու նաեւ մարդկային վաճառքի միջազգային շրջանակներու կողմէ նպաստաւորուած են: Նոյնը կարելի է ըսել նաեւ այն կիներուն եւ առանձին երեխաներուն մասին, որոնք հարկադրուած են երկարօրէն բնակելու անցքի վայրերու կամ գաղթավայրերու մէջ, ուր անկարելի է տեղւոյն հետ նոյնացումի հանգրուանէն անցնիլ: Ծայրայեղ չքաւորութիւնը եւ քանդիչ ուրիշ կացութիւնները երբեմն ընտանիքները կը

մղեն նույնիսկ իրենց զաւակները պոռնկութեան ցանցերու ծախելու եւ կամ մարմնի անդամներուն վաճառքի”³¹: “Աշխարհիս զանազան մասերուն եւ յատկապէս Միջին Արեւելքի մէջ քրիստոնէաներուն, ինչպէս նաեւ ցեղային եւ կրօնական փոքրամասնութիւններուն հալածանքները աղէտ մը կը հանդիսանան ո՛չ միայն Եկեղեցիին համար, այլ համա՛յն միջազգային հասարակութեան: Պէտք է ջանք թափել որպէսզի քրիստոնէայ ընտանիքներն ու հասարակութիւնները մնան իրենց ծննդավայրներուն մէջ”³²:

47. Սինոդական Հայրերը յատուկ իրենց ուշադրութիւնը դարձուցին նաեւ “ա՛յն մարդոց ընտանիքներուն վրայ, որոնք իրենց կեանքին մէջ զոհ են հաշմանդամութեան, որ խոր ու անակնկալ մարտահրաւէր մը կը հանդիսանայ եւ որ կը խանգարէ անձին հաւասարակշռութիւնը, իղձերն ու ակնկալութիւնները [...]: Այն ընտանիքները, որ սիրալոյսօտ կ’ընդունին հաշմանդամ զաւակի մը դժուարակիր աղէտը, մեծ հիացումի արժանի են:

Անոնք կեանքին պարզելին վերաբերեալ՝ հաւատարմութեան թանկագին վկայութիւն կու տան Եկեղեցւոյ եւ ընկերութեան: Մարդուն բխրունութեան խորհուրդին դիմաց՝ այն ընտանիքները պիտի կարենան քրիստոնէայ հասարակութեան մէջ գտնել մերձեցումի եւ ուշադրութեան նոր ուղիներ, հասկացողութեան եւ ինքնութեան նոր արարքներ, լեզուներ եւ նոր կերպեր: Հաշմանդամ անձերը ընտանիքին համար կը հանդիսանան նուէր մը եւ պատեհութիւն մը մեծնալու սիրոյ, փոխադարձ օգնութեան եւ միութեան մէջ [...]: Այն ընտանիքը որ հաւատքի ակնարկով կ’ընդունի հաշմանդամ անձերուն ներկայութիւնը, պիտի կարենայ հասկնալ եւ գնահատել կեանքի մը արժէքն ու որակը, անոր կարիքներով, իրաւունքներով եւ պատեհութիւններով

հանդերձ: Ասիկա ծառայութիւն ու խնամք պիտի պահանջէ, սիրալիր ներկայութիւն մը պիտի ապահովէ, ինչպէս նաեւ պիտի նպաստէ կեանքի բոլոր հանգրուաններուն մէջ սիրալիր ներկայութեան մը³³: Կ'ուզեմ շեշտել թէ՛ գաղթականներուն եւ զանազան կերպերով անատակ անձերուն հանդէպ ցուցաբերուած խնամքը՝ Հոգիի՛ն նշանն է: Որովհետեւ այս երկու վարուելակերպերը փոխադարձ են, անոնք յատկապէս յայտնի կ'ընեն բխրուն անձերուն ընծայուած սիրալիր ընդունելութեան ու վերականգնումի վարուելակերպը:

48. “Ընտանիքներուն մեծամասնութիւնը կը յարգէ տարեց մարդիկը, զանոնք սիրով կը շրջապատէ, զանոնք օրհնութիւն համարելով: Ընկերութիւններուն եւ ընտանիքին ի նպաստ շաժումներուն տարեց մարդոց հանդէպ վարուելակերպը յատկապէս գնահատելի է իր հոգեւոր թէ՛ ընկերային դիտանկիւնէն [...]: Վախ կայ որ անոնք մեծապէս արհեստավարժ ընկերութիւններուն կողմէ իբր բեռ նկատուին, քանի որ անոնց թիւը միանշդեռ կ'աճի, ծնունդներուն թիւը կը նուազի: Այլուստ անոնց պահանջած խնամները իրենց մերձաւորները յաճախ խիստ դժուարութեան կը մատնեն”³⁴: “Կեանքին վերջին հանգրուանը արժեւորելը այսօր ա՛յնքան անելի անհրաժեշտ է, որքան անելի փորձելու ենք մահուան ժամը բոլոր միջոցներով հեռացնել: Տարեց անձին դիրաբեկութիւնն ու ենթակայութիւնը շահագործուած են երբեմն անարդար կերպով, պարզապէս տնտեսական առաւելութիւններուն համար: Բազմաթիւ ընտանիքներ մեզի կը սորվեցնեն, թէ կարելի է կեանքի վերջին հանգրուանները անցընել, ապրելու իմաստն արժեւորելով եւ զայն լիացնելով զատկական խորհուրդին միջոցով: Բազմաթիւ տարեցներ ընկալուած են եկեղեցական հաստատութիւններէն ներս, ուր կրնան թէ՛ միութական եւ թէ՛ հոգեւոր մակարդակի վրայ՝

ապրիլ զուարթ եւ ընտանեկան միջավայրի մը մէջ:
Հեշտամահը եւ օժանդակուած անձնասպանութիւնը ամբողջ
աշխարհիս տարածքին ծանր վտանգ եւ ընտանիքներուն
դէմ: Անոնց գործադրումը բազմաթիւ Պետութիւններու մօտ՝
օրինաւոր դարձած է: Եկեղեցին այս գործառնութիւններուն
խստօրէն ընդդիմանալով հանդերձ, պարտականութիւնը կը
զգայ օգնելու ա՛յն ընտանիքներուն, որոնք իրենց տարեց եւ
հիւանդ անդամներուն հոգն ունին”³⁵:

49. Կ’ուզեմ շեշտել թշուառ վիճակի մատնուած եւ տեսակ
տեսակ հարուածներու ենթարկուած ա՛յն ընտանիքներուն
վրայ, որոնք կեանքին նեղութիւնները ցաւագին կերպերով
կ’ապրին: Որքան ալ ամէն մարդ դժուարութիւններ ունի,
սակայն անոնք չափազանց չքաւոր ընտանիքի մը պարագային
աւելի կարծր կը դառնան³⁶: Օրինակ՝ եթէ կին մը բաժանումի
մը կամ ուրիշ պատճառով, իր զաւակը առանձին կը մեծցնէ
ու իր գործին պատճառով, չի կրնար զայն ուրիշի մը յանձնել,
այն ատեն զաւակը կը մեծնայ ամէն տեսակ վտանգի ենթակայ
լքուածութեան մը մէջ եւ անոր անձնական հասունացումը
այն ատեն կը կաշկանդուի: Ամէնակարիքաւոր անձներուն
դժուարութիւններուն պարագային, հարկ է որ Եկեղեցին
յատկապէս անոնց սրտանց մօտենայ, զանոնք մխիթարէ,
զանոնք իրեն միացնէ, խուսափելով զանոնք ժայռանման
պայմաններու տակ առնելէ, որոնց հետեւանքով՝ անոնք
իրենք զիրենք դատուած ու լքուած կը զգան նոյնիմքն ա՛յն
Մօր կողմէ, որ կանչուած է զանոնք պարուրելու Աստուծոյ
բարեգթութեամբ: Այսպէս՝ փոխանակ շնորհքին նորոգիչ
ուժը եւ Աւետարանին լոյսը անոնց ընծայելու, ոմանք կ’ուզեն
ասիկա վարդապետութեան վերածել եւ “զայն մեռած
բարերու նման՝ ուրիշներուն դէմ նետել”³⁷:

ՄԻ ՔԱՆԻ ՄԱՐՏԱՀՐԱԻԷՐՆԵՐ

50. Սինոդական նիստերուն ատեն ներկայացուած երկու հարցումներուն տրուած պատասխանները նշեցին բազմատեսակ կացութիւնները, որոնք նոր մարտահրաւերներ կը ներկայացնեն: Նախապէս նշուածներէն զատ, շատ ուրիշներ կը վերաբերէին դժուարին դարձած դաստիարակչական առաքելութեան, քանի որ ծնողները տուն յոգնած կը հասնին եւ առանց խօսելու ախորժակի:

Բազմաթիւ ընտանիքներուն մէջ՝ ո՛չ իսկ միասին ճաշելու սովորութիւնը այլեւս մնացած է, առաւել հոն զուարճութեան զանազան տեսակները կը վխտան, որոնց վրայ՝ նաեւ հեռատեսիլի կայանը, ինչ որ ծնողքէ զաւակ հաւատքին փոխանցումը կը դժուարացնէ: Ուրիշներ դիտել տուին, թէ ընտանիքները յաճախ խոր անձկութենէ կը տառապին: Կարծէք անոնք աւելի մտահոգուած են գալիք հարցեր լուծելու քան թէ ներկայով զբաղելու: Ասիկա, որ ինքնին մշակութային հարց մըն է, կը բարդուի՝ իբր հետեւանք՝ գործի անստոյգ ապագային, տնտեսական անապահով վիճակին կամ զաւակներուն ապագային մտահոգութեան:

51. Ախտամոլութիւնը ‘toxicomanie’ եւս նշուեցաւ որպէս մեր ժամանակաշրջանի ախտերէն մին, որ բազմաթիւ ընտանիքներ կը չարչարէ եւ յաճախ զանոնք կը կործանէ: Նո՛յնն է պարագան ակոլամոլութեան, թղթախաղի եւ ուրիշ կցուրդներուն: Ընտանիքը կրնար զգուշացումի եւ պաշտպանութեան վայր մը ըլլալ, բայց հասարակութիւնն ու քաղաքականութիւնը կ’ուշանան անդրադառնալու, թէ վտանգի ենթարկուած ընտանիք մը “իր անդամներուն օգնելու հակադարձելու կարողութիւնը կը կորսնցնէ [...]:

Պատակտումի այս ծանր հետեւանքները կը նկատենք բզկտուած ընտանիքներուն մէջ. զաւակները անհամաձայն, տարեցները լքուած, երեխաները իրենց ծնողներուն կենդանութեան իսկ արդէն որբացած, պատանիներն ու երիտասարդները ուղեկորոյս եւ անպաշտպան դարձած”³⁸: Ինչպէս որ Մեքսիքայի Եպիսկոպոսները ասիկա նշեցին, ընտանեկան բռնութեան տխուր վիճակներ կան, որ ընկերային կոուազանութեան նոր ենթահողը կը կազմեն, “որովհետեւ ընտանեկան յարաբերութիւններն ալ բուռն անձի մը նախատրամադրութիւնը կը յայտնեն: Այս վիճակին պատճառ ընտանիքներն անո՛նք են, որոնք հաղորդակցելու պակասն ունին, որոնց մօտ պաշտպանողական կեցուածքները կը գերիշխեն, ուր անդամները զիրար չեն պաշտպաներ, ուր գոյութիւն չունի գործակցութեան թիկունք կանգնող ընտանեկան գործօնութիւն, ուր ծնող-զաւակ յարաբերութիւնները յաճախ կոուազան ու բուռն են ու կը բնորոշուին վանողական կեցուածքով: Մարդկային հիմնական յարաբերութիւններուն մէջ միջ-ընտանեկան բռնութիւնը ոխի եւ ատելութեան դպրոց մըն է”³⁹:

52. Ո՛չ որ թող մտածէ, թէ ամուսնութեան՝ որպէս բնական ընկերութեան մը վրայ հիմնուած ընտանիքը տկարացնելը ընկերութեան նպաստող արարք մըն է: Ընդհակառակն՝ ասիկա վնաս կը հասցէ զաւակներուն հասունացումին, հասարակական արժէքներուն մշակումին եւ քաղաքներուն եւ գիւղերուն բարոյական զարգացումին: Մարդիկ այլեւ յստակ չեն նկատեր, թէ այր ու կնոջ միջեւ մի՛ միայն բացարձակ եւ անխզելի միութիւնը կարող է ընկերային ամբողջական արարք կատարել, քանի ան մնայուն յանձնառութիւն է, որ նաեւ բեղմնատրումը կարելի կը դարձնէ: Ընդունելու ենք բազմազանութիւնն ընտանեկան վիճակներուն,

որոնք կրնան որոշ ապահովություն մը տալ, սակայն այր ու կնոջ կամ, օրինակ, նոյն սեռի անձերուն միատեղ կենակցիլը՝ ամուսնութեան հետ չի՛ կրնար բաղդատուիլ: Ո՛չ մէկ ժամանակատր կամ ծննդաբերութիւնը մերժող կենակցութիւն մը մարդկային ընկերութեան ապագան կ'երաշխատուի: Բայց այսօր ո՞վ կը զբաղի ընտանիքներուն պահպանութեամբ, ո՞վ կ'օգնէ յաղթահարելու անոնց սպառնացող վտանգներուն, ո՞վ կ'աջակցի անոնց՝ իրենց կրթական պարտականութիւններուն մէջ եւ անոնց ամուսնական միութեան ամուր բնոյթը կը քաջալերէ:

53. “Կարգ մը հասարակութիւններուն մէջ տակաւին գոյութիւն ունին բազմակնութիւնը եւ տարբեր պայմաններուն մէջ՝ կարգադրուած ամուսնութիւնները [...]: Բազմաթիւ պարագաներուն, լայնօրէն տարածուած է, եւ ասիկա՝ ոչ միայն Արեւմուտքի մէջ, ամուսնութենէն առաջ միատեղ ապրելու սովորութիւնը կամ նոյնիսկ կենակցութիւնը՝ առանց ձգտելու օրինաւոր կապերու”⁴⁰: Ուրիշ երկիրներու մէջ՝ օրէնքը այս կացութիւններուն երկընտրանքը կը հեշտացնէ, այնպէս որ ամուսնութիւնը՝ ներկայացուած իր բացառութիւններով, իր անխզելիութեամբ ու դէպի կեանք իր բացուածութեամբ, կը ներկայանայ՝ ուրիշ առաջարկներու շարքին, որպէս արտաոտոց առաջարկ մը: Բազմաթիւ այլ երկիրներուն մէջ՝ ընտանիքին իրաւասական քանդումը յառաջ կ'երթայ, երբ ան կը ձգտի որդեգրելու բանաձեւեր, որոնք լրիւ հիմնուած են իրար փոխանակող ազատ կամեցողութեան վրայ: Եթէ օրինաւոր ու արդար է մերժել “աւանդական” ընտանիքին հին ձեւերը, որոնք բնութագրուած են հեղինակութեամբ կամ նոյնիսկ բռնութեամբ, բայց ասիկա պէտք չէ ամուսնութեան արժեզրկումին տանի, այլ իր իսկական նշանակութիւնը վերագտնելու ու նորոգելու է: Ընտանիքին ուժը “էապէս կը

կայանայ սիրելու եւ սիրել սորվեցնելու իր կարողութեան մէջ: Ընտանիք մը որքան ալ խոցուած ըլլայ, ան կրնայ միշտ մեծնալ, յենուելով սիրոյ վրայ”⁴¹:

54. Իրականութեան այս համառօտ համայնապատկերը ներկայացնելով, կը ցանկամ նշել, որ նոյնիսկ եթէ նկատելի բարեփոխումներ կատարուած են հանրային մարզէն ներս կնոջ միջամտելու իրաւունքներուն վերաբերեալ, սակայն կարգ մը երկիրներու մէջ կտրելիք ճամբայ տակաւին շատ երկար է: Անընդունելի սովորութիւններ արմատախիլ ընելը տակաւին վերջ չէ գտած: Ծեշտը կը դնեմ կիներուն դէմ երբեմն գործուած այն ամօթալի բռնութեան մասին կամ ընտանեկան շրջանակէն ներս զեղծումներուն եւ ստրկութեան զանազան ձեւերուն մասին, որոնք ո՛չ թէ առնական զօրութեան ապացոյց են, այլ վատ նուաստացում:

Կարգ մը ընտանիքներուն մէջ կնոջ դէմ գործադրուած խօսքի, ֆիզիքական եւ սեռային բռնութիւնը ո՛չ թէ առնականութիւն է, այլ հակասութիւն՝ նոյնիքն ամուսնական միութեան: Կը մտաբերեմ որոշ մշակոյթներուն մէջ կնոջ դէմ գործադրուած սեռային ծանր անդամահատութիւնը, ինչպէս նաեւ պատուաբեր պաշտօններէն եւ որոշում առնելու մարզերէն ներս անոնց մուտքի արգելումը: Պատմութիւնը կը կրէ նահապետական մշակոյթներու ծայրայեղութիւններուն դրոշմը, ուր կիներ երկրորդ դասակարգի անդամ նկատուած էր: Յիշենք նաեւ ծննդաբեր մայրերուն պարագան կամ “կնոջական մարմնին իբր գործիք ու իբր ապրանք օգտագործումը այժմեան լրագրական ասպարէզին կողմէ”⁴²: Ոմանք կը համարին, թէ այժմեան շատ մը հարցեր ծնունդ առին կնոջ ազատագրումէն ետք: Բայց այս տրամաբանութիւնը ուղիղ չէ՛, “ան սխալ ու անճիշդ է եւ այրապաշտութեան մէկ ձեւն է”⁴³:

Մարդուն եւ կնոջ հաւասար արժանատրութիւնը մեզ կը մղէ ուրախանալու, որ այլազանութեան հին ձեւերը այլեւս ժամանցուած են եւ թէ հաւասար արժեւորումի փորձ մը կը կատարուի ընտանիքներուն ծոցին մէջ: Նոյնիսկ եթէ կնոջապաշտութեան անյարմար ակտուած ձեւեր հոն կը յայտնուին, սակայն մենք կը զմայլինք Հոգիին կատարած գործին համար, կնոջ արժանապատուութեան եւ անոր իրաւունքներուն աւելի յստակ ճանաչումին մէջ:

55. “Ընտանեկան կեանքին մէջ՝ այր մարդը նոյնքան վըճ-
նական դեռ կը կատարէ յատկապէս կնոջ ու զաւակներուն
պաշտպանութեան եւ նեցուկին վերաբերեալ: Ծատ մը
այր մարդիկ գիտակից են ընտանիքին մէջ իրենց դերին
կարեւորութեան մասին եւ զայն կ’ապրին իրենց արական
սեռին յատուկ լաւութիւններով: Հօր մը բացակայութիւնը
ծանօրէն կը կշռէ ընտանեկան կեանքին, զաւակներուն
դաստիարակութեան եւ ընկերութեան կողմէ անոնց ընկա-
լումին վրայ: Հօր բացակայութիւնը զաւակները կը զրկէ
հայրական վարուելակերպի մը օրինակէն”⁴⁴:

56. Ուրիշ մարտահրաւեր մըն ալ կը յայտնուի gender ‘սեռ’
կոչուած տեսաբանութեան զանազան ձեւերուն ներքեւ, որ
նաեւ “կ’ուրանայ այրին եւ կնոջ միջեւ տարբերութիւնն ու
բնական փոխադարձութիւնը: Անիկա առանց սեռային
տարբերութեան ընկերութիւն մը կը պատկերացնէ եւ
ընտանիքին մարդաբանական հիմը կը քանդէ: Այս
գաղափարախօսութիւնը կը ներմուծէ կրթական ծրագրեր
եւ օրինական ցուցմունքներ, որոնք կը քաջալերեն
անձնական ինքնութիւն մը եւ զգացական մտերմութիւն մը,
որոնք հիմնովին խզուած են մարդուն եւ կնոջ կենսական
տարբերութենէն: Մարդկային ինքնութիւնը յանձնուած

է անհատին որոշումին, որ կրնայ նաեւ ժամանակով ալ յեղաշրջուի”⁴⁵:

Մտահոգիչ է՝ որ այս տեսակի կարգ մը գաղափարա-խօսութիւններ, որոնք երբեմն կը յաւակնին պատասխանել ըմբռնելի ձգտումներու, ուզեն իրենք զիրենք որպէս միա՛կ տիպար պարտադրել նաեւ փոքրերուն դաստիարակութեան նկատմամբ: Պէտք չէ՝ անգիտանալ, թէ “կենսական սեռը ‘sex’ եւ սեռին ‘gender’ ընկերա-մշակութային դերերը կրնան իրարմէ զանազանուիլ, բայց ոչ անջատուիլ”⁴⁶: Այլուստ, “մարդածնութեան մարզին մէջ կենսաթեքնաբանական յեղաշրջումը ծննդաբերական արարքը շահագործելու կարելիութիւնը ներմուծեց, զայն անկախ դարձնելով մարդու եւ կնոջ սեռային յարաբերութենէն: Այս կերպով, մարդկային կեանքն ու ծնողականութիւնը դարձան իրականութիւններ, զորս կարելի է իրագործել կամ քանդել, անոնք ենթարկուած ըլլալով գլխաւորաբար անհատներուն կամ ամուլներուն փափաքին, որոնք անպայման ալլեսեռ կամ ամուսնացած մարդիկ չեն”⁴⁷: Տարբեր է մարդկային դիրաբեկութիւնը կամ կեանքին բարդութիւնը հասկնալ եւ տարբեր՝ ընդունիլ գաղափարաբանութիւններ, որոնք կը յաւակնին իրականութեան անբաժանելի այս զոյգ կեպարանքները իրարմէ բաժնել: Չիյնա՛նք Արարչին տեղը գրաւելու յաւակնութեան մեղքին մէջ: Մենք արարածներ ենք եւ ո՛չ թէ ամենակարողներ: Ստեղծագործութիւնը մեզմէ առաջ է եւ ան որպէս նուէր ընկալուելու է: Մենք կանչուած ենք միանգամայն պահպանելու մեր մարդկայնութիւնը, ինչ որ ամէն բանէ առաջ՝ կը նշանակէ զայն ընդունիլ ու պահպանել, ինչպէս որ ան ստեղծուած է:

57. Փա՛նք կու տամ Աստուծոյ՝ անոր համար որ իրենք զիրենք կատարեալ համարելէ հեռու բազմաթիւ ընտանիքներ

կ'ապրին սիրոյ մէջ, իրենց կոչումը կ'իրագործեն եւ դէպի յառաջ կ'ընթանան, նույնիսկ եթէ ճանապարհին վրայ յաճախ կը սայթաքին: Իտէալ ընտանիքի մը մտատիպարը չի բաղկանար սինոդական միտքերէն, բայց անոնցմէ յառաջ կու գայ զանոնք ձեւակերպող կաղապար մը, բաղկացած՝ տարբեր ու բազմատեսակ իրականութիւններէ, լի՝ ուրախութիւններով, հարցականներով ու երազներով: Մեզ մընտահոգող իրականութիւնները մարտահաւերներ են: Մեր մէջ միսիոնարական արարքներ արծարծելու փոխարէն, չիցնա՛նք մեզ սպառող ծողակներուն եւ ինքնապաշտպան ողբասացութեան մէջ: Բոլոր կացութիւններուն դիմաց, “Եկեղեցին ճշմարտութեան եւ յոյսի խօսք ըսելու պահանջքը կը զգայ [...]: Քրիստոնեայ ամուսնութեան եւ ընտանիքին մեծ արժէքները կը համապատասխանեն այն փնտոտութիւն, որուն մէջէն մարդկային գոյութիւնը կ'անցնի”⁴⁸: Եթէ հոն բազմաթիւ դժուարութիւններ կը տեսնենք, անոնք /ինչպէս ըսին Քոլոմպիայի Եպիսկոպոսները/ կանչ մըն են՝ յոյսի ակնկալութիւնները մեր մէջ ազատագրելու, զանոնք վերածելով մարգարէական երազներու, կերպարանափոխիչ արարքներու եւ եղբայրասէր երեւակայութեան”⁴⁹:

ԵՐՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ՅԻՍՈՒՍԻՆ ՈՒՂՂՈՒԱԾ ԱԿՆԱՐԿԸ. ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԿՈՉՈՒՄԸ

58. Ընտանիքներուն դիմաց եւ անոնց միջեւ մշտապէս հնչելու է այն առաջին ւաւտումը, որ “ամենագեղեցիկը, ամենամեծը, ամենահրապուրիչը եւ միանգամայն ամենէն անհրաժեշտը կը հանդիսանայ”⁵⁰ եւ որ “աւետարանչական գործունէութեան կեդրոնն ըլլալու է”⁵¹: Ասիկա է գլխաւոր պատգամը, որ “պէտք է դարձեալ ու զանազան կերպերով միշտ ունկնդրել եւ քրիստոնէականի ուսուցման զանազան ձեւերով ալ՝ զայն կրկին ու կրկին ւաւտարանել”⁵², որովհետեւ “այս ւաւտումէն աւելի ամուրը, աւելի խորը, աւելի ապահովը, աւելի մնայունն եւ աւելի իմաստունը չկայ” եւ “քրիստոնէական ամէն կրթութիւն, ամէն բանէ առաջ՝ բարեգործութեան ‘kerigme’ խորացումն է”⁵³:

59. Պէտք չէ՝ ամուսնութեան եւ ընտանիքին մասին մեր վարդապետումը դադրի ներշնչուելէ եւ կերպարանափոխուելէ սիրոյ եւ քաղցրութեան պատգամին լոյսին ներքեւ, որպէսզի ցուրտ եւ անկենդան կրօնի մը պաշտպանութիւնը չդառնայ, քանի որ քրիստոնէայ ընտանիքին խորհուրդը ո՛չ ալ լրիւ հասկցուիլ կրնայ, եթէ ոչ՝ Հօր անհուն սիրոյ լոյսին ներքեւ, որ յատնուած է ինքզինք ցվերջ տուած եւ մեր մէջ ապրող Քրիստոսին ընդմէջէն: Այս պատճառով, պիտի ուզէի սեւեռել կենդանի Քրիստոսը, որ ներկայ է սիրոյ այնքան կենդանի պատմութիւններուն մէջ, ապա նաեւ

Հոգիին հու՛րը աղերսել աշխարհիս բոլոր ընտանիքներուն վերեւ:

60. Այս հարցին մէջ՝ ամուսնութեան եւ ընտանիքին վերաբերեալ այս կարճ գլուխը Եկեղեցոյ դասաւանդումէն համադրութիւն մը կը կազմէ: Հոս պիտի մէջբերեմ նաեւ Սինոդական Հայրերուն զանազան մտածումները, հաւատքին մեզի ընծայած լոյսին մէջէն: Հայրերը սկսան Յիսուսին ակնարկով եւ նշեցին, թէ “Ան Իր հանդիպած կիներն ու այրերը դիտեց սիրով ու քաղցրութեամբ, անոնց քայլերուն ընկերակցեցաւ ճշմարտութեամբ, համբերութեամբ եւ քաղցրութեամբ, միանգամայն անոնց յայտնեց Աստուծոյ արքայութեան պահանջները”⁵⁴: Տէրը այսօր եւս նո՛յն ձեւով կ’ընկերակցի մեզի, ընտանիքին Աւետարանը ապրելու եւ փոխանցելու մեր մտահոգութեան մէջ:

ՅԻՍՈՒՍ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԾՐԱԳԻՐԸ ԵՏ ԱՌՆԵԼՈՎ, ՋԱՅՆ Կ’ԱՄԲՈՂՋԱՅՆԷ

61. Ամուսնութիւնը արգիլողներուն՝ Նոր Կտակարանը կ’ուսուցանէ, թէ “Աստուծոյ ստեղծածը բարի է եւ թէ ոչ մէկ սնունդ մերժուելու չէ՛, եթէ ան գոհաբանութեամբ ընդունուի” (*Ա. Տիմ* 4, 4): Ամուսնութիւնը Տիրոջ “նուէր”ն է (*1 Կոր* 7, 7): Այս դրական արժաներումին շնորհիւ, զօրաւոր շեշտը միանգամայն դրուած է այս աստուածային տուրքին պաշտպանութեան վրայ. “Թող ամուսնութիւնը բոլորէն յարգուի եւ ամուսնական անկողինը անբիծ մնայ” (*Եբր* 13, 4): Աստուծոյ այս նուէրը իր մէջ կը ներփակէ սեռականութիւնն ալ. “Իրար մի՛ գրկէք” (*1 Կոր* 7, 5):

62. Սինոդական Հայրերը յիշեցուցին, թէ Յիսուս “վերադառ-

նալով մարդկային զոյգին նախնական ծրագրին [...], կը վերահաստատէ անբաժանելի միութիւնը մարդուն եւ կնոջ միջեւ, նաեւ ըսելով. “Մովսէս ձեր սրտին կարծրութեան պատճառով՝ թոյլ տուաւ ձեզի ձեր կինը արձակել: Բայց սկիզբը այսպէս չէր” (*Մտթ* 19, 8): Ամուսնութեան անբաժանելիութիւնը “Ինչ որ Աստուած միացուց, մարդը թող չբաժնէ” (*Մտթ* 19, 6), հասկցուելու չէ՛ որպէս մարդուն վրայ դրուած ‘լուծ’ մը, այլ մանաւանդ որպէս անձերուն ‘նուէր’ մը [...]: Աստուածային հաճոյակատարութիւնը միշտ կ’ընկերակցի մարդուն ուղիին՝ Իր շնորհքին միջոցով, որ կը բուժէ եւ կը կերպարանափոխէ կարծրացած սիրտը եւ խաչի ճանապարհով զայն իր սկզբնակէտին կը վերադարձնէ: Աւետարանները Յիսուսին օրինակը ցայտուն կը կացուցանեն [...]: Ամուսնութեան նշանակութեան պատգամը ատենց որպէս լիութիւնը այն յայտնութեան, որ թոյլ կու տայ վերագտնել Աստուծոյ սկզբնական ծրագիրը” (*Մտթ* 19, 3)⁵⁵:

63. “Յիսուս ամէն ինչ Իր մէջ հաշտեցնելով, ամուսնութիւնն ու ընտանիքը վերադարձուց իրենց սկզբնական ձեւին (*Մրկ* 10, 1-12): Ընտանիքն ու ամուսնութիւնը վերաբժեւորուեցան Քրիստոսով (*Եփս* 5, 21-32), վերանորոգուեցան Ամենասուրբ Երրորդութեան պատկերին համեմատ, խորհուրդ՝ որմէ կը բղիխ ամէն ճշմարիտ սէր: Ամուսնական կնիքը, սկսած՝ արարչագործութեամբ եւ յայտնուած՝ փրկութեան պատմութեամբ, իր ամբողջական նշանակութիւնը Քրիստոսին եւ Իր Եկեղեցիին մէջ կը ստանայ: Քրիստոսի ու Իր Եկեղեցիին միջոցով, ամուսնութիւնն ու ընտանիքը կը ստանան Աստուծոյ սիրոյն մասին վկայելու եւ հաղորդական կեանքն ապրելու համար պահանջուած շնորհքը: Ընտանիքին Աւետարանը կը սփռուի աշախարհիս

պատմութեան ընդմէջէն, սկսեալ մարդուն ստեղծումէն, Աստուծոյ պատկերին ու նմանութեան համեմատ (*Ծանոթ* 1, 26-27) մինչեւ Քրիստոսի հետ Դաշինքին խորհուրդին կատարումը՝ դարերուն աւարտին, Գառնին հարսանիքով՝ (*Յայտն* 19, 9)⁵⁶:

64. “Յիսուսին օրինակը Եկեղեցոյ կը ծառայէ որպէս տիպար: Աստուծոյ Որդին աշխարհ եկաւ ընտանիքի մը ծոցին մէջ [...]: Ան իր հանրային կեանքին ձեռնարկեց Կանայի հարսանիքով (*Յովհ* 2, 1-11): Ան բարեկամութեան առօրեայ պահեր ապրեցաւ Ղազարոսի ու իր քոյրերուն (*Ղկ* 10, 38) եւ Պետրոսի ընտանիքին հետ (*Մտթ* 8, 14): Ան իրենց զաւակները կորսնցուցած ծնողներուն լացերը լսեց եւ զանոնք վերակենդանացուց (*Մրկ* 5, 41. *Ղկ* 7, 14-15), այսպէս արտայայտելով բարեգթութեան իսկական նշանակութիւնը, բան մը որ Դաշինքին վերականգնումը կ'ենթադրէ, (*Յովհաննէս Պօղոս Բ.*), “Հարուստք գթութեամբ”, թիւ 4: Ասիկա յստակօրէն կը բացայայտուի իր հանդիպումներէն Սամարացիին հետ (*Յովհ* 4, 1-30) եւ մեղաւոր կնոջ հետ (*Յովհ* 8, 1-11), որուն մէջ մեղաւորութեան զգացումը կ'արթննայ ի դիմաց Յիսուսին ինքնանուէր սիրոյն”⁵⁷:

65. Նազարէթի մէջ՝ Բանին մարդկային ընտանիքի մը մէջ մարմնաւորումը իր նորութեամբ կը հաշի աշխարհիս պատմութեան: Պէտք է Յիսուսի ծննդեան խորհուրդը թափանցենք, Մարիամին հրեշտակին ըսած ‘այո՛ր’ին մէջ, երբ ան իր արգանդին մէջ Բանը յղացաւ: Զայն թափանցենք նաեւ Յովսէփի ‘այո՛ր’ին մէջ, երբ ան Յիսուսին անուն տուաւ եւ Մարիամի հոգատարութիւնը ստանձնեց: Ապա զայն թափանցենք մտորին առջեւ հովիւներուն ուրախութեան մէջ, մոգներուն մատուցած երկրպագութեան մէջ, դէպի

Եզիպտոս փախուստին մէջ, որուն միջոցով՝ Յիսուս կը մասնակցի իր արքորական, հալածական եւ ստորնացած ժողովուրդին ցաւին: Զայն թափանցենք Զաքարիայի հոգեւոր սպասումին եւ Յովհաննէս Մկրտիչին ծննդեան ընկերացող ուրախութեան մէջ, Սիմէոնին եւ Աննայի տաճարին մէջ կատարած խոստումին մէջ, պատանի Յիսուսին իմաստութեան դիմաց քահանաներուն հիացումին մէջ: Թափանցել այն երեսուն երկար տարիներուն մէջ, երբ Յիսուս իր հացը իր ձեռքերով կը շահէր, աղօթք կը մատուցանէր իր ժողովուրդին աւանդութեան համեմատ, իր ծնողքին հաւատքին մէջ դաստիարակուելով, մինչեւ զայն պողաբերելով Արքայութեան խորհուրդին մէջ: Ասիկա՛ է Ծնունդին խորհուրդը եւ ընտանեկան բուրումներով օծուն Նազարէթի գաղտնիքը: Ասիկա՛ է այն խորհուրդը, որ այնքան հրապուրեց Ս. Փրանկիսկոս Ասիզացին, Մանուկ Յիսուսի Թերեզան եւ Ծաղկ Տը Ֆուքոն: Հո՛ւս կու գան յագեճալ նաեւ քրիստոնէայ ընտանիքները, վերանորոգելով իրենց յոյսն ու ուրախութիւնը:

66. “Սիրոյ եւ հաւատարմութեան դաշինքը, որուն մէջ կ’ապրի Նազարէթի Ս. Ընտանիքը, կը լուսատրէ ընտանիք մը բաղադրող սկզբունքը եւ զայն կարող կը դարձնէ աւելի լաւ ընդդիմանալու կեանքի եւ պատմութեան հակառակութիւններուն: Այս հիման վրայ՝ ամէն ընտանիք կրնայ աշխարհին մթութեան դէմ լո՛յս դառնալ, ի հեճուկս իր տկարութիւններուն: “Ահաւասիկ դաս մը՝ ընտանեկան կեանքին համար. Նազարէթը թող մեզի սորվեցնէ, թէ ի՛նչ է ընտանիքը, անոր զուսպ ու պարզ գեղեցկութիւնը, անոր սրբազան ու անպղծելի նկարագիրը: Սորվի՛նք Նազարէթէն, թէ ինչպէս հոն մեզի տրուող դաստիարակութիւնը քաղցր ու անփոխանակելի է եւ թէ ի՛նչ է անոր գլխաւոր դերը

ընկերային մարզէն ներս “Պօղոս Զ., Նազարէթի մէջ արտասանուած Ճատեր, 5 Յունուար, 1964”⁵⁸:

ԸՆՏԱՆԻՔԸ՝

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

67. Վատիկան Բ. Տիեզերական Ժողովը իր “Ուրախութիւն եւ Յոյս” հովուական սահմանադրութեան մէջ զբաղեցաւ ամուսնութեան ու ընտանիքին արժանապատուութիւնը հրահրելու հարցով (թիւ. 47-52): “Ան ամուսնութիւնը որպէս կեանքի եւ սիրոյ հասարակութիւն որակեց (թիւ. 48), իսկ սէրը ընտանիքին կեդրոնը զետեղեց [...]”: “Ամուսնական հարազատ սէրը (թիւ 49) կ’ենթադրէ փոխադարձ նուիրում: Ըստ աստուածային ծրագրին, ան սեռային եւ սիրային չափանիշները իր մէջ կը ներփակէ եւ կ’ամբողջացնէ, (թիւ 48-49): “Ուրախութիւն եւ Յոյս”ը, թիւ 48, կը շեշտէ նաեւ ամուսիններուն արմատատրումը Քրիստոսին մէջ. Տէր Քրիստոս “Պսակի խորհուրդին մէջ քրիստոնէայ ամուսինները կը դիմաւորէ” եւ կը մնայ անոնց հետ: Մարդեղութեան մէջ՝ Ան մարդկային սէրը կը ստանձնէ, զայն կը մաքրագործէ եւ զայն իր լրումին կը հասցնէ, իսկ ամուսնացեալներուն Իր Հոգին, ինչպէս նաեւ զայն ապրելու կարողութիւնը կու տայ, անոնց ամբողջ կեանքը թրծելով հաւատքի, յոյսի եւ սիրոյ ապրումով: Այսպէսով՝ ամուսնացեալները կ’ըլլան նուիրագործուածներու պէս եւ ինքնայատուկ շնորհքով մը՝ Քրիստոսի Մարմինը կը կերտեն եւ տնային Եկեղեցի կը կազմեն: (Տես՝ Լոյս Ազգաց, թ. 11): Այս պատճառով՝ Եկեղեցին իր խորհուրդը լրիւ հասկնալու համար, մարդկային ընտանիքը կը համարի որպէս զինք հարազատօրէն բացայայտող”⁵⁹:

68. Ապա “Երանելի Պօղոս Զ., պսակին եւ ընտանիքին վարդապետութիւնը խորացուց, հետեւելով Վատիկան Բ. Տիեզերական Ժողովին ուղղութեան: Յատկապէս՝ “Մարդկային կենաց” շրջաբերականով, ան լոյսի տակ առաւ ամուսնական սիրոյ եւ ծննդաբերութեան միջեւ գոյութիւն ունեցող ներքին զօդը. “Հետեւաբար՝ ամուսնական սերը ամուսիններէն գիտակցութիւն կը պահանջէ իրենց “պատասխանատու հայրութեան” առաքելութեան մասին, որուն վրայ արդարացիօրէն ա՛յնքան կը շեշտուի այսօր, սակայն ան ուղիղ հասկցուելու է [...]: Ուստի հայրութեան պատասխանատու գործադրումը ամուսիններուն կը պահանջէ լրիւ ճանչնալ իրենց պարտաւորութիւնները հանդէպ Աստուծոյ, իրենց, իրենց ընտանիքին եւ ընկերութեան արժեւորումներուն արդար դասակարգով” (թիւ 10):

Պօղոս Զ. “Աւետարանը քարոզելու” իր Առաքելական Յորդորին մէջ, ցայտուն դարձուց ընտանիքին եւ Եկեղեցւոյ միջեւ գտնուող զօդը”⁶⁰:

69. “Ս. Յովհաննէս-Պօղոս ընտանիքին յատուկ ուշադրութիւն ընծայեց, շնորհիւ մարդկային սիրոյն վերաբերեալ իր թուղթերուն, ընտանիքներուն ընծայուած *Gratissimam sane* իր Նամակին եւ յատկապէս *Familiaris Consortio* Առաքելական Յորդորին: Պապը այս զոյգ փաստաթուղթերուն մէջ ընտանիքը որպէս “Եկեղեցւոյ ուղին” որակեց, իսկ մարդուն եւ կնոջ սիրոյ առաքելութեան մասին ամբողջական տեսութիւն մը ընծայեց: Ան հիմնական գիծերը ներկայացուց ընտանեկան առաքելութեան եւ ընկերութեան մէջ ընտանիքին ներկայութեան եւ յատկապէս ամուսնական սերին վերաբերեալ, (տես՝ *Familiaris Consortio*, թիւ 13): Ան հոն կը նկարագրէ կերպը, ըստ որուն՝ ամուսինները իրենց փոխադարձ սիրոյն մէջ կը ստանան Քրիստոսի Հոգիին

տուրքը եւ դէպի սրբութիւն կանչը”⁶¹:

70. “Բենեդիկտոս ԺԶ. Deus caritas est իր շրջաբերականին մէջ, դարձեալ խօսեցաւ մարդուն եւ կնոջ միջեւ սիրոյ ճշմարտութեան մասին, որ մի՛այն Խաչեալ Քրիստոսին սիրոյ լոյսին ներքեւ լրիւ կը լուսաւորուի (թիւ 2): Ան հոն կը վերահաստատէ, ըսելով թէ՝ “բացարձակ եւ վերջնական սիրոյ վրայ հիմնուած ամուսնութիւնը կը դառնայ Աստուծոյ եւ իր ժողովուրդին յարաբերութեան սրբանկարը ու փոխադարձաբար՝ Աստուծոյ սիրելու կերպն ալ մարդկային սիրոյն չափանիշը” (թիւ 11): Այլուստ՝ Քահանայապետը իր Caritas in veritate Շրջաբերականին մէջ կը շեշտէ սիրոյ կարեւորութեան վրայ՝ որպէս սկզբունք ընկերութեան կեանքին (Տես՝ թիւ 44), նաեւ որպէս վայրը, ուր կ’ուսուցուի հասարակաց բարիքին գործադրութիւնը”⁶²:

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ Ս. ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

71. “Ս. Գիրքն ու Աւանդութիւնը մեր առջեւ մուտքը կը բանան Ս. Երրորդութեան ճանաչումին, որ կը ներկայանայ ընտանեկան անձերուն պատկերին ներքեւ: Ընտանիքը՝ պատկերն է Աստուծոյ, որ [...] հաղորդակցութիւն է անձերու միջեւ: Յիսուսին մկրտութեան ժամանակ, Հօր ձայնը Զինք կ’անուանէ որպէս Իր սիրեցեալ Որդին եւ անոնց այս փոխադարձ սիրոյն մէջ՝ հարկ է նաեւ ճանչնալ Ս. Հոգին (Տես՝ Մտթ 1, 10-11): Յիսուս Իր մէջ ամէն ինչ հաշտեցուց եւ մարդը մեղքէն ազատագրեց, ամուսնութիւնն ու ընտանիքը ո՛չ վերադարձուց միայն իրենց սկզբնական վիճակին, այլ նաեւ զայն Եկեղեցիին հանդէպ Իր սիրոյն խորհրդանիշն ըրաւ (Մտթ 19, 1-12. Մրկ 10, 1-12. Եփես 5,21-32): Քրիստոսի կողմէ իրարու միացուցուած մարդկային ընտանիքին մէջն

է, որ վերակազմուած են Ս. Երրորդութեան “պատկերն ու նմանութիւնը” (Ծճճ. 1, 26), խորհուրդ մը՝ ուսկից ամէն իսկական սէր կը բղխի: Ամուսնութիւնն ու ընտանիքը Եկեղեցւոյ միջոցով՝ Քրիստոսէն կը ստանան Ս. Հոգիին շնորհքը, Աստուծոյ սիրոյն Աւետարանին վկայելու”⁶³:

72. Ամուսնական խորհուրդը ընկերային համաձայնութիւն մը կամ դատարկ ծիսակատարում մը չէ՛, ո՛չ ալ համաձայնութեան մը արտաքին պարզ նշանը: Ամուսնական խորհուրդը տուրք մըն է ի նպաստ՝ ամուսիններուն սրբացումին եւ փրկութեան, որովհետեւ “անոնք իրարու կը պատկանին ու ս. խորհուրդին նշանին միջոցով՝ անոնք իսկապէս կը ներկայացնեն Քրիստոսի յարաբերութիւնը Իր Եկեղեցիին հետ: Ուստի Եկեղեցւոյ համար՝ ամուսինները Խաչին վրայ կատարուածին մնայուն յիշեցումն են: Անոնք իրարու եւ իրենց զաւակներուն համար՝ վկաներն են այն փրկութեան, որուն Ս. Պսակը զիրենք մասնակից կը դարձնէ”⁶⁴: Ամուսնութիւնը կոչում մըն է, քանի ան ամուսնական սէրն ապրելու իւրաքանչեւ հրաւերին պատասխան մը կը հանդիսանայ, որպէս Քրիստոսին եւ Եկեղեցւոյ միջեւ սիրոյն թերի արտայայտութիւն մը: Հետեւաբար՝ ամուսնանալու եւ ընտանիք կազմելու որոշումը, կոչումնային որոշումի մը արդիւնքն ըլլալու է:

73. “Ս. Պսակը կայացնող փոխադարձ ինքնանուիրումը արմատացած է մկրտութեան շնորհքին մէջ, որ Քրիստոսի հետ Եկեղեցւոյ մէջ հիմնական դաշինքը կը հաստատէ: Ապագայ ամուսինները, զիրար եւ Քրիստոսին ընդունումով՝ կը խոստանան իրարու ամբողջական նուիրում, հաւատարմութիւն եւ դէպի կեանք բացուածութիւն: Անոնք ամուսնութեան իբր էական մաս կ’ընդունին Աստուծոյ իրենց

պարզեւած բարիքները եւ լրջօրէն նկատի կ'առնեն Աստուծոյ անունով եւ ի դիմաց Եկեղեցոյ կատարած իրենց փոխադարձ նուիրումը: Արդ կարելի է ամուսնութեան բարիքները հաւատքի միջոցով ստանձնել որպէս յանձնառութիւններ, զորս կարելի կ'ըլլայ պահպանել շնորհիւ պսակին օգնութեան [...]: Հետեւաբար՝ Եկեղեցոյ ակնարկը կ'ուղղուի ամուսիններուն որպէս ամբողջ սիրտը ընտանիքին, որ իր հերթին իր ակնարկը կը սեւեռէ դէպի Յիսուս⁶⁵: Ամուսնութեան խորհուրդը 'բան' մը կամ 'ուժ' չէ, այլ ան նոյնինքն Քրիստոսն է, որ "ամուսնութեան միջոցով կ'ընդառաջէ քրիստոնէայ ամուսիններուն" (Gaudium et spes, թիւ 48, § 2): Ան անոնց հետ կը մնայ, անոնց ուժ կու տայ իրենց խաչը շալկած՝ իրեն հետեւելու, իրենց անկումներէն ետք վերականգնելու, իրարու ներելու, իրարու բեռերը շալկելու⁶⁶: Քրիստոնէայ ամուսնութիւնը ո՛չ միայն նշան մըն է, թէ Քրիստոս Խաչին վրայ կնքուած դաշինքին շնորհիւ իր Եկեղեցին ո՛րքան կը սիրէ, այլ նաեւ այս նոյն սէրը ան ամուսիններուն միութեան մէջ ներկայ կը դարձնէ: Ամուսինները, մէկ մարմին կազմելու համար՝ իրարու միանալով, կը ներկայացնեն Աստուածորդիին մարդկային բնութեան հետ նշանաւորք: Այս պատճառով՝ "անոնց սիրոյ ուրախութեան եւ ընտանեկան կեանքին մէջ, ան այս աշխարհիս մէջ իսկ Գառնուկի հարսանիքին խնջոյքին նախանաշակը կու տայ"⁶⁷: Նոյնիսկ եթէ "այր ու կին եւ Քրիստոս-Եկեղեցի մասնութիւնը թերի մասնութիւն մըն է"⁶⁸, սակայն ան մեզ կը յորդորէ աղերսելու Տէրը, որպէսզի ամուսնական յարաբերութեանց սահմանէն ներս իր սէրը սփռէ:

74. Մարդկօրէն ապրուած եւ Ս. Խորհուրդով սրբացած սեռային կենսակցութիւնը ամուսիններուն համար շնորհքի

կեանքին մէջ աճումի փոխադարձ ուղի մըն է: Ասիկա է “ամուսնական խորհուրդը”⁶⁹: Մարմիններուն միութեան արժէքը արտայայտուած է այն համաձայնական խօսքերուն մէջ, որոնցմով երկուքը զիրար ընդունեցան եւ իրարու նուիրուեցան իրենց ամբողջ կեանքը միասին բաժնելու համար: Այս խօսքերը սեռականութեան իրենց իմաստը կու տան եւ զայն ամէն երկդիմիութենէ կը ձերբազատեն: Ամուսիններուն ամբողջ հասարակաց կեանքը եւ իրարու՝ ինչպէս նաեւ իրենց զաւակներուն եւ աշխարհիս միջեւ հիստորղ յարաբերութիւններուն ցանցը, այս ամէնը իրականութեան մէջ դրծուած ու ամրացուած են Պսակին այն շնորհքով, որ կը բղխի Մարդեղութեան եւ Յարութեան խորհուրդէն, որուն մէջ Աստուած մարդկութեան հանդէպ Իր ամբողջ սէրը արտայայտեց ու սերտօրէն միացաւ անոր: Մարդիկ, ներկայացող մարտահրաւերները դիմակալելու համար, այլեւս երբե՛ք մինակ մնալով՝ միայն իրենց ուժերուն պիտի չվերածուին: Անոնք կանչուած են իրենց յանձնառութեամբ, իրենց ստեղծագործութեամբ, իրենց տոկունութեամբ եւ ստօրեայ պայքարով Աստուծոյ բարիքները փոխանակելու, միշտ կարելիութիւնն ունենալով իրենց միութիւնը օրհնող Ս. Հոգին ոգեկոչելու, որպէսզի ամէն նոր կացութեան մէջ իրենց ստացած շնորհքը միշտ բացայայտ դառնայ:

75. Ըստ Եկեղեցւոյ լատին աւանդութեան, ամուսնական խորհուրդին պաշտօնեաները՝ ամուսնացող այրն ու կինն են⁷⁰: Ասոնք իրենց հաւանութիւնը տալով եւ զայն իրենց մարմիններուն նուիրումով արտայայտելով, փոխարէնը՝ մեծ պարգեւ մը կը ստանան: Անոնց տուած հաւանութիւնն ու մարմիններուն նուիրումը գործիքները կը դառնան աստուածային այն արարքին, որ զիրենք մէկ մարմին կը

դարձնէ: Ամուսնութեան մէջ իրարու միանալու անոնց կարողութիւնը մկրտութեան շնորհիւ սրբացաւ, իբր Տիրոջ պաշտօնեաներ, որպէսզի Աստուծոյ կանչին պատասխանեն: Այս պատճառով, երբ ոչ-քրիստոնէայ ամուսինները կը մկրտուին, անհրաժեշտ չէ՛ որ անոնք իրենց ամուսնական դաշինքը վերանորոգեն, այլ բա՛ւ է որ զայն չդժեմ, քանի որ իրենց ստացած մկրտութեամբ, այս միութիւնը մեքենաբար կը դառնայ ս. խորհրդական: Կանոնական իրաւաբանութիւնն եւս կը ճանչնայ վաւերականութիւնը կարգ մը ամուսնութիւններուն, որոնք կատարուած են առանց կարգ ունեցող պաշտօնեայի մը կողմէ՛⁷¹: Որովհետեւ բնական կարգը թրծուեցաւ Յիսուս Քրիստոսի փրկչագործութեամբ, այնպէս որ “մկրտեալներու միջեւ՝ չի կրնար գոյութիւն ունենալ վաւեր ամուսնութիւն մը, որ միանգամայն ս. խորհուրդ չըլլայ”⁷²: Եկեղեցին կրնայ այս արարքին հանրային բնոյթը, վկաներու ներկայութիւնը, ինչպէս նաեւ ուրիշ պայմաններ պահանջել, որոնք թէեւ պատմութեան ընթացքին փոփոխութեան ենթարկուած են, սակայն ասիկա՝ ո՛չ կը չնչէ երկու ամուսնացողներուն ս. խորհուրդին պաշտօնեաներ ըլլալու հանգամանքը, ո՛չ ալ կը տկարացնէ կեդրոնական բնոյթը այր եւ կնոջ տուած հաւանութեան, որուն միջոցով ամուսնական զօդը ամրացուած է: Յամենայն դէպս, մենք կարիքն ունինք ամուսնական արարողութեան ընթացքին՝ աւելի՛ մտածելու աստուածային արարքին, բան մը որ Արեւելեան Եկեղեցիներուն մէջ մեծապէս շեշտուած է, անոր ունեցած ա՛յն կարեւորութեան պատճառով, որ տրուած է ամուսնացողներուն օրհնութեան համար, որպէս նշան մը Հոգիին տուչութեան:

ՍԵՐՄԵՐ ԲԱՆԻՆ ԵՒ ԹԵՐԻ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

76. “Ընտանիքին Աւետարանը կը սնուցանէ նաեւ հասունապիք սերմերը, նման՝ ցամքած ծառերուն, որոնք պէտք ունին խնամուելու եւ չանտեսուելու”⁷³, որպէսզի Ս. Ամուսնութեան մէջ Քրիստոսի շնորհքին մասնակից դառնալով՝ “համբերութեամբ մղուին աւելի անդին, մինչեւ աւելի հարուստ գիտակցութեան ու այսպէս՝ իրենց կեանքին հետ՝ այս խորհուրդին աւելի խորապէս մասնակցին”⁷⁴:

77. Սինոդական Հայրերը, իրացնելով ս. գրային այն ուսուցումը, ըստ որուն՝ ամէն ինչ ստեղծուած է Քրիստոսով եւ Քրիստոսի համար (*Կող 1, 16*), յիշեցուցին թէ “փրկչագործութեան կարգը կը լուսաւորէ եւ կ’իրագործէ ստեղծագործութեան կարգը: Ուստի բնական ամուսնութիւնը լրիւ կը հասկցուի իր ս. խորհրդային լոյսին ներքեւ, իսկ մարդկային յարաբերութիւններուն ճշմարտութիւնը կը գիտցուի խորապէս՝ մեր ակնարկը սեւեռելով Քրիստոսի վրայ: “Իրականին մէջ, մարդուն խորհուրդը լրիւ կը լուսաբանուի Մարդացեալ Բանին խորհուրդով [...]: Նոր Ադամ՝ Քրիստոսը Իր Հօր խորհուրդին եւ Իր սիրոյ յայտնութեան մէջ է, որ մարդս մարդուն կը յայտնէ եւ անոր կոչումին վեհութիւնը ցոյց կու տայ (*Gaudium et spes*, թիւ 22): Յատկապէս պատեհ կը թուի “ամուսնացեալներուն բարիքը” ըմբռնել քրիստոսակեդրոն հեռանկարէն⁷⁵, որ կը հասկնայ միութիւնը, կեանքին հանդէպ բացուածութիւնը, հաւատարմութիւնն ու անբաժանելիութիւնը, իսկ քրիստոնէայ պսակի պարագային՝ նաեւ փոխադարձ օժանդակութիւնը, Տիրոջ հետ աւելի ամբողջական բարեկամութեան մը ճանապարհին վրայ: “Միւս մշակոյթներուն մէջ՝ Բանին սերմերուն ներկայութեան ճանաչումը

(Ad Gentes, թիւ 11) կարելի է կրկնել ամուսնական եւ ընտանեկան իրականութեան համար: Իսկական բնական ամուսնութենէն զատ, ուրիշ կրօնական ասանդութիւններուն մէջ դրական տուեալներ ալ գոյութիւն ունին”⁷⁶, նոյնիսկ եթէ հոն ստուերներ ալ կան: Կրնանք ըսել՝ թէ “ով որ կ’ուզէ իր զաւակներուն չարին յաղթել սորվեցնող ընտանիք մը կազմել, (ընտանիք մը որ Հոգիին կենդանի եւ գործօն ըլլալը ցոյց կու տայ), անիկա երախտագիտութիւն, զնահատանք եւ յարգանք պիտի գտնէ, ի՛նչ ժողովուրդի, կրօնքի կամ երկրի ալ ան պատկանի”⁷⁷:

78. “Մարդիկը լուսաւորող Քրիստոսին ակնարկը (*Յովհ* 1, 9 – *Gaudium et spes*, թիւ 22) Եկեղեցւոյ հովուականը իբր լոյս կը սփռէ ա՛յն հաւատացեալ զոյգերուն վրայ, որոնք միայն կը կենակցին կամ միայն քաղաքական ամուսնութիւն կնքած են եւ կամ բաժանուած ու վերամուսնացածներ են: Եկեղեցին, աստուածային մանկակրթութեան հեռանկարով, սիրալիր կը հայի անոնց, որոնք թերի կերպով կը մասնակցին իր կեանքին: Ան դարձի շնորհքը կը հայցէ անոնց համար, զանոնք կը յորդորէ բարիք գործելու, զիրար սիրալիր հոգալու եւ իրենք զիրենք տրամադրելու ա՛յն հասարակութեան ծառայութեան, որուն մէջ կ’ապրին եւ կը գործեն [...] Երբ միութիւնը կայուն վիճակի կը հասնի եւ հասարակաց բարիքին միջոցով – եւ կը բնորոշուի խորունկ սիրով, զաւակներուն հանդէպ պատասխանատուութեամբ, դժուարութիւններուն յաղթահարելու կարելիութեամբ – , այն ստեն կրնայ Պսակի խորհուրդին մասնակցելու առիթ նկատուիլ”⁷⁸:

79. “Դժուար կացութիւններուն եւ վիրաւորեալ ընտանիքներուն դիմաց՝ հարկ է միշտ յիշել հետեւեալ ընդհանուր

սկզբունքը. “Հովիւները գիտնալու են թէ իրենք, ի սեր ճշմարտութեան, պարտաւորութիւնն ունին զանազան կացութիւնները ճիշդ բնորոշելու” (Familiaris Consortio, թիւ 84): Պատասխանատուութեան աստիճանը նոյնը չէ՝ բոլոր պարագաներուն մէջ եւ կրնան ազդակներ գոյութիւն ունենալ, որոնք որոշումի կարելիութիւնը կը սահմանափակեն: Այս պատճառով, ուսուցումը յստակօրէն պարզելէն զատ, հարկ է նաեւ զգուշանալ այն դատումներէն, որոնք նկատի չեն առներ զանազան կացութիւններուն բարդութիւնները: Նմանապէս՝ անհրաժեշտ է զգոյշ ըլլալ մարդոց այն վարուելակերպին, որով մարդիկ իրենց գոյապայմաններուն հետեւանքով կ’ապրին ու կը չարչարուին”⁷⁹:

ԿԵԱՆՔԻ ՓՈԽԱՆՑՈՒՄԸ ՈՒ ՓՈՔՐԵՐՈՒՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

80. Ամուսնութիւնը ամէն բանէ առաջ “կեանքի եւ սիրոյ խոր հասարակութիւն մըն է”⁸⁰, որ ամուսիններուն համար բարիք մը կը հանդիսանայ⁸¹, սեռայնութիւնն ալ “դասաւորուած է մարդուն եւ կնոջ ամուսնական սիրոյն համար”⁸²: Այս պատճառով, “այն ամուսինները, որոնց Աստուած զաւակ չէ տուած, կրնան սակայն մարդկօրէն եւ քրիստոնէաբար ամուսնական կեանք մը ապրիլ”⁸³: Բայց այս ամուսնութիւնը “իր էութեամբ իսկ”⁸⁴ դասաւորուած է ծննդաբերութեան համար: Բայց աշխարհ եկող զաւակը “դուրսէն չի՛ գար՝ ամուսիններուն սիրոյն աւելնալու համար, այլ կը ծնի ամուսնական փոխադարձ նուիրումէն, որուն պտուղն ու կատարումն է ինք”⁸⁵: Ան չի՛ գար որպէս գործընթացի մը աւարտը, այլ ան սկիզբէն իսկ ներկայ է՝ որպէս սիրոյ էական յատկանիշը, զոր կարելի չէ ուրանալ առանց նոյնիքն սէրը անդամահատելու: Իր սկիզբէն իսկ, սէրը կը մերժէ

ինքիր վրայ փակուելու ամէն ձգտում, այլ ան կը ձգտի դէպի բեղմնատրում մը, որ կ'երկարի իր գոյութենէն անդին: Ուստի ամուսիններուն ամուսնական ո՛չ մէկ արարք կրնայ այս նշանակութիւնն ուրանալ⁸⁶, նոյնիսկ եթէ զանազան պատճառներու համար՝ ան չկարենայ ծննդաբերել:

81. Երեխան կը ցանկայ ծնիլ նման սերէ մը եւ ո՛չ թէ ունէ մէկ կերպով, որովհետեւ ինք “պարտք չէ՛, այլ նուէր”⁸⁷ եւ “իր ծնողներուն ամուսնական սիրոյ յատուկ արարքի մը արգասիքը”⁸⁸, քանի որ “ըստ ստեղծագործութեան օրէնքին, այր մարդուն եւ կնոջ միջեւ ամուսնական սերն ու կեանքին փոխանցումը դասատրուած են մին միւսին համեմատ (ՄԱՆՊ 1, 27-28): Ստեղծիչը ուզեց որ այր ու կին այս կերպով իր արարչագործութեան մասնակցին, միանգամայն զանոնք իր սիրոյն գործիքները դարձուց, մարդկային կեանքին փոխանցումին միջոցով՝ ապագայ մարդկութեան պատասխանատուութիւնը անոնց յանձնելով”⁸⁹:

82. Սինոդական Հայրերը ընդգծեցին, թէ “դժուար չէ անդրադառնալ, որ տարածուած մտայնութիւն մը կայ, որ կեանքի ծագումը կը վերածէ անհատի մը կամ գոյգի մը ծրագրին տարբերակին”⁹⁰: Եկեղեցոյ ուսուցումը կ'օգնէ որ “ամուսինները կեանքը ներդաշնակօրէն եւ գիտակցօրէն եւ զանազան չափանիշներուն համեմատ ապրին, ներառեալ ծննդաբերելու պատասխանատուութիւնը: Հարկ է Humanae vitae Օրջաբերականին մէջ կրկին գտնել Պօղոս Զ.ին այն պատգամը, որ կը շեշտէ մարդկային արժանապատուութիւնը յարգելու կարիքին վրայ, ծնունդները կանոնաւորող մեթոտներուն բարոյական գնահատումով [...]: Մանուկ մը որդեգրել ուզելն եւ զայն ստանձնելը, ամուսնական փորձառութեան կողմէ՛ յատուկ բեղմնատրութիւն մը կ'արտայայտէ”⁹¹:

Եկեղեցին՝ առանձնալատուկ երախտապարտութենէ մղուած, “կ’օժանդակէ այն ընտանիքներուն, որոնք հաշմանդամ փոքրեր կ’ընդունին, զանոնք կը կրթեն եւ զանոնք կը պարուրեն իրենց գուրգուրանքով”⁹²:

83. Առ այս՝ ի՛նչպէս չըսել թէ ընտանիքը կեանքի սրբավայրն է, ուր կեանքը սկիզբ կ’առնէ եւ կը պահպանուի, որ սակայն կը դառնայ նաեւ վայր, ուր կեանքը հակադրաբար կը դրժուի ու ցաւալի հակադրութեամբ կը ջնջուի: Մարդկային կեանքին արժէքը ա՛յնքան մեծ է, իսկ մօր արգանդին մէջ մեծցող երեխային ապրելու իրաւունքն ալ ա՛յնքան անդրժելի, որ ո՛չ մէկ կերպով կարելի է ինքնիր մասին ինքնանպատակ որոշումներ առնելը՝ նկատել որպէս անձնական իրաւունք, որոշումներ՝ որոնք ո՛չ ալ կրնան ուրիշ մարդկային էակի մը իշխանութեան ենթարկուիլ: Ընտանիքը կեանքը կը պաշտպանէ իր բոլոր հանգրուաններուն մէջ, նոյնիսկ անոր սկիզբէն: Ահա՛ թէ ինչու, “առողջապահական հաստատութիւններուն մէջ աշխատողներուն կը յիշեցուի իրենց ունեցած բարոյական պարտաւորութիւնը՝ իրենց խղճին հնազանդելու: Եկեղեցին եւս ո՛չ միայն պարտականութիւնը կը զգայ բնական մահուան իրաւունքը հաստատելու, խոյս տալով բուժողական մարմաջէն ու բարի մահէն”, այլ “նաեւ մահավճիռը խստիւ կը դրժէ”⁹³:

84. Հայրերը ուզեցին նաեւ շեշտել, թէ “այժմեան ընտանիքներուն դիմակալելիք հիմնական մարտահրաւերներէն մին՝ ստուգի դաստիարակութիւնը կը հանդիսանայ, որ մշակութային ներկայ վիճակին եւ լրատուամիջոցներուն մեծ ազդեցութեան պատճառով՝ անելի խստապահանջ ու բարդ դարձած է”⁹⁴: “Եկեղեցին, հիմնուելով հիւրընկալ հասարակութիւններուն կատարած քրիստոնէացումի նա-

խաձեռնութեան վրայ, թանկագին դեր կը խաղայ որպէս ընտանիքներուն թիկունք”⁹⁵: Բայց ինձի խիստ կարեւոր կը թուի վերջիշեցնել, թէ փոքրերուն ամբողջական դաստիարակութիւնը կը հանդիսանայ ծնողներուն “ծանր պարտականութիւնը”, ինչպէս նաեւ անոնց “առաջնակարգ իրաւունք”ը: Ասիկա ծանրութիւն կամ բեռ մըն ըլլալէ բացի, էական ու անփոխարինելի իրաւունք մըն ալ է, զոր ծնողները պաշտպանելու կանչուած են եւ որմէ ո՛չ ոք փորձելու է զանոնք զրկել:

Պետութիւնը որպէս օժանդակութիւն կրթական միջոցներ կ’ընծայէ, մասնակցելով ծնողներուն անփոխարինելի պատասխանատուութեան: Ծնողներուն իրաւունքն է ազատօրէն ընտրել մատչելի եւ որակաւոր այն դաստիարակութիւնը, զոր կ’ուզեն իրենց զաւակներուն տալ իրենց սկզբունքներուն համեմատ: Դպրոցը ծնողներուն տեղը չի՛ գրաւեր, այլ անոնց թիկունք կը կանգնի:

Հիմնական սկզբունքը հետեւեալն է. “Դաստիարակչական գործին մասնակցող բոլոր անձերը կրնան ասիկա կատարել մի’այն յանու’ն ծնողներուն, անոնց հաւանութեամբ եւ որովհետեւ անոնց կողմէ որոշ չափով յանձնարարուած են”⁹⁷: Բայց “ընտանիքին, ընկերութեան, ինչպէս նաեւ դպրոցին միջեւ այսօր բեկում մը կատարուած է ու կրթական դաշնագիրը խզուած է, ուստի ընկերութեան եւ ընտանիքին միջեւ կրթական դաշնագիրը տագնապի մատնուած է”⁹⁸:

ԸՆՏԱՆԻՔՆ ՈՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

85. “Եկեղեցին ներքին ուրախութեամբ եւ խորունկ սիրփանքով է որ կը դիտէ այն ընտանիքները, որոնք Աւետարանին ուսուցումներուն հաւատարիմ կը մնան, անոնց միանգամայն շնորհակալութիւն կը յայտնէ ու իրենց

մատուցած վկայութեան համար զանոնք կը քաջալերէ:
Անոնք այսպէս՝ հաւատալի կը դարձնեն անբաժանելի
եւ ցմիշտ հաւատարիմ ամուսնութեան գեղեցկութիւնը:
Ընտանիքին մէջն է, որ “կարելի կ’ըլլայ զայն տնային
Եկեղեցին անուանել” (Lumen gentium, թիւ 11) եւ հո՛ն է
որ կը հասունանայ անձերուն միջեւ եկեղեցական առաջին
փորձառութիւնը, որուն մէջ կը ցոլայ Ս. Երրորդութեան
խորհուրդը՝ շնորհքին միջոցով: “Հոս տոկալ կը սորվինք,
աշխատանքին ուրախութիւնը, եղբայրսիրութիւնը, առատա-
սիրտ ու նույնիսկ կրկին ներումն ու մանաւանդ աստուածա-
յին պաշտամունքը, աղօթքով եւ կեանքին նուիրումով”
(Քրիստոնէական Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ, թիւ 1657)¹⁰¹:

87. Եկեղեցին ընտանիքներու ընտանիք մըն է, բոլոր
տնային Եկեղեցիներուն կեանքով մշտապէս հարստացած:
Հետեւաբար, “շնորհիւ ամուսնութեան ս. խորհուրդին, իւրա-
քանչիւր ընտանիք բազմազան կերպերով բարիք մը կը
դառնայ Եկեղեցւոյ համար: Այս տեսանկիւնէն՝ Ընտանիքին
եւ Եկեղեցւոյ միջեւ փոխադարձութիւն մը նկատելը, ներկայ
Եկեղեցիին համար՝ իսկապէս թանկագին նուէր մը պիտի
ըլլայ. Եկեղեցին ընտանիքի՛ն համար արդարեւ բարիք է,
ընտանիքն ալ՝ Եկեղեցւոյ՛ն: Տիրոջ ս. խորհրդային տուրքին
զգոյշ ըլլալը՝ պարտականութիւնն է ո՛չ միայն ընտանեկան
բջիջին, այլ նաեւ քրիստոնէայ համա՛յն հասարակութեան
համար”¹⁰²:

88. Ընտանիքներուն մէջ ապրուած սէրը մշտակալ ուժ մըն
է Եկեղեցւոյ կեանքին համար: “Ամուսնական միութեան
նպատակը՝ մշտակալ կա՛նչ մըն է այս սէրը անեցնելու
եւ խորացնելու համար: Ամուսինները, իրենց սիրոյ
միութեան մէջ, հայրութեան եւ մայրութեան գեղեցկութեան

փորձառութիւնը ձեռք կը ձգեն, իրենց ծրագիրները, դժուարութիւնները, իղձերն ու մտահոգութիւնները միատեղ կ'ապրին, իրարու մտածել եւ իրարու ներել կ'ուսանին: Այս սիրոյ մէջ, անոնք իրենց երջանիկ պահերը միատեղ կ'անցընեն, իսկ իրենց կեանքին դժուար պահերուն մէջ՝ իրարու թիկունք կը կանգնին [...]: Այս փոխադարձ ու ձրի նուիրումին գեղեցկութիւնը, ծագող կեանքին հանդէպ հրճուանքն ու փոքրէն մինչեւ մեծը բոլոր անդամներուն անոր հանդէպ այս սիրալիր ուշադրութիւնը՝ շարք մըն են այն պտուղներէն, որոնք ընտանեկան կոչումին ընտրութեան իր միա՛կ ու անփոխարինելի նկարագիրը կը հայթայթեն”¹⁰³, ի սպաս թէ՛ Եկեղեցւոյ եւ թէ՛ ամբողջ հասարակութեան:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

ՍԷՐԸ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՉ

89. Աւետարանը տակաւին անբաւարար կը մնայ բացալայտելու համար ինչ որ ըսուեցաւ ամուսնութեան եւ ընտանիքին մասին, եթէ սիրոյ մասին յատուկէն խօսելու համար՝ կանգ չառնենք: Արդարեւ՝ պիտի չկարենայինք հաւատարմութեան եւ փոխադարձ նուիրումի ուղին քաջալերել, եթէ նաեւ ամուսնական եւ ընտանեկան սիրոյ աճումը, ամրացումն ու խորացումը չհրահրէինք: Արդարեւ՝ ամուսնական եւ ընտանեկան սիրոյ շնորհքը վիճակուած է ամէն բանէ առաջ “ամուսիններուն սէրը կատարելագործելու”¹⁰⁴: Հոն հետեւեալը կ’իրագործուի. “Եթէ մարգարէութիւն ունենամ ու հասկնամ բոլոր խորհուրդներն ու ամէն գիտութիւն: Եթէ լեռները տեղափոխող հաւատք ունենամ, բայց սէր չունենամ, անօգուտ կը մնամ: Եթէ իմ բոլոր ստացուածքներս աղքատներուն բաժնեմ, մարմինս այրումի տամ եւ սէր չունենամ, օգուտ չե՛մ ունենար” (Ա. Կորնթ 13, 2-3): Բայց այնքան շատ օգտագործուած սէր բառը յաճախ ձեւագեղծուած է¹⁰⁵:

ՄԵՐ ՀԱՆԱՊԱԶՕՐԵԱՅ ՍԷՐԸ

90. Սիրոյ երգ կոչուած Ս. Պօղոսին գրած հետեւեալ ցնձերգին մէջ կը գտնենք իսկական սիրոյ կարգ մը յատկանիշները.

“Սէրը երկայնամիտ ու քաղցր է,
չի՛ նախանձիր, չի՛ գոռոզանար,

չի՛ հպարտանար:
Սէրը անվայել վարմունք չ՛ունենար,
ինքզինք չի՛ փնտոներ,
չի՛ բարկանար,
չարութիւն չի՛ խորհիր:
Սէրը անհրաւութեան վրայ չի՛ խնդար,
այլ ճշմարտութեան կը խնդակցի:
Ամէն բանի կը զիջանի,
ամէն բանի կը հաւատայ,
ամէն ինչ կը յուսայ, ամէն բանի կը համբերէ՝
(Ա. Կորնթ 13, 4-7):

Ասիկա կ'ապրուի ու կը զարգանայ այն կեանքին մէջ, զոր ամուսիններ իրարու եւ իրենց զաւակներուն հետ կը բաժնեն: Այս պատճառով, այս բառերուն ճշմանկութիւնը յստակացնելու համար՝ օգտակար է հոս պահ մը կանգ առնել ու փորձել զայն իրաքանջիւր ընտանիքին կեանքին մէջ գործադրել:

Համբերութիւնը

91. Առաջին հերթին գործածուած makrothymeի բառին թարգմանութիւնը չի՛ ճշմանակեր միայն “ամէն ինչի համբերէ”, քանի որ նոյն միտքն արդէն ճշուած է թիւ 7-ին վերջաւորութեան: Անոր ճշմանկութիւնը կու գայ Ս. Գիրքի յունարէն թարգմանութեանէն, հոն ուր կ'ըսուի, թէ Աստուած “դանդաղ է բարկանալու մէջ” (Ելից 34): Ասիկա կ'իրագործուի երբ մարդ չ'առաջնորդուիր լարուածութեան ու կը զգուշանայ յարձակելէ: Ասիկա բարեմասնութիւն մըն է Ուխտի Աստուծոյ, որ մարդիկը Իրեն նմանելու կը յորդորէ նաեւ ընտանեկան կեանքին մէջ: Բնագրերը, որոնց

մէջ Պօղոս այս բառերը կ'օգտագործէ, կարդացուելու եւ իբր յետին միտք ունենալով Իմաստութեան Գիրքը (Տես՝ 11, 23. 12. 2, 15-18): Հոն, մինչ կը գովաբանուի Աստուծոյ անդորրութիւնը՝ զիջումին առիթ տալու մէջ, կը շեշտուի նաեւ Անոր բարեգութ ըլլալու կարողութիւնը: Աստուծոյ համբերութիւնը մեղաւորին հանդէպ բարեգթութեան արարք մըն է, որ Անոր իսկական զօրութիւնը յայտնի կը դարձնէ:

92. Համբերութիւն ունենալը, ո՛չ անվերջ թոյլ տալ է, որ մարդիկ մեզի հետ գէշ վարուին, ո՛չ ֆիզիքական բռնութիւններ կատարել է, ո՛չ ալ թոյլ տալ է, որ մարդիկ մեզի հետ առարկաներու պէս վարուին: Հարց կը ծագի երբ կը պահանջենք որ յարաբերութիւնները երանաւէտ ըլլան, մարդիկ կատարեալ ըլլան եւ կամ երբ մենք մեզ բանի մը կեդրոնը զետեղենք ու յուսանք որ միայն մե՛ր կամքը կատարուի: Այս պարագային՝ ամէն ինչ մեզ անհամբեր պիտի դարձնէ, ամէն ինչ մեզ կոռուելու պիտի մղէ: Եթէ համբերատար չըլլանք, մենք մեզ միշտ պիտի արդարացնենք բարկութեամբ պատասխանելու եւ ի վերջոյ պիտի դառնանք միատեղ ապրիլ չգիտցող անձեր, ոչ-ընկերային եւ անկարող իրենք զիրենք զսպելու ու այսպէս՝ ընտանիքը պիտի վերածուի պատերազմի դաշտի: Այս պատճառով՝ Աստուծոյ Խօսքը մեզ կը յորդորէ. “Ամէն դառնութիւն, բարկութիւն, պոռոց, սրտմտութիւն, հայհոյանք ու աղաղակ պիտի վերցուին, իրենց բոլոր չարութիւններով հանդերձ” (Եփես 4, 31): Այս համբերութիւնը կ'ամրանայ երբ կ'ընդունինք թէ ուրիշն ալ այս աշխարհիս վրայ իմ կողքիս ապրելու իրաւունք ունի՝ ինչպէս որ է, հոգ չէ՛ թէ ան ինձի համար բեռ է, զիս նեղէ, իմ ծրագիրերուս հակադրուի, իմ չակնկալած վարուելակերպը կամ միտքերն ունի: Սէրը միշտ համակրանքի խոր զգացում մը ունի, որ մարդս կը

դրդէ ուրիշը այս աշխարհիս որպէս մասնիկ ընդունելու, նոյնիսկ եթէ ան մեր ակնկալածէն տարբեր կը վարուի:

Ծառայամատուցման կերպ

93. Ապա կու գայ *Xrestéuetai* բառը, որ ամբողջ Ս. Գիրքին մէջ միակն է, որ ծագում առած է *Xrestó* բառէն, որ “իր բարութիւնը գործերով ցուցաբերող բարի մարդ” կը նշանակէ: Բայց ան իր նախորդ բային զուգահեռ ըլլալով, անոր ամբողջացումն ալ է: Պօղոս կը ցանկայ այսպէս յատակացնել, թէ իր նախապէս նշած “համբերութիւն”ը ամբողջովին կրատրական կեցուածք մը չէ՛, այլ թէ անոր կը միանայ ուրիշներուն դիմաց նաեւ գործօնութիւն մը, հզօր եւ ստեղծագործ փոխադարձութիւն մը: Անիկա ցոյց կու տայ, թէ սերը ուրիշին բարիք կը գործէ եւ զայն յառաջ կը մղէ ու այս պատճառով ալ՝ ‘օգտակար’ կը դառնայ:

94. Յայտնի է որ Պօղոս կ’ուզէ այս ամբողջ գրութեան մէջ շեշտել թէ սերը միայն զգացում մը չէ՛, այլ թէ ‘սեր’ բառը իր երբայական բնագրին իմաստով հասկցուելու է. սերը ‘բարիք ընել է’, ինչպէս որ Ս. Իգնատիոս Լօյուլա ալ կ’ըսէր. “Սերը արտայայտուելու է անելի՛ գործերով քան թէ խօսքերով”¹⁰⁶: Այսպէս՝ սերը կրնայ իր ամբողջ բեղունութիւնը յայտնել ու թոյլ տալ, որ վայելենք ինքզինք լրիւ տալու երանութիւնը, վեհութիւնն ու վսեմութիւնը, միմիայն ձրիաբար տալու՝ հաճոյքին համար:

Սերը չի՛ նախանձիր

95. Ապա կը մերժենք նաեւ ‘zeloi’ հեռ ու նախանձ կոչուող կեցուածքը, որպէս սիրոյ հակառակ: Ասիկա կը նշանակէ,

Թէ մարդ պէտք չէ՛ ուրիշին բարիքին պատճառով՝ ինքզինք անհանգիստ զգայ (*Գործք* 7, 9. 17, 5): Ցանկութիւնը՝ ուրիշին բարիքին դիմաց տխրութիւնն է, բան մը որ ցոյց կու տայ, թէ ուրիշին երջանկութիւնը մեզ չի հետաքրքրեր, որովհետեւ մենք միայն մե՛ր բարիքին վրայ կեդրոնացած ենք: Սէրը մեզ մեր անձէն դուրս կը հանէ, մինչդեռ ցանկութիւնը մեզ կը մղէ մեր վրայ կեդրոնանալու: Իսկական սէրը ուրիշին յաջողութիւնը կ'արժեւորէ, զանոնք չի նկատեր որպէս իր անձին դէմ սպառնալիք, այլ ինքզինք կ'ազատէ ցանկութեան դառն ճաշակէն: Ան կ'ընդունի որ ամէն մարդ տարբեր ձիրքեր եւ կեանքի տարբեր ճանապարհներ ունենայ: Ուստի թոյլ կու տայ որ իւրաքանչիւր մարդ երջանկանալու իր ուղին գտնէ:

96. Հարցը՝ ի վերջոյ Աստուծոյ Օրէնքին վերջին երկու պատուիրանները կատարելու մէջն է. “Հարեւանիդ տունը պիտի չցանկաս: Հարեւանիդ ո՛չ կնոջ, ո՛չ ծառային, ո՛չ աղախնին, ո՛չ եզին, ո՛չ իշուն ու անոր ո՛չ մէկ բանին պիտի չցանկաս” (*Ելք* 20, 17): Սէրը մեզ կը մղէ իւրաքանչիւր մարդու արժեւորելու, անոր երջանկանալու իրաւունքը ճանչնալով: Այս անձը կը սիրեմ, ուստի զայն կը դիտեմ աչքերովը այն Հօր Աստուծոյ, որ մեզի ամէն ինչ կը շնորհէ “զայն վայելելու համար” (*Ս. Տիմ* 6, 17), ուստի ես կ'ընդունիմ որ մարդ պահ մը բարիք վայելէ: Յամենայն դէպս՝ սիրոյ այս միեւնոյն աղբիւրը զիս կը մղէ թէ՛ ընդդիմանալու այն անարդարութեան, որ կը կայանայ ոմանց շատ, իսկ ուրիշներուն քիչ ունենալուն մէջ եւ թէ՛ ընկերութեան լուսանցքին վրայ մնացածներուն նպաստելու, որպէսզի անոնք մի քիչ ուրախութիւն վայելեն: Բայց ասիկա ո՛չ թէ սոսկ ցանկութիւն է, այլ հաւասարութեան փափաք:

Առանց ցուցամոլութեան կամ ինքնագոլութեան

97. Ապա կու գայ ‘perpereuomai’ ասացուածքը, որ կը նշանակէ փառասիրութիւն, ուրիշներէն գերազանց երեւնալու փափաք, այս ցուցամոլ ու մի քիչ կոուազան կեցուածքով՝ ուրիշը տպաւորելու համար: Սիրող անձ մը ո՛չ միայն կը զգուշանայ ինքնիր մասին շատ խօսելէ, այլ առաւել՝ ուրիշները նկատի ունենալով՝ գիտէ իր դիրքով բաւարարուիլ, առանց կեղորոն մը ըլլալ յաւակնութեան:

Յաջորդ ‘physioutai’ բառը նախորդին հետ շատ մօտիկ իմաստ ունի, քանի որ ան կը նշանակէ թէ սերը խորխտ չէ: Բառը ո՛չ միայն տառացիօրէն կը նշանակէ, թէ ուրիշներուն առջեւ ‘չենք մեծնար’, այլ նաեւ աւելի նորբ իմաստ մըն ալ ունի, որ կը նշանակէ, թէ սերը յաւակնոտ չէ’: Ասիկա ո՛չ միայն իր անձնական լաւութիւնները ցուցաբերելու մտասելեռում մըն է, այլ նաեւ իրականութեան գիտակցութիւնը կորսնցնել է: Ասիկա ինքզինք իր եղածէն աւելի մեծ զգալ է, որովհետեւ ինքզինք աւելի ‘հոգետր’ կամ աւելի ‘իմաստուն’ կը համարէ: Պօղոս ուրիշ ժամանակներու այս բայը կը գործածէ, օրինակ՝ ըսելու համար թէ “գիտութիւնը մարդս կ’ուռեցնէ”, մինչդեռ սերը՝ կը շինէ’ (Ա. Կորնթ 8, 1բ), այսպէս՝ ոմանք իրենք զիրենք մեծ կը զգան, որովհետեւ ուրիշներէն աւելի զարգացած են, ուստի անոնց հանդէպ խստապահանջ կը դառնան ու անոնց վրայ կը տիրապետեն, մինչդեռ մեզ մեծ դարձնողը՝ սէ՛րն է, ան տկարը կը հասկնայ, զայն կը պաշտպանէ, անոր պատուար կը կանգնի ու ա՛յս է որ մարդս մեծ կը դարձնէ: Ուրիշ տողի մը մէջ՝ Պօղոս նոյն բառը կը գործածէ, քննադատելու համար զանոնք, որ “հպարտութեամբ ուռած են”, որոնք սակայն իրականին մէջ աւելի խօսողներ են քան թէ Հոգիին ‘ուժը’ ունեցողներ (Ա. Կորնթ 4, 19):

98. Կարելոր է որ քրիստոնեաները այս ձեւ վարուին իրենց այն մերձաւորներուն հետ, որոնք իրենց համոզումներուն մէջ տկար ու նուազ զօրաւոր են: Բայց երբեմն՝ ճիշդ հակառակը կը պատահի. ընտանիքին աւելի զարգացած համարուող անդամները յաւակնոտ ու անտանելի կը դառնան: Խոնարհ վարուելակերպը հոս որպէս սիրոյ մաս կը ներկայանայ, որովհետեւ ուրիշը հասկնալու, արդարացնելու կամ անոր սրտանց մօտենալու համար, անհրաժեշտ է բուժուիլ հպարտութենէն եւ խոնարհութիւնը մշակել: Յիսուս Իր աշակերտներուն կը յիշեցնէր, թէ տիրողական աս աշխարհին մէջ ամէն մարդ կը փորձէ միւսին վրայ իշխել, ուստի անոնց կ'ըսէ. “Պէտք չէ՛ ձեր մէջ այսպէս ըլլայ” (Մտթ 20, 21): Քրիստոնեայ սիրոյ տրամաբանութիւնը չի՛ կայանար ինքզինք ուրիշէն գերազանց զգալու, ուրիշին տիրապետելու եւ իր իշխանութիւնը անոր զգացնելու մէջ, այլ “ձեր մէջ ո՛վ կ'ուզէ առաջինը ըլլալ, թո՛ղ ձեր ծառան ըլլայ” (Մտթ 20, 27): Մին միւսին վրայ իշխելու ըմբռնումը կամ մրցակցութիւնը, որպէսզի տեսնենք թէ ո՛վ աւելի խելացի կամ զօրաւոր է, ասիկա չի՛ կրնար ընտանեկան կեանքէն ներս զօրել, որովհետեւ այսպիսի տրամաբանութիւն մը վե՛րջ կը դնէ սիրոյ: Հետեւեալ խրատն ալ ընտանիքներուն համար է. “Ամէնքդ իրարաւո հնազանդ եղէ՛ք, խոնարհութիւնը զգեցէ՛ք, վասն զի Աստուած ամբարտաւաններուն հակառակ կը կենայ, իսկ Իր շնորհքը խոնարհներուն կու տայ” (Ա. Պետր 5, 5):

Միրալիրութիւն

99. Սիրելը՝ նաեւ սիրալիր ըլլալ է եւ հո՛ւս է որ asxemonei ասոյթը կ'իմաստաւորուի: Ան կ'ուզէ նշել, թէ սէրը

կոշտութեամբ ու անքաղաքավար կերպերով չի՛ վարուիր, թէ սերը կոպիտ չէ՛ իր յարաբերութիւններուն մէջ: Անոր վարուելակերպը, անոր բառերը, շարժումները համակրելի են ու ո՛չ թէ կոշտ ու կոպիտ: Ան կ'ստէ ուրիշներուն ցաւ պատճառել: Քաղաքավարութիւնը “նրբութեան եւ ազնուութեան դպրոց մըն է”, որ կը պահանջէ “միտքն ու զգայրանքները դաստիարակել, գիտնալ զգալ ու խօսիլ եւ որոշ պահերուն ալ՝ լռել”¹⁰⁷: Համակրելի ըլլալը՝ ո՛չ թէ ապրելակերպ մըն է, զոր քրիստոնէան կրնայ գործածել կամ մերժել, այլ ան մաս կը կազմէ սիրոյ անհրաժեշտ պահանջքներուն: Հետեւաբար, “հարկաւոր է որ մարդ իր յարաբարութիւնները հաճելի դարձնէ ուրիշին հետ”¹⁰⁸: Ամէն օր “ուրիշին կեանքէն ներս մուտք գործելը, նոյնիսկ եթէ ան մեր կեանքին մաս կը կազմէ, մեզմէ կը պահանջէ ուրիշին գործին չխառնուելու նուրբ վարուելակեպ մը եւ որ փոխադարձ վստահութիւնն ու յարգանքը կը վերանորոգէ [...] : Սերը ո՛րքան մտերիմ ու խոր ըլլայ, ա՛յնքան ալ ազատութեան յարգանք կը պահանջէ, նաեւ սպասում՝ որ ուրիշը իր սրտին դուռը իրեն բանայ”¹⁰⁹:

100. Ուրիշին հետ իսկական հանդիպումի մը պատրաստուելու համար, հարկ է անոր հանդէպ սիրալիր նկատում ունենալ: Ասիկա անկարելի կը դառնայ եթէ հոն յոռետեսութիւն կ'իշխէ, որ ուրիշին թերութիւններն ու սխալները կը շեշտէ, հաւանաբար իր իսկ բարդոյթները թաքցնելու նպատակով: Սիրալիր նայուածք մը մեզի թոյլ կու տայ երկար կանգ չառնել ուրիշին թերութիւններուն վրայ ու այսպէս կարենալ զինք ընկալել ու հասարակաց ծրագրի մը շուրջ իրարու միանալ, նոյնիսկ եթէ իրարմէ տարբեր ենք: Հաճելի սերը զօդեր կը ստեղծէ, յարաբերութիւններ կը մշակէ, իրարու միանալու նոր մարզեր կը հնարէ, ընկերային ամուր շրջանակ

կը կազմէ: Ու սէրը այսպէս՝ ինքզինք կը պաշտպանէ, որովհետեւ մարդ չի՝ կրնար ինքզինք երկարօրէն ուրիշին տալ ուրիշին առանց պատկանելիութեան զգացումին: Բայց ամէն մարդ կը ջանայ իրեն յարմարող բանը գտնել ու այսպէս կենակցութիւնը անհնարին կը դառնայ: Անընկերային անձ մը կը խորհի, թէ ուրիշները իր պահանջները գոհացնելու համար գոյութիւն ունին եւ թէ երբ անոնք ասիկա կ'ընեն, միայն իրենց պարտականութիւնը կը կատարեն: Ուստի սիրոյ, համակրելիութեան ու լեզուին տեղ չկայ հոն: Սիրող անձը կարող է քաջալերութեան խօսքեր արտասանել, որոնք կ'ոգեւորեն, կը մխիթարեն ու կը քաջալերեն: Առ այս՝ նկատի ունենանք Յիսուսին ոմանց ըսած այս խօսքերը. “Որդեա՛կ, վստահութիւն ունեցի՛ր” (*Մտթ* 9, 2): “Մեծ է քու հաւատքդ” (*Մտթ* 15, 28): “Ոտքի ե՛լ” (*Մտթ* 5, 41): “Գնա՛ խաղաղութեամբ” (*Ղկ* 7, 50): “Մի վախճաք” (*Մտթ* 14, 27): Ասոնք խոնարհեցուցիչ, տխրեցնող, ջղայնացնող ու ծաղրող խօսքեր չեն: Պէտք է ընտանիքներուն մէջ սորվիլ Յիսուսին այս սիրալիք բառերը:

Անջատում

101. Քանիցս հաստատեցինք, թէ ուրիշը սիրելու համար՝ հարկ է նախ ինքզինք սիրել: Սակայն սիրոյ այս գովերգը կը հաստատէ, թէ սէրը “իր շահը չի՛ փնտոէր” կամ “եսասէր չէ”: Ուրիշ բնագրի մը մէջ նաեւ հետեւեալ ասոյթը կը գործածեն. “Ձեր անձնական շահերը մի՛ փնտոէք, այլ ուրիշինը” (*Փիլյ* 2, 4): Ս. Գիրքին այսքան պայծառ հաստատումին դիմաց, պէտք չէ՛ նախընտրանքը տալ իր անձին սիրոյն, իբր թէ ասիկա ուրիշին նուիրումէն աւելի ազնիւ ըլլար: Անձնասիրութեան որոշ նախընտրանք մը հակսնակի պիտի դառնար միայն որպէս հոգեբանական

նախապայման, այն իմաստով որ ինքզինք սիրելու անկարող մեկը՝ ուրիշը սիրելու դժուարությամբ կը հանդիպի: “Իր անձին հանդէպ խիստ եղողը, հապա որու՞ն հանդէպ բարի ըլլալու է [...]: Ինքզինք չարչարողէն անելի անգութ մարդ գոյութիւն չունի” (*Սիրաք* 14, 5-6):

102. Ս. Թովմաս Աքուինացի սակայն բացատրեց, թէ “Սիրոյ համար անելի յարմար է սիրել քան թէ սիրուիլ”¹¹⁰, այսպէս՝ “մեծագոյն սէր ունեցող մայրերն են որ կը նախընտրեն սիրել քան թէ սիրուիլ”¹¹¹: Այս պատճառով՝ սէրը կրնայ արդարութենէն անդին երթալ ու յորդիլ, “առանց իբր փոխադարձ բան մը ուզելու” (*Ղկ* 6, 35), հասնելով անելի՛ մեծ սիրոյ մը, որ իր կեանքը տալն է “ուրիշներուն համար” (*Յովհ* 15, 13): Բայց արդեօք ձրիօրէն ու ցվերջ տալու զոհաբերում մը կարելի՞ է: Անշու՛շտ թէ կարելի է, քանի որ Աւետարանին իսկ պահանջածը ասիկա՛ է. “Ձրի առիք, ձրի տուէ՛ք” (*Մտթ* 10, 8):

Առանց ներքին բռնութեան

103. Համբերելու ընդոստ հակամարտութեան զոր կը զգանք ուրիշներուն տկարութիւններուն եւ սխալներուն նկատմամբ, եթէ զովերգին առաջին խնդրածը մեզ կը հրաւիրէր ուրիշներուն տկարութիւններուն եւ սխալանքներուն բռնութեամբ հակադարձելը արգիլող համբերութեան, այժմ կը յայտնուի ‘*paraxynetai*’ բառն ալ, որ դուրսէն զոգոուած ներքին ընդվզումի արարքի մը մասին է: Խօսքը՝ ներքին զայրոյթի մը, թաքնուած ջղայնութեան մը մասին է, որ մեզ կը մղէ ուրիշներուն դէմ ինքնապաշտպանուելու, իբր թէ անոնք խանգարիչ թշնամիներ ըլլային եւ որոնցմէ հարկ է զգուշանալ: Այս ներքին կոուազանութիւնը սնուցանելը

անտեղի է: Ան մեզ ի վերջոյ կը հիւանդացնէ եւ հուսկ կը մեկուսացնէ: Ընդվզումը արդար կը դառնայ, երբ ան մեզ մեծ անարդարութեան մը հակադարձելու կը մղէ, սակայն ան վնասաբեր կը դառնայ, երբ կը ձգտի ուրիշներուն դիմաց մեր կեցուածքը բնորոշելու:

104. Աւետարանը կը հրաւիրէ մեզ անլի մե՛ր աչքին գերանը տեսնելու (*Մտթ* 7, 5): Ուստի մենք քրիստոնէաներս չենք կրնար անտեսել Աստուծոյ Խօսքին չբարկանալու մնայուն հրաւերը. “Չարէն մի՛ յաղթուիր” (*Հոմ* 12, 21): “Չյոգնինք բարիք ընելէ” (*Գաղ* 6, 9): Տարբեր է կոուազանութիւն զգալ եւ տարբեր անոր տեղի տալով՝ զայն մնայուն վիճակ մը դարձնել. “Բարկացէ՛ք, բայց մի՛ մեղանչէ՛ք ու ձեր զայրոյթին վրայ թող արեւը մար չմտնէ” (*Եփես* 4, 26): Ահա թէ ի՛նչու՝ պէտք չէ՛ օրը վերջացնել, առանց ընտանեկան խաղաղութիւնը հաստատելու: – “Բայց ես խաղաղութիւնը ի՞նչպէս պիտի հաստատեմ: Ծունկի՞ գալով: – Ո՛չ, այլ երբ ընտանեկան խաղաղութիւնը կը հաստատեմ միայն փոքր շարժումով մը, ոչ ի՛նչ բանով մը: Առ այս՝ առանց այլեւայլի գոգուանք մը, բա՛ւ է: Բայց օրը երբէք չաւարտել առանց խաղաղութիւն հաստատելու”¹¹²: Ուրիշին մեզի պատճառած նեղութեան դիմաց, մեր հակադարձութիւնը թող ըլլայ զինք սրտանց օրհնել, անոր բարիքը ցանկալ ու Աստուծմէ խնդրել, որ անոր ներէ եւ զայն բուժէ. “Մանաւանդ թէ օրհնեցէ՛ք զինք, քանի որ այս բանին կանչուած էք, որպէսզի դուք եւս օրհնութեան արժանանաք” (*Ա. Պետր* 3, 9): Եթէ հարկ է՝ պայքարի՛նք չարին դէմ, բայց միշտ ‘ո՛չ’ ըսենք ներքին բռնութեան:

Ներումը

105. Եթե թոյլ տանք՝ որ վատ զգացումներ մտնեն մեր աղիքներում մէջ, այն ատեն տեղի կու տանք նաեւ ոխի մը, որ կը հիմնաւ մեր սրտին մէջ: ‘Logizetai to kakon’ կը նշանակէ ‘չարը նկատի ա՛ն’, ‘զայն արձանագրէ՛’ ու ‘ոխակալ դարձի՛ր’: Ասոր ներհակը՝ ներողամտութիւնն է, հիմնուած՝ դրական կեցուածքի մը վրայ եւ որ կը փորձէ մերձաւորին տկարութիւնը հասկնալ ու զայն արդարացնել, Յիսուսին նման, որ ըսաւ. “Հա՛յր իմ, ներէ՛ անոնց, որովհետեւ չե՛ն գիտեր թէ ի՛նչ կ’ընեն” (Ղկ 23, 34): Բայց մարդս ընդհանրապէս միշտ աւելի՛ յանցանք փնտռելու կը ձգտի, աւելի՛ գէշութիւն կ’երեւակայէ, ամէն տեսակ գէշ դիտաւորութիւն կը փնտռէ, այնպէս որ անոր մէջ ոխակալութիւնը հետզհետէ կ’աճի ու կ’արմատանայ: Այս ընթացքով, մերձաւորին ամէն մէկ սխալն ու անկումը կրնայ վնաս պատճառել սիրոյ կապերուն եւ ընտանիքին ամրութեան: Հարցը ա՛յն է թէ մենք երբեմն ամէն ինչի միեւնոյն լրջութեամբ կը մերձենանք, ընկերին ամէն սխալմունքին հանդէպ անգութ դառնալու աստիճան: Իրաւունքներուն արդար պահանջքը կը փոխակերպուի աւելի մշտատեւ վրէժխնդրութեան քան թէ մարդկային արժանիքի արդար ինքնապաշտպանութեան:

106. Մարդ երբ նախատուի կամ յուսախաբութեան մատնուի, ներումը կարելի ու բաղձալի կը մնայ, բայց ո՛չ ոք թող ըսէ, թէ անիկա հեշտ բան է: Իրականութիւնը ա՛յն է, թէ “միայն զոհաբերումի մեծ ոգի մը թոյլ կու տայ ընտանեկան հաղորդակցութիւնը պահպանել ու կատարելագործել: Ան բոլորէն ու իւրաքանչիւրէն կը պահանջէ առատաձեռն ու յօժար բացուածութիւն մը դէպի հասկացողութիւն, հանդուրժողութիւն, ներում, հաշտութիւն: Ո՛չ մէկ ընտանիք

անգիտանալու է, թե եսասիրութիւնը, պատակտումները, վեճերը կը բռնանան ընտանեկան հաղորդակցութեան դէմ, նոյնիսկ երբեմն զայն կը քանդեն: Հոն է որ ընտանեկան կեանքին բազմաթիւ ու զանազան պատակտումները իրենց ծագումը կը գտնեն”¹¹³:

107. Այսօր գիտենք, թէ ներել կարենալու համար՝ հարկ է որ մենք մեզ հասկնալու եւ իրարու ներելու ազատիչ փորձառութենէն անցնինք: Յանախ մեր սխալանքները կամ մեր սիրած անձներուն քննադատ ակնարկները մեզ հասցուցին մեր անձնասիրութիւնը կորսնցնելու: Հետեւաբար մենք ի վերջոյ ուրիշներուն հանդէպ կասկածամիտ կը դառնանք, կը խուսափինք սէրէն եւ մեր փոխադարձ յարաբերութիւններուն մէջ վախով կը լեցուինք: Այն ատեն՝ ուրիշը ամբաստանելը՝ կեղծ սփոփանք կը դառնայ: Պէտք է աղօթել իր իսկ պատմութեան համեմատ, ինքզինք ընդունիլ, գիտնալ իր սահմանափակուածութեան հետ կենակցիլ, նաեւ ըսած խօսքերուն ներել, ուրիշներուն հանդէպ եւս այս նոյն վարուելակերպն ունենալով:

108. Բայց ասիկա կը նշանակէ Աստուծմէ ձրիօրէն ներելու փորձառութիւնն ունենալ եւ ո՛չ թէ մեր անձնական արժանիքներուն համար: Մենք սիրուեցանք սիրով մը, որ առաջ է ամէն գործէ, որ մեզի միշտ նոր առիթներ կու տայ, մեզ ալ կը մղէ ու կ’ոգեւորէ: Եթէ ընդունինք թէ Աստուծոյ սէրը պայման չի՛ ճանչնար, թէ Հօր գուրգուրանքը ո՛չ գնելով եւ ո՛չ ալ վճարելով կ’ըլլայ, այն ատեն մենք ալ կրնանք ամէն բանէ վեր ուրիշը սիրել, անոր ներել, նոյնիսկ եթէ ան մեզի հետ անարդար եղած է: Ապա թէ ոչ՝ մեր ընտանեկան կեանքը պիտի դադրի հասկացողութեան, իրար օգնութեան ու իրար ոգեւորող վայր մըն ըլլալէ ու պիտի դառնայ մնայուն

լարուածութեան եւ փոխադարձ պատիժներու վայր:

Խնդակցիլ ուրիշներուն հետ

109. “Xairai epi te adikia” սասցուածքը կը նշանակէ մարդոց սրտերուն գաղտնիքին մէջ հաստատուած ժխտական բան մը: Ան չարամիտ կեցուածքն է այն մարդուն, որ կը հրճուի՝ երբ մէկուն անարդարութեան զոհ ըլլալը կը տեսնէ:

Սոյն նախադասութիւնը կ’ամբողջանայ յաջորդ դրական սասցուածքով. “Sygxairei te aletheia”, հրճուիլ ճշմարտութեամբ, այսինքն՝ ուրիշին բարիքով, անոր արժանապատուութիւնը ճանչնալով, անոր կարողութիւնները եւ բարի գործերը արժեւորելով: Ասիկա անկարելի է այն անձին համար, որ միշտ պահանջքը կը զգայ ինքզինքը ուրիշին բաղդատելու եւ կամ իր հարազատին հետ իսկ մրցակցութեան մէջ է, անոր ձախողութիւններէն գաղտնապէս հրճուելու աստիճան:

110. Երբ մէկը ուրիշին բարիք ընել կը սիրէ կամ երբ կը տեսնէ թէ ուրիշին կեանքը կը յաջողի, ասիկա ուրախութեամբ կ’ընդունի, այս կերպով՝ ան փառք կը մատուցանէ Աստուծոյ, որովհետեւ “Աստուած կը սիրէ առատաձեռն մարդիկը” (*Բ. Կորնթ 9, 7*): Մեր Տէրը ուրիշին երջանկութեամբ հրճուող մարդիկը յատուկ կերպով կը գնահատէ: Եթէ մենք մեզ չենք սնուցաներ ուրիշին բարիքին հանդէպ ուրախութեամբ, այլ ընդհակառակն՝ մենք մեզ մեր կարիքներուն վրայ կը կեդրոնացնենք, այն ատեն մենք մեզ փոքր ուրախութեամբ ապրելու կը սահմանափակենք, մինչդեռ Յիսուս ըսաւ. “Աւելի երջանկութիւն կայ տալու քան թէ առնելու մէջ” (*Գործք 20, 35*): Ընտանիքը միշտ այն վայրն ըլլալու է, ուր մէկը երբ կեանքէն բարիք մը կը ստանայ, գիտէ նաեւ ուրիշներու հետ խնդակցիլ:

Սէրը ամէն ինչի արդարացում կը գտնէ

111. Յանկը ամբողջացում ի չորս արտայայտութիւններով, որոնք կը խօսին ամբողջականութեան մը մասին. “ամէն ինչ”. ամէն ինչ չքմեղել, ամէն ինչի հաւատալ, ամէն ինչ յուսալ, ամէն ինչի համբերել: Այսպէս՝ ուժգնօրէն բացայայտ կը դառնայ սիրոյ յատուկ եղող հակա-մշակութային ուժգնութիւնը, կարող՝ անոր սպառնացող ամէն ինչին դէմ դնելու:

112. Առաջին հերթին՝ ըսուած է թէ սէրը “ամէն ինչ կ’արդարացնէ – *panta stegei* - ինչ որ տարբեր է “չարը նկատի չառնելէ”, որովհետեւ այս ասոյթը կապ ունի լեզուին գործածութեան հետ: Ան կրնայ նշանակել “լոռութիւն պահել” ուրիշին ունեցած գէշութեան մասին: Ասիկա կրնայ սահմանափակել քննադատումը, զսպել կարծիք եւ անխնայ դատապարտելու ձգտումը. “Մի՛ դատէք եւ պիտի չդատուիք” (ՂԿ 6, 37): Հակառակ որ ասիկա մեր սովորական վարուելակերպն է, սակայն Աստուծոյ Խօսքը մեզմէ կը խնդրէ. “Իրարու դէմ մի՛ չարախօսէ՛ք” (Յակ 4, 11): Ուրիշին պատկերին վնաս հասցնելէ զգուշանալը՝ ի՛ր իսկ պատկերը զօրացնելու կերպ մըն է, ինքզինք ռիսակալութենէ եւ նախանձէ պարպել է, առանց նկատի առնելու մենք մեզի հասցուցած վնասը: Յաճախ կը մոռնանք, թէ չարախօսութիւնը կրնայ մեծ մեղք ու Աստուծոյ լուրջ վիրատրանք ըլլալ, երբ ան ուրիշը լրջօրէն կը վարկաբեկէ, անդարմանելի վնասներ հասցնելով անոր: Այս պատճառով՝ Աստուծոյ Խօսքը այնքան խիստ է լեզուին դէմ, երբ կ’ըսէ թէ “ան աշխարհիս չարիքն է” եւ թէ ան “ամբողջ մարմինը կը պղծէ” (Յակ 3, 6), ան նման է “անվերջ աղէտի մը, լի՝ մահաբեր թոյնով” (Յակ 3, 8): Մինչ մենք “լեզուով կ’անհիծենք Աստուծոյ պատկերին համեմատ

ստեղծուած մարդիկը” (Յակ 3, 9), սէրը կը գուրգուրայ ուրիշին պատկերին վրայ այնպիսի նրբութեամբ մը, որ նոյնիսկ կը ձգտի իր թշնամիին վարկը պահպանելու: Պէտք չէ անտեսել սիրոյ այս պահանջքը, աստուածային օրէնքը պաշտպանելու ատեն:

113. Իրար սիրող եւ իրարու պատկանող ամուսինները իրարու մասին լաւ կը խօսին, կը փորձեն իրենց կողակցին լաւ կողմերը ցոյց տալ, հեռու՝ անոր թերութիւններէն եւ սխալներէն: Ամէն պարագային, անոնք լուռ կը մնան, վնաս չհասցնելու համար անոր պատկերին: Ասիկա սակայն միայն արտաքին ձեւակերպութիւն մը չէ՛, այլ ան ներքին տրամադրութենէ մը կու գայ: Ասիկա ո՛չ ալ պարզամըտութիւն մըն է, որ կը խորհի ուրիշին դժուարութիւններն ու տկար կողմերը չտեսնել, այլ ընդհակառակն՝ ասիկա խորիմաստութիւնն է այն անձին, որ այս տկարութիւններն ու սխալմունքները իրենց բնական երեւոյթին մէջ կը զետեղէ: Ան կը մտաբերէ թէ այս թերութիւնները ո՛չ թէ ամբողջական, այլ միւսին էութեան միայն մէկ մասն են: Յարաբերութեան մը մէջ պատահած տհաճելի դէպք մը չի՛ ներկայացներ այս ամբողջ յարաբերութիւնը: Ուստի կրնանք պարզօրէն ընդունիլ, թէ բոլորս լոյսի եւ ստուերի բարդոյթ մըն ենք: Ուրիշ մը՝ զիս միայն խանգարող մէկը չէ՛, այլ ատելի՛ն է: Այս պատճառով, չեմ պահանջեր որ իր սէրը կատարեալ ըլլայ, որպէսզի զինք գնահատեմ: Ան զիս կը սիրէ ինչպէս որ ինքն է ու իր կարողութեան սահմաններուն մէջ: Բայց անոր սիրոյն թերի կամ անկատար ըլլալը՝ չի՛ նշանակեր թէ ան սխալ, ո՛չ իրական է: Ան իրական է, սակայն սահմանափակ ու երկրային: Այս պատճառով, եթէ իրմէ ատելին խնդրեմ, ան այսպէս կամ այնպէս՝ ինձի պիտի հասկցնէ ասիկա, քանի որ ան պիտի չընդունի ո՛չ աստուածային էակի մը դերը

խաղալ, ո՛չ ալ իմ բոլոր կարիքներուս ընդառաջել: Սէրը կը բնակի անկատարեալին հետ, զայն կ'արդարացնէ եւ սիրուած անձին պակասատրութեան դիմաց գիտէ լռութիւն պահել:

Սէրը կը վստահի

114. *'Panta pisteuei'*-Սէրը: “ամէն ինչի կը հաւատայ”: Պէտք չէ այս ‘հաւատքը’ հասկնալ իր աստուածաբանական իմաստով, այլ իր ընթացիկ ‘վստահութիւն’ նշանակութեամբ: Հարցը՝ միայն կասկածիլ մը չէ՛, թէ միւսը զիս կը խաբէ կամ սուտ կը խօսի: Այս հիմնական վստահութիւնը կը ճանչնայ մթութեան ընդմէջէն՝ Աստուծոյ վառած լոյսը, իսկ մոխիրներուն տակ տակաւին թաքնուած կայծը:

115. Այս նոյն վստահութիւնը ազատ յարաբերութիւն մը թոյլ կու տայ: Հարկ չկայ ուրիշը հսկել եւ անոր քայլերուն հետեւիլ, որպէսզի ան չթաքնուի մեզմէ: Սէրը կը վստահի ազատութեան, զայն կը յարգէ, կը հրաժարի ամէն բան հսկելէ, ամէն ինչ ունենալէ, տիրապետելէ: Ինքնանկախութիւն, դէպի աշխարհ բացուածութիւն եւ նորագոյն փորձարութիւններ թոյլ տուող սէրը, թոյլ կու տայ նաեւ որ յարաբերութիւնները ճոխանան ու անհորիզոն եսակեդրոնացումի չվերածուին: Այսպէս՝ ամուսնացեալները զիրար կրկին գտնելով՝ կարող կը դառնան ապրելու այն ուրախութիւնը, զոր կ'ունենան, երբ կը բաժնեկցին այն ինչը՝ զոր ընտանեկան շրջանակէն դուրս ստացան եւ սորվեցան: Ասիկա միանգամայն կը նպաստէ անկեղծութեան եւ թափանցիկութեան, քանի որ անձ մը երբ գիտէ, թէ ուրիշներ իր վրայ վստահութիւն ունին եւ իր հիմնական լաւութիւնները կ'արժեւորեն, այն ատեն այն անձը կը ներկայանայ ինչպէս որ է, առանց թաքնուելու: Ան

որ գիտե թե մարդիկ իր մասին միշտ կը կասկածին, թե զինք անխղճօրէն կը դատեն, թե զինք անվերապահ չեն սիրեր, այն անձը պիտի նախընտրէ իր գաղտնիքները թաքցնել, իր անկումներն ու իր տկարութիւնները ծածկել, կեղծել՝ ինչ որ ինք չէ՛: Իսկ ընդհակառակն՝ այն ընտանիքը, ուր սիրալիր վստահութիւն կը տիրէ, ուր իրարու վրայ հակառակ ամէն ինչի միշտ վստահութիւն կայ, ասիկա թոյլ կու տայ որ իր անդամներուն իսկական էութիւնը ժայթքէ: Ու այսպէս՝ խաբէութիւնը, կեղծատրութիւնը կամ սուտը ինքնաբերաբար կը մերժուին:

Սէրը կը յուսայ

116. *‘Panta epizei’*, այսինքն՝ “ապագային նկատմամբ չի՛ յուսահատիր”: Նախորդ բառին միացուած այս ասոյթը՝ յո՛յսն է ա՛յն մարդուն, որ գիտակից է իր ընկերին փոփոխամիտ ըլլալուն: Ան կը յուսայ, որ տեղի ունենայ հասունացում մը, գեղեցկութեան անակնկալ յորդում մը եւ թէ իր էութեան ամենաթաքուն կարողութիւնները օր մը սերմեր տան: Ասիկա ո՛չ թէ կը նշանակէ, թէ այս կեանքին մէջ ամէն բան պիտի փոխուի, այլ ընդունիլ է, թէ կարգ մը բաներ իր ակնկալածին պէս պիտի չպատահին, այլ գուցէ Աստուած ծուռ տողերով ուղիղ գրէ, քանի որ Ան գիտէ բարիք մը քաղել այն գէշութիւններէն, զորս չի կրնար նուաճել այս երկրիս վրայ:

117. Յոյսը հոս ներկայ է իր ամբողջական նշանակութեամբ, որովհետեւ ան մահէն անդին ուրիշ կեանքի մը ստոյգ գոյութեան կը հաւատայ: Այսպիսի անձ մը, հակառակ իր բոլոր տկարութիւններուն, կանչուած է երկինքի լիութեան: Հոն՝ Քրիստոսի յարութեամբ ամբողջովին

կերպարանափոխուելով, անոր դիրաբեկութիւնը, մը-
թութիւնները եւ ախտերը վերջ պիտի գտնեն: Այս անձին
իսկական գոյութիւնը հոն պիտի պայծառանայ, լաւիւն եւ
գեղեցկութեան ամբողջ զօրութեամբ: Ասիկա մեզի թոյլ
պիտի տայ, այս աշխարհիս չարչարանքներուն ընդմէջէն,
այս անձը դիտելու գերբնական ակնարկով եւ յոյսին յոյսին
ներքեւ եւ ակնկալելու այն լիացումը, զոր օր մը ան երկինքի
Արքայութեան մէջ պիտի ստանայ, նոյնիսկ եթէ ասիկա այժմ
տեսանելի չէ՛:

Սէրը ամէն բանի կը համբերէ

118. ‘Panta hypomenei’ կը նշանակէ բոլոր հակառակութիւն-
ներն ընդունիլ դրական տրամադրութեամբ եւ հակառակորդ
շրջանակի մը մէջ ամուր կանգնիլ: Ասիկա չի՛ կայանար
միայն հակառակ իրականութիւններուն տոկալու մէջ,
այլ ան անելի ընդարձակ ըմբռնում մըն ունի. զօրաւոր ու
մնայուն տոկունութիւն մը ունի, որ կարող է դիմակալելու
ամէն մարտահրաւէր: Ասիկա սէրն է, հակառակ ամէն
բանի, նոյնիսկ եթէ կացութիւնը մեզ տարբեր բանի կը մղէ:
Սէրը ցոյց կու տայ տոկուն հերոսականութիւն, ուժ՝ ամէն
ներհակ հոսանքի դէմ, նախընտրանք՝ անյաղթահարելի
բարիքին: Ասիկա ինձի կը յիշեցնէ Մարթին Լութեր Քինկի
այս խօսքերը, երբ ան ի դիմաց վատագոյն հալածանքներուն
եւ խոնարհեցումներուն, դարձեալ եղբայրսիրութիւնը կը
նախընտրէր. –“Քեզ անելի շատ ատողը՝ լաւ բան մը ունի
իր մէջ: Նո՛յնիսկ քեզ անելի ատող ազգը լաւութիւն մը ունի
իր մէջ: Ու երբ կը հասնիս այն հանգրուանին, ուր կրնաս
ամէն մարդու դէմքին նայիլ ու հոն տեսնել ինչ որ կրօնքը
‘Աստուծոյ պատկերը’ կը կոչէ, այն ատեն կը սկսիս այն
անձը սիրել ի հեճուկս ամէ՛ն բանի: Ան ի՛նչ ալ ընէ, դուն

անոր մէջ Աստուծոյ պատկերը կը տեսնես: Բարութեան կերպարանք մը կայ, որմէ չե՛ս կրնար ձերբազատուիլ [...]: Թշնամիդ սիրելու ուրիշ կերպ մըն ալ. երբ առիթն ունիս զինք պարտութեան մատնելու, ասիկա ճիշդ պա՛հն է չընելու [...]: Երբ սիրոյ մակարդակը կը բարձրացնես իր գեղեցկութեան եւ զօրութեան մէջ, կը փորձես միայն գէշ սիստեմները քանդել: Սոյն սիստեմին մէջ գտնուող անհատները կը սիրես, բայց կ'ուզես սիստեմին ալ յաղթահարել [...]: Ատելութեան դէմ ատելութիւնը՝ անոր գոյութիւնը աշխարհիս երեսին աւելի կը զօրացնէ: Եթէ ես քեզի զարնեմ, դուն ալ ինձի, ապա ես դարձեալ զարնեմ քեզի ու դուն ալ ինձի, ասիկա կրնայ ընդմիջ՜տ շարունակուիլ ու այսպէս՝ վերջ չունենալ: Պէտք է տեղ մը մէկը քիչ մը տրամաբանող ըլլայ ու ամենազօրաւորը անիկա՛ է, որ ատելութեան ու չարին շղթայումը կը խզէ [...]: Զայն խզելու համար, մէկը բաւականին կրօնասէր ու աւելի խելօք ըլլալու է եւ այսպէս՝ նոյնինքն տիեզերքին դրութեան մէջ սրսկէ այն հզօր ու զօրաւոր ազդակը, որ սե՛րն է”¹¹⁴:

119. Ընտանեկան կեանքին մէջ՝ պէտք է մշակել սիրոյ ա՛յն ուժը, որ թոյլ կու տայ իր անձին սպառնացող չարին դէմ պայքարիլ: Սէրը չ՛ենթարկուիր ռիսկալութեան, անձերու արհամարհանքին, չարութիւն կամ վրէժ լուծելու փափաքին: Քրիստոնեայ գաղափարականը՝ սե՛ր մըն է, հակառակ ամէն ինչի, յատկապէս ընտանիքին ծոցէն ներս: Երբեմն կը զմայլիմ, օրինակ, այն անձերուն կեցուածքին վրայ, որոնք հարկադրուեցան բաժնուիլ իրենց ամուսինէն, որպէսզի խուսափին ֆիզիքական բռնութենէն, անձեր, որոնք երթալով զգացումներէն անդին՝ կրցան իրարու բարիք ընել, հոգ չէ՛ թէ ուրիշին միջոցով, անոնց հիւանդութեան, տառապանքի կամ դժուարութիւններու միջոցին: Ասիկա եւս սե՛ր է, ի հեճուկս ամէն բանի:

ՄԵԾՆԱԼ ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ՍԻՐՈՅ ՄԷՋ

120. Մեր աչքէ անցուցած Ս. Պօղոսին գովերգը մեզի թոյլ կու տայ անցնիլ ամուսնական սերին: Սէ՛րը իրարու կը միացնէ սրբացած, հարստացած եւ պսակի Ս. Խորհրդով լուսաւորուած ամուսինները¹¹⁵: Ան “զգացական միութիւն” մըն է¹¹⁶, հոգեւոր ու ինքնանուիրեալ միութիւն մը, որ բարեկամութեան քաղցրութիւնն է սեռային կիրքը կը ներփակէ իր մէջ, միութիւն մըն է, որ նոյնիսկ եթէ զգացումներն ու կիրքը կը տկարանան, ան կը շարունակէ գոյութիւն ունենալ: Պիոս ԺԱ. Քահանայապետը կ’ուսուցանէր, թէ այս սերը ամուսնական կեանքին բոլոր պարտականութիւնները կը համակէ իր մէջ եւ թէ ան “որոշ ազնուականականութեան մը գերակայութիւնն ունի”¹¹⁷: Արդարեւ այս ամուր եւ Ս. Հոգիէն սփռուած սերը, ցոյացումն է Քրիստոսի եւ մարդկութեան միջեւ անխախտ Ուխտին, որ իր գազաթնակէտին կը հասնի խաչին վրայ Քրիստոսի ամբողջական նուիրումով. “Տիրոջ սփռած Հոգին անոնց նոր սիրտ կու տայ ու այրն ու կինը իրար սիրելու ատակ կը դարձնէ, ինչպէս որ Քրիստոս մեզ սիրեց: Ամուսնական սերը կը հասնի այն լիութեան, որուն համար ան ներքնապէս դասաւորուած է, այսինքն՝ ամուսնական սերին”¹¹⁸:

121. Ամուսնութիւնը թանկագին նշան մըն է, որովհետեւ “այր ու կին երբ ամուսնական Ս. Խորհուրդը կը կատարեն, կերպով մը Աստուած եւս անոնց մէջ ‘կը ցոյլայ’, անոնց վրայ Իր դիմագիծն է Իր սիրոյն անջնջելի կնիքը կը դրոշմէ: Ամուսնութիւնը Աստուծոյ սիրոյն սրբանկարն է նկատմամբ մեզի: Արդարեւ՝ Աստուած ալ հաղորդութիւն մըն է. Հօր, Որդիին եւ Ս. Հոգիին երեք Անձերը կ’ապրին վաղուց

եւ յաւետ կատարեալ միութեան մը մէջ: Ամուսնութեան խորհուրդն ալ ա՛յս է. Աստուած երկու ամուսիններէն մէկ գոյութիւն կը կազմէ”¹¹⁹: Ասիկա ամէնօրեայ եւ շատ շօշափելի հետեւանքներ ունի, որովհետեւ ամուսինները “ս. խորհուրդներուն զօրութեամբ՝ կը ստանձնեն ճշմարիտ առաքելութիւն մը, իրենք ալ պարզ ու հասարակ իրերու ընդմէջէն՝ տեսանելի դարձնելու այն սէրը, որով Քրիստոս իր Եկեղեցին կը սիրէ, շարունակելով իր կեանքը տալ անոր”¹²⁰:

122. Սակայն պէտք չէ՛ իրարու հետ շփոթել իրարմէ տարբերող ծրագրեր. պէտք չէ՛ երկու սահմանափակ անձեր ծանրաբեռնել ահաւոր պարտականութեամբ մը, որ կը կայանայ կատարելապէս վերարտադրելու այն միութիւնը, որ գոյութիւն ունի Քրիստոսի եւ իր Եկեղեցիին միջեւ, որովհետեւ ամուսնութիւնը, որպէս նշան, կ’ենթադրէ “հզօր գործելակերպ մը, որ հետզհետէ դէպի առաջ կ’ուղղուի, Աստուծոյ բարիքներուն յաջորդական իրացումին շնորհիւ”¹²¹:

Ամբողջ կեանքը՝ միատեղ

12. Մեզ Աստուծոյ միացնող սէրէն ետք, ամուսնական սէրը “բարեկամութիւններուն մեծագոյնը” կը հանդիսանայ¹²²: Ան ազնիւ բարեկամութեան մը բոլոր՝ յատկանիշներն ունեցող միութիւն մըն է. որոնում՝ ուրիշին բարիքին, մտերմութիւն, քնքուշութիւն, ամրութիւն, ինչպէս նաեւ բարեկամներու միջեւ նմանութիւն, որ հետզհետէ կը կազմուի միատեղ ապրելով: Բայց ամուսնութիւնը այս ամէնուն կ’աւելցնէ անխզելի բացարձակութիւն մը, որ կ’արտայայտուի ամբողջ կեանքը միասին բաժնելու եւ զայն կերտելու ամուր ծրագրով: Անկե՛ղծ ըլլանք եւ ընդունի՛նք իրականութեան

սոյն նշանները. սիրող անձ մը չ'ակնկալեր, որ իր այս յարաբերութիւնը ժամանակաւոր ըլլայ: Ամուսնանալու ուրախութիւնը խորապէս ապրող անձ մը, անցողականին չի' մտածեր: Անոնք որ ներկայ կ'ըլլան նոյն իսկ բխրուն, բայց սիրալիր պսակի մը, կ'ակնկալեն որ ան գոյատեւէ: Զուակները կ'ուզեն որ իրենց ծնողները իրար սիրեն, ապա նաեւ իրարու հաւատարիմ եւ միշտ միասին մնան: Այս ու ուրիշ նշանները ցոյց կու տան, թէ ամուսնական սիրոյն բնոյթին մէջ իսկ՝ դէպի վերջնականը բացուածութիւն մը կայ: Միութիւնը որ կը բիրեղանայ ամուսնական ցմիշտ խոստումով, աւելի՛ է քան ընկերային ձեւակերպութիւն մը կամ սովորութիւն մը, որովհետեւ ան կ'արմատանայ մարդկային անձին ինքնաբոլոյս հակումներուն մէջ: Իսկ հաւատացեալներուն համար, անհկա ուխտ մըն է, կատարուած՝ հաւատարմութիւն պահանջող Աստուծոյ առջեւ. “Տէրը վկայ կը կենայ քու եւ երիտասարդութեանդ այն կնոջ միջեւ, զոր դուն դաւաճանեցիր, հակառակ որ ան ընկերուհիդ եւ ուխտակիցդ էր [...]: Երիտասարդութեանդ կինը մի՛ մատներ, որովհետեւ ես դրժումը կ'ատեն՝մ” (Մղք 2. 14, 15-16):

124. Տկար կամ պակասաւոր սէր մը, որ անկարող է ամուսնութիւնը որպէս մարտահրաւէր ընդունիլ, մինչդէռ ան կը պահանջէ պայքարիլ, վերածնիլ, վերաստեղծել եւ մինչեւ մահ վերսկսիլ, այսպիսի սէր մը չի կրնար բարձր աստիճանի յանձնառութիւն մը կրել: Ան տեղի կու տայ ժամանակաւորի մշակոյթին, որ մնալուն զարգացումը կը խափանէ: Բայց “յաւե՛տ սէր մը խոստանալը կարելի կը դառնայ, երբ մեր անձնական ծրագիրներէն աւելի մեծ ծրագիր մը կայ, որ մեզի թիկունք կը կանգնի եւ մեզի թոյլ կու տայ ամբողջ ապագան սիրուած անձին ընծայել”¹²³: Այս սէրը որպէսզի գլէ անցնի

բոլոր պատահարները եւ ամէն ինչի մէջ ու դէմ հաւատարիմ մնայ, կ'ենթադրէ զինք զօրացնող ու բարձրացնող շնորհքը: Ինչպէս Ս. Ռոպեր Պելլարմինոս կ'ըսէր. “Անխազելի կապերով մէկ անձի մը միանալը՝ ա՛յնպիսի կերպով որ այլեւս կարելի չըլլայ անորմէ բաժնուիլ, ի հեճուկս դժուարութիւններուն եւ նոյնիսկ եթէ զաւակ ունենալու յոյսը կորսուած է, ասիկա չի՛ կրնար իրականանալ առանց մեծ խորհուրդի մը”¹²⁴:

125. Աւելին՝ ամուսնութիւնը կիրքի յատկանիշներ ունեցող բարեկամութիւն մըն է, որ սակայն մշտապէս ուղղուած է դէպի աւելի ամուր եւ խոր միութիւն մը: Որովհետեւ ամուսնութիւնը “չէ՛ հաստատուած միայն ծննդաբերութեան համար”, այլ որպէսզի այս փոխադարձ սէրը “ուղիղ արտայայտուի, յառաջդիմէ եւ ծաղկի”¹²⁵: Այր մարդու եւ կնոջ միջեւ այս ինքնայատուկ բարեկամութիւնը իր լիացուցիչ դիմագիծը կը գտնէ ամուսնական միութեան մէջ: Այս միութիւնը ամբողջացուցիչ ըլլալով, նաեւ բացարձակ է, հաւատարիմ եւ բացուած՝ դէպի ծննդաբերութիւն: Հոն ամէն ինչ փոխադարձ յարգանքով կը բաժնուին, սեռականութիւնն անգամ: Ասիկա՝ Վատիկան Բ. Տիեզերաժողովը արտայայտեց, երբ ըսաւ թէ, “մարդկայինն ու աստուածայինն իրարու զօդելով ծնած սէր մը ամուսինները կ'առաջնորդէ ազատ ու փոխադարձ նուիրումին, որ կ'արտայայտուի գուրգուրանքի զգացումներով եւ անոնց ամբողջ կեանքը համակողմշաններով”¹²⁶:

Ուրախութիւն ու գեղեցկութիւն

126. Հարկ է սիրոյ ուրախութիւնը պահպանել ամուսնութեան միջոցին: Երբ հաճուքին փնտրտութիւն մտասելեռում կը դառնայ, ան մեզ միայն մէ՛կ բանի մէջ կը փակէ եւ կ'արգիլէ

որ ուրիշ տեսակ գոհացում գտնենք: Ուրախութիւնը ընդհակառակն՝ վայելելու կարողութիւնը կ'ընդարձակէ եւ մեզի թոյլ կու տայ այլազան իրականութիւններուն մէջ հաճոյք գտնել, նոյնիսկ կեանքի այն հանգրուանին, ուր հաճոյքը կը մարի: Այս պատճառով՝ Ս. Թովմաս Աքրուիմացիին կ'ըսէր, թէ 'ուրախութիւն' բառը կը գործածուի սրտին ընդլայնումը արտայայտելու համար¹²⁷: Ամուսնական ուրախութիւնը, որ կարելի է նոյնիսկ ցաւին մէջ ապրիլ, կ'ենթադրէ ընդունիլ, որ ամուսնութիւնն ըլլայ գոհութեան, ջանքի, լարուածութեան եւ հանգիստի, տառապանքի եւ ազատագրումի, գոհութեան եւ փնտրտութի, ձանձրոյթի եւ հաճոյքի անհրաժեշտ խառնուրդ մը եւ ասիկա՝ միշտ բարեկամութեան ճանապարհին վրայ եւ որ ամուսինները կը մղէ իրարու հոգ տանելու, "իրարու փոխադարձաբար օգնելու եւ թիկունք կանգնելու"¹²⁸:

127. Բարեկամական սէրը 'եղբայրսիրութիւն' կը կոչուի երբ որ ուրիշին 'մեծ արժէքը' կ'ըմբռնենք ու զայն կ'արժեւորենք¹²⁹: Ուրիշին 'մեծ արժէք' եղող գեղեցկութիւնը, որ անոր ֆիզիքական կամ հոգեբանական հրապոյրներուն հետ չի շփոթուիր, մեզի թոյլ կու տայ անոր անձին սրբազնութիւնը փորձարկելու, առանց սակայն անոր տիրապետելու բուն ըղձանքին: Գեղեցկագիտական զգացումը կ'աղքատանայ, ուրախութիւնն ալ կը մարի սպառումի ընկերութեան մէջ, ուր ամէն ինչ եղած է գնուելու, իրացուելու կամ սպառելու համար, նաեւ մարդի'կը...: Գթասրտութիւնը, ընդհակառակն, արտայայտութիւնն է այն սիրոյն, որ եսասէր տիրապետումի բաղձանքէն կը ձեռքազատուի: Ան մեզ կ'առաջնորդէ անձի մը դիմաց անհուն ուրախութեամբ ցնծալու, միանգամայն վախճալու, որ իրեն վնաս չհասցնենք կամ զինք իր ազատութենէն չզրկենք: Ուրիշին սէրը կ'ըմբռնէ ճաշակը՝ անով զմայլելու եւ գեղեցիկը արժեւորելու, ինչպէս նաեւ

անձին սրբազնությունը, որ կայ իմ կարիքներէս անդին: Ասիկա ինծի թոյլ կու տայ անոր բարիքը փնտռելու, երբ գիտեմ՝ թէ ան չի կրնար իմս ըլլալ եւ կամ երբ ֆիզիքապէս տգեղցած, կոուազան կամ խանգարիչ դարձած է: Ահա՛ թէ ի՛նչու, “մարդուն նուէր կ’ընեն, որովհետեւ զինք կը սիրեն”¹³⁰:

128. Սիրոյ գեղագիտական արտայայտութիւնը կը գտնուի այն նայուածքին մէջ, որ ուրիշը կը սեւեռէ անոր անձին համար, նոյնիսկ եթէ ան հիւանդ է, ծեր է կամ զուրկ՝ նկատաւելի հրապոյրէ: Արժեւորել գիտցող ակնարկը հսկայ կարեւորութիւն ունի, զոր մերժելն ալ՝ վնաս կը հասցնէ ընդհանուր առմամբ: Ամուսիներն ու զաւակները երբեմն ինչէ՛ր չեն ըներ, որպէսզի դիտուին ու նկատի առնուին: Բազմաթիւ վերքերու ու տազնապներու պատճառն այն է, որ մենք կը դադրինք իրար դիտել: Ընտանիքներու մէջ մեր լսած կարգ մը զանգատները կամ պահանջքները, այս իրականութեան արտայայտութիւնն են. “Ամուսինս ինծի չի՛ նայիր, կարծէք թէ իրեն համար ես անտեսանելի դարձած ըլլամ”: “Հաճիս ինծի նայէ՛, երբ հետդ կը խօսիմ”: “Կինս այլեւս ինծի չի՛ նայիր, անոր աչքերը այլեւս զաւակներուս վրայ են”: “Տանս մէջ՝ ես ո՛չ ոքի համար գոյութիւն ունիմ, զիս ո՛չ իսկ կը նկատեն, իբր թէ գոյութիւն չունենայի”: Սէրը աչքերը կը բանայ եւ ամէն բանէ աւելի՛ ան թոյլ կու տայ, որ տեսնենք թէ մարդ արարածը ի՛նչ կ’արժէ:

129. Հարկ է մշակել դիտել սիրող այս հրճուանքը: Մենք սիրելու համար եղած ըլլալով, ուստի գիտենք թէ միատեղ բաժանուած բանէ մ’աւելի մեծ ուրախութիւն չկայ. “Նուիրէ՛ եւ ստացի՛ր, հոգեդդ ցրուէ՛, ուրախութիւնը բանտին մէջ չէ՛ն փնտռեր” (*Սիրաք* 14, 16): Կեանքին ամենախոր ուրախութիւնները այն ատեն կը ժայթքին, երբ կարելի

կ'ըլլայ ուրիշներուն երջանկութիւն տալ, երկնքինէն առաջ: Յիշելու է “Պապէթի ճաշը” ֆիլմին ուրախ տեսարանը, ուր առատաձեռն խոհարարուհին երախտապարտ ողջագուրում եւ գովեստ կը ստանայ. “Քեզի հետ՝ մարդս հրեշտակներուն պէս պիտի ճաշակուի”: Քաղցր ու ոգետորիչ է ուրիշին հաճոյք պատճառելը ու զայն ուրախացնելը: Եղբայրսիրութեան պատճառած այս գոհացումը վայելելը՝ արդիւնքը չէ՛ ինքնահաւան մարդուն սնափառութեան, այլ սիրո՞ղ անձին, որ սիրելով՝ հաճոյք կը զգայ, կը բացուի դէպի ուրիշը եւ անոր մէջ բեղմնաւոր կը դառնայ:

130. Ուրախութիւնը, այլուստ, կը վերանորոգուի տառապանքին մէջ: Ինչպէս Ս. Օգոստինոս կ'ըսէր, “Որքան պայքարի մը մէջ վտանգը մեծ էր, նոյնքան ալ յաղթանակին մէջ ուրախութիւնը մեծ պիտի ըլլայ”¹³¹: Ամուսինները, միասին չարչարուելէ ու պայքարելէ ետք, կրնան անդրադառնալ թէ ասիկա կ'արժէր, քանի որ անոնք այսպէս՝ լաւ բանի մը յանգեցան, միասին բան մը սորվեցան եւ այսպէս կրնան իրենց ունեցածը ատելի արժեւորել: Մարդկային քիչ ուրախութիւններ այնքան խորունկ եւ ուրախալից են, որքան երբ իրար սիրողներ միաստեղ կը նուաճեն բան մը, որ իրենց երկուքէն մեծ ջանք մը պահանջեց:

Ամուսնանալ՝ սիրելով

131. Պիտի ուզէի երիտասադներուն ըսել, թէ այս ամէնէն ո՛չ մէկ բան վտանգուած է, երբ սէրը ամուսնական ուղին կ'որդեգրէ: Միութիւնը ամուսնական այս հաստատութեան մէջ իր կայունութիւնը եւ իր հարազատ աճը պահպանելու միջոցը կը գտնէ: Անշուշտ սէրը արտաքին հաւանութենէ մը կամ ամուսնական դաշինքէ մը շա՛տ ատելի՛ն է, բայց

ճանաչումը և ստույգ է թե ընկերությունն ինչն է մեջ ամուսնությունը կարգ մը յանձնառումներով՝ անոր տեսանելի կերպարանք տալն ալ իր կարեւորութիւնն ունի, քանի ասիկա ուրիշի մը հետ նոյնացումին լրջութիւնը ցոյց կու տայ, պատանեկան անհատականութեան վրայ յաղթանակ կը նշէ եւ իրարու պատկանելու հաստատ որոշում կ'արտայայտէ: Ամուսնանալը կերպ մըն է ցոյց տալու, թէ մայրական գիրկը իսկապէս լքեցինք, որպէսզի ուրիշ ամուսն կապեր հաստատենք եւ ուրիշ անձի մը հետ նոր պատասխանատուութիւն ստանձնենք: Եւ ասիկա աւելի՛ կ'արժէ քան թէ փոխադարձ վարձատրումի մատակոծող կարգ ինքնանկախ ընկերակցութիւն մը, որ կրնայ ամուսնութեան մը անձնականացումն ըլլալ: Ամուսնութիւնը որպէս ընկերային հաստատութիւն մը՝ պաշտպանութիւն մը, փոխադարձ յանձնառումի հիմը եւ սիրոյ հասունացումն է, որպէսզի ուրիշի մը ընտրութիւնը հետզհետէ ամրանայ, խորանայ ու այսպէս փոխադարձաբար կարենայ ընկերութեան մէջ իր առաքելութիւնը կատարել: Այս պատճառով, ամուսնութիւնը անցողական նորոյթներէն աւելի անդին կ'երթայ եւ կը գոյատեւէ: Անոր էութիւնը արմատացած է մարդկային անձին էութեան եւ անոր ընկերային նկարագրին վրայ: Ան նոյնինքն սերէն բղխող կարգ մը այնպիսի պարտաւորութիւններ ու վճարակամ եւ առատաձեռն սեր մը կ'ենթադրէ, որ կարող է ապագան վտանգի դէմ դնել:

132. Այս կերպի ամուսնութիւնը ընտրելը՝ կը նշանակէ երկու ուղիները մէկի վերածելու իսկական ու գործօն որոշումն առնել, ի՛նչ ալ պատահի ու ի՛նչ մարտահրաւերի դիմաց գտնուի: Սիրոյ հրապարակային յանձնառութեան լրջութեան պատճառով՝ կարելի չէ՝ անապարտած որոշում մը առնել, սակայն ո՛չ ալ միեւնոյն պատճառով՝

զայն անորոշ ժամանակով յետաձգել: Ուրիշի մը հետ վերջնական ու ծայրայեղ ձեռով յանձնառու դառնալը՝ իր մէջ միշտ վտանգուածութիւն եւ յանդուգն գրաւ կ'ըմբռնէ: Այս յանձնառութեան մերժումը եսասէր, շահագոգրուած ու ողորմելի է, ուրիշին իրաւունքին ճանաչումը կը յաւիտեանականանայ, բայց ո՛չ ալ կը դադրի զայն ընկերութեան ներկայացնելէ՝ որպէս անվերապահօրէն սիրելի: Միանշեռն իսկապէս սիրահարները կը ձգտին զայն ուրիշին յայտնելու: Ուրիշներու առջեւ կատարուած ամուսնութեամբ գործնական դարձած սէրը, այս ամուսնութենէն յառաջացած իր բոլոր յանձնառութիւններով հանդերձ, այս անվերապահօրէն ըստւած 'այո'ին արտայատութիւնն ու գրաւականը կը մնայ: Այս 'այո'ն միւսը կ'ապահովէ, թէ ինք կրնայ միշտ իր վրայ վստահիլ, թէ ինք պիտի չլքուի երբ իր գեղեցկութիւնը կորսնցնէ, երբ դժուարութիւններու հանդիպի կամ երբ վայելքի ու եսասէր շահի նոր առիթներ ներկայանան:

Ծագող եւ աճող սէրը

133. Բարեկամական սէրը իրարու կը միացնէ ամուսնական կեանքին բոլոր երեւոյթներն եւ կ'օգնէ ընտանիքին անդամներուն դէպի յառաջ երթալու բոլոր հանգրուաններուն մէջ: Այս պատճառով՝ այս սէրը արտայայտող բոլոր շարժումները մշտապէս եւ առանց խեղճութիւններու մշակուելու են, սիրոյ խօսքերուն ընկերակցութեամբ: Ընտանիքին մէջ "հարկ է երեք բառ գործածել: Կը կրկնեմ՝ երե՛ք բառ. թոյլտուութիւն՝ն, շնորհակալութիւն՝ն, ներողամտութիւն՝ն: Երե՛ք բանալի բառեր"¹³²: "Ընտանիքի մը մէջ ուր բռնանալ չկայ, հոն 'հաճիք' բառը կը գործածուի, երբ եսասէր չեն, հոն 'շնորհակալ եմ' ըսել կը սորվին: Ընտանիքի մը մէջ երբ մէկը անդրադառնալով իր սխալէն՝ գիտէ նաեւ ներողութիւն

խնդրել, այսպիսի ընտանիքի մը մէջ խաղաղութիւն եւ ուրախութիւն կ'իշխէ”¹³³: Ազնի խօսքերը չխնայե՛նք, առատաձեռն ըլլանք զանոնք ամէն օր կրկնելու, որովհետեւ “ընտանիքին մէջ՝ ամուսիններուն, ծնողք-զաւակի, եղբայրներուն միջեւ կարգ մը լոռութիւններ երբեմն դաժան են”¹³⁴: Մի՛նչդեռ դիպուկ ու տեղին ըսուած խօսքերը՝ սէրը օրը օրին կը պաշտպանեն ու կը սնուցանեն:

134. Այս բոլորը կ'իրագործուին մշտապէս աճող ընթացքով մը: Ամուսնութիւն կոչուող սիրոյ այս յատուկ ձեւը կանչուած է յարատեւ հասունացման, քանի որ այս մասին հարկ է միշտ կատարել այն ինչ որ Ս. Թովմաս Աքրօիմացիս եղբայրսիրութեան մասին կ'ըսէր. “Արդարեւ, իր հորայատուկ ինքնութեան մէջ նկատի առնուած եղբայրսիրութիւնը, իր աճումը սահմանափակող ոչինչ ունի իր մէջ, որովհետեւ ան մասնակցումն է այն անսահման եղբայրսիրութեան, որ Ս. Հոգին է [...]: Եղբայրսիրութեան աճումին վերաբերեալ՝ սահման ալ դնելու չէ, որովհետեւ եղբայրսիրութիւնը յարատեւ աճելով՝ իր աճելու կարողութիւնը ա՛լ աւելի կ'աճի”¹³⁵: Ս. Պօղոս եւս ուժգին կը յորդորէր “Թող Տէրը իրարու հանդէպ ձեր ունեցած սիրոյն մէջ ձեզ աճեցնէ ու առատացնէ” (*Ա. Թիմ* 3, 12): Ապա կ'աւելցնէ. “Եղբայրնե՛ր, կը յորդորենք ձեզ, որ եղբայրսիրութեան մէջ աւելի յառաջդիմէք (*Ա. Թիմ* 4, 9-10): Միշտ ու միշտ յառաջդիմութիւն...: Ամուսնական սէրը կը պահպանուի ո՛չ թէ ամէն բանէ առաջ՝ անոր անխզելիութեան մասին խօսելով՝ որպէս պարտաւորութիւն եւ կամ զայն որպէս վարդապետութիւն կրկնելով, ո՛չ ալ նոյնը կրկնելով յարատեւ աճով, այլ զայն յարատեւ ամրացնելով, շնորհքին մղումին տակ: Սէրը որ չ'աճիր, կը սկսի վտանգներու ենթարկուիլ, իսկ մենք կրնանք սիրոյ յաւելեալ շարժումներով աճիլ՝ երբ աստուածային շնորհքին

կ'ընդատաջենք աւելի յաճախ սիրալիր, աւելի առատաձեռն, աւելի քաղցր արարքներով: Այր ու կին “գիտակից կը դառնան իրենց միութենէն եւ զայն միշտ աւելի կը խորացնեն”¹³⁶: Ամուսիններուն վրայ սփռուող աստուածային բարիքները միանգամայն կանչ մըն են շնորհքին բարիքները իրենց մէջ յարատեւ աճեցնելու:

135. Իտէպ եւ կատարեպ սիրոյ մասին կարգ մը ինքնախաբէութիւններ, ուստի աճելու անկարող դրդումներ, բարիք չեն գործեր: Երկրաւոր սիրոյ գաղափարականը կը մոռնայ, թէ աւելի լաւը, ժամանակով բարելաւուող գինիին մասն, տակաւին ձեռք չէ՛ ձգուած: Ինչպէս որ Չիլիի Եպիսկոպոսներ զայն յիշեցուցին, “գոյութիւն չունին այն տիպար ընտանիքները, զորս ստապատիր եւ շուկայիկ գովաբանութիւն մը մեզի կ'առաջարկէ: Այն ընտանիքներն ա՛յնպիսին են, որոնց վրայէն տարիները չեն անցնիր, ուր հիւանդութիւնը, ցան ու մահը գոյութիւն չունին [...]: Շուկայիկ գովազդները խաբկանք մը կը ներկայացնեն, որ ոչ մէկ առնչութիւն ունի այն իրականութեան հետ, որուն օրը օրին դիմակաւելու են ընտանիքի մը հոգն ունեցող այրերն ու կիները”¹³⁷: Աւելի առողջամիտ է սահմանափակումները, մարտահրաւերները եւ թերութիւնները իրապաշտօրէն ընդունիլ եւ այսպէս նաեւ ունկնդրել միատեղ մեծնալու, սէրը հասունացնելու եւ միութեան տոկունութիւնը զօրացնելու կանչը, ի՛նչ ալ պատահի:

Երկխօսութիւնը

136. Երկխօսութիւնը՝ սէրը ապրելու, զայն ամուսնական եւ ընտանեկան կեանքին մէջ արտայայտելու եւ հասունացնելու նախընտրուած ու անհրաժեշտ միջոց մըն է: Բայց ան

երկարաշունչ ու դուարիմ վարժեցում մը կ'ենթադրէ: Այրերն ու կիները, հասուն ըլլան թէ երիտասարդ, հաղորդակցելու իրարմէ տարբեր կերպեր ունին, տարբեր լեզու կը գործածեն, տարբեր օրինաւորութեամբ ալ կը գործեն: Հարցումները բանաձեւելու եւ անոնց պատասխանելու կերպը, անոնց շեշտը, պահը ու ուրիշ զանազան տուեալները կրնան անոնց հաղորդակցութիւնը պայմանաւորել: Հարկ է նաեւ միշտ կարգ մը կեցուածքներ մշակել, որոնք սէրը կ'արտայայտեն եւ հարազատ երկխօսութիւն մը թոյլ կու տան:

137. Ինքզինքին ընտիր ու որակաւոր ժամանակ տալը՝ կը կայանայ համբերութեամբ եւ ուշադրութեամբ ունկնդրելու մէջ, մինչեւ որ միւսը իր սիրտը լրիւ բանայ, ինչ որ մարդէն հոգեկան անջատում կը պահանջէ, որպէսզի ան չխօսի պատեճ ժամանակէն առաջ: Փոխանակ սկսելու իրարու կարծիքներ կամ խրատներ տալով, հարկ է նախ ապահով ըլլալ, թէ մենք ունկնդրեցինք այն ինչը, որ ուրիշը արտայայտելու պէտք ունէր: Ասիկա կը նշանակէ ներքին լռութիւն պահել, զայն սրտով կամ մտքով անաղմուկ ունկնդրելու համար՝ ձեռքազատուիլ ամէն անապարանքէ, իր սեփական պահանջքներն ու շտապ հարցերը մէկ կողմ դնել եւ տեղ բանալ ուրիշին: Ամուսնացեալներէն մին՝ յաճախ իր հարցերուն լուծումին պէտք չունի, սակայն պէտք ունի, որ մարդիկ իրեն մտիկ ընեն:

Ան կ'ուզէ զգալ թէ նկատի առնուած են իր ցաւերը, իր յուսախաբութիւնը, իր վախն ու բարկութիւնը, իր յոյսերն ու երազները: Բայց անոր յաճախակի գանգատներն են. “Ինձի մտիկ չ'ըներ ու երբ կը թուի մտիկ ընել, իրականին մէջ ուրիշ բանի մասին կը մտածէ”: “Անոր կը խօսիմ, բայց կը զգամ” թէ ան կը սպասէ որ ես վայրկեա՛ն մը առաջ վերջացնեմ”: “Երբ կը խօսիմ, կը փորձէ նիւթը փոխել կամ

ինձի կարճ կը պատասխանէ, որպէսզի խօսակցութեան վերջ դնես”:

138. Հարկ է մշակել ուրիշին իսկական կարեւորութիւն ընծայելու սովորութիւնը: Կարեւորը՝ անոր անձը արժեւորել է, ճանչնալ թէ ան գոյութիւն ունենալու, անկախ մտածելու եւ երջանիկ ըլլալու իրաւունքն ունի: Պէտք չէ երբե՛ք թերզնահատել, թէ ան ի՛նչ կ’ըսէ կամ ի՛նչ կը խնդրէ, նոյնիսկ եթէ հարկ ըլլայ այս մասին նաեւ իր անձնական տեսակէտն արտայայտել: Հոս ենթադրուած է այն համոզումը, թէ ամէն մարդ ներդրում մը ունի կատարելիք, որովհետեւ ամէն մարդ կեանքին վերաբերեալ մէկը միւսէն տարբեր փորձառութիւն մը ունի, որովհետեւ ամէն մարդ տարբեր դիտանկիւն, տարբեր մտահոգութիւններ, տարբեր յատկութիւններ, ինչպէս նաեւ տարբեր նախազգացութիւններ ունի: Կարելի է ուրիշին ճշմարտութիւնը, անոր ամենախոր մտահոգութիւններուն կարեւորութիւնը եւ անոր ըսածին յետին միտքերը ճանչնալ, եւ ասիկա՝ նոյնիսկ անոր կոուսզան խօսքերէն անդին: Ասիկա կատարելու համար, պէտք է փորձել ինքզինք անոր տեղ դնել, մեկնաբանել ինչ որ ան ունի իր սրտին խորը, յայտնաբերել ինչ որ զինք կը շահագրգռէ եւ ասիկա նկատել երկխօսութիւնը խորացնելու որպէս մեկնակէտ:

139. Կարգ մը գաղափարներուն մէջ մտասուեռումով չներփակուելու համար լայնախոհութիւն պէտք է, ինչպէս նաեւ իր իսկ տեսակէտները փոխելու կամ ամբողջացնելու համար՝ ճկունութիւն անհրաժեշտ է: Կարելի է, որ մեր երկուքը ճոխացնող նոր համադրութիւն մը ծնի, մեկնելով իմ եւ ուրիշին գաղափարներէն: Այն միութիւնը որուն ձգտելու է, ո՛չ թէ միաձեւութիւն է, այլ “բազմազանութեան մէջ միութիւն” կամ “համադրուած տարբերութիւն”: Եղբայրական հա-

դորդակցութեան այս հարստացուցիչ տիպարին մէջ՝ տարբերութիւնները իրարու կ'ընդունուին, իրար կը յարգեն եւ կ'արժեւորեն, պահպանելով հանդերձ տարբեր ծանուցումներ եւ շեշտաւորումներ, որոնք հասարակաց բարիքը կը հարստացնեն: Պէտք է իրարու հաւասար ըլլալու պարտաւորութենէն ձեռքազատուիլ: Հոտատութիւն ալ պէտք է, ժամանակին անդրադառնալու համար յայտնուող 'խաչաձեւումներէն', որպէսզի անոնք երկխօսութեան գործընթացը չքանդեն: Ուստի այս յայտնուող գէշ զգացումները ճանչնալ եւ զանոնք յարաբերական դարձնել, որպէս զի երկխօսութեան վնաս չպատճառեն: Օրինակ՝ յայտնաբերել գէշ զգացումները եւ զանոնք յարաբերական դարձնել, որպէսզի անոնք հաղորդակցութեան վնաս չհասցնեն: Առանց ուրիշը վիրաւորելու ինքզինք արտայայտելու ձիրքը կարելոր է: Գործածել լեզու մը եւ խօսելակերպ մը, որ ուրիշին կողմէն անելի հեշտութեամբ ընդունուի, նոյնիսկ եթէ անոր բովանդակութիւնը խստապահանջ է: Պէտք է իր իսկ գանգատները յայտնել, բայց առանց իր զայրոյթը ոխակալ կերպով արտայայտելու, այլ խուսափիլ բարոյախօս լեզուէ մը, որ հակումն ունի մի'այն յարձակելու, հեզնելու, ամբաստանելու, վիրաւորելու: Զոյգերուն միջեւ շատ մը վիճաբանութիւններ շատ լուրջ հարցերու մասին չեն: Հարցը երբեմ՝ մանր եւ քիչ կարելոր միտքերու մասին է, սակայն միտքեր վրդովողը՝ զանոնք ըսելու կերպն է կամ ալ խօսակցութեան պահուն որդեգրուած դիրքորոշումն է:

140. Փոխադարձ յարգանքի արտայայտութիւններ եւ սիրոյ նշաններ պէտք են: Սէրը վատագոյն պարիսպներն անգամ կը գլէ կ'անցնի: Երբ մէկը կը սիրենք կամ մեզ իրմէ սիրուած կը զգանք, անոր արտայայտածն եւ մեզի հասկցնել ուզածը անելի լաւ կը հասկնանք: Պէտք է գերազանցել այն դիրքերէ

վիճակը, որ մեզ կը մղէ վախճալու ուրիշէն, իբր թէ ան մեզի ‘մրցակից’ մը ըլլար: Ծատ կարեւոր է իր ապահովութիւնը հիմնել խոր նախընտանքներու, համոզումներու կամ արժէքներու վրայ եւ ո՛չ թէ վիճաբանութիւններու ատեն յաղթութեան կամ մեզի տրուած իրաւունքին վրայ:

141. Հուսկ հարկ է ընդունիլ, թէ երկխօսութիւն մը որպէսզի արժէ, ան ըսելիք մը ունենալու է, որ ներքին ճոխութիւն կ’ենթադրէ եւ արժեւորուած ըլլայ ընթերցումով, անձնական խորհրդածութեամբ, աղօթքով եւ ընկերութեան հանդէպ բացուածութեամբ: Ապա թէ ոչ՝ խօսակցութիւնները ձանձրանալի ու սին կը դառնան: Ամուսիններուն իրաքսանչիրը երբ ինքզինք չի զարգացներ, ուստի ուրիշներու հետ յարաբերութեան մէջ բազմազանութիւն չկայ, ընտանեկան կեանքը գոց շրջանակ կը դառնայ ու հոն երկխօսութիւն կը խեղճանայ:

ԿՐՔՈՏ ՍԷՐ ՄԸ

142. Վատիկանեան Բ. Տիեզերաժողովը կ’ուսուցանէ, թէ ամուսնական սէրը “անձի մը ամբողջական բարիքը կ’ընդգրկէ իր մէջ: Հետեւաբար՝ ան կրնայ իրայատուկ արժանապատուութեամբ՝ ճոխացնել մարմնին եւ հոգեխօսական կեանքին արտայայտութիւնները”¹³⁸: Զուր տեղ չէ՛ որ առանց հաճուքի սէր մը Աստուծոյ հետ մարդկային սրտին միութիւնը խորհրդանշելու մէջ անբաւարար կը մնայ: “Բոլոր միատիկ անձերը հաստատեցին, թէ բարեկամութենէն, որդիական զգացումէն կամ ծառայական հաւատարմութենէն աւելի՝ ամուսնական սէրին մէջն է, որ գերբնական եւ երկնային սէրերը իրենց փնտռած խորհրդանիշերը կը գտնեն: Պատճառը՝ յատկապէս անոր ամբողջականութեան մէջ է”¹³⁹:

Հետեւաբար՝ ինչու՞ հոս կանգ չառնենք ու ամուսնութեան մէջ զգացումներուն եւ սեռայնութեան մասին չխօսինք:

Յուզումներու աշխարհը

143. Փափաքներ, զգացումներ, յուզումներ, այն ամէն ինչը՝ որ դասականներուն կողմէ՝ կիրք՝ կոչուած է, ամուսնութեան մէջ կարելոր տեղ ունին: Ասոնք կը յայտնուին երբ՝ միւս անձը՝ ներկայ կը դառնայ եւ կը յայտնուի մեր կեանքին մէջ: Բոլոր կենդանի արարածներուն յատուկ է դէպի ուրիշ բան մը ձգտիլը եւ այս ձգտումը միշտ իբր հիմք ունի՝ զգացական հետեւեալ արտայայտութիւնները. հաճոյքը կամ ցաւը, ուրախութիւնը կամ վիշտը, գուրգուրանքը կամ վախը, որոնք նախադրեալներն են հոգեբանական ամենատարրական գործունէութեան: Մարդկային էակը այս աշխարհիս պատկանող կենդանի արարած մըն է եւ անոր մէն մի փնտռածն ու կատարածը՝ կիրքերով համակուած է:

144. Յիսուս՝ որպէս իրաւ մարդ, ամէն ինչ զգացական ուժգնութեամբ կ'ապրէր: Այս պատճառով Երուսաղէմի Անոր հանդէպ ցուցաբերած ընդդիմութիւնը Իրեն ցաւ կը պատճառէր (*Մտթ* 23, 37) եւ Իրեն արցունք թափել կու տար (*Ղկ* 19, 41): Ան նաեւ մարդոց տառապանքին կը մասնակցէր (*Մրկ* 6, 34): Ան՝ ուրիշներուն լալը տեսնելով՝ կը յուզուէր ու կը խոովէր (*Յովհ* 11, 33), բարեկամի մը մահուան վրայ Ինք եւս լացաւ (*Յովհ* 11, 35): Անոր զգայնութեան արտայայտութիւնները ցոյց կու տային, թէ Անոր մարդկային սիրտը ո՛րքան բաց էր ուրիշներուն հանդէպ:

145. Յուզում մը զգալը՝ ինքնին՝ բարոյապէս ո՛չ լաւ ու ո՛չ ալ

գէշ բան մըն է¹⁴⁰: Սկսիլ փափաք մը զգալ կամ մերժել՝ ո՛չ մեղանշական է եւ ո՛չ ալ պախառակելի: Կիրքով կատարուած գործն է, որ բարի կամ գէշ է: Բայց եթէ զգացումները մշակուած ու պահպանուած են եւ անոնց պատճառով ալ մենք գէշ կը գործենք, գէշութիւնը կը գտնուի զանոնք պահպանելու եւ անոնց յաջորդող վատ արարքներուն մէջ: Նմանապէս, մէկուն ինծի հաճելի ըլլալն եւս անպայման դրական երեւոյթ մը չէ: Եթէ այս հաճոյքին պատճառով՝ ես կ'ուզեմ որ այս անձը իմ ստրուկս դառնայ, ասիկա իմ եսասիրութեանս պիտի ծառայէ: Կարծել թէ մենք բարի ենք, պարզապէս որովհետեւ “մենք բաներ մը կը զգանք”, ասիկա ահաւոր սխալմունք մըն է: Մարդիկ կան, որոնք իրենք զիրենք մեծ սիրոյ կարող կը կարծեն պարզապէս որովհետեւ իրենք անոր պահանջքը կը զգան, բայց անոնք չեն գիտեր ուրիշը երջանկացնելու համար պայքարիլ, այլ փակուած կը մնան իրենց իղձերուն մէջ: Այս պարագային, զգացումները մեծ արժէքներ կը մսխեն եւ կը թաքցնեն եսակեդրոնութիւն մը, որ թոյլ չի տար առողջ ու երջանիկ կեանք մը ապրիլ:

146. Այլուստ՝ երբ կիրք մը ազատ արարքի մը կ'ընկերակցի, ան կրնայ այս ընտրութեան խորութիւնը յայտնել: Ամուսնական սէրը մարդս կ'առաջնորդէ այն բանին, որ ընտանիքին համար զգացական ամբողջ կեանքը բարիք դառնայ եւ հասարակաց կեանքին ծառայէ: Ընտանիք մը հասունացման կը հասնի երբ անոր անդամներուն զգացական կեանքը կը կերպարանափոխուի զգայնութեան մը, որ մեծ ընտրութիւններուն ու արժէքներուն վրայ ո՛չ կ'իշխէ, ո՛չ ալ զանոնք կը մթազնէ, այլ ընդհակառակն՝ իրաքանչիւրին ազատութիւնը կը յարգէ¹⁴¹, անկէ ծագում կ'առնէ, զայն կը ճոխացնէ, կը գեղեցկացնէ եւ հասարակաց

բարիքին հետ կը ներդաշնակէ:

Աստուած Իր զաւակներուն ծաղկումը կը սիրէ

147. Ասիկա դաստիարակչական ընթացք մը կը պահանջէ եւ որ իր մէջ հրաժարումներ կը ներփակէ: Ասիկա՝ Եկեղեցւոյ համոզում մըն է, որուն դէմ յաճախ պայքար մղուած է, իբր թէ ան մարդուն երջանկութեան հակառակ ըլլար:

Բենեդիկտոս ԺԶ. այս հարցը յստակօրէն կը պարզէր. “Արդեօք Եկեղեցին կեանքին ամէնագեղեցիկ բաները չի՞ դառնացներ իր պատուիրաններով եւ արգելքներով: Արդեօք ան այսպէս արգելքի ցուցատախտակներ չի՞ կանգներ հոն ուր Արարչին կողմէ նախատեսուած ուրախութիւնը մեզի երջանկութիւն մը կ’ընծայէ եւ Աստուածային բան մը կանխաւ ճաշակել կու տայ մեզի”¹⁴²: Ան կը պատասխանէ որ, եթէ իսկ չափազանցութիւնները կամ շեղած խստակրօնութիւնը Եկեղեցւոյ մէջ չպակսեցան, սակայն Ս. Գիրքին հաւատարիմ Եկեղեցւոյ պաշտօնական ուսուցումը չմերժեց “մարդկային սէրը ինչպէս որ է, սակայն նաեւ պայքար հռչակեց անոր քանդիչ զեղծումին դէմ, քանի որ սիրոյ սուտ աստուածայնացումը [...] զայն կը զրկէ իր արժանատրութենէն, զայն անմարդկային կը դարձնէ”¹⁴³:

148. Զգայնութեան եւ բնագոյն դաստիարակումը անհրաժեշտ բան է, հետեւաբար հարկ է երբեմն անոնց սահմաններ գծել: Ծայրայեղութիւնը, հսկողութեան պակասը, մէկ տեսակ հաճոյքի մտասելեռումը ի վերջոյ նոյնիմքն հաճոյքը կը տկարացնեն եւ կ’այլակերպեն¹⁴⁴ ու ընտանեկան կեանքին վնաս կը հասցնեն: Արդարեւ, կարելիութիւն կայ կիրքերուն հետ լաւ ճամբայ կտրել, բան մը որ կը նշանակէ զանոնք միշտ աւելի դէպի ինքնաճանաչում եւ

անձնական ամբողջական ծաղկում ուղղել, բան մը որ ընտանիքի մը անդամներուն փոխարաբերութիւնները կը հարստացնէ: Ասիկա արգելք չէ՛, որ երբեմն երջանկութեան բուն պահերէն հրաժարինք¹⁴⁵, այլ զանոնք առատաձեռն նուիրումի, համբերատար սպասումի, անխուսափելի յոգնութեան, միանգամայն իտէալի մը ձգտող ջանքի այս տարբեր պահերուն հետ միատեղ ընդունինք: Ընտանեկան կեանքը այս ամբողջն է ու կ'արժէ որ զայն լման ապրինք:

149. Կարգ մը հոգեւոր հոսանքներ կը շեշտեն, թէ մարդ ցաւէն ազատելու համար՝ փափաքէն հրաժարելու է: Բայց մենք կը խորհինք, թէ Աստուած մարդկային էակին ծաղկումը կը սիրէ եւ Ան ամէն ինչ ստեղծեց, “որպէսզի մարդիկս զայն վայելենք” (*Ս. Տիմ* 6, 17): Մեր ուրախութիւնը ցայտենք Անոր քաղցրութեան դիմաց, երբ Ան կը յանձնարարէ մեզի. “Զաւա՛կս, ինքզինքիդ լա՛ւ նայէ [...]: Ներկայ երջանկութիւնը մի՛ մերժեր” (*Սիրաք* 14, 11.14): Ամոլ մը Աստուծոյ կամքին կ'ընդառաջէ երբ կը հետեւի ս. գրային հետեւեալ հրաւերին. “Երջանկութեան օրը՝ երջանիկ եղի՛ր”: Հարցը՝ ըստ բաւականի ազատ ըլլալն է, որպէսզի ընդունուի, թէ հաճույքը այլազան կերպեր առնէ կեանքին այլազան պահերուն, փոխադարձ սիրոյ կարիքներուն համեմատ: Այս իմաստով՝ կարելի է ընդունիլ արեւելեան կարգ մը վարպետներուն առաջարկը, որոնք կը պնդեն խիղճը ընդլայնել, չիչնալու համար մեր առջեւ հեռանկարները սահմանափակող փորձառութեան թակարթին մէջ: Խղճի այս ընդլայնումը, ոչ թէ փափաքին դրժումը կամ անգիտացումն է, այլ անոր ընդարձակումը եւ կատարելագործումը:

Սիրոյ սեռային չափանիշները

150. Այս ամէնը մեզ կ'ուղղէ զոյգին սեռային կեանքին մասին խօսելու: Սեռականութիւնը նոյնինքն Աստուած գոյացուց, ան սքանչելի նուէր մըն է իր արարածներուն: Զեղծումներէն խուսափելով երբ զայն կը խնամեն, այսպէս կ'արգիլեն որ ան «իսկական արժէքի մը աղքատացումը» չդառնայ¹⁴⁰: Ս. Յովհաննէս Պօղոս Բ. մերժեց այն միտքը, ըստ որուն՝ Եկեղեցւոյ ուսուցումը «մարդկային սեռի արժէքին դրժումին կը տանի» կամ զայն կը հանդուրժէ մի՛ միայն «որպէս անհրաժեշտ պահանջք ծննդաբերութեան համար»¹⁴⁷: Ամուսնանալուն սեռային պահանջքը արհամարհանքի առարկայ մը չէ՛ եւ «ո՛չ ալ այս պահանջքը հարցադրումի ենթարկելու է»¹⁴⁸:

151. Անոնք որ կը վախճան, թէ կիրքերուն եւ սեռականութեան դաստիարակումի մէջ՝ կրնան վնաս հասցնել սեռային սիրոյ անմիջականութեան, այսպիսիներուն Ս. Յովհաննէս Պօղոս Բ. կը պատասխանէր, թէ մարդ էակը «կոչուած է իր յարաբերութիւններուն ամբողջական եւ հասուն անմիջականութեան» եւ թէ ան «աստիճանական պտուղն է անոր սրտին մղումներուն ճանաչումին»¹⁴⁹ եւ ասիկա նուաճուելու է, քանի որ ամէն մարդկային էակ «մարմնին իմաստը կը սորվի յարատեւ եւ տրամաբանական կերպով»¹⁵⁰: Սեռականութիւնը ո՛չ գոհացումի, ո՛չ ալ զուարճութեան միջոց է, այլ ան միջմարդկային լեզու մըն է, որ դիմացինը լուրջի առած է անոր սրբազան եւ անպղծելի արժէքի համեմատ: «Մարդկային սիրտը, այսպէս ըսելու համար, մասնակից կը դառնայ ուրիշ անմիջականի մը»¹⁵¹: Սեռականութիւնը այս ըմբռնումին մէջ կը ներկայանայ որպէս մարդկային

սեռականության հարայատուկ մէկ արտայայտութիւնը, որ կարելի է “մարմնին ամուսնական իմաստը եւ ինքնանուիրումին հարազատ արժանապատուութիւնը” գտնել¹⁵²: Ս. Յովհաննէս Պօղոս Բ., մարդու մարմնին վերաբերեալ իր աստուածաբանական ուսուցումներուն մէջ, կ’ըսէ թէ սեռային մարմնականութիւնը “ո՛չ միայն աղբիւր է բեղունութեան ու ծննդաբերութեան”, այլ ան նաեւ կ’ըմբռնէ “սերը արտայայտելու կարողութիւնը ու այսպիսի սիրոյ մէջն է, որ մարդ-անձը նուիրում կը դառնայ”¹⁵³: Նոյնիսկ հաճութիւն փնտրտութիւն կապուած ամէնէն առողջ սեռասիրութիւնը, սքանչացում կ’ենթադրէ ու այս պատճառով՝ կրնայ մղումները մարդայատուկ դարձնել:

152. Հետեւաբար՝ սիրոյ սեռային տարածքը ո՛չ մէկ կերպով նկատելու եւնք որպէս թոյլատրուած չարիք մը կամ ընտանիքին բարիքին համար կրելիք բեռ մը, այլ որպէս ամուսիններուն հանդիպումը գեղեցկացնող Աստուծոյ մէկ տուրքը: Ասիկա սիրոյ կողմէ գերազանցուած կիրք մըն է, որ միւսին արժանապատուութեան վրայ զմայլելով՝ մեզ կ’առաջնորդէ “սիրոյ ամբողջական եւ հարազատ վաւերացումը” ըլլալու, եւ ասիկա մեզի ցոյց կու տայ թէ մարդկային սիրտը ի՛նչ սքանչելիքներ ընելու կարող է եւ այսպէս ալ՝ պահ մը “կը զգացուի, թէ մարդու գոյութիւնը յաջողութիւն մը եղած է”¹⁵⁴:

Բռնութիւն եւ չարաշահութիւն

153. Պատեն է որ սեռականութիւնը այս դրական դիտանկիւնէն սեւեռելով, մենք հարցին մերձեցանք իր ամբողջութեամբ եւ առողջ իրապաշտութեամբ: Արդարեւ չենք կրնար չգիտնալ, թէ յաճախ սեռականութիւնը դարձած

է անանձնական ու նաեւ բազմաթիւ հիւանդութիւն-
ներէ վարակուած է, այնպէս որ “ան յաճախ իր ես-
ին տիրապետումին ու իր եսասէր փափաքներուն ու
բնազդին գոհացումին առիթ ու գործիք կը դառնայ”¹⁵⁵:
Մեր ժամանակաշրջանին մէջ, վտանգը կը զգանք որ
սեռայնութիւնն ալ ‘գործածէ’ ու նետէ’ շահագործումի
թունաւոր հոգեբանութենէն ազդուի: Ուրիշին մարմինը
յաճախ գործածուած է իբր առակայ մը, որ կը պահենք
որքան աստե՛ն որ ան գոհացում կու տայ ու ապա ան իր
հրապոյրը կորսնցնելով, կ’արժեզրկուի: Միթէ կարելի՞ է
անտեսել կամ թաքցնել տիրապետումի, մեծատիրութեան,
զեղծումներու, խաբէութեան եւ սեռային բռնութեան մշտա-
կայ կերպերը, բոլորն ալ արդիւնք՝ սեռին իմաստին շեղումին,
եւ որոնք ուրիշներուն արժանապատուութիւնը, ինչպէս նաեւ
սիրոյ կանչը կը թաղեն մութ ինքնասփնտրումի մը ներքեւ:

154. Աւելորդ չէ՛ յիշել, թէ սեռայնութիւնը կրնայ տառա-
պանքի եւ շարաշահութեան աղբիւր ըլլալ նոյնիսկ ամուս-
նութեան մէջ: Այս պատճառով, պէտք է յստակօրէն
վերահաստատել, թէ “ամուսիններուն պարտադրուած սե-
ռային արարքը, անոր պայմաններէն եւ արդար իղձերէն
անկախաբար, սիրոյ իսկական արարք մը չէ՛, հետեւաբար
ան կը հակադրուի բարոյական կարգին ամուսիններուն
յարաբերութեան մէջ”¹⁵⁶: Ամուսիններուն սեռային յարա-
բերութեան արարքները կը համապատասխանեն Աստուծմէ
ուզուած սեռայնութեան բնութեան, եթէ անոնք ապրուած
են “իսկապէս մարդկավայել կերպով”¹⁵⁷: Այս պատճառով,
Ս. Պօղոս կը յորդորէ. “Այս հարցին մէջ՝ թող ո՛չ ոք իր եղբօր
տեղը գրաւէ կամ զայն խաբէ” (*Ս. Թեւ* 4, 6): Նոյնիսկ եթէ
առաքեալը այսպէս կը գրէր ա՛յնպիսի ժամանակի մը մէջ,
որ նահապետական մշակոյթ կ’իշխէր եւ որուն համեմատ՝

կինը այր մարդուն լրիւ ենթակայն կատարած էր, սակայն ան ուսուցանեց, թէ սեռայնութիւնը ամուսիններուն միջեւ զրոյցի միւթ ըլլալու է: Ան նոյնիսկ սեռային յարաբերութիւնը ժամանակատրամաբան յետաձգելու կարելիութիւնը նկատի ունեցաւ, սակայն ասիկա ‘համաձայնաբար’ (Ս. Կորն 7, 5):

155. Ս. Յովհաննէս Պօղոս Բ. շատ նուրբ դիտողութիւն մը կատարեց, երբ ըսաւ, թէ այր ու կին “վտանգուած են անյագութիւնէն”¹⁵⁸: Այսինքն՝ անոնք կանչուած են միշտ աւելի թունդ միութեան մը, բայց վտանգ կայ որ տարբերութիւնները եւ իրարու միջեւ եղող միջոցը ուզուի ջնջել: Որովհետեւ անոնցմէ իրաքանջիւրը իր սեփական անհրաժարելի արժանապատուութիւնն ունի: Երբ անոնց հրաշալի փոխադարձ պատկանելիութիւնը տիրապետում դառնայ, “ասիկա էականապէս կը փոխէ անձերուն միջեւ գոյութիւն ունեցող փոխադարձ միութեան կառոյցը”¹⁵⁹: Իշխելու տրամաբանութեան մէջ, տիրապետողը ի՛նքն էւ ի վերջոյ իր արժանապատուութիւնը կը դրժէ¹⁶⁰ եւ կը դադրի “իր մարմնին հետ անձնապէս նոյնանալէ”¹⁶¹, քանի որ զայն ամէն նշանակութեան կը զրկէ: Ան սեռայնութիւնը կ’ապրի իբր ինքնիրմէ խուսափում եւ միութեան գեղեցկութեանէն իբր հրաժարում:

156. Հարկ է յստակ ըլլալ սեռային ենթարկումի որեւէ ձեւի մերժումին մէջ: Առ այս՝ հարկ է Եփեսացոց Թուղթին ամէն անհիշող մեկնաբանութեանէն զգուշանալ, հոն ուր խնդրուած է՝ որ “կիները իրենց ամուսիններուն ենթակայ ըլլան” (Եփես 5, 22): Ս. Պօղոս այդ շրջանի մշակութային դասակարգերուն համեմատ կ’արտայայտուի հոն: Սակայն մենք իրացնելու ենք ո՛չ թէ սոյն մշակութային տարազը, այլ հոն յայտնուած պատգամը, իր լման պարբերութեամբ:

Վերադառնանք Ս. Յովհաննէս Պօղոս Բ.ի արդարադատ բացատրութեան. “Սէրը կը մերժէ ամէն տեսակ ենթարկում մը, որ կինը պիտի դարձնէր ամուսինին սպասուհին կամ գերին [...]: Ամուսնութեան միջոցով՝ անոնց կազմելիք հասարակութիւնը կամ միութիւնը կ’իրականանայ իրենց փոխադարձ նուիրումով, որ նաեւ փոխադարձ ենթարկում մըն է”¹⁶²: Այս պատճառով՝ կ’ըսուի նաեւ թէ “ամուսինները իրենց կիները սիրելու են իբր իրենց մարմինները” (Եփս 5, 28): Իրականին մէջ, Ս. Գիրքին խօսքերը կը հրաւիրեն մեզ գերազանցելու հանգստասէր անհատականութիւնը եւ ապրելու՝ ուրիշը նկատի առնելով ապրելու. “Իրարու հպատակ մնացէ՛ք” (Եփես 5, 21): Ամուսնութեան մէջ այս “փոխադարձ հպատակ մնալը” յատուկ նշանակութիւն մը կը ստանայ եւ կը հասկցուի որպէս ազատօրէն ընտրուած փոխադարձ սեփականութիւն մը, հաւատարմութեան, յարգանքի եւ զգուշութեան իր կարգ մը յատկանիշներով: Սեռայնութիւնը եղած է ի սպաս այս ամուսնական անբաժանելի բարեկամութեան, որովհետեւ ան ուղղուած է ա՛յն կերպով, որ միւսը լիառատ ապրի:

157. Սակայն սեռայնութեան եւ սեռասիրութեան շեղումները պէտք չէ մեզ երբեք տանին զանոնք ո՛չ թերզմահատելու, ո՛չ ալ անտեսելու: Կարելի չէ ամուսնական զոյգի մը գաղափարականը որակել որպէս միայն առատաձեռն ու սուղ նուիրատուութիւն, ուր իւրաքանչիւրը կը հրաժարի ամէն անձնական պահանջքէ եւ մի միայն միւսին բարիքով կը մտահոգուի, առանց նաեւ անձնական բաւարարութեան: Յիշեցնենք թէ հարազատ սէր մը գիտէ նաեւ ուրիշէն ստանալ, ինքզինքը որպէս խոցելի ընդունիլ, չի՛ հրաժարիր անկեղծութեամբ եւ զուարթ երախտապարտութեամբ ընդունելէ մարմնական սիրոյ արտայայտութիւններ, փայ-

փայլանքներու, գրկումներու, համբոյրներու, սեռային մի-
ութեան ընդմէջէն: Բենեդիկտոս ԺԶ. յստակ է այս մասին.
“Եթէ մարդ արարածը կը ձգտի միմիայն ոգի՝ ըլլալու
եւ կը մերժէ իր մարմինը՝ որպէս միայն անասնական
ժառանգութիւն մը, այն ատեն ոգին եւ մարմինը կը
կորսնցնեն իրենց արժանապատուութիւնը”¹⁶³: Այս պատ-
ճառով՝ “մարդս չի՛ կրնար մի՛ միայն ինքնանուիրումի սիրոյ
մէջ ապրիլ”: Չի՛ կրնար միմիայն մշտապէս տալ, այլ պէտք
է նաեւ ստանալ: Ո՛վ որ կ’ուզէ սէ՛ր ալ տալ, պարտի ինք
ես զայն իբր նուէր ընդունիլ”¹⁶⁴: Ամէն պարագային, յիշելու
է թէ մարդկային հաւասարակշռութիւնը խախտու է եւ թէ
միշտ բան մը մարդկայնանալու դէմ կը կենայ եւ կրնայ ամէն
վայրկեան շեղիլ, վերադառնալով իր ամէնանախնական եւ
եսասէր հակումներուն:

Ամուսնութիւն եւ կուսութիւն

158. “Բազմաթիւ ամուրի անձեր ո՛չ միայն կը նուիրուին
իրենց բուն ընտանիքին, այլ նաեւ յաճախ մեծ ծառա-
յութիւններ կը մատուցանեն իրենց բարեկամներուն շրջա-
նակին, իրենց համայնքին եւ իրենց արհեստատրական
կեանքին [...]: Ծատեր իրենց ձիրքերը ի սպաս քրիս-
տոնեայ հասարակութեան կը տրամադրեն, մղուելով
եղբայրսիրութենէն եւ ինքնանուիրումէն: Ուրիշներ ալ կան,
որոնք չեն ամուսնանար, որովհետեւ իրենց կեանքը կը
նուիրեն Քրիստոսի եւ իրենց եղբայրներուն սիրոյն: Անոնց
այս յանձնառութիւնը հարստացումի աղբիւր մըն է թէ՛
Եկեղեցոյ եւ թէ՛ հասարակութեան մէջ”¹⁶⁵:

159. Կուսութիւնը՝ սիրելու կերպ մըն է: Ան որպէս նշան մեզի
կը յիշեցնէ Արքայութեան շտապ վիճակը, որպէս զի մենք

մեզ անտարանեցումի ծառայութեան անվերապահօրէն տրամադրենք (Ս. Կորնթ 7, 32), ան ցոյացումն մըն է երկինքի ամբողջական լիութեան, ուր “ո՛չ այր կ’առնեն, ո՛չ ալ կին” (Մտթ 22, 30): Ս. Պօղոս ասիկա կը յանձնարարէր, որովհետեւ Յիսուս Քրիստոսի ընդփոյթ վերադարձը կ’ակնկալէր եւ կ’ուզէր որ մարդիկ միայն անտարանացումին նուիրուէին. “քանի որ ժամանակը կ’աճապարէ” (Ս. Կորնթ 7, 29): Սակայն ան յստակօրէն կը հասկցնէր, թէ ասիկա իր անձնական կարծիքը կամ իղձն էր եւ ո՛չ թէ Քրիստոսի խնդրանքը. “Այս մասին Տիրոջմէ հրահանգ մը չունիմ” (Ս. Կորնթ 7, 25): Ան միանգամայն կը ճանչնար տարբեր կանչերուն արժէքը. “Ամէն մէկը Աստուծմէ իր պարգեւն ունի, մէկը այսպէս, միւրը այնպէս” (Ս. Կորնթ. 7, 25): Այս իմաստով՝ Ս. Յովհաննէս Պօղոս Բ. ըսաւ, թէ ս. գրային բնագրերը “սեռային ժուժկալութեան պատճառով՝ մնայուն ո՛չ մէկ հիմք կ’ընծայեն, ո՛չ ամուսնութեան ‘ստորակալութիւնը’ եւ ո՛չ ալ կուսակրօնութեան կամ ամուրիութեան գերակալութիւնը պաշտպանելու համար”¹⁶⁶: Փոխանակ կուսակրօնութեան գերակալութեան մասին խօսելու զանազան կերպերով, անլի յարմար է ցոյց տալ, թէ կեանքին զանազան հանգրուանները զիրար կ’ամբողջացնեն, այնպէս որ մին կրնայ կատարեալ ըլլալ ա՛յս իմաստով, իսկ միւրը՝ միւս առումով: Օրինակ՝ Աղեքսանդր Հալես կը հաստատէր, թէ ամուսնութիւնը կրնայ որոշ իմաստով մը գերազանց նկատուիլ միւս ս. խորհուրդներէն, քանի որ ան շատ մեծ բան կը խորհրդանշէ, ինչպէս՝ “Քրիստոսի միութիւնը Եկեղեցիին հետ եւ կամ աստուածային բնութեան միութիւնը մարդկայինին հետ”¹⁶⁷:

160. Հետեւաբար, հարցը չի՛ վերաբերիր “ամուրիութեան բաղդատմամբ ամուսնութեան արժեզրկումին”¹⁶⁸, իսկ

ո՛չ մէկ հիմք կայ զանոնք իրարու հակադրելու [...]: Եթէ աստուածաբանական ասանդութեան մը համաձայն՝ կը խօսուի “կատարելութեան վիճակի” մը status perfectionis-ի մը մասին, ասիկա ո՛չ թէ ինքնազայումի մը համար կը կատարուի, այլ անտարանական խրատներու վրայ հիմնուած կեանքի մը ամբողջութեան համար”¹⁶⁹: Բայց նաեւ ամուսնացեալ մը կրնայ եղբայսիրութիւնը բարձր մակարդակի վրայ ապրիլ, ուստի “կրնայ եղբայրասիրութենէն ժայթքող կատարելութեան հասնիլ, շնորհիւ հաւատարմութեան այս խրատներուն նկատմամբ: Այս կատարեալ վիճակը ամէն մարդու համար մատչելի եւ կարելի կը մնայ”¹⁷⁰:

161. Կուսութիւնը խորհրդանշական արժէքն ունի ա՛յն սիրոյն, զոր ուրիշը ունենալու պէտք չունի եւ այսպէս՝ ան երկինքի Արքայութեան ազատութիւնը կը ցոյացնէ: Ան ամուսիններուն հրաւեր մըն է իրենց ամուսնական կեանքը Քրիստոսի վերջնական սիրոյն հեռանկարով ապրելու, որպէս հասարակաց ուղի՝ դէպի Արքայութեան լիութիւնը: Փոխադարձաբար, ամուսիններուն սէրն ունի խորհրդանշական ուրիշ արժէքներ. ան՝ մէկ կողմէ Երրորդութեան յատուկ ցոյացումն է: Արդարեւ, Ս. Երրորդութիւնը լիակատար միութիւն է, ուր սակայն զանազանութիւն գոյութիւն ունի: Առաւել՝ ան ընտանիքը քրիստոսաբանական նշան մըն է, որովհետեւ ան մօտիկութիւնը կը յայտնէ ա՛յն Աստուծոյն, որ կը մասնակցի մարդկային կեանքին, Մարդեղութեան, Խաչին եւ Յարութեան մէջէն անոր միանալով: Հոն ամուսիններուն իրաքանցիւրը միասին հետ “մէկ մարմին” կը կազմէ եւ ինքզինք միասին կը նուիրէ, անոր հետ ամէն ինչ ցմիշտ բաժնուելու համար: Մինչ կուսակրօնութիւնը նշան մըն է ‘փրկչգործական’, յարուցեալ Քրիստոսին,

իսկ ամուսնութիւնը հոս ճանապարհորդողներուն համար ‘պատմական’ նշան մըն է, նշանը՝ երկրատր Քրիստոսին, որ մեզի միանալ կ’ընդունի եւ Ինքզինք մեզի տուաւ, Իր արեան հեղումին չափով: Կուսութիւնն ու ամուսնութիւնը՝ տարբեր կերպեր են սիրելու եւ ըլլալու, որովհետեւ “մարդս առանց սիրոյ չի՛ կրնար ապրիլ: Եթէ ան սիրոյ յայտնութիւնը չունենայ, անհասկանալի էակ մը կը դառնայ նոյնիսկ ինքնիր համար, իր կեանքն ալ անիմաստ կը դառնայ”¹⁷¹:

162. Վտանգ կայ, որ ամուսնութիւնը հանգիստ մենակեցութիւն մը դառնայ եւ մարդու ազատութիւնը տայ անկախաբար շարժելու, ընտրութիւն ընելու, տեղ, պարտականութիւն եւ ընտրանք փոխելու, իր դրամը ազատօրէն գործածելու եւ ժամուն պահանջքին համեմատ՝ զանազան մարդիկ յաճախելու: Այս մասին՝ ամուսնացած մարդոց վրկայութիւնը փայլուն է: Անոնք որ ամուսնութեան կանչուեցան, կրնան կարգ մը զոյգերուն մէջ յստակ նշան մը գտնել Աստուծոյ առատաձեռն ու անսասան հաւատարմութեան Իր այն Ուխտին հանդէպ, որ հոգիները կը հրաւիտ աւելի գործնական եւ ինքնազոհ տրամադրելիութեան մը: Ամուսնացած մարդիկ կան, որոնք կը շարունակեն հաւատարիմ իրենց ամուսիններուն մնալ, նոյնիսկ երբ անոնք ֆիզիքապէս տհաճելի դարձած են եւ կամ իրենց պահանջքներուն այլեւս գոհացում չեն տար եւ այսպէս՝ շատ մը ուրիշ առաջարկներ զանոնք անհաւատարմութեան կամ լքումի կը մղեն: Կին մը կրնայ իր հիւանդ ամուսինը հոգալ եւ իր այս խաչին ոտքին՝ ցմահ շարունակել իր սիրոյն ‘այո՛ն ըսել: Այս կերպ սիրոյ մը մէջ՝ սիրողին արժանապատուութիւնը պայծառօրէն կը ցոլայ, քանի որ եղբայրսիրութիւնը կը կայանայ աւելի սիրելու մէջ քան թէ սիրուելու մէջ¹⁷²: Կրնանք բազմաթիւ ընտանիքներուն մէջ

գտնել նաև քաղցր եւ գոհուած կարողութիւն մը, ծառայելու համար դժուար եւ նոյնիսկ ապերախտ փոքրերու, Ինչ որ այս ծնողները կը կերպարանափոխէ դէպի Յիսուսին ազատ ու անշահախնդիր սիրոյ նշանը: Այս ամէնը ամուրիներուն համար հրաւեր մը կը դառնայ, իրենց նուիրումը ապրելու անխնայ ատարածեռնօրէն եւ տրամադրելիութեամբ, երկինքի Արքայութեան համար: Այսօր աշխարհայնացումը ամուսնական ցկեանս միութեան արժէքը ցմիշտ մթագնեց եւ ամուսնական նուիրումին արժէքը տկարացուց: Այս պատճառով, “հարկ է ամուսնական սիրոյն դրական երեւոյթները խորացնել”¹⁷³:

ՍԻՐՈՅ ԿԵՐՊԱՐԱՆԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ

163. Կեանքին երկարումը մեզ կը տանի բանի մը, որ միւս ժամանակաշրջաններուն մէջ յաճախակի չէր. այժմ հարկ է մտերիմ յարաբերութիւնը եւ իրարու պատկանելիութիւնը չորս, հինգ կամ վեց տասնամեաներուն ընթացքին պահպանել, բան մը որ կը վերածուի զիրար անդադար ընտրելու պահանջքի մը: Թերեւս ամուսնակիցը այլեւս զինք միւսին մողոյ սեռային պահանջքէն չի՝ տարուիր, բայց ան փոխադարձ պատկանելիութեան հաճոյքը կը վայելէ, գիտնալով որ ինք առանձին չէ՛, այլ իրեն ‘մեղսակից’ մը ունի, որ իր կեանքին եւ իր պատմութեան մասին ամէն ինչ գիտէ եւ զայն կը բաժնէ: Այն անձը իր կեանքի ճանապարհին ընկերն է, որուն հետ կարելի է դժուարութիւններուն միասին ճակատիլ եւ լաւ բաներն ալ միասին վայելել: Ասիկա նաև ամուսնական սիրոյն յատուկ քաղցրութեան ընկերակցող գոհացում մըն ալ կու տայ: Չենք կարող մենք մեզի խոստանալ, թէ մեր ամբողջ կեանքին ընթացքին՝ նոյն զգացումները պիտի ունենանք, բայց փոխադարձաբար՝

պիտի ունենանք հասարակաց մնայուն ծրագիր մը, իրար սիրելու յանձնառու պիտի դառնանք, միասին ապրելով միշտ ճոխ մտերմութեան մը մէջ, մինչեւ որ մահը մեզ իրարմէ բաժնէ: Մեր իրարու խոստացած սէրը կը գերազանցէ ամէն յուզում, ամէն զգացում եւ ամէն հոգեվիճակ, անգամ՝ եթէ կրնայ զանոնք ներառել: Ասիկա ասելի խորունկ գուրգուրանք մըն է, ամբողջ գոյութեանդ համար սրտի յանձնառութեամբ: Օրինակ՝ չլուծուած վէճի մը պարագային, թէեւ սիրելու, իրարու պատկանելու խառնակ զգացումներ կը բարդոյին սրտին մէջ, սակայն ամբողջ կեանքը միատեղ բաժնելու, իրար սիրել ու իրարու ներելը շարունակելու որոշումը ամէն օր կենդանի կը մնայ: Ամուսիններուն իրաքանչիւրը աճումի եւ անձնական կերպարանափոխումի նոյն ճանապարհով կ'ընթանայ, ուր սէրը ամէն օր ամէն մէկ քայլին հետ նոր հանգրուան մը կը նուաճէ:

164. Ամուսնութեան մը պատմութեան մէջ, ֆիզիքական կերպարանքը կը փոխուի, բայց ասիկա սիրային հրապոյրին տկարանալու պատճառ չէ': Մարդ կը սիրահարուի ամբողջ անձի մը ո՛չ միայն մարմնին, այլ անոր հարազատ ինքնութեան, նոյնիսկ եթէ այս մարմինը, հակառակ ժամանակին հիւժումին, չդադրի որեւէ կերպով մը արտայայտելէ իր այն յատուկ էութիւնը, որ հրապուրեց միւսին սիրտը: Մինչ ուրիշներ այլեւս այս էութեան գեղեցկութիւնը չեն տեսներ, բայց սիրահար ամուսինը կարող կը մնայ իր սիրոյ բնազդով զայն ճանչնալու ու այսպէս՝ սէրը վերջ չունենար: Ան կը վերահաստատէ այդ անձին պատկանելու իր որոշումը, զայն կրկին կ'ընտրէ ու իր այս ընտրանքը կ'արտայայտէ հաւատարիմ եւ քաղցրալի մօտիկութեամբ: Զինք ընտրելու ազնուութիւնը, հզօր ու խորունկ ըլլալով, նոր յոյզեր կ'արթնցնէ ամուսնական իր պարտականութեան

կատարումին մէջ: Արդարեւ, “ուրիշ մարդկային անձի մը որպէս անձ պատճառած յուզումը [...] ինքնին ամուսնական արարքին չի ձգտիր”¹⁷⁴: Այլ ան զգացական տարբեր զգայնութիւններ կը ստանայ եւ “կապակցութիւնը նոր կերպեր կը գտնէ, որովհետեւ “սէրը մէկ իրականութիւն է, սակայն տարբեր տարածութիւններով, հերթաբար որոնցմէ մին կամ միւսը կրնայ աւելի կարեւոր կերպարանքի տակ յայտնուիլ”¹⁷⁵: Կապը նոր ձեւակերպումներ կը գտնէ եւ զանոնք շարունակաբար ձեւափոխել կը պահանջէ, սակայն զանոնք ո՛չ միայն պահպանելու, այլ նաեւ զարգացնելու համար: Ասիկա՛ է ինքզինք օրէ օր կերտելու ուղին: Բայց այս ամէնը անկարելի է, եթէ Ս. Հոգիին չդիմենք, եթէ ամէն օր անոր շնորհքը հայցելու համար կոչ չընենք, անոր գերբնական ուժը չփնտռենք ու զայն չխնդրենք, բաղձալով որ ան մեր սիրոյն վրայ իր հուրը սփռէ, զայն ամրացնելու, ուղղելու համար ու իւրաքանչիւր կացութեան համեմատ՝ զայն կերպարանափոխելու համար:

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԲԵՂՈՒՆ ԴԱՐՁՈՂ ՍԷՐԸ

165. Սէրը միշտ կեա՛նք կու տայ ու այս պատճառաւ՝ ամուսնական սէրը “գոյգոյլ չ’աւարտիր [...]: Ուստի ամուսինները մինչ իրարու կը տրուին, իրենցմէ զատ՝ իրական էակ-զաւակ մըն ալ կու տան, որ իրենց սիրոյն կենդանի ցոլացումն է, իրենց ամուսնական զօդին մնայունն ճշանն է եւ իրենց հայր ու մայր ըլլալու էութեան կենդանի ու անբաժանելի համադրութիւնն է”¹⁷⁶:

ՆՈՐ ԿԵԱՆՔ ՄԸ ԸՆԴՈՒՆԻԻԼ

166. Ընտանիքը ո՛չ միայն ծննդաբերութեան տեղն է, այլ նաեւ Աստուծմէ իբր նուէր եկող կեանքն ընդգրկելու տեղը: Ամէն նոր կեանք “մեզի թոյլ կու տայ սիրոյ լիովի ու մեզ անդադար զարմացնող ձրի տարածքը յայտնաբերելու: Ասիկա՝ նախապէս սիրուելու գեղեցկութիւնն է. զաւակները տակաւին չհասած՝ արդէն սիրուած են”¹⁷⁷: Ասիկա մեզի համար Աստուծոյ սիրոյն գերակայութեան ցոլացումն է, որ միշտ նախաձեռնողն է, քանի որ մանուկները “սիրուած են, առանց որ նախապէս բան մը ընեն, սիրոյ արժանանալու համար”¹⁷⁸: Սակայն “բազմաթիւ փոքրեր սկիզբէն իսկ մերժուած եւ լքուած են ու իրենց մանկութենէն եւ ապագայէն զրկուած են: Մարդոցմէ ոմանք իրենք զիրենք արդարացնելու համար, նոյնիսկ կը համարձակին ըսել, թէ զաւակ ծնանիլը սխալ մը եղած է: Ի՛նչ ամօ՛թ [...]:

Մարդուն եւ երեխային իրաւունքներուն մասին կատարուած այն հանդիսատր յայտարարութիւնները ի՞նչ բանի կը ծառայեն, եթէ երեխաները կը պատժենք չափահասներուն գործած սխալներուն պատճառով¹⁷⁹: Եթէ մանուկ մը անբաղձալի պայմաններու մէջ ծնի, ծնողքը կամ ընտանիքին միւս անդամները իրենց կարելիին ընելու են զայն ընդունելու որպէս Աստուծոյ պարգեւը եւ ապա զայն անկեղծօրէն եւ սիրով ընկալելու պատասխանատուութիւնը ստանձնելու են: “Երբ մանուկներ աշխարհ կու գան, ո՛չ մէկ զոհողութիւն չափահասներուն կողմէ շատ սուղ կամ շատ ծանր նկատուելու է, որպէսզի մանուկին մտածել չտրուի, թէ իրմով սխալ մը գործուած է եւ թէ ինք արժէք չունի, ուստի կեանքի հարուածներուն եւ մարդոց արհամարհանքին լըքելու է”¹⁸⁰: Հօր մը եւ մօր մը Աստուծմէ յանձնուած նոր զաւակի մը պարգեւին դիմաց՝ հարկ է նախ զայն ընդունիլ եւ ապա անոր պաշտպանութիւնը շարունակել ամբողջ կեանքին տեսողութեան, քանի որ ան յաւիտենական կեանքին ուրախութիւնն ունի իբր վերջնական նպատակ: Մարդկային անձին վերջնական իրագործումներուն վրայ անդորր ակնարկ մը՝ ծնողները աւելի գիտակից պիտի դարձնէ իրենց յանձնուած թանկագին պարգեւին հանդէպ, քանի որ Աստուած անոնց կը յանձնէ ընտրել այն անունը, որով Ինք Իր զաւակներուն իրաքանջիւրը յաւիտենապէս պիտի կոչէ¹⁸¹:

167. Բազմանդամ ընտանիքները Եկեղեցոյ խնդրութիւնն են: Արդարեւ՝ սէրը իր առատաձեռն բեղունութիւնը անոնցմով կ’արտայայտէ: Սակայն ասիկա մեզի մոռցնել չի՛ տար Ս. Յովհաննէս Պօղոս Բ.ի տուած ազդարարութիւնը, երբ ան կը բացատրէր թէ պատասխանատու հայրութիւնը ո՛չ թէ “անվերջ ծննդաբերութիւն կամ փոքրերուն դաստիարակութեան

նուիրուած անձերուն մօտ գիտակցութեան պակաս մըն է, այլ ամուսիններուն տրուած կարելիութիւնն է, իրենց անբռնաբարելի ազատութիւնը իմաստութեամբ եւ պատասխանատու կերպով օգտագործելու, նկատի ունենալով ընկերային եւ բնակչական իրականութիւնները, ինչպէս նաեւ իրենց վիճակն ու արդարացի իղձերը”¹⁸²:

Մէրը՝ յղիանալու սպասումին մէջ

168. Յղիութիւնը դժուարին հանգրուան մըն է ու միանգամայն սքանչելի ժամանակ մը: Մայրը նոր կեանքի մը հրաշքը գործելու համար՝ կը գործակցի Աստուծոյ հետ: Մայրութիւնը յառաջ կու գայ “կնոջական մարմնին իրայատուկ եղող կարողականութենէ մը, որ իր ծննդագործ ինքնայատուկ բնութեան շնորհիւ, կը ծառայէ մարդ արարածը յղանալու եւ ծննդաբերելու”¹⁸³: Իւրաքանչիւր կին կը մասնակցի ստեղծագործութեան խորհուրդին, որ միշտ կը նորոգուի մարդկային ծննդաբերութեան մէջ¹⁸⁴: Սաղմոսը կ’ըսէ. “Դուն ես որ զիս մօրս արգանդին մէջ կազմեցիր” (139, 13): Մօր արգանդին մէջ կազմուած ամէն երեխայ Հօր Աստուծոյ եւ Անոր յաւիտենական սիրոյն յաւիտենական ծրագիր մըն է. “Քեզ մայրական որովայնի մէջ չստեղծած՝ քեզ ճանչցայ ու քու մօրդ արգանդէն չելած, քեզ օծեցի” (Երեմ 1, 5): Ամէն մանուկ ի յաւիտենից Աստուծոյ սրտին մէջն է եւ երբ ան յղացուի, Արարչին յաւիտենական երազը կ’իրագործուի: Խորհիւնք թէ այս սաղմը ի՞նչ կ’արժէ իր յղացումի պահէն սկսեալ: Պէտք է զայն դիտել ամէն երեւոյթէ անդին տեսնող Հօր սիրոյ աչքերով:

169. Յղի կինը կրնայ Աստուծոյ այս ծրագրին մասնակցիլ իր զաւակին մասին երազելով. “Բոլոր մայրիկներն ու բոլոր

հայրիկները իրենց զաւակը ինը ամիս երազած են [...]: Կարելի չէ՛, որ ընտանիք մը չերազէ: Երբ ընտանիքի մը մէջ երազելու այս կարողութիւնը կը չքանայ, զաւակները չեն մեծնար, կեանքը չ'աճիր ու կը մարի”¹⁸⁵: Քրիստոնէայ ընտանիքի մը համար մկրտութիւնը անպայման այս երազին մաս կը կազմէ: Ծնողքը զայն կը պատրաստեն իրենց աղօթքներով ու զաւակը չծնած՝ զայն Յիսուսին յանձնելով:

170. Այսօր, շնորհիւ գիտական նուաճումներուն, կարելի է մանուկին մազերուն գոյնն անգամ սկիզբէն գիտնալ եւ թէ յետագային՝ ան ի՛նչ հիւանդութենէ կրնայ տառապիլ, որովհետեւ անոր սաղմային վիճակէն սկսեալ՝ անոր մարմնային բոլոր իրայատկութիւնները արձանագրուած են անոր ծննդականոնին մէջ, զոր միայն զայն ծնող Հայր Աստուածը լրիւ կը ճանչնայ: Միայն Ա՛ն գիտէ, թէ ի՛նչը ամենաթանկագինն ու ամենակարեւորն է, քանի որ Ան գիտէ թէ այս մանուկը ո՛վ է եւ ի՛նչ է անոր խորին էութիւնը: Զինք իր ծոցին մէջ կրող մայրը պէտք ունի Աստուծմէ խնդրելու, որ զինք լուսաբանէ իր զաւակը խորապէս ճանչնալու եւ զայն ակնկալելու ինչպէս որ է: Կարգ մը ծնողներ կը զգան, թէ իրենց զաւակը լաւագոյն պայմաններուն մէջ չի ծնիր: Անոնք պէտք է Տիրոջմէ խնդրեն որ զիրենք բուժէ ու զօրացնէ, որպէսզի այս զաւակը լրիւ ընդունին եւ զինք ամբողջ սրտով սպասեն: Կարելոր է որ երեխան ինքզինք սպասուած զգայ: Ան անձնական մտահոգութեան մը աւելցուքը կամ լուծումը չէ՛: Ան մարդկային մեծարժէք էակ մըն է, որ չի կրնար շահագործուիլ անձնական նպատակներու համար: Ուստի կարելոր է՛, որ այս նոր կեանքը քեզի օգտակար ըլլայ կամ ո՛չ, թէ քեզի հաճելի՞ յատկանիշներ ունենայ կամ ոչ, եւ թէ ան քու ծրագիրներուդ կամ երազներուդ համապատասխանէ՞ կամ ո՛չ: Որովհետեւ

“զաւակը պարգեւ մըն է, իւրաքանչիւրը՝ ինքնայատուկ եւ անփոխարինելի [...]: Մանուկ մը կը սիրեն, որովհետեւ մանուկ է, ո՛չ թէ որովհետեւ գեղեցիկ կամ ա՛յս ու ա՛յն է, այլ որովհետեւ մանուկ է: Ո՛չ թէ որովհետեւ ան ինծի պէս կը մտածէ կամ իմ փափաքներս կ’իրագործէ: Մանուկը մանուկ մըն է”¹⁸⁶: Ծնողներուն սէրը գործիք մըն է այն Երկնատըր Հօր սիրոյն, որ ամէն երեխային ծնունդին գուրգուրանքով կը սպասէ եւ զայն անվերապահ եւ ձրիօրէն կ’ընդունի:

171. Ամէն յի կնոջմէ քաղցրօրէն պիտի խնդրեմ. պաշտպանէ՛ որախոյութիւնդ, թող ո՛չ մէկ բան մայրութեան ներքին այս որախոյութիւնը առնէ քեզմէ: Այս մանուկը արժանի՛ է քու որախոյութեանդ: Թոյլ մի՛ տար որ վախերը, մտահոգութիւնները, ուրիշին մեկնաբանութիւնները կամ հարցերը Աստուծոյ գործիք ըլլալու եւ աշխարհիս նոր կեանք մը տալու քու որախոյութիւնդ մարեն: Քու ընելիքներովդ կամ պատրաստելիքներովդ զբաղէ՛, սակայն առանց մտասուեռումի, այլ դուն ալ գովաբանէ՛ Մարիամին հետ. “Հոգիս Տէրը կը փառաբանէ եւ հոգիս կը ցնծայ Աստուած Փրկիչովս, որովհետեւ Ան իր ակնարկը դարձուց իր աղախնին խոնարհութեան վրայ” (Ղկ 1, 46-58): Մտահոգութիւններուդ մէջ այս անդորր եռանդը ապրէ՛, Տիրոջմէ խնդրելով որ որախոյութիւնդ պահպանէ, որպէսզի կարենաս զայն զաւակիդ ալ փոխանցել:

Սէր՝ հօր ու մօր

172. “Զաւակները հազիւ թէ ծնին, անոնք իրենց սնունդին եւ խնամքին հետ՝ կը սկսին իբր նուէր ստանալ սիրոյ հոգեւոր բարիքներուն արտայայտումը: Սիրոյ այս արարքները կը կատարուին անոնց տալով անձնական

անուն, եւ նայուածքներուն արտայայտութեամբ ու ժպիտներուն փայլով՝ անոնց լեզու սորվեցնելով: Այսպէս՝ անոնք կը սորվին, թէ մարդկային էակներուն փոխ յարաբերութիւններուն գեղեցկութիւնը կը կայանայ մեր հոգիին մէջ, ան մեր ազատութիւնը կը փնտռէ, ուրիշին տարբեր ըլլալը կ'ընդունի, զայն կը ճանչնայ ու զայն իբր զրուցակից կը յարգէ [...] ու ասիկա՛ է սէրը, Աստուծոյ սէրէն եկող փա՛յլը”¹⁸⁷: Ամէն երեխայ իրաւունքն ունի մօր մը եւ հօր մը սէրը ստանալու, որոնցմէ երկուքն ալ անհրաժեշտ են՝ սիրոյ ամբողջական եւ ներդաշնակ հասունացումին համար: Ինչպէս որ Աւստրալիոյ Եպիսկոպոսները ըսին, ծնողքներուն երկուքն ալ “թէեւ տարբեր ձեւերով՝ կը նպաստեն մանուկի մը դաստիարակութեան: Յարգել մանուկի մը արժանապատուութիւնը՝ կը նշանակէ մօր մը կամ հօր մը հանդէպ անոնց կարիքն ու բնական իրաւունքը հաստատել”¹⁸⁸: Հարցը միայն հօր մը եւ մօր մը զատ զատ սիրոյ մասին չէ՛, այլ նաեւ երկուքին միջեւ եղող սիրոյ մասին ալ է, որ նկատուած է որպէս մանուկին գոյութեան աղբիւր, պաշտպան բոյն եւ ընտանիքին հիմ: Այլապէս՝ մանուկը պիտի վերածուի քմահաճ սեփականութեան մը: Հարցը չի՛ հաշիր միայն հօր մը եւ մօր մը իրար առանձին առանձին սիրելուն, այլ նաեւ անոնց այն փոխադարձ սիրոյն, որ նկատուած է որպէս աղբիւր անոր գոյութեան իսկ եւ որպէս ընտանիքին պաշտպան բոյն եւ հիմ: Այլապէս երեխան կարծէք պիտի վերածուի քմահաճ սեփականութեան մը: Երկուքը, այր եւ կին, հայր ու մայր “Ստեղծիչ Աստուծոյ գործակիցներն եւ Անոր մեկնաբաններն են”¹⁸⁹: Անոնք Տիրոջ հայրական եւ մայրական դէմքը ցոյց կու տան իրենց զաւակներուն: Առաւել՝ անոնք միասին փոխադարձութեան եւ տարբեր անձերու հանդիպումին արժէքը կ'ուսուցանեն, ուր իւրաքանչիւրը գիտէ իր ինքնութիւնը միւսին տալ ու

ստանալ: Եթէ անխուսափելի պատճառներով՝ այն երկուքէն մին պակսի, հարկ է զայն փոխարինելու միջոց մը գտնել, երեխային պատշաճ հասունացումին օժանդակելու համար:

173. Այսօր շատ մը փոքրերն են երիտասարդները համակող որբութեան զգացումը, մեր երեւակայածէն աւելի խոր է: Այսօր՝ շատ օրինաւոր նաեւ ցանկալի կը համարինք, որ կիները ուսանին, աշխատին, իրենց կարողութիւնները զարգացնեն եւ սեփական նպատակներ հետապնդեն: Սակայն ո՛չ ալ անգիտանալու ենք մայրական ներկայութեան կարիքը, զոր երեխաներն ունին, յատկապէս իրենց կեանքին առաջին ամիսներուն: Իրականութիւնն ա՛յն է՝ թէ “կինը այր մարդուն համար կը ներկայանայ որպէս մայր, ենթակա՛յ՝ Աոր յղացուած մարդկային այն Աոր կեանքին, որ անոր մէջ կ’անի եւ անորմէ աշխարհ կու գայ”¹⁹⁰: Մայրական ներկայութեան տկարացումը ծանր վնաս մըն է աշխարհիս համար, իբր հետեւանք իր իգական որակաւորումներուն: Կը գնահատեմ իգականութիւնը, երբ ան չի ձգտիր միաձեւութեան եւ ո՛չ ալ մայրութեան ուրացումին: Որովհետեւ կնոջ մը մեծութիւնը իր մէջ կ’ըմբռնէ այն բոլոր իրաւունքները, որոնք յառաջ կու գան անոր մարդկային անդրժելի արժանապատուութենէն, բայց նաեւ ընկերութեան համար անհրաժեշտ եղող անոր իգական հնարամտութենէն: Իր յատկապէս իգական կարողութիւնները [մանաւանդ մայրութիւնը] անոր նաեւ պարտականութիւններ կը սահմանեն, քանի որ անոր կին էութիւնը այս աշխարհիս մէջ կը ներփակէ նաեւ իւրա-յատուկ առաքելութիւն մը, զոր ընկերութիւնը պահելու եւ պաշտպանելու է, հասարակաց բարիքին համար¹⁹¹:

174. Իրականին մէջ, “կիները եսամոլ եսականութեան տարածումին դէմ ամենահզօր հակադէմ են [...]: Անո՛նք են,

որ կեանքին գեղեցկութեան մասին կը վկայեն”¹⁹²: “Առանց մայրերու ընկերութիւն մը ստոյգ անմարդկային ընկերութիւն մը պիտի ըլլար, որովհետեւ մայրերը, նոյնիսկ վատագոյն պահերուն, գիտեն միշտ յայտնել իրենց գուրգուրանքը, նուիրումը, բարոյական ուժը: Մայրերը յաճախ կը փոխանցեն նաեւ կրօնական կեանքին ամէնախոր գգացումները, շնորհիւ մանուկին սորվեցուցած առաջին աղօթքներուն եւ բարեպաշտական առաջին շարժումներուն [...]: Առանց մայրերուն՝ ո՛չ միայն նոր հաւատացեալներ գոյութիւն պիտի չունենային, այլ նաեւ հաւատքը իր պարզ եւ խոր շերտութեան մաս մը պիտի կորսնցնէր [...]: Շա՛տ սիրելի մայրիկներ, շնորհակալ եմ այն ինչին համար, որ դուք էք ընտանիքին մէջ, շնորհակալ եմ նաեւ այն ինչին համար, զոր դուք Եկեղեցւոյ ու աշխարհիս կու տաք”¹⁹³:

175. Իր գաւակը սիրով ու կարեկցութեամբ պահպանող մայրը կ’օգնէ, որ անոր մէջ վստահութիւնն արթննայ եւ ան իր փորձառութեամբ ընդունի, թէ աշխարհը զինք ընկալող լաւ վայր մըն է, ինչ որ կ’օգնէ գիտակցելու ինքնիր արժէքին, կը նպաստէ մտերմութեան եւ համակրանքին սերտացումին: Իր հերթին՝ հայրական դիմագիծն եւս կ’օգնէ իրականութեան սահմանները ճանչնալու, որ յատկանշուած է դէպի աւելի ընդարձակ ու մարտահրաւերներ ունեցող աշխարհի մը հանդէպ որդեգրելիք ուղղութեամբ, զայն հրաւիրելով պայքարի եւ ջանքի: Իր արական յստակ յատկութիւնն ունեցող հայր մը, որ կնոջ հետ վարուելու ատեն՝ գիտէ իրարու միացնել գուրգուրանք եւ չափաւորութիւն, նոյնքան անհրաժեշտ է ո՛րքան մայրական գուրգուրանքը: Մկուն դերեր ու պարտականութիւններ կան, որոնք կը յարմարին իւրաքանչիւր ընտանիքին պարտականութիւններուն հետ, սակայն արական եւ իգական երկու անձերուն յստակ ու

բացորոշ ներկայութիւնը ամէնայարմար միջավայրը կը ստեղծեն զաւակին հասունացման համար:

176. Կ'ըսեն թէ մեր ընկերութիւնը “անհայր ընկերութիւն է”: Արեւմտեան մշակոյթին մէջ, հօր դիմագիծը իր խորհրդանշական իմաստով՝ իբր թէ բացակայ, մեկուսացած, կորսուած է: Առնականութիւնն անգամ կարծէք հարցական դարձած ու հասկնալի շփոթութիւն մը տեղի ունեցած է, որովհետեւ “առաջին հանգրուանին՝ ասիկա նկատուած է որպէս ազատագրում այն հայրէն, որ իշխանութիւն կը բանեցէ, որ դուրսէն պարտադրուած օրէնքը կը ներկայացնէ, այն հայրէն՝ որ իր զաւակներուն երջանկութիւնը քննարկողն է եւ երիտասարդներուն ազատագրումին եւ ինքնանկախութեան արգելք է: Անցեալին՝ կարգ մը ընտանիքներուն մէջ, երբեմն կ'իշխէր իշխանատիրութիւնը, երբեմն նաեւ անոր գեղծումը”¹⁹⁴: Բայց “իմչպէս որ ասիկա յաճախ կը պատահի, մէկ ծայրայեղութենէն անցած միւս ծայրայեղութեան: Մեր օրերուն, կը թուի թէ հարցը ո'չ այնքան հայրերուն խանգարիչ ներկայութիւնն է, որքան անոնց բացակայութիւնը, անոնց անշքացումը: Հայրերը երբեմն այնքան կեդրոնացած են իրենք իրենց վրայ, իրենց աշխատանքին ու երբեմն ալ իրենց անձնական իրագործումներուն վրայ, որ նոյնիսկ իրենց ընտանիքը կը մոռնան: Ու այսպէս՝ մանուկներն ու երիտասարդները առանձին կը թողուին”¹⁹⁵: Հայրական ներկայութիւնն ու հետեւաբար անոր հեղինակութիւնը կը վնասուին նաեւ հաղորդակցութեան միջոցներուն եւ ժամանցային թեքմիք զբաղումներուն միջոց աւելի յատկացուած ժամանակին պատճառով: Ապա նաեւ այսօր հեղինակութիւնը կասկածի առարկայ է եւ չափահաս մարդիկը խիստ հարցադրումի ենթարկուած են: Իրենք կը լքեն ապահով կերպերը ու այս պատճառով ալ անոնք իրենց

զաւակներուն այլեւս ապահով եւ ամուր ուղղութիւններ չեն տար: Առողջ բան չէ որ ծնողներուն եւ զաւակներուն միջեւ դերերը շրջուին, բան մը որ վնաս կը հասցնէ այն բնականոն հասունացման զարգացումին, որուն երեխաները հետեւելու կարիքն ունին, մերժելով անոնց հասունացումին ծառայող սէրը¹⁹⁶: Լաւ չէ՛ որ զաւակները առանց ծնողի մնան ու այսպէս՝ մանուկ ըլլալէ կանխաւ դադրին:

177. Աստուած հայրը ընտանիքին մէջ կը զետեղէ, որպէսզի ան, շնորհիւ իր առնականութեան թանկագին յատկանիշներուն, “մօտիկ ըլլայ իր կնոջ, բաժնեկցի անոր ամէն ինչին. ուրախութիւններուն եւ ցաւերուն, յոգնութիւններուն եւ յոյսերուն: Մօտիկ ըլլայ նաեւ իր զաւակներուն անոնց անումի շրջանին, երբ անոնք կը խաղան կամ կ’աշխատին, երբ անհոգ են կամ մտատանջուած, երբ կ’արտայայտուին կամ լռակեաց են, երբ կը համարձակին կամ կը վախնան, երբ սխալ քայլ մը կ’առնեն կամ իրենց ուղին կը գտնեն, միշտ ներկայ հօր մը դիմաց: Ներկայ ըլլալ՝ չի՛ մշանակեր ամէն բան քննել, որովհետեւ շատ քննող հայրերը իրենց զաւակները կը կործանեն”¹⁹⁷: Կարգ մը ծնողներ իրենք զիրենք անպէտ կամ անելորդ կը զգան, սակայն իրականութիւնն այն է թէ “զաւակները կարիքն ունին հօր մը, որ իրենց սպասէ, մինչեւ իրենց գործած սխալին անդրադառնան: Զաւակները ամէն ինչ պիտի ընեն իրենց սխալը չընդունելու ու զայն չյայտնելու համար, բայց անոնք բոլորին պէտք ունին”¹⁹⁸: Լաւ չէ՛ որ զաւակները առանց ծնողքի մնան ու այսպէս մանուկներ ըլլալէ կանխահասօրէն դադրին:

ԱԻԵԼԻ ԲԵՂՈՒՆ ԾՆՆԴԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ

178. Բազմաթիւ գոյգեր չեն կրնար զաւակ ունենալ: Գի-

տենք թե ասիկա անոնց ո՛րքան ցաւ կը պատճառէ: Բայց գիտակից ենք նաեւ, թէ “ամուսնութիւնը [...] միմիայն որդե՛ծնութեան համար չէ՛ եղած [...]: Ահա՛ թէ ի՛նչու, ի հեճուկս ամուսիններուն նոյնիսկ շա՛տ բուռն բաղձանքի՛ն՝ եթէ զաւակ չըլլայ, ամուսնութիւնը ամբողջ կեանքին համար՝ կը մնայ իբր հասարակութիւն եւ կենակցութիւն, պահպանելով իր արժէքն եւ իր անլուծանելիութիւնը”¹⁹⁹: Ապա “մայրութիւնը միայն կենսաբանական իրողութիւն մը չէ՛, այլ ան ինքզինք կ’արտայայտէ այլազան կերպերով”²⁰⁰:

179. Որդեգրութիւնը միջոց մըն է հայրութիւնն ու մայրութիւնը շատ առատաձեռնութեամբ իրագործելու համար ու պիտի ուզէի քաջալերել զաւակ չունեցողները, որ առատաձեռն ըլլան եւ իրենց ամուսնական սէրը ընդարձակեն եւ իրենց քով ընդունին, զանոնք որ ընտանեկան յարմար միջավայրէն զուրկ են: Անոնք բնա՛ւ պիտի չզոյջան իրենց առատաձեռն ըլլալուն համար: Որդեգրութիւնը սիրոյ արարք մըն է, որ կը կայանայ ընտանիք չունեցող մէկուն ընտանիք մը նուիրելու մէջ: Հարկ է պնդել, որպէսզի օրէնքը կարենայ որդեգրութեան արարքը դիւրացնել, յատկապէս չբաղձացուած զաւակի մը պարագային՝ վիժումը կամ լքումը կանխարգիլելու համար: Անոնք որ որդեգրելու մարտահրաւերը ընդունելով՝ մէկը առանց պայմանի եւ ձրիօրէն կ’որդեգրեն, անոնք միջնորդներ կը դառնան ա՛յն Աստուծոյ սիրոյն, որ կ’ըսէ. “Նոյնիսկ եթէ կիները [իրենց արգանդին զաւակները] կը մոռնան, Ես քեզ պիտի չմոռնամ” (Ես 49, 15):

180. “Որդեգրութեան եւ բնակեցումի ընտրութիւնը կ’արտայայտէ ամուսնական փորձառութեան յատուկ բեղմնաւորութիւն մը, բացի այն պարագաներէն, ուր ան ամլութեան

ցաւագին դրոշմը կը կրէ [...]: Երբ մանուկը ամէն գնով ուզուած է որպէս անձնական իրագործումի իրաւունք, այն պարագաներուն՝ ուղիղ ըմբռնուած որդեգրութիւնն ու բնակեցուցը հայրական ու որդիական նկարագրին կարեւոր մէկ երեւոյթը կ'արտայայտեն, այնքանով որ անոնք կ'օգնեն որ բնական կամ որդեգրուած կամ ալ լանձնուած զաւակները ճանչցուին որպէս իրենցմէ տարբեր էակներ, զորս սակայն հարկ է ընդունիլ, սիրել, հոգալ եւ ո՛չ թէ միայն աշխարհ բերել: Որդեգրութեան եւ բնակեցումի որոշումները միշտ ներշնչուելու են զաւակին գերագոյն շահէն”²⁰¹: Այլուստ՝ “երկիրներու եւ ցամաքամասերու միջեւ կատարուող մանուկի վաճառքը հարկ է արգիլել օրինական դիպուկ միջամտութիւններով եւ Պետութիւններու հսկողութեան տակ”²⁰²:

181. Լաւ է նաեւ յիշել, թէ որդեծնութիւնն ու որդեգրութիւնը սիրոյ բեղունութիւնն ապրելու համար միակ միջոցները չեն: Նոյնիսկ բազմաձին ընտանիքը կանչուած է իր դրոշմը զետեղելու այն հասարակութեան մէջ, ուր ինք կ'ապրի, որպէսզի զարգացնէ բեղմնաւորումի ուրիշ կերպեր, որոնք զայն կենսունակ պահող սէրը երկարաձգելու պէս են: Քրիստոնէայ ընտանիքները մոռնալու չե՛ն, թէ “հաւատքը մեզ այս աշխարհէն դուրս չի հաներ, այլ մեզ հոն առաւել կը ներմուծէ [...]: Արդարեւ՝ մեզմէ իւրաքանչիւրը յատուկ դէռ մը կը կատարէ Աստուծոյ Արքայութեան գալուստը պատրաստելու մէջ”²⁰³: Ընտանիքը նկատուելու չէ՛ որպէս փակարան մը, որ եղած է ինքզինք ընկերութեանէն պաշտպանելու համար: Ան սպասելով ժամանակ չ'անցըներ, այլ ինքզինքէն դուրս կու գայ միատեղ փնտոտութ մը կատարելու համար: Ան այսպէս ընկերութեան հետ անձի մը միացումի կապ մը կը դառնայ, ապա նաեւ հասարակական

եւ անհատականին միջեւ կապակցութիւն մը: Ամուսնական գոյգերը իրենց ընկերային պարտականութեան մասին յստակ տեսութիւն եւ համուզուած գիտակցութիւն ունենալու են: Հոն ուր կարիք կայ, զիրենք իրարու կապող գորգորանքը չի՛ նուագիր, այլ ան անորմէ կը լուսաբանուի, ինչպէս հետեւեալ տողերը կ'արտայայտեն.

“Ձեռքերդ՝ իմ փայփայանքս են,
Իմ առօրեայ համաձայնութիւններս,
Կը սիրեմ քեզ՝ զի ձեռքերդ
Արդարութեան համար կը գործեն:

Քեզ եթէ կը սիրեմ, որովհետեւ դուն
Սէ՛րս ես, մեղսակի՛ցս ու ամէ՛ն ինչս ես,
Իսկ փողոցին մէջ, մենք թեւ թեւի,
Երկու հոգիէ աւելի՛ ենք”²⁰⁴:

182. Ո՛չ մէկ ընտանիք կրնայ բեղմնաւոր ըլլալ, եթէ ինքզինք չափազանց տարբեր կամ ‘բաժանեալ’ կ’ըմբռնէ: Խուսափելու համար այսպիսի վտանգէ մը, մտաբերենք որ Յիսուսի շնորհալի եւ խոհուն ընտանիքը չէ՛ր համարուած որպէս ‘արտաոոց’, զարմանալի եւ ժողովուրդէն հեռու ընտանիք: Ա՛յս պատճառով ալ՝ մարդիկ դժուարութիւն ունէին Յիսուսին իմաստութիւնն ըմբռնելու, ուստի կ’ըսէին. “Անկկա այս բաները ուսկի՞ց ունի [...]: Միթէ ան հիւսն Յովսէփին զաւակը չէ՞, Մարիամին որդին չէ՞...” (Մրկ 6, 2-3): “Միթէ Ան ատաղձագործին զաւակը չէ՞” (Մտթ 13, 55): Ասկկա կը հաստատէ, թէ ան պարզ ու ամէնուն մօտիկ ընտանիք մըն էր, մարդոց մէջ բնական կերպով մտած: Յիսուս ո՛չ ալ Մարիամի եւ Յովսէփի հետ փակ ու խելթունկ շրջանակի մը մէջ մեծցաւ, այլ Ան անէ ազգականներու

եւ բարեկամներու ընտանեկան ընդարձակ շրջանակին մէջ սիրալիր կը շրջէր: Ասիկա կը բացատրէ, թէ ինչպէս ծնողքը, Երուսաղէմէն վերադարձին՝ ընդունած էին որ 12 տարեկան պզտիկ մը կորսուէր ամբողջ օր մը կարաւանին մէջ, հոն պատմութիւններ մտիկ ընելով եւ ամէնուն մը-տահոգութիւնները բաժնելով. “Զի՞նք կարաւանին մէջ կարծելով, անոնք ամբողջ օրը ճամբորդեցին” (Ղկ 2, 44): Կը պատահի նաեւ որ կարգ մը քրիստոնէայ ընտանիքներ, իրենց գործածած լեզուով, բաներ մը ըսելու ձեւերով, իրենց կեցուածքով, երկու կամ երեք նիւթի մասին միշտ կրկնութիւններ կատարելով՝ նկատուին որպէս հեռակեաց, որպէս հասարակութենէն բաժնուած եւ նոյնիսկ իրենց մերձաւորները իրենք զիրենք անոնց կողմէ արհամարհուած կամ դատուած զգան:

183. Սիրոյ ուժը փորձարկող ամուսնութիւն մը գիտէ, թէ սոյն սերը կանչուած է լքուած մարդոց վերքերը դարմանելու, հանդիպումի կենցաղը նորոգելու, արդարութեան համար պայքարելու: Աստուած աշխարհը ‘ընտանի’ դարձնելը ընտանիքին յանձնեց²⁰⁵ որպէսզի ամէն մարդ կարենայ միւսը իբր իր եղբայրը զգալ. “Այրերուն եւ կիներուն առօրեայ կեանքին վրայ ուղղուած ուշադիր նայուածք մը անմիջապէս ցոյց կու տայ, թէ ընտանեկան ոգիի պահանջքը որոշ չափով ու քիչ մը ամէն տեղ գոյութիւն ունի [...]: Հասարակաց կեանքի կազմակերպումը ո՛չ միայն մարդկային հիմնական կապերուն գրասենեկային լման օտար կեանքին հետ միշտ աւելի բախում կ’ունենայ, այլ նաեւ ընկերային եւ քաղաքական վարուելակերպերը շատ յաճախ արժեզրկումի նշաններ ցոյց կու տան”²⁰⁶: Ասոր փոխարէն՝ իրարու բացուած եւ իրարու օժանդակող ընտանիքները աղքատներուն տեղ կը բանան ու կրնան իրենցմէ աւելի խելճ կացութեան մէջ գտնուողներուն

հետ բարեկամութիւն մշակել: Եթէ Աւետարանը անոնց համար կարեւորութիւն ունի, անոնք պետք չէ՛ մոռնան ինչ որ Յիսուս կ'ըսէ. “Երբ ճաշ կամ ընթրիք կ'ընես, մի՛ կանչեր բարեկամներդ, եղբայրներդ, ազգականներդ եւ հարուստ դրացիներդ, որ չըլլա՛յ թէ անո՛նք ալ փոխարէնը քեզ հրաւիրեն ու ասիկա քեզի հատուցում ըլլայ: Այլ երբ հացկերոյթ կ'ընես, հրաւիրէ՛ աղքատները, կարիքատուները, կաղերն ու կոյրեր: Ու երանելի՛ պիտի ըլլաս” (Ղկ 14, 12-14): Ասիկա՛ է գաղտնիքը երջանիկ ընտանիքի մը:

184. Ընտանիքները Յիսուսի մասին ուրիշներուն կը գրուցեն շնորհիւ իրենց կեանքի վկայութեան եւ խօսքերուն, անոնց հաւատքը կը փոխանցեն, անոնց մէջ Աստուծոյ պապակը կ'արթնցնեն, կը յայտնեն Աւետարանին գեղեցկութիւնը, ինչպէս նաեւ անոր առաջարկած կեանքին որպիսութիւնը: Այսպէս՝ քրիստոնէայ գոյգերը հանրային միջավայրին մոխրոտ գոյնը կը գեղեցկացնեն, զայն եղբայրսիրութեան եւ ընկերային զգայնութեան գոյներով կը համակեն եւ իրենց լուսապայծառ հաւատքով եւ գործօն յոյսով բխրուն մարդիկը կը պաշտպանեն: Աստուծոյ սէրը ընկերութեան մէջ ներկայ դարձնելու զանազան կերպերուն շնորհիւ, իրենց բեղունութիւնը կը սփռուի եւ կ'արտայայտուի:

Մարմինը նկատի ունենալ

185. Այս առնչութեամբ, հարկ է շատ լրջօրէն նկատի առնել ս. գրային էջ մը, զոր սովորութիւնն ունինք իր ամբողջութենէն դուրս կամ ընդհանուր առումով մեկնաբանելու ու այսպէս վտանգ կայ որ անտեսենք անոր անմիջական եւ ուղղակի իմաստը, որ բնականաբար՝ ընկերային կը մնայ: Անիկա՛ Ա. Կորնթացիներուն 11, 17-34 Թուղթն է, որուն մէջ Ս. Պօղոս

դէմ կը կենայ հասարակութեան մէկ ամօթալի կացութեան մը, երբ կարգ մը ունեւոր մարդիկ կը ձգտէին աղքատները խտրութեամբ դիտելու, ինչ որ կը պատահէր նոյնիսկ Ս. Պատարագին ընկերակցող ագապին ատեն: Հոն՝ մինչդեռ հարուստները իրենց կերածը կը վայելէին, աղքատները ասիկա միայն կը դիտէին ու անօթութենէ կը տառապէին: “Մին քաղցած է, իսկ միւսը՝ գինով: Միթէ դուք տունէր չունի՞ք, ուր ուտէք եւ խմէք կամ թէ կ’ուզէք Աստուծոյ Եկեղեցին արհամարհել եւ ամչցնել անոնք որ ոչի՛նչ ունին” (համար՝ 21-22):

186. Ս. Հաղորդութիւնը կը պահանջէ եկեղեցական մէկ մարմնի մը մէջ միախմբուիլ: Ան որ Քրիստոսի Մարմնին եւ Արեան կը մերձենայ, չի՛ կրնար միանգամայն այս Մարմինը վիրատրել, անոր անդամներուն միջեւ գայթակղեցուցիչ զատորոշումներ կատարելով: Հարցը արդարեւ Տիրոջ Մարմինը ‘զատորոշել’ է, ս. խորհրդային նշաններուն թէ հասարակութեան մէջ՝ զայն հաւատքով եւ եղբայրսիրութեամբ ճանչնալ է, այլապէս՝ մարդ իր իսկ դատապարտութիւնը կ’ուտէ եւ կ’ըմպէ (Տես 29): Ս. գրային այս բնագիրը լուրջ ազդարարութիւն մըն է, ուղղուած՝ այն ընտանիքներուն, որոնք իրենց հանգստաւէտութեան մէջ փակուելով՝ կը կղզիանան, բայց ուղղուած՝ յատկապէս ա՛յն ընտանիքներուն, որոնք անտարբեր կը մնան աղքատ ընտանիքներուն ցաւերուն ու կարիքներուն դիմաց: Ս. Խորհուրդին մատակարարումը այսպէս իրաքանչիւրին մնայուն կոչ մը կը դառնայ “ինքզինք քննելու” (Անդ, 28), իր ընտանիքին շրջանակը աւելի մեծ հաղորդակցութեան մը հասարակութենէն լուսանցքի վրայ գտնուող անձերուն բանալու եւ այսպէս՝ իսկապէս ընդունելու մեզ մէկ մարմին դարձնող Ս. Հաղորդութեան սիրոյ խորհուրդը: Պէտք չէ՛ մոռնալ, թէ Ս. Խորհուրդին խորհրդականութիւնը ընկե-

րային բնույթ ունի”²⁰⁷: Երբ հաղորդուողները աղքատներուն ու չարչարողներուն յանձառու դառնալ կը մերժեն եւ կամ բաժանումներուն, արհամարհանքին եւ անարդարութեան զանազան ձեւերուն համաձայն կը գտնուին, անոնք Ս. Հաղորդութիւնը անարժանաբար կը ստանան: Ընդհակառակն, այն ընտանիքները որ Ս. Հաղորդութեան պատշաճ տրամադրութեամբ կը մերժենան, անոնք կարիքաւոր անձերուն հանդէպ կը զօրացնեն եղբայրակցութեան իրենց փափաքը, իրենց ընկերասէր զգայնութիւնը եւ իրենց յանձնառութիւնը:

ԿԵԱՆՔԸ՝ ԸՆԴԱՐՁԱԿՈՒԱԾ ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԾՈՑԻՆ ՄԷՋ

187. Ընտանեկան փոքր բջիջը պէտք չէ՛ մեկուսանայ այն ընդլայնուած ընտանիքէն, որ իր մէջ կ’ընդգրկէ ծնողները, հօրեղբայրները, եղբօրորդիները, ինչպէս նաեւ դրացիները: Այս մեծ ընտանիքին մէջ, կրնան գտնուիլ մարդիկ, որոնք օգնութեան կամ գէթ ընկերակցութեան եւ սիրոյ արտայայտութեան կարիքն ունին: Հոն կրնայ նաեւ մխիթարութեան կարօտ խոր տառապանքներ ըլլալ²⁰⁸: Ներկայ ժամանակներուն անհատապաշտութիւնը երբեմն մարդս կ’առաջնորդէ փակուելու ապահով փոքր բոյնի մը մէջ, ուրիշներն ալ իբր խանգարիչ վտանգ նկատելու: Սակայն այս մեկուսացումը անելի խաղաղութիւն եւ երջանկութիւն չ’ապահովեր, այլ ընդհակառակն՝ ան ընտանիքին սիրտը կը փակէ եւ զայն կը զրկէ կեանքի տարածութենէն:

Զուակներու միջեւ

188. Առաջին հերթին՝ խօսինք ծնողներուն մասին: Յիսուս

Փարիսեցներուն կը յիշեցնէր, թէ ծնողները թող լքելը՝ Աստուծոյ Օրէնքին դէմ է (*Մրկ* 7, 8-13): Իսկ մանուկի գիտակցութիւնը կորսնցնելը՝ ո՛չ ոքի օգտակար է: Ամէն անձի մէջ, “նոյնիսկ եթէ ան չափահաս, անգամ տարեց ծնողք կը դառնայ կամ պատասխանատու դիրք ունի, սակայն մանուկին էութիւնը կը մնայ անոր խորքին մէջ: Ամէնքս մանուկներ ենք: Եւ ասիկա մեզ կը վերադարձնէ այն իրականութեան, ըստ որուն՝ կեանքը ո՛չ թէ մենք մեզի տոհմք, այլ զայն ստացանք: Կեանքի ընծան՝ առաջինն անուէրն է, զոր մենք ստացանք”²⁰⁹:

189. Այս պատճառով՝ “չորրորդ պատուիրանը կը խնդրէ զաւակներէն [...] որ հայր ու մայր պատուեն (*Ելից* 20, 12): Այս պատուիրանը անմիջապէս կը յաջորդէ Աստուծոյ մասին միւս պատուիրաններուն: Ան իր մէջ կը բովանդակէ իսկապէս սրբազան, աստուածային բան մը, որ կը գտնուի մարդոց փոխադարձ ամէն տեսակ յարգանքի արմատին մէջ: Չորրորդ Պատուիրանին ս. գրային բանաձեւումին մէջ, կ’աւելցուի. “որպէսզի Աստուծոյ քեզի տուած երկրին մէջ երկար կեանք վայելես”: Սերունդներուն միջեւ բարեպաշտութեան կապը ‘սպագայի’ ինչպէս նաեւ մարդկային պատմութեան համար երաշխատրութիւն մըն է: Իրենց ծնողները չյարգող մանուկներու ընկերութիւն մը՝ անպատուաբեր ընկերութիւն մըն է [...]: Ան սահմանուած է լեցուելու չոր ու ընչաքաղց երիտասարդներով”²¹⁰:

190. Բայց այս մետալը ուրիշ երես մըն ալ ունի. “Այր մարդը պիտի թողու իր հայրն ու մայրը” (*Ծննդ* 2, 24), կ’ըսէ Աստուծոյ Խօսքը: Ասիկա երբեմն չէ կատարուած, ամուսնութիւնն ալ ցվերջ չէ՛ ստանձնուած, որովհետեւ սոյն հրաժարումը եւ ինքնանուիրումը ցվերջ չեն կատարուած: Ծնողները պէտք

չէ լքուին կամ անտեսուին, սակայն ամուսնութիւն մը կնքելու պարագային՝ հարկ է զանոնք թողուլ, որպէսզի ընտանեկան նոր բոյնը դառնայ բնակութիւն, պաշտպանութիւն, հիմնաքար ու նպատակ ու այսպէս անոնք ‘մէկ մարմին’ կազմեն (*Անդ*): Կը պատահի որ որոշ ամուսնուներու միջեւ շատ մը բաներ իրարմէ թաքնուած կը մնան, որոնց մասին սակայն անոնք կը խօսին իրենց ծնողներուն, այնքան որ ասոնց կարծիքները անելի կարեւոր կը դառնան քան թէ ամուսնակցին զգացումներն ու կարծիքները: Հեշտ չէ՛ այս կացութեան երկար տոկալ, այլ միայն ժամանակաւորապէս, մինչեւ վստահութեան եւ հաղորդակցութեան պայմաններուն ստեղծուիլը: Ամուսնութիւնը մարտահրաւէր մը կ’ուղղէ մանկանալու ուրիշ կերպ մը գտնելու:

Տարեց անձերը

191. “Ծերութեանս ատեն՝ զիս մի լքեր, ուժերուս պակսելուն՝ զիս մի՛ թողուր” (*Սաղմ* 71, 9): Ասիկա կանչն է տարիքոտ անձին, որ կը վախճայ մոռցուելէ եւ արհամարհուելէ: Ու ինչպէս որ Աստուած աղքատներուն աղաչանքները լսելու համար՝ մեզ կը հրաւիրէ Իր գործիքներն ըլլալու, Ան նոյնպէս կ’ակնկալէ որ տարիքոտ անձերուն կանչը լսենք²¹¹: Ասիկա ընտանիքներուն եւ հասարակութիւններուն կը վերաբերի, քանի որ “Եկեղեցին չի՛ կրնար եւ չ’ուզեր ծերութեան հանդէպ անհանդուրժ մտայնութեան ու որքան նուազ՝ անտարբերութեան եւ արհամարհանքին համակերպիլ: Պարտինք արծարծել հաւաքական երախտապարտութեան, գնահատանքի, հիւրընկալութեան խմբական զգացումը, որուն շնորհիւ՝ տարեց անձը ինքզինք պիտի զգայ իր հասարակութեան կենդանի մէկ մասը: Տարիքոտ անձերը՝ այրեր ու կիներ են, հայրեր ու մայրեր են, որոնք մեզմէ

առաջ անցան մեր նո՛յն ճամբաներէն, մեր նո՛յն տուներէն, մեր մղած ամէնօրեայ նո՛յն պայքարներէն, արժանատր կեանք մը վարելու համար”²¹²: Հետեւաբար՝ որքա՛ն պիտի ուզէի որ Եկեղեցին մերժումային մշակոյթին, շնորհիւ երիտասարդներուն եւ տարեցներուն միջեւ կատարուած նոր ողջագործումին լիառատ ուրախութեան մարտահրաւեր կարդար”²¹³:

192. Ս. Յովհաննէս Պօղոս Բ. Պապը մեզ հրաւիրեց ուշադիր ըլլալու ընտանիքին ծոցին մէջ տարեց անձներուն գրաւած տեղին, որովհետեւ մշակոյթներ կան, որոնք “իբր հետեւանք գործարաններու եւ ոստաններու անկանոն աճումին, տարեց մարդիկը տարին մեկուսացման անընդունելի ձեւերու եւ դեռ կը շարունակեն տանիլ”²¹⁴: Տարեց անձերը կ’օգնեն “սերունդներուն շարունակականութիւնը շնորհիւ իբր կամորջ զգալու”²¹⁵: Յաճախ՝ մեծ հայրերն ու մեծ մայրերը մեծ արժէքները կը փոխանցեն իրենց թոռներուն եւ “շատեր կրնան անդրադառնալ, թէ անոնք իրենց քրիստոնէայ կեանքին նախաքայլերը կը պարտին իրենց մեծ հայրերուն եւ մեծ մայրերուն”²¹⁶: Անոնց խօսքերը, գուրգուրանքը կամ պատմածները իրենցմով սկիզբ չե՛ն առներ, այլ թէ անոնք ժառանգորդներն են մեզ կանխող երկար ճանապարհի մը, զոր յարգելու ենք: Անոնք որ պատմութեան հետ իրենց կապերը կը խզեն, դժուարութիւն պիտի ունենան ամուր յարաբերութիւններ հաստատելու եւ ճանչնալու, թէ իրողութիւններուն տէրերը իրենք չե՛ն: Ուրեմն “տարեց անձներուն հանդէպ ուշադրութիւնը քաղաքակրթութեան մը տարբերութիւնը կը զանազնէ: Քաղաքակրթութեան մը մէջ տարեց անձներուն համար յարգանք կը գտնուի^օ: Հոն տարեցին համար նոյնիսկ տեղ կա՞յ: Նման քաղաքակրթութիւնը յառաջ պիտի երթայ, եթէ ան տարեց մարդոց...

իմաստութիւնը յարգել գիտնայ”²¹⁷:

193. Պատմական յիշողութեան մը բացակայութիւնը մեր ընկերութեան լուրջ թերութիւններէն մին է: “Ասիկա անցեալին կը պատկանի” ըսելը տհաս մնացած մտայնութիւն մըն է: Անցեալ դէպքերը ճանչնալն ու անոնց հանդէպ դիրքորոշուիլը՝ իմաստ ունեցող ապագայ մը ստեղծելու միակ միջոցն է: Առանց յիշողութեան՝ կարելի չէ՛ դաստիարակել. “Առաջին օրերը յիշեցէ՛ք” (Եբր 10, 32): Տարեց անձերուն պատմութիւնները շատ բարիք կ’ընեն փոքրերուն եւ երիտասարդներուն, որովհետեւ զանոնք կը զօդեն ըլլա՛յ ընտանիքին, ըլլա՛յ թաղին, ըլլա՛յ նաեւ երկրին ապրած պատմութեան: Ընտանիք մը, որ չի՛ յարգեր իր կենդանի յիշատակներն եղող երէցները եւ չի՛ զբաղիր անոնցմով, քայքայուած ընտանիք մըն է, իսկ զանոնք յիշող ընտանիքը, ապագայ ունի: Հետեւաբար “այն քաղաքակրթութիւնը, ուր տարեց անձերն այլեւս տեղ չունին եւ կամ զանոնք մերժած է, որովհետեւ անոնք հարցեր կը ստեղծեն, անիկա ընկերութիւն մըն է, որ իր մէջ մահուան սերմերը կը կրէ”²¹⁸, որովհետեւ “ան ի՛ր իսկ արմատները կը խլէ”²¹⁹: Ժամանակակից որբերուն հարցը, նկատի առած անոնց շարունակումը, արմատախլումը եւ կեանքը կազմող ապահովութիւններուն փլուզումը, մեզ կը դնեն մարտահրաւերի մը դիմաց, մեր ընտանիքները դարձնելու վայր մը, ուր փոքրերը կարենան հաւաքական պատմութեան մը հողին մէջ արմատ նետել:

Ըլլալ եղբայրներ

194. Եղբայրներու միջեւ յարաբերութիւնները ժամանակին ընթացքին կը խորանան եւ “ընտանիքին մէջ մահուկներուն միջեւ եղբայրական կապերը եթէ դէպի ուրիշը բացուող

դաստիարակչական մթնոլորտի մը մէջ կազմուին, անոնք կը դառնան ազատութեան եւ խաղաղութեան մեծ դպրոց մը: Ընտանիքին մէջ, եղբայրներուն միջեւ, մարդկային համաբնակեցում կը սորվին [...]: Թերեւս միշտ գիտակից չենք, սակայն նոյնիքն ընտանիքն է, որ եղբայրութիւնը դէպի աշխարհ կը ներմուծէ: Մեկնելով եղբայրակցութեան այս առաջին փորձառութենէն, սնուելով՝ սիրոյ կապերով եւ ընտանեկան դաստիարակութեամբ, եղբայրսիրութեան ոճը կը ճառագայթէ խոստումի մը պէս համակ հասարակութեան վրայ”²²⁰:

195. Եղբայրներու մէջ մեծնալը՝ իրար փոխադարձաբար պաշտպանելու, օգնելու եւ օժանդակուելու գեղեցիկ փորձառութիւնը կ’ընծայէ մեզի: Այս պատճառով, “ընտանիքին մէջ եղբայրսիրութիւնը յատուկ կերպով կը ցոլայ, երբ հոն կը տեսնենք այն ուշադրութիւնը, համբերատարութիւնը, գուրգուրանքը, որոնցմով պարուրուած է փոքրիկ եղբայրը եւ կամ աւելի տկար, հիւանդ կամ հաշմանդամ քոյրիկը”²²¹: Հարկ է ընդունիլ, “թէ քեզ սիրող եղբայր մը կամ քոյր մը ունենալը, հզօր, անմասն ու անփոխարինելի փորձառութիւն մըն է”²²², ուր հարկ է նաեւ փոքրերուն համբերութեամբ սորվեցնել իրարու հետ եղբայրաբար վարուիլ: Այս երբեմն դժուարին վարժութիւնը իսկական դպրոց մըն է հասարակութեան մէջ: Կարգ մը երկիրներու մէջ, զօրաւոր ձգտումը կայ մէկ զաւակ ունենալու, այնպէս որ եղբայր մըն ալ ունենալու փորձառութիւնը սկսած է անսովոր դառնալ: Այն պարագաներուն, ուր կարելի չէ եղած աւելի զաւակ ունենալ, պէտք է միջոցը գտնել, որ մանուկը առանձին կամ մեկուսացած չմեծնայ:

Մեծ սիրտ մը

196. Ամուսիններէն ու զաւակներէն բաղկացած փոքր շրջանակէ մը զատ, կա՛յն աւելի ընդարձակուած ընտանիքը, զոր կարելի չէ անտեսել: Որովհետեւ “ամուսնութեան մէջ այր ու կնոջ սէրը, հետեւաբար աւելի լայն չափով՝ նոյն ընտանիքին անդամներուն, ծնողքի ու զաւակի, քոյր եղբօր, մերձաւորի ու ազգականի միջեւ սէրերը, անդադար լարուած ու զօրացած են ներքին զօրութեամբ մը, ինչ որ ընտանիքը կը մղէ միշտ աւելի խոր ու ջերմ հաղորդակցութեան մը, եւ որ հիմն ու սկզբունքն է ամուսնական եւ ընտանեկան միասնականութեան”²²³: Բարեկամներն ու բարեկամ ընտանիքներն եւս անոր մաս կը կազմեն, ներառեալ ընտանիքներու հասարակութիւնները, որոնք իրենց դժուարութիւններուն, ընկերային յանձնառութիւններուն եւ իրենց հաւատքին մէջ իրարու թիկունք կը կանգնին:

197. Այս մեծ ընտանիքը խոր սիրով ներփակելու է նաեւ դերատի մայրերը, անհայր որդիները, մենակեաց կիները, որոնք ապահովելու են իրենց զաւակներուն կրթութիւնը, սիրոյ եւ մօտիկութեան կարօտ զանազան բարոյութի զոհ եւ ունակութիւններու դէմ պայքարող մարդիկը, իրենց ամուսինէն կամ կնոջմէ բաժնուած կամ այրիացած ու մենակութենէ տառապող անձերը, տարեց մարդիկը, ինչպէս նաեւ իրենց զաւակներուն օգնութենէն զրկուած հիւանդները, “նոյնիսկ անոնք որ իրենց կեանքին ընթացքէն խորտակուած են”²²⁴: Այս ընդարձակուած ընտանիքը կրնայ նաեւ ծնողներուն դիրաքելութիւնը հոգալ կամ փոքրերուն կրած բռնութեան կամ նոյնիսկ պղծումի պարագաները ժամանակին երեսն հանել, անոնց յայտնելով առողջ սէր եւ ընտանեկան պաշտպանութիւն, երբ անոնց ծնողները չեն

կրնար նոյնը ապահովել:

198. Հուսկ՝ պէտք չէ՛ մոռնալ, թէ այս մեծ ընտանիքին մէջ կան նաեւ կեսուր հայրն ու կեսուր մայրը եւ կնոջ ու ամուսնին բոլոր ազգականները: Սիրոյ յատուկ եղող քնքշութիւն մը կայ, որ կը կայանայ իրար որպէս մրցակիցներ, վտանգաւոր, նուաճող անձեր չտեսնելու մէջ, այլ ասոնցմէ խուսափիլ: Ամուսնական միութիւնը կը պահանջէ իրարու սովորութիւններն ու ատենդութիւնները յարգել, փորձել անոնց լեզուն հասկնալ, զանոնք չքննադատել, անոնց հոգ տանիլ, զանոնք կերպով մը իրենց սրտերուն մէջ պահել, նոյնիսկ եթէ պէտք է զոյգին արդար անկախութիւնն ու մտերմութիւնը պահպանել: Այս կերպերը նաեւ նուրբ միջոցներ են իր սիրոյ համակ նուիրումը իր զուգակցին արտայայտելու:

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԿԱՐԳ ՄԸ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ

199. Սինոդին ընթացքին խօսակցությունները նկատել տուին, թե՛ պետք է որոնել հովուական նոր ուղիներ: Այժմ պիտի փորձեմ զանոնք ներկայացնել իրենց ընդհանուր գիծերուն մէջ: Պէտք է որ զանազան հաւաքականությունները ուսումնասիրեն աւելի գործնական եւ ազդեցիկ առաջարկներ, որոնք Եկեղեցւոյ ուսուցածները, ինչպէս նաեւ տեղեկան կարիքներն ու մարտահրաւերները նկատի առնեն: Չեմ յաւակնիր հոս ընտանիքին մասին հովուական մը ներկայացնել, այլ կանգ պիտի առնեմ միայն քանի մը հովուական մեծ մարտահրաւերներուն վրայ:

ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԸ ՔԱՐՈՋԵԼ ԱՅՍ ՕՐԵՐՈՒՆ

200. Սինոդական Հայրերը շեշտը դրին այն իրականութեան վրայ, ըստ որուն քրիստոնէայ ընտանիքները, Ս. Պսակի խորհուրդին շնորհիւ, ընտանեկան հովուականին գլխաւոր դերակատարներն են, յատկապէս երբ “ամուսիններուն եւ ընտանիքներուն, այսինքն՝ տնային Եկեղեցիներուն շէն վկայութիւնը կը բերեն”²²⁵: Ուստի անոնք նկատել տուին, թե՛ “հարկ է ա՛յն կերպ վարուիլ, որ մարդիկ կարենան գիտակցիլ, թե՛ ընտանիքին Աւետարանը “սիրտն ու ամբողջ կեանքը լիացնող” ուրախութիւն մըն է, որովհետեւ մենք Քրիստոսով “ազատագրուած ենք մեղքէն, տխրութենէն, ներքին դատարկութենէն, մեկուսացումէն” *Evangelii gau-*

dium, (n.1): Սերմնացանին առակին լոյսին ներքեւ (*Մտք* 13, 3-9) մեր պարտաւորութիւնն է սերմնացանութեան գործակցիլ, մնացեալը՝ Աստուծո՛յ գործն է: Պէտք չէ մոռնալ նաեւ թէ ընտանիքին մասին քարոզող Եկեղեցին նշան է հակառակութեան”²²⁶, բայց զոյգերը երախտապարտ կը մնան իրենց Հովիւներուն հանդէպ, քանի որ անոնք զօրաւոր, տոկուն, մշտակայ, ամուր սիրոյ գրասկանին համար, իրենց ճանապարհին վրայ անոնց դիմակալելու իրենց դրդապատճառները կու տան: Եկեղեցին կ’ուզէ ընտանիքներուն մերձեցալ խոնարհ հասկացողութեամբ, անոր փափաքն է “բոլոր եւ մէն մի ընտանիքներուն ընկերակցիլ, որպէսզի իրենց ճանապարհին վրայ հանդիպած դժուարութիւններուն յաղթահարելու լաւագոյն ուղին գրտնեն”²²⁷: Բաւարար չէ՛ ընտանիքներուն ընդհանուր մտահոգութիւնը հովուական մեծ ծրագիրներուն մէջ ներփակել: Որպէսզի ընտանիքները ընտանեկան հովուականին միշտ աւելի աշխուժ գործօն անդամներ ըլլան, հարկ է “աւետարանացումի եւ քրիստոնէացումի ջանք մը ընտանիքին նկատմամբ”²²⁸, զոր ան կ’առաջնորդէ այս ուղղութեամբ:

201. Ասիկա ամբողջ Եկեղեցիէն “միսիոնարական յեղաշրջում մը կը պահանջէ [...]: Պէտք չէ՛ սոսկ տեսական ու մարդոց իսկական հարցերէն անջատ ծանուցումով բաւարարուիլ”²²⁹: Ընտանեկան հովուականը “պարտի փորձարկութեամբ ցոյց տալ, թէ ընտանիքին Աւետարանը պատասխան մըն է մարդկային անձին ամենախոր ակնկալութիւններուն, անոր արժանապատուութեան ու փոխադարձութեան, հաղորդակցութեան եւ բեղմնաւորութեան լրիւ իրագործումին առընչութեամբ: Հարցը միայն չափանիշներ ներկայացնել չէ՛, այլ նաեւ արժէքներ, որպէս պատասխան ա՛յն կարիքներուն,

որոնց մասին այսօր կ'անդրադարձուի ամենաշատ աշխարհականացած երկիրներուն մէջ անգամ”²³⁰: Նաեւ “շեշտը դրուեցաւ աւետարանացումի այն անհրաժեշտութեան վրայ, որ անկեղծօրէն կը մատնանշէ մշակութային, ընկերային եւ հասարակական պայմանաւորումները չափազանց տեղ տրուած շուկայիկ տրամաբանութիւնը, ինչ որ հարազատ ընտանեկան կեանքը կը խափանէ, առ այս զարտոդիտութիւններ, աղքատութիւն, մեկուսացումներ եւ բռնութիւն ստեղծելով: Ահա թէ ի՛նչու՝ պէ՛տք է երկխօսութիւն եւ գործակցութիւն զարգացնել ընկերային կառոյցներուն հետ: Իսկ այն աշխարհականները որոնք, իբր քրիստոնէանէր՝ մշակութային եւ ընկերաքաղաքական մարզերէն ներս յանձնառու կը դառնան, հարկ է զանոնք քաջալերել եւ անոնց թիկունք կանգնիլ”²³¹:

202. “Ընտանեկան հովուականին գլխաւոր նպաստողը՝ ժողովրդապետութիւնն է: Ան ընտանիքներուն ընտանիքն է, որուն մօտ կը ներդաշնակուին փոքր հասարակութիւններուն եւ ընկերութիւններուն յարաբերութիւններն եւ եկեղեցական շարժումները”²³²: “Ընտանիքներուն ուղղուած հովուականէ մը բացի, կարիքը կը զգանք նաեւ քահանաներու, սարկաւազներու, կրօնաւոր-կրօնաւորուհիներու, քրիստոնէական դասաւանդող եւ հովուական գործ կատարողներու աւելի ատակ կազմաւորումի մը”²³³: Ամբողջ աշխարհով ուղղուած հարցարաններուն պատասխաններուն մէջ, շեշտուեցաւ թէ ձեռնադրեալ կղերականներուն մօտ յաճախ կը պակսի դիպուկ կազմաւորումը, որ զբաղի ընտանիքներուն այժմեան բարդ հարցերով: Առ այս կրնայ օգտակար ըլլալ նաեւ ամուսնացեալ քահանաներուն արեւելեան ընդամակ աւանդութեան փորձառութիւնը:

203. Նորընծաները նշանտուքին եւ ամուսնութեան մասին ւելի ընդարձակ ու բազմակողմանի կազմաւորում մը ստանալու եւ եւ ո՛չ թէ միայն գիտական կազմաւորում մը: Անոնց կազմաւորումը անոնց միշտ թոյլ չի տար որ հոգեբանօրէն եւ զգացականօրէն ծաղկին: Ոմանց կեանքին վրայ իրենց ընտանիքին փորձառութիւնը կը ծանրանայ, խոցուած՝ հօր բացակայութեան եւ զգացական անկայունութեան պատճառով: Այս կազմաւորման շրջանին՝ հարկ է հասունացում ապահովել, որպէսզի այս ապագայ պաշտօնակատարները իրենց պաշտօնին պահանջած հոգեկան հաւասարակշռութիւնն ունենան: Նորընծաներուն մէջ առողջ ինքնագիտակցութիւնը զօրացնելու համար՝ ընկերային յարաբերութիւնները հիմնական կը մնան: Հետեւաբար կարելոր է, որ ընտանիքները ուղեկցին անոնց նորընծայութեան եւ քահանայութեան ամբողջ ընթացքին, քանի որ այսպէս՝ ընծայարանին կեանքը ժամանակ մը ժողովրդապետական կեանքին միացնելը՝ առողջարար է, քանի որ ասիկա թոյլ կու տայ ընտանիքներուն իրականութեան հետ շփման մէջ մնալ: Արդարեւ քահանան իր հովուական կեանքին ամբողջ ընթացքին՝ յատկապէս ընտանիքներուն հետ հանդիպում կ'ունենայ: «Քահանայական կազմաւորումին մէջ աշխարհականներուն, ընտանիքներուն ու յատկապէս իգական ներկայութիւնը թոյլ կու տայ ւելի գնահատել Եկեղեցւոյ զանազան կոչումներուն տեսակաւորումն եւ իրար ամբողջացումը»²³⁴:

204. Հարցումներուն պատասխաններն եւս շեշտակիօրէն նկատի կ'առնեն ընտանեկան հովուականին վերաբերեալ աշխարհական գործիչներուն կազմաւորումին անհրաժեշտութիւնը, օժանդակութեամբ մանկակրթիչներուն, ընտանիքի եւ համայնքային բժիշկներուն, ընկերային ծառայողներուն,

փոքրերուն եւ ընտանիքներուն փաստաբաններուն, ինչպէս նաեւ հոգեբանութեան, ընկերաբանութեան, սեռաբանութեան եւ խորհրդատուներու ներդրումները լայնախոհութեամբ ընդունելու: Արհեստավարժները, մանաւանդ ընկերակցումին փորձառութիւնն ունեցողները կ'օժանդակեն հոփուական ուղղութիւնները գործնականացնելու, իրական կացութիւններու եւ ընտանիքներուն շօշափելի մտահոգութիւններուն ի նպաստ: “Պէտք է յատկապէս հոփուական գործիչներուն յատկացուած դաստիարակչական դասընթացքները ատակ դարձնել, որպէսզի զանոնք լաւ իրացընեն ի նպաստ ամուսնութեան նախապատրաստութեան եւ եկեղեցական կեանքին աւելի լայն ուժականութեան”²³⁵: Հոփուական լաւ կազմաւորում մը կարելոր է “յատկապէս այն շտապ յատուկ պարագաներուն համար, որոնք առնչուած են տնային բնութեան եւ սեռային զեղծումներուն հետ”²³⁶: Այս ամէնը ո՛չ միայն երբեք չի նուազեցներ, այլ կ'ամբողջացնէ հոգեւոր ուղղութեան հիմնական արժէքը, Եկեղեցւոյ հոգեւոր անգնահատելի աղբիւրները եւ սուրբ խորհրդային Հաշտութիւնը:

ԽՕՍԵՑԵԱԼՆԵՐԸ ԱՌԱՋՆՈՐԴԵԼ ՊՍԱԿԻՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂԻՒՆ ՎՐԱՅ

205. Սինոդական Հայրերը զանազան կերպերով նշեցին, թէ պէտք ունինք երիտասարդներուն օգնելու, որ անոնք ամուսնութեան հարստութեան արժէքը գտնեն²³⁷: Անոնք գնահատելու են ամբողջական միութեան մը հրապոյրը, որ գոյութեան ընկերային ծաւալը կը բարձրացնէ եւ կը կատարելագործէ, սեռայնութեան իր ամբողջ նշանակութիւնը կու տայ, միանգամայն զաւակներուն բարիքը կը հրահրէ եւ անոնց կը պարգեւէ լաւագոյն շրջապատը իրենց հասու-

նացումին եւ իրենց դաստարակութեան ի նպաստ:

206. “Ընկերային բարդ կացութիւնը եւ մարտահրաւէները, որոնց ընտանիքները դիմակալելու են, ապագայ ամուսիններու ամուսնութեան պատրաստութեան համար՝ աւելի ջանք կը պահանջեն ամբողջ քրիստոնէայ հասարակութենէն: Հարկ է կրկին յիշեցնել առաքինութիւններուն կարեւորութիւնը, որոնց մէջ զգաստութիւնը, փոխադարձ սիրոյ հարազատ աճին համար, որպէս թանկագին պայման նկատուած է: Այս պահանջքին վերաբերեալ, սինոդական Հայրերը համաձայնաբար շեշտը դրին հասարակութեան կողմէ աւելի մեծ յանձնառութեան մը պահանջքին վրայ, իրենց նախընտրութիւնը տալով նոյնիքն ընտանիքներուն վկայութեան, նոյնը նաեւ ամուսնութեան պատրաստութեան քրիստոնէայ նախաձեռնութիւններուն արմատաւորումին մասին, նշելով ամուսնութեան զօրը, որ կայ մկրտութեան եւ միւս ս. խորհուրդներուն հետ: Նմանապէս շեշտը դրուեցաւ ամուսնութեան մօտիկ պատրաստութեան համար յատուկ յայտագրերուն վրայ, որպէսզի ասոնք եկեղեցական կեանքին մասնակցութեան իսկական փորձառութիւն մը կազմեն եւ ընտանեկան կեանքին զանազան երեւոյթները խորացնեն”²³⁸:

207. Կը հրաւիրեմ քրիստոնէայ հասարակութիւնները, որ ընդունին, թէ նշանածներուն սիրոյ ուղիին ընկերակցիլը անոնց համար բարիք մըն է: Ինչպէս Իտալիոյ Եպիսկոպոսները այնքան լաւ արտայայտուեցան, ամուսնացողները իրենց քրիստոնէայ հասարակութեան համար “թանկագին նպաստ մըն են, որովհետեւ անոնք սիրոյ եւ փոխադարձ նուիրումին մէջ աճելու անկեղծօրէն յանձնառու դառնալով, կրնան նպաստել եկեղեցական ամբողջ մարմնին վերանորոգումին: Անոնց սպրած բարեկամութեան յատուկ

կերպը կրնայ փոխանցիչ դառնալ եւ անոնք կրնան բարեկամութեան եւ եղբայրութեան մէջ աճեցնել քրիստոնէայ հասարակութիւնը, որուն կը պատկանին”²³⁹: Օրինաւոր զանազան կերպեր կան ամուսնութեան անմիջական պատրաստութիւնը կազմակերպելու, առ այս՝ իրաքանջիւր տեղական Եկեղեցիին անկ է աւելի լաւը որոշել, անոր տալով դիպուկ կազմաւորում մը, որ միանգամայն երիտասարդները ս. խորհուրդէն չի հեռացներ: Հարցը՝ անոնց ամբողջ Քրիստոնէականը ներկայացնել չէ, ո՛չ ալ զանոնք տեսակ տեսակ նիւթերով ծանրաբեռնել է, քանի որ այս պարագային եւս ճիշդ է, թէ “շատ բան գիտնալը չէ՛ որ հոգին կը յագեցնէ, այլ իրերը ներքնապէս զգալն ու վայելելն է”²⁴⁰: Որակը քանակէն աւելի կարեւոր է, իսկ նախընտրանքը, նորոգուած բարեգործ ծանուցումին հետ միատեղ, տալու է բանի մը, որ եթէ հրապուրիչ եւ ջերմիկ բովանդակութեամբ ներկայացուի, անոնց “հոգիով ու սրտով” կ’օգնէ²⁴¹ որ յանձնառու դառնան ամբողջ կեանքին ընթացքին երկարող ճանապարհի մը վրայ: Հարցը՝ ամուսնական խորհուրդին տեսակ մը “նախաձեռնութիւն” մըն է, որ իրմէ պահանջուած տուեալները կը հայթայթէ, զանոնք լաւագոյն պայմաններու մէջ ընդունելու եւ ընտանեկան կեանքին որոշ վճռականութեամբ անոնց նախաձեռնելու համար:

208. Առ այս՝ հարկ է նաեւ առաքելագործ ընտանիքներուն եւ նշանածներուն ընտանիքներէն, ինչպէս նաեւ հովուական զանազան եկամուտներէն, միջոցները գտնել հեռակայ պատրաստութիւն մը տալու, որ շնորհիւ իրենց մերձաւորութեան ու վկայութեան՝ անոնց փոխադարձ սէրը հասունացնէ: Ընդհանրապէս շատ օգտակար կը հանդիսանայ նշանածներու խումբերը եւ երիտասարդները իսկապէս հետաքրքրող ազատ զրոյցներու առաջարկը:

Սակայն կարգ մը անձնականացած պահերն ալ անհրաժեշտ են, որովհետեւ հետապնդուած գլխաւոր նպատակը՝ օգնել է հրաքանչիւրին որ սորվին տուեալ անձ մը սիրել, որուն հետ կ'ուզեն իրենց ամբողջ կեանքը անցընել: Անձ մը սիրելը չի' հնարուիր, ո'չ ալ կրնայ ամուսնութենէն առաջ կարճ հանդիպումի մը արդիւնքն ըլլալ: Իրականին մէջ, ամէն մարդ իր ծնունդէն ի վեր՝ ամուսնութեան կը պատրաստուի: Իր ընտանիքին ամբողջ ներդրումը օգնելու է իրեն, որ իր իսկ պատմութիւնը կերտէ եւ զինք ամբողջական եւ վերջնական յանձնառութեան պատրաստէ: Հաւանաբար անոնք որ ամուսնութեան աւելի լաւ պատրաստուած կը հասնին, անոնք իրենց ծնողներէն իսկ սորված են, թէ ի'նչ է քրիստոնէայ ամուսնութիւն մը, որուն ընթացքին՝ իրենց ծնողները զիրար առանց պայմանի ընտրեցին եւ կը շարունակեն իրենց այս որոշումը վերանորոգել: Այս իմաստով՝ բոլոր հովուական արարքները, որոնք կ'օգնեն զոյգերուն սիրոյ մէջ աճելու եւ Աւետարանը ընտանիքին մէջ ապրելու, անգնահատելի օժանդակութիւն մըն են իրենց զաւակները իրենց ամուսնական ապագայ կեանքին պատրաստելու մէջ: Պէտք չէ նաեւ մոռնալ ժողովրդային հովուականին թանկագին նպաստները: Պարզ օրինակ մը տալու համար, կը յիշեմ Ս. Վալենտինանոսի տօնը, որ կարգ մը երկիրներուն մէջ աւելի նպաստաւոր է վաճառականներուն քան հոգեւոր հովիւներուն հնարքներուն:

209. Հոն ուր ժողովրդապետական հասարակութիւնը կրնայ բաւական առաջ ընկերակցիլ նշանտուքի մը պատրաստողներուն, նշանածներուն կարելիութիւնը տալու է նաեւ իրարու աններդաշնակութիւնը կամ հարցերը ճանչնալու: Այսպէս՝ կարելի կ'ըլլայ անդրադառնալ, թէ տրամաբանական չէ՛ վստահիլ նշանածներուն այս

յարաբերութեան վրայ, չենթարկուելու համար նախատեսելի ձախողութեան մը, որ շատ ցաւալի հետեւանքներ կրնայ ունենալ: Հարցը այն է թէ սկիզբի զգացած հիացումը, զանոնք կը մղէ շատ մը բաներ թաքցնելու կամ յարաբերական նկատելու: Կը զգուշանան իրենց տարածայնութիւնները յայտնելէ ու այսպէս՝ դժուարութիւնները ապագայի վրայ կը բարդուին: Պէտք է նշանածները քաջալերել եւ օգնել, որ ըսեն թէ գալիք ամուսնութենէն ի՛նչ կ'ակնկալեն, թէ ի՛նչպէս կ'ըմբռնեն սէրը եւ միութիւնը, թէ միւսէն ինչ կ'ակնկալեն եւ իրենց հասարակաց կեանքը ի՛նչպէս կը ծրագրեն: Այս երկխօսութիւնները կրնան օգնել, տեսնելու թէ իրականին մէջ անոնց միջեւ հասարակաց կէտեր քիչ են եւ թէ փոխադարձ հրապոյրը առանձին՝ բաւարար պիտի չըլլայ իրենց միութիւնը պահպանելու: Ոչի՛նչ աւելի յարաբերական, ժամանակատր եւ աննախատեսելի է որքան պարզ փափաք մը եւ թէ ամուսնութիւնը երբե՛ք քաջալերելու չէ՛, եթէ ուրիշ պատճառներ չարմատաորոնեցան, որոնք կարենան մնայուն ու իսկական կարելիութիւններ տան այս ամուսնութեան:

210. Ամէն պարագային, եթէ միւսին տկար կողմերը բացա-
յայտօրէն յայտնի են, իրաւ կարելիութիւն մը ըլլալու է անոր օգնելու, որպէսզի ան իր լաւագոյն կողմերը զարգացնէ եւ իր դիրաբեկութիւններուն բեռը հակակշռէ, ինքզինք իբր մարդկային էակ զարգացնելու հաստատ նպատակով: Ասիկա կ'ենթադրէ հաստատակամ կարելիութիւն՝ նկատի առնելու որոշ հրաժարումներ, դժուարին պահեր եւ դի-
մադրութիւններ, ինչպէս նաեւ հաստատ որոշում՝ այս բոլորին հանդէպ պատրաստուելու: Պէտք է միութիւնը խանգարող վտանգի ազդանշանները երեւան բերել, անոնց ամուսնութենէն առաջ յաղթահարելու միջոցներ գտնելու

համար: Դժբախտաբար շատեր ամուսնութեան կը հասնին առանց զիրար ճանչնալու: Իրարու հետ միայն ժամանակ անցուցին, փորձառութիւններ կատարեցին, բայց քաջութիւն չունեցան ճանչնալու, թէ միւսը իրականին մէջ ո՛վ է:

211. Նշանածներուն ապահովելու է ամուսնութեան թէ՛ անմիջական եւ թէ՛ երկարաձիգ պատրաստութիւնը, որպէսզի անոնք զայն չնկատեն որպէս ընթացքի մը վերջը, այլ զայն ստանձնեն որպէս կոչում մը, որ զիրենք դէպի առաջ կը մղէ ամուր ու իրապաշտ որոշումով, որպէսզի միասնաբար դիմակալեն բոլոր փորձանքներն ու դժուարութեան պահերը: Նախամուսնական թէ ամուսնական հովուականը ամէն բանէ առաջ ըլլալու է կապի հովուական մը, որուն շնորհիւ՝ մէջտեղ կը բերուին տուեալներ, որպէսզի սիրոյ հասունացումին օգնեն քան թէ դժուար պահերը անցընեն: Այս միջոցները միայն վարդապետական համոզումներ չեն, ո՛չ ալ Եկեղեցւոյ միշտ ընծայած հոգեւոր թանկագին սնունդներուն վերածուելու են, այլ նաեւ ըլլալու են գործնական ուղղութեամբ, գործնական խորհուրդներ, փորձառութեամբ ձեռք ձգուած հնարքներ, հոգեբանական արեւելումներ: Այս ամէնը պատկերացումն է սիրոյ այն դաստիարակութեան, որ չի կրնար երիտասարդներուն այժմէական զգայնութեան մասին անտեղեակ մնալ, զանոնք ներքնապէս տրամադրելու համար: Նշանածներուն պատրաստութեան առեւ՝ անոնց միանգամայն ցոյց տալու է վայրեր, անձեր, տրամադրելի խոյցեր կամ ընտանիքներ, որպէսզի իրենց դժուարութիւններուն պարագային՝ կարենան դիմել անոնց օգնութեան: Սակայն բնա՛ւ մոռնալու չէ՛ անոնց առաջարկել խոստովանանքի Ս. Խորհուրդը, որ թոյլ կու տայ յանձնել Աստուծոյ բարեգութեան ներումին եւ բուժիչ զօրութեան՝ անոնց անցեալ կեանքին մեղքերը, սխալներն

նաեւ փոխյարաբերութիւնները:

Հանդիսութեան պատրաստութիւնը

212. Ամուսնութեան անմիջական պատրաստութիւնը կը կեդրոնանայ հրաւերներուն, զգեստներուն, տօնին եւ անթիւ այլ մանրամասնութիւններուն վրայ, որոնք կը սպառեն անոնց թէ՛ տնտեսական միջոցները թէ՛ ալ անոնց ուժերն ու ուրախութիւնները: Նշանածները այսպէս պսակին կը հասնին պրկուած եւ ուժասպառ, փոխանակ իրենց լաւագոյն ուժերը յատկացնելու իբր զոյգին պատրաստութեան եւ անոնց միատեղ առնելիք մեծ քայլին:

Այս հոգեվիճակը կը զօրէ նաեւ կարգ մը զոյգերու համար, որոնք ամուսնութեան երթե՛ք չեն հասնիր, որովհետեւ անոնք աւելի կը խորհին անոր շատ սուղ զուարճութիւններուն, փոխանակ իրենց նախասիրութիւնը տալու իրարու փոխադարձ սիրոյն եւ անոր ուրիշին դիմաց կատարումին:

Սիրելի՛ նշանածներ, քաջութիւնն ունեցե՛ք տարբեր անձեր ըլլալու, դուք ձեզ կլանել մի՛ տաք սպառումի ընկերութեան եւ ձեւակերպութիւններուն: Կարելորը՝ ձեզ իրարու միացնող սէ՛րն է, շնորհքին միջոցով ամրացած եւ սրբացած: Կրնաք զուսպ ու համեստ տօն մը նախընտրել, սէրը դասելով այս բոլորէն վեր: Հովուական անձերը եւ ամբողջ համայնքը կրնան օգնել, որ այս նախընտրեալ ձեւը՝ օրէնք դառնայ եւ դադրի բացառութիւն կազմելէ:

213. Ամէնէն անմիջական եղող պատարաստութեան մէջ, կարելոր է նշանածները լուսաբանել, որ ծիսակատարումը խորապէս ապրին, օգնել անոնց որ իւրաքանչիւր շարժու-
ծեւին նշանակութիւնը հասկնան եւ զայն ապրին: Վերլիշելու ենք, թէ այսքան կարելոր յանձնառութիւն մը եղող ամուս-

նական հաւանութիւնը եւ ամուսնութիւնն իրագործող երկու մարմիններու միութիւնը, երկու մկրտեալներ ըլլալու պարագային, մեկնաբանուելու են մի՛ միայն որպէս սէրը Աստուծոյ մարմնացեալ Որդիին, որ Իր Եկեղեցիին սիրոյ զօդով միացած է: Մկրտեալներուն մօտ, բաւերն ու շարժումները կը կերպարանափոխուին հաւատքի խօսուն լեզուի մը: Աստուած մարմինը ստեղծելու ատեն՝ անոր մէջ դրած նշանակութեան շնորհիւ, “մարմինը կը դառնայ Ս. Խորհուրդը մատակարարողներուն լեզուն, որոնք գիտակից են թէ ս. Խորհուրդը կ’արտայայտուի եւ կ’իրագործուի ամուսնական դաշինքին միջոցով”²⁴²:

214. Նշանածները երբեմն չեն ըմբռներ աստուածաբանական եւ հոգեւոր լրջութիւնը այն համաձայնութեան, որ կը լուսաբանէ յետագայի բոլոր շարժումներուն նշանակութիւնը: Նշելու է թէ այս խօսքերը չեն կրնար ներկայով սահմանափակուիլ, որովհետեւ անոնց իրագործումը կը վերաբերի ապագային. “մինչեւ որ մահը զանոնք իրարմէ բաժնէ”: Համաձայնութեան նշանակը ցոյց կու տայ, թէ “ազատութիւնն ու հաւատարմութիւնը իրարու չեն հակադրուիր [...], այլ իրարու թիկունք կը կանգնին, թէ՛ անձնական եւ թէ՛ ընկերային յարաբերութիւններուն մէջ: Արդարեւ, [...] մտաբերենք այն վճասները, զորս կը պատճառէ համաշխարհային հաղորդակցութեան քաղաքակրթութեան մէջ՝ չարագուած խոստումներուն առատութիւնը [...]: Տրուած խօսքին յարգանքն ու խոստումին հաւատարմութիւնը ո՛չ կը ծախուին եւ ո՛չ ալ կը գնուին: Կարելի չէ՛ բան մը բռնի ստիպել, աւելի եւս պաշտպանել՝ առանց զոհողութեան”²⁴³:

215. Քենիայի եպիսկոպոսները նկատել տուին, թէ “ապագայ ամուսինները ամուսնութեան օրը չափազանց զբաղած

ըլլալով, կը մոռնան թէ կը պատրաստուին յանձնառութեան մը համար, որ պիտի տեւէ իրենց ամբողջ կեանքին ընթացքին”²⁴⁴: Պէտք է մարդոց օգնել որ անդրադառնան, թէ ամուսնական ս. Խորհուրդը միայն որո՛շ պահի մը համար չէ, որմէ ետք՝ ան անցեալ եւ յիշատակ կը դառնայ, քանի որ ան իր ազդեցութիւնը կը գործէ մշտատեսօրէն ամբողջ ամուսնական կեանքին տեսողութեան²⁴⁵: Սեռականութեան ծննդաբերական նշանակութիւնը, ինչպէս նաեւ մարմնի լեզուն եւ ամուսնութեան մը պատմութեան ընթացքին ապրուած սիրոյ արարքները կը դառնան “ծիսական լեզուին մշտատես շարունակութիւն մը”²⁴⁶:

216. Կարելի է մտածական ընել՝ նաեւ մեկնելով ս. գրային ընթերցումներէն եւ փոխանակուած մատանիներէն կամ ծիսակատարումին մաս կազմող միւս նշաններէն: Բայց լաւ պիտի չըլլա՞ր, որ անոնք ամուսնութեան չհասնին՝ առանց որ իրարու համար միասին աղօթեն, իրարու հաւատարիմ ու առատաձեռն ըլլալու համար՝ Աստուծոյ օգնութիւնը հայցեն, միատեղ հարց տան, թէ Ան իրենցմէ ի՛նչ կ’ակնկալէ ու միանգամայն Մարիամի արձանի մը ոտքին՝ իրենց սէրը նուիրականացնեն: Ամուսնութեան պատրաստութեան մէջ անոնց ընկերացողները պարտին զանոնք ուղղել, որ գիտնան ապրիլ աղօթքի այս պահերը, որոնք կրնան իրենց շա՛տ բարիք ընել: “Ամուսնական ծէսը իրայատուկ դէպք մըն է, որ կ’ապրուի ընտանեկան եւ ընկերային տօնի մը մթնոլորտին մէջ: Յիսուսին առաջին հրաշքը կատարուեցաւ Կանայի հարսանիքին խնջոյքին ատեն: Նոր ընտանիքին մը հիմնումը ուրախացնող Տիրոջ հրաշքին համեղ գինին՝ բոլոր ժամանակներու այրերուն եւ կիներուն հետ Քրիստոսի Ուխտին նոր գինին է [...]: Պասկոդը յաճախ պատեհութիւնն

ունի իր խօսքն ուղղելու այնպիսի հասարակութեան մը, որ եկեղեցական կեանքին քիչ կը մասնակցի, կամ քրիստոնեայ տարբեր համայնքի եւ կամ տարբեր կրօնի հասարակութեան մը կը պատկանի, ինչ որ թանկագին առիթ մըն է անոնց Քրիստոսի Աւետարանը քարոզելու”²⁴⁷:

ԸՆԿԵՐԱԿՑԻԼ ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

217. Մեծապէս գնահատելու ենք, որ մարդիկ հասկնան թէ ամուսնութիւնը սիրո՛յ հարց է եւ թէ միայն անո՛նք կրնան ամուսնանալ, որոնք զիրար ազատօրէն կ’ընտրեն ու կը սիրեն: Սակայն երբ սէրը սոսկ հրապոյր մը կամ անորոշ զգացում մը դառնայ, այն ատեն ամուսնացեալները մեծ դիրաբեկութենէ մը կը տառապին, երբ սէրը տագնապ կ’անցընէ եւ անոնց միջեւ ֆիզիքական հրապոյրը կը նահանջէ: Այս շփոթութիւնները յաճախակի ըլլալով, անհրաժեշտ կը դառնայ անոնց ընկերակցիլ ամուսնական առաջին տարիներուն, հարստացնելու եւ խորացնելու համար իրարու պատկանելու եւ ցվերջ իրար սիրելու գիտակից եւ ազատ որոշումը: Յաճախ նշանտուքի շրջանը բաւարար չէ՛ կարգ մը պատճառներու համար, ինչպէս երբ ամուսնանալու որոշումը աճապարուած է, յատկապէս երբ երիտասարդներուն հասունացումը կ’ուշանայ: Ուստի երիտասարդ ամուսնացեալները այս ընթացքը ամբողջացնելու են իրենց նշանտուքին շրջանին իսկ:

218. Պիտի ուզէի նաեւ շեշտել այն իրողութիւնը, թէ ամուսնական հովուականին մարտահրաւէրը կը կայանայ օգնելու այն յստակացման, թէ ամուսնութիւնը ըմբռնուելու չէ՛ որպէս ինքնիրմով ամբողջացում: Այս միութիւնը իրական է

եւ անվերադարձ եւ ասիկա հաստատուեցաւ եւ օծուեցաւ ամուսնութեան խորհուրդին միջոցով: Այսպէս իրարու միանալով՝ ամուսինները կը դառնան ռահվիրաներ, իրենց պատմութեան տէրերը եւ հեղինակները ծրագրի մը, զոր միասին աւարտելու են: Ակնարկը կ'ուղղուի դէպի այն ապագան, զոր ամէն օր իրականացնելու է Աստուծոյ շնորհքով ու այս պատճառով ալ՝ կողակիցէն կատարեալ ըլլալ չի պահանջուիր: Յնորքները մէկ կողմ դնելու է եւ ընդունելու է թէ եւկիսկատար, սակայն անելու եւ յեղաշրջուելու կանչուած իրականութիւնը: Կողակցին վրայ սեւեռուած սկնարկը երբ միշտ քննադատական ըլլայ, ասիկա կը նշանակէ թէ ամուսնութիւնը անոնց կողմէն չէ ստանձնուած նաեւ որպէս համբերութեամբ, իրարհասկացողութեամբ, հանդուրժողութեամբ եւ առատաձեռնօրէն միատեղ կերտելիք ծրագիր մը: Ասիկա կը մղէ որ սէրը տակաւ առ տակաւ փոխակերպուի հարցաքննող եւ անխնայ նայուածքի մը, որ իւրաքանչիւրին արժանիքներն ու իրաւունքները կը քննարկէ, մրցակցութեան եւ ինքնապաշտպանումի համար պահանջքներ ներկայացնելով: Ամուսնացեալներն այս կերպ՝ անկարող կը դառնան երկուքին հասունացման եւ միութեան աճումին մէջ իրարու օժանդակելու: Ասիկա պէտք է սկիզբէն նոր պսակեալներուն իրապաշտ պայծառատեսութեամբ ցոյց տալ, որպէսզի անդրադառնան թէ “սկսած են իրարու հետ վաճառականութիւն ընել”: Իրարու փոխանակած “այո”ն՝ ուղեւորութեան մը սկիզբն է, այն հեռանկարով՝ որ ան կարող է յաղթահարել ներկայացող պատահարներուն, պարագաներուն եւ արգելքներուն: Անոնց տրուած օրհնութիւնը այս միշտ բաց ուղեւորութեան համար շնորհք մը եւ մղու՛մ մը կը հանդիսանայ: Նստիլ ու գործնական ծրագիր մը մշակելը՝ ընդհանրապէս իր նպատակներուն, իր միջոցառումներուն, իր մանրամասնութիւններուն համար օգտակար է:

219. Կը յիշեմ առած մը, որ կ'ըսէր թէ լճացած ջուրը կ'ապակահի, կը վատանայ: Ասիկա կը պատահի նաեւ երբ սիրոյ այս կեանքը, ամուսնութեան առաջին տարիներուն ընթացքին, կը լճանայ, կ'անշարժանայ ու կը դադրի զինք յառաջ մղող շարժունութիւնն ունենալէ: Այն պարը, որ այս երիտասարդ սիրոյ շնորհիւ՝ մարդս դէպի առաջ կը մղէ, այս զմայլած անքերով դէպի յոյս ուղղուած պարը՝ պէտք չէ՛ կանգ առնէ: Յո՛յսն է որ նշանտուքի շրջանին եւ ամուսնութեան առաջին տարիներուն՝ մակարդի ուժը կու տայ, հակասութիւններէն, պայքարներէն, պատահումներէն աւելի անդին նայելու ու՛ժը: Ա՛ն է հրահրողը ամէն տեսակ մտահոգութիւն, ինքզինք պահպանելու համար զարգացումի ուղղութեան վրայ: Այս նո՛յն յոյսը մեզ կը հրաւիրէ ներկան լման ապրելու, սիրտն ալ ընտանեկան կեանքին նուիրած, որովհետեւ ապագան պատրաստելու եւ ամրացնելու լաւագոյն կերպը՝ ներկան լա՛ւ ապրելու մէջ է:

220. Ծանապարհը կ'ենթադրէ անցնիլ զանազան հանգրրուաններէ, որոնք մարդս կը հրաւիրեն ինքզինք առատօրէն նուիրելու, հանգրուաններ, որոնք զգալի հրապոյրով բնորոշուած սկիզբի ձգողականութիւնէն կ'անցնին միւսին կարիքին, զգացուած՝ որպէս իր կեանքին մէկ մասնիկը: Ապա կ'անցնին փոխադարձ պատկանելիութեան հաճոյքին, իսկ ամբողջ կեանքը ըմբռնելու որպէս երկուքին կողմէ մշակուած ծրագիր, միւսին երջանկութիւնը իր անձնական կարիքներէն վեր գերադասելու, հուսկ իր ամուսնական ամուրը ընկերութեան համար որպէս բարիք նկատելու: Սիրոյ հասունացումը կը հասկնայ նաեւ “սակարկել” սորվիլ: Ասիկա ո՛չ թէ շահագրգռուած կեցուածք մը կամ վաճառական շահի մը տեսակ մըն է, այլ փոխադարձ սիրոյ,

ի վերջոյ կիրարկումը, որովհետեւ այս սակարկութիւնը կը հանդիսանայ փոխադարձ նուիրումներու եւ հրաժարումներու խառնուրդ մը, ի սպաս ընտանիքին բարիքին: Ամուսնական կեանքին իրաքանչիւր նոր հանգրուանին, հարկ է միասին նստիլ ու համաձայնութիւնները քննարկել, ա՛յն ձեւով՝ որ ո՛չ ոք շահող եւ ո՛չ ալ կորսնցնող ըլլայ, այլ երկուքն ալ շահին: Ընտանիքին մէջ որոշումները միակողմանի չեն առնուիր, այլ ընտանիքին պատասխանատուութիւնը երկուքը միասին կը ստանձնեն, սակայն ամէն ընտանիք մէկ հատիկ է, իսկ ամուսնական իրաքանչիւր համաձայնութիւն՝ իրարմէ տարբեր:

221. Ամուսնութեան խզումին տանող պատճառներէն մին՝ ամուսնական կեանքին վերաբերեալ չափազանց երկար ակնկալութիւններ ունենալն է: Երբ կ'անդրադաձուի թէ իրականութիւնը մեր երազածէն աւելի սահմանափակ եւ աւելի դժուար է, ասոր լուծումը՝ ո՛չ թէ արագօրէն եւ անպատասխանատու կերպով բաժանումին մտածելն է, այլ ամուսնութիւնը ընդունիլն է որպէս հասունացումի ընթացք, ուր ամուսիններէն իրաքանչիւրը մին միւսը մեծարելու մէջ Աստուծոյ գործիքն է: Կարելի է իրաքանչիւրին ունեցած կարողականութիւններուն փոփոխել, անեցնել ու զարգացնել: Ամէն ամուսնութիւն “փրկութեան պատմութիւն” մըն է եւ ասիկա կ'ենթադրէ թէ բխրութենէ մը կը մեկնինք, որ շնորհիւ Աստուծոյ պարգեւին եւ ստեղծագործ եւ առատաձեռն պատասխանի մը, հետզհետէ միշտ աւելի ամուր եւ աւելի գեղեցիկ իրականութեան մը տեղ կու տայ: Այր մարդուն եւ կնոջ մեծագոյն առաքելութիւնը թերեւս կը կայանայ անոր մէջ, որ միւսին համար՝ մին աւելի այր, իսկ միւսը աւելի կին դառնայ: Ուրիշը մեծցնելը՝ կը կայանայ զայն իր ինքնութեան մէջ անեցնելու մէջ: Ահա թէ ինչու սերը շինարար է: Երբ

Ս. Գիրքին մէջ մարդուն եւ կնոջ ստեղծումին մասին կը կարդանք, հոն կը գկատենք թէ Աստուած նախ այրը կը ստեղծէ (Ծննդ 2, 7), ապա անդրադառնալով, թէ հոն էական բան մը կը պակսի, ուստի կինը կը ստեղծէ ու կը գկատէ մարդուն անակնկալի գալը. “Այո՛, ասիկա այո՛”։ Ապա կարծէք Աստուած մտիկ կ’ընէ այն գեղեցիկ խօսակցութիւնը, որուն ընթացքին՝ այր ու կին զիրար հետգհետէ կը ճանչնան։ Որովհետեւ նոյնիսկ դժուար պահերուն մէջ, միւսը տակաւին անակնկալ կը պատճառէ եւ զիրար գտնելու նոր դռներ կը բացուին, իբր թէ ասիկա առաջի՛ն անգամ ըլլար, ապա իրաքանչիւր նոր հանգրուանին, անոնք իրար կրկին ‘կը կերպաւորեն’։ Սէրը միւսին սպասել կու տայ ու կը գործադրէ այն համբերութիւնը կը գործադրեն, որ Աստուծմէ ժառանգած շինարարին յատուկ է։

222. Ամուսինները քաջալերելու է միատեղ ըլլալու, եւ առատաձեռն՝ կեանքի փոխանակումին մէջ. “Ըստ ամուսնական սիրոյն անձնական եւ մարդկօրէն ամբողջական գկարագրին, ընտանեկան փլանաւորումի մը ճիշդ ուղին կը կայանայ ամուսիններուն միջեւ համաձայնեալ երկխօսութեան մէջ, իրարու փոխադարձ յարգանքի յաճախակիութեամբ եւ արժանապատուութեան գկատառութեամբ։ Այս իմաստով՝ *Humanae vitae* շրջաբերականը (Տես թիւ 10-14) եւ *Familiaris consortio* Առաքելական Յորդորը (Տես թիւ 14, 28-35) կրկին արժեւորուելու են, կեանքի հանդէպ յաճախ թշնամական մտայնութեան մը դէմ պայքարելու համար [...]։ Ծնողք դառնալու գհտակից ընտրանքը կ’ենթադրէ կազմաւորումը խղհին, “որ մարդու ամենաթաքուն կեդրոնն ու անոր սրբարանն է, ուր ան Աստուծոյ հետ առանձին է եւ ուր՝ Որուն ձայնը կը լսուի” (*Gaudium et spes*, թիւ 16)։ Ամուսինները իրենց խղհին մէջ որքան ատելի Աստուած

և Իր պատուիրանները կը փնտոեն ունկնդրել (*Հոով 2, 15*) և հոգեպէս Անոր օժանդակութեան կը դիմեն, այնքան ասելի անոնց որոշումը ներքնապէս ազատ պիտի ըլլայ և իրենց վարուելակերպը՝ անձնական ընտրանքի մը հետ համընթաց, նոյնպէս նաեւ իրենց շրջանակին գործընթացին հետ”²⁴⁸: Վատիկան Բ. Տիեզերածողոյվին յստակօրէն սոյն արտայայտածը տակաւին ի զօրու կը մնայ. “Ամուսինները միասնաբար ու համաձայնաբար ուղիղ դատում մը պիտի կազմեն: Միանգամայն նկատի պիտի ունենան իրենց և իրենցմէ ծնած կամ ծնելիք զաւակներուն բարիքը: Իրենց շրջանին և վիճակին նիւթական թէ հոգեւոր պայմանները պիտի զանազանեն: Նկատի պիտի առնեն նաեւ ընտանեկան հասարակութեան բարիքը, սոյն ժամանակի հասարակութեան, ինչպէս նաեւ Եկեղեցւոյ կարիքները: Այս դատումը վերջին հաշուով ամուսինները Աստուծոյ առջեւ կատարելու են”²⁴⁹: Այլուստ՝ քաջալերելու է “դիմելը այն մեթոտներուն, որոնք “բեղմնատրումի բնական ընթացքին” վրայ հիմնուած են *Humanae vitae*, թիւ 11: Օճշտելու է թէ “սոյն մեթոտները կը յարգեն ամուսիններուն մարմինները, կը քաջալերեն անոնց փոխադարձ գորգորանքը և կը նպաստեն նաեւ հարազատ ազատ դաստիարակութեան” (*Cathéchisme de l’Eglise catholique*, թիւ 2370): Պէտք է միշտ նկատի ունենալ, թէ զաւակները Աստուծոյ հոյակապ նուէրներն են, ինչպէս նաեւ ծնողներուն և Եկեղեցւոյ համար ուրախութիւն են: Տէրը աշխարհս կը վերանորոգէ անոնց ընդմէջէն”²⁵⁰:

Եկամուտի քանի մը աղբիւրներ

223. Սինոդական Հայրերը նշեցին, թէ “ամուսնութեան առաջին տարիները կենսական և նուրբ շրջան մը կը հանդիսանան, որուն ընթացքին՝ ամուլները ասելի կը գի-

տակցին ամուսնական մարտահրաւերներուն եւ անոնց նշանակութեան մասին: Ուսկից կը ծագի ամուսնութենէն ետք շարունակուող հովուական ընկերակցութեան մը անհրաժեշտութիւնը (*Familiaris consortio*, Գ. Բաժին): Այս հովուականին առնձութեամբ՝ որոշ փորձառութիւն ունեցող զոյգերուն ներկայութիւնը մեծապէս կարեւոր կը թուի: Ժողովրդապետութիւնն ալ նկատուած է որպէս այն վայրը, ուր անելի փորձառու զոյգեր կրնան իրենք զիրենք անելի երիտասարդ զոյգերու տրամադրութեան տակ դնել, օժանդակութեամբ նաեւ միութիւններու, եկեղեցական շարժումներու եւ նոր հասարակութիւններու: Պէտք է ամուսինները քաջալերել, որ բացոյցին ընդունելու այն մեծ պարգեւը, որ զաւակներն են: Ծեշտելու է ընտանեկան հոգեւորութեան, աղօթքին եւ կիրակնօրեայ Ս. Հաղորդութեան կարեւորութիւնը, քաջալերելով ամուսինները որ կանոնաւորապէս հաւաքուին հոգեւոր կեանքը անեցնելու համար, քաջալերելով նաեւ աջակցութիւնը կեանքին գործնական պահանջներուն նկատմամբ: Ծիսակատարումները, բարեպաշտ արարքներն եւ ընտանիքներուն համար մատուցուած Պատարագները նշուեցան որպէս կենսական, յատկապէս ամուսնութեան տարեդարձներուն, նպաստելու համար ընտանիքներու միջոցով անտարանացումին²⁵¹:

224. Այս գործընթացքը՝ ժամանակի հարց է: Սէրը պահանջքն ունի տրամադրելի եւ ազատ ժամանակի մը, որ ուրիշ զբաղումները երկրորդ կարգի կը թողու: Ժամանակի պահանջ կայ երկխօսելու, իրար հանդարտ ողջագուրելու, իրարու ծրագրեր փոխանակելու, զիրար ունկնդրելու, զիրար դիտելու, զիրար արժեւորելու, յարաբերութիւնները սաստկացնելու: Խնդիրը՝ երբեմն ընկերութեան թափին խելացնորութիւնն է կամ աշխատելու շտապը:

Ուրիշ ատեններ՝ աշխատանքին անարժեք ժամանակ կը յատկացուի: Միայն ֆիզիքական ժամանակ կ'անցընենք, առանց իրարու ուշադրութիւն ընծայելու: Հոլովակական կազմակերպութիւններն ու ամուսնական խումբերը օգնելու են երիտասարդ զոյգերուն կամ դիւրաբեկ անձերուն, որպէսզի սորվին որոշ պահերուն իրարու հանդիպիլ կամ նաեւ միատեղ լոռութեան պահեր անցընել, ինչ որ զիրենք կը մղէ գնահատելու իրենց աջակցին ներկայութիւնը:

225. Այս մարզին մէջ լաւ փորձառութիւն ունեցող զոյգերը, կրնան իրենց օգտակար եղած գործնական միջոցներուն մասին ուրիշը տեղեակ պահել, ինչպէս՝ ճրիաբար միասին գտնուելու ծրագրումը, ինչպէս փոքրերուն հետ ժամանցելը, ինչպէս կարելոր դէպքեր տօնակատարելու կերպերը կամ միատեղ անցում իրենց ժամանակը: Բայց անոնք կրնան նաեւ իրարու ճանչցնել այն միջոցները, որոնք կ'օժանդակեն այս պահերուն բովանդակութիւն եւ իմաստ տալու, կը սորվեցնեն իրարու հետ աւելի լաւ հաղորդակցիլ: Ասիկա կենսական կը դառնայ երբ նշանտուքի շրջանը կը նսեմանայ: Որովհետեւ մարդս երբ չի գիտեր միասին ապրելիք ժամանակը ի'նչպէս անցընել, այն ատեն ամուլներէն մին կամ միւսը պիտի դիմէ թէքնիքական զբաղումներու, ուրիշ յանձնառութիւններ պիտի հնարէ, ուրիշ բազուկներու պիտի դիմէ եւ կամ նեղացուցիչ մտերմութենէ պիտի խուսափի:

226. Պէտք է երիտասարդ ամուլները մղել, որ ստեղծեն իրենց սովորական զբաղումները, որոնք մնայունութեան եւ պաշտպանութեան առողջ տպաւորութիւն մը կը ստեղծեն, բաղկացած՝ միատեղ ապրուած առօրեայ զբաղումներէ: Ծիշոք է թէ՛ լա'ւ բան է ամէն առտու իրարու համբոյր մը տալ, ամէն գիշեր զիրար օրհնել, մին միւսին

սպասել, զի նք ընդունիլ ու երբ գայ, միասին դուրս ելլել, ինչպէս նաեւ տնային գործերը իրարու մէջ բաժնուիլ: Սակայն միանգամայն լաւ է սովորական կեանքը ընդմիջել տօներով, ընտանիքով տօն տօնելու սովորութիւնը չմոռնալ, ժամանցի եւ յաջող փորձառութիւնները կրկնելու: Պէտք է իրարու անակնկալներ ընել Աստուծոյ տուած բարիքներով եւ ապրելու վայելքը միատեղ արծարծել: Երբ գիտենք տօնել, այս կարողութիւնը սիրոյ ուժը կը նորոգէ, զայն միապաղաղութենէն կ'ազատէ, ամէնօրեան կը ճոխացնէ թէ՛ գոյներով եւ թէ՛ նո՛ր յոյսերով:

227. Մենք Հովիւներս՝ քաջալերելու ենք ընտանիքները, որ հաւատքի մէջ մեծնան: Առ այս՝ լաւ է քաջալերել յաճախակի խոստովանանքը, հոգեւոր ուղղութիւնը, կրթութիւններու մասնակցութիւնը: Սակայն պէտք չէ՛ դադրիլ հրաւիրելէ որ ընտանեկան աղօթքի շաբաթական պահեր ստեղծուին, որովհետեւ “միասին աղօթող ընտանիք մը, միասին ալ կը մնայ”: Նոյնպէս՝ երբ մենք ընտանիքներուն կ'այցելենք, պէտք է ընտանիքին բոլոր անդամները որոշ մէկ ժամուն միատեղ հաւաքենք, որ իրարու համար աղօթենք եւ իր ընտանիքն ալ Տիրոջ ձեռքերուն մէջ դնենք: Հարկ է նաեւ ամուսիններէն իրաքանչիւրը քաջալերել, որ աղօթքի առանձին պահեր ունենան Աստուծոյ առջեւ, որովհետեւ անոնցմէ իրաքանչիւրը իր գաղտնի խաչերն ունի: Ինչու՞ չչայտնել Աստուծոյ ինչ որ մարդու սիրտը կը խոովէ կամ ինչու՞ Իրմէ չխնդրել անձնական վերքերը բուժող ուժը, նաեւ պէտք եղած լոյսը չհայցել իր իսկ յանձնառութիւնը կարենալ կատարելու համար: Սինոդական Հայրերը նաեւ նշեցին, թէ “Աստուծոյ Խօսքը կեանքի եւ հոգեւորի աղբիւր է ընտանիքին համար: Ընտանեկան ամբողջ հովուականը պէտք է ներքնապէս կազմաւորուի եւ տնային Եկեղեցւոյ

անդամները կազմէ, շնորհիւ Ս. Գիրքի աղօթալից եւ եկեղեցաշունչ ընթերցումին: Աստուծոյ Խօսքը միայն բարի լուր մը չէ՛ մարդոց անձնական կեանքին համար, այլ ան նաեւ դատումի չափանիշ եւ լոյս է, ճանչնալու համար բազմատեսակ մարտահրաւերները, որոնց դիմաց կը գտնուին ամուսիններն ու ընտանիքները”²⁵²:

228. Կրնայ պատահիլ, որ ամուսիններուն մէկը մկրտուած չըլլայ եւ կամ չ’ուզեր ապրիլ հաւատքի պայմաններուն համեմատ: Այս պարագային, երկուքէն մէկուն որպէս քրիստոնէայ ապրելու եւ աճելու փափաքը կրնայ ցաւ զգալ իր ամուսին անտարբերութեան դիմաց: Սակայն կարելի է անոնց հասարակաց եղող կարգ մը արժէքներ գտնել եւ զանոնք իրարու միջեւ եռանդով բաժնել եւ զարգացնել: Ամէն պարագային՝ անհաւատ ամուսին մը սիրելը, զայն երջանկացնելը, անոր ցաւերը սփոփելը ու կեանքը միատեղ ապրիլը՝ սրբանալու իսկական ուղի է: Սէրը պարգեւն է Աստուծոյ եւ ան ու՛ր որ սփռուի, իր կերպարանափոխիչ ուժը երբեմն խորհրդաւոր կերպով կը զգացնէ, այնքան որ “անհաւատ ամուսինը իր կնոջմով կը սրբանայ, իսկ անհաւատ կինն ալ՝ իր հաւատացեալ ամուսինով (Բ. Կորնթ 7, 14):

229. Ժողովրդապետութիւնները, միութիւնները, դպրոցներն եւ Եկեղեցւոյ այլ հաստատութիւնները, ընտանիքները պաշտպանելու եւ զանոնք կենսունակ դարձնելու համար, կրնան կարգ մը միջոցառումներու դիմել, օրինակ՝ դրացի կամ բարեկամ զոյգերու հանդիպումներու, անոնց հոգեւոր կարճատեւ կրթութեան, ընտանեկան կեանքի շատ գործնական դժուարութիւններուն վերաբերեալ՝ մասնագէտներու զրոյցներուն, ամուսնական օգնութեան կեդրոններու, հով-

ւական պատասխանատուներու, որոնք զոյգերուն ունեցած դժուարութիւններուն եւ ցանկութիւններուն մասին անոնց հետ կը խորհրդակցին, ընտանեկան զանազան կացութիւններու, վարժութիւններու, անհաւատարմութեան, ընտանեկան բռնութեան վերաբերեալ յատուկ գրասենեակներու, ոգեշունչ միջավայրերու, կազմաւորման գրասենեակներու, դժուարութեան մէջ գտնուող զաւակներ ունեցող ծնողներուն, հոսկ ընտանեկան հաւաքներու: Ժողովրդապետական քարտուղարը պէտք է կարենայ զանոնք ջերմօրէն ընդունիլ, ընտանեկան շտապ կարիքները հոգալ, զանոնք դիրութեամբ ուղղելու ա՛յն անձերուն, որոնք կրնան օգնել: Ամուսնացեալ զոյգերուն նուիրուած հովուական ընկերակցութիւն ալ կայ, ըլլա՛յ ծառայութեան կամ առաքելութեան, ըլլա՛յ աղօթքի, կազմաւորման, ըլլա՛յ նաեւ փոխադարձ օժանդակութեան: Այս խումբերը ընտանիքին առիթը կ'ընծայեն դէպի ուրիշը բացուելու, անոնց հաւատքին մասնակցելու, անոնք նաեւ միջոց կը հանդիսանան զոյգը ամրացնելու եւ զարգացնելու:

230. Անշուշտ բազմաթիւ զոյգեր իրենց ամուսնութենէն ետք՝ քրիստոնեայ հասարակութենէն կ'անհետանան, սակայն մե՛նք ալ կարգ մը առիթներ կը կորսնցնենք երբ որ անոնք կրկին կը յայտնուին, կրնայինք քրիստոնեայ ամուսնութեան տեսլականը հրապուրիչ կերպով անոնց կրկին առաջարկել եւ զանոնք մօտեցնել հիւրընկալ միջավայրերուն: Կ'ակնարկեմ, օրինակի համար, մանուկի մը մկրտութեան, առաջին հաղորդութեան, յուղարկաւորութեան մը եւ ազգականի մը կամ բարեկամի մը ամուսնութեան պարագաներուն: Այս առիթներուն՝ գրեթէ բոլոր զոյգերը դարձեալ կը յայտնուին, ինչ որ կարելիութիւնը կու տայ զանոնք լաւագոյնս օգտագործելու: Մերձեցալու միւս ուղին ընտանիքներուն օրհնութիւնն է, կամ Տիրամօր արձանին մէկ այցելութիւնն

Է. որոնք առիթը կ'ընծայեն ընտանեկան կացութեան մասին հովուական զրոյց մը ունենալու: Նոյնպէս օգտակար պիտի ըլլայ փորձառու զոյգի մը պաշտօնը տալ իրենց դրացի երիտասարդ զոյգի մը ընկերակցելու, անոնց այցելելու եւ աճումի ուղի մը առաջարկելու: Կեանքին ներկայ ընթացքով, ամուսնացեալներուն մեծամասնութիւնը տրամադիր չէ՛ յաճախակի ժողովներուն մասնակցելու, իսկ մենք ալ չէ՛նք կրնար բաւարարուիլ ընտրեալ փոքր խմբակներու հովուականով: Այսօր ընտանեկան հովուականը հիմնովին առաքելագործ ըլլալու է եւ բաւարարուելու չէ դասընթացքի գործատեղի մը ըլլալով, քանի որ քիչեր անոր կը մասնակցին:

ԼՈՒՍԱԲԱՆԵԼ ՏԱԳՆԱՊՆԵՐԸ, ԱՆՁԿՈՒԹԻԻՆՆԵՐՆ ՈՒ ԴԺՈՒԱՐՈՒԹԻԻՆՆԵՐԸ

231. Հարկ է խօսք մը ուղղել անոնց, որ սիրոյ մէջ իրենց նշանտուքի նոր գինին արդէն հիւսնուցին: Երբ կտրած ճամբուն պատճառով՝ փորձառութեան այս գինին կը հիւսնայ, հոն՝ կեանքի մանրամասնութիւններու հանդէպ հաւատարմութիւնը կը յայտնուի եւ իր ամբողջ լիութեամբ կը ծաղկի: Ան սպասումի եւ համբերութեան հաւատարմութիւնն է: Կարծէք այն տարիքին, երբ ամէն ինչ կը ծերանայ, զոհողութիւններով եւ ուրախութիւններով լեցուն հաւատարմութիւնը հոն կը ծաղկի ու փոքր թոռնիկները դիտելով՝ աչքերն ալ կը պայծառանան: Ասիկա սկիզբէն ալ այսպէս էր, բայց այժմ ան գիտակից ու ամուր դարձած ու հասունցած է, շնորհիւ օրը օրին եւ տարիէ տարի կատարուող վերագտնումներուն: Ս. Յովհաննէս Խաչեան կ'ուսուցանէր. “Հին սիրահարները” անոնք են որոնք “երկար ժամանակէն փորձառութիւն շահած են: Այլեւս չունին զգալուն ջերմեռանդութիւնը, հոգեւոր հասունացումը, այս

արտաքին պորթկումները, այլ կը ճաշակեն մինչեւ ծուծը հասունցած սիրոյ գինիին քաղցրութիւնը [...], թափանցած՝ մինչեւ հոգիին խորը”²⁵³: Ասիկա կ’ենթադրէ թէ կարողացանք տազնապներն ու անձկութեան ժամանակները միասին դիմակալել, առանց խոյս տալու մարտահրաւերներէն եւ ո՛չ ալ դժուարութիւնները թաքցնելու:

Տազնապներու մարտահրաւերը

232. Ընտանիքի մը պատմութիւնը ցանուած է ամէն տեսակ տազնապներով, որոնք սակայն նաեւ անոր ողբերգական գեղեցկութեան մաս կը կազմեն: Պէտք է օգնել մարդոց, որ հասկնան, թէ յաղթահարուած տազնապ մը մարդս կը տանի ո՛չ թէ նուազ թունդ յարաբերութեան, այլ միութեան գինին բարելաւելու, ամրացնելու եւ հասունացնելու: Մարդ միասին չի՛ բնակիր, ո՛չ թէ որպէսզի միշտ նուազ երջանիկ ըլլայ, այլ որպէսզի սորվի տարբեր կերպով երջանիկ ըլլալ, մեկնելով այն նո՛ր կարելիութիւններէն, զորս նոր հանգրուան մը մեր առջեւ կը բանայ: Ամէն տազնապ վարժեցում մը կ’ենթադրէ, որ թոյլ կու տայ միացեալ կեանքի մը թունդ նկարագիրը անեցնել եւ կամ ամուսնական փորձառութեան գէթ նոր նշանակութիւն մը գտնել: Պէտք չէ ո՛չ մէկ կերպով համակերպիլ վայրէջքի մը, անխուսափելի վատթարացումի մը, տանելի միջակութեան մը: Ընդհակառակն, երբ ամուսնութիւնը ստանձնուած է որպէս առաքելութիւն, եւ ասիկա նաեւ արգելքներու յաղթահարել կ’ենթադրէ, այն ատեն ամէն տազնապ նկատի կ’առնուի որպէս առիթ՝ լաւագոյն գինին միատեղ ըմպելու: Պէտք է ընկերակցիլ ամուսնացեալներուն, որպէսզի անոնք կարենան պատահող տազնապները ընդունիլ, զանոնք դիմակալել եւ անոնց ընտանեկան կեանքին մէջ տեղ վերապահել: Փորձառու

եւ վարժ գոյգերը տրամադիր ըլլալու եւ այս գիտին մէջ ընկերակցելու ուրիշներուն, որպէսզի տազնապներէն չսարսափին, ո՛չ ալ շտապ որոշումներ առնեն: Ամէն տազնապ՝ բարի լուր մը կը թաքցնէ, զոր պէտք է գիտնալ մտիկ ընել, սրտին լսողութիւնը սրելով:

233. Տազնապի մը մարտահրաւերին դիմաց՝ անմիջական հակազդեցութիւնը՝ ընդվզած՝ ինքնապաշտպանութեան դիմել է, զգալով որ ան մեր հսկողութենէ դուրս կը մնայ, քանի որ ասիկա անձնական կեանքին անբաւարարութիւնը ցոյց տալով՝ նեղութիւն կը պատճառէ: Ուստի մարդ կը դիմէ հարցերը ուրանալու, զանոնք թաքցնելու, անոնց կարեւորութիւնը յարաբերական դարձնելու ու միայն անցնող ժամանակին խաբկանքին ապաստանելու: Բայց ասիկա լուծումը կ'ուշացնէ եւ հարցը անպէտօրէն թաքցնելու համար՝ կ'առաջնորդէ շատ ուժ սպառելու, ինչ որ կացութիւնը ալ աւելի կը բարդացնէ: Կապերը հետզհետէ կը վատանան ու մեկուսացումը կը զօրանայ, վնաս պատճառով մտերմութեան: Չտանձնուած տազնապի մը պարագային՝ աւելի վնասուողը՝ հաղորդակցութիւնն է: Այսպէս՝ այն անձը որ 'ամէնէն աւելի կը սիրեմ' էր, հետզհետէ կը դառնայ "այն անձը որ կեանքիս մէջ ինծի միշտ կ'ընկերակցի", ապա՝ միայն "զաւակներուս հայրը կամ մայրը", իսկ վերջաւորութեան՝ օտարակա՛ն մը...:

234. Տազնապ մը դիմակալելու համար, հարկ է հոն ներկայ ըլլալ, բան մը որ դժուա՛ր է, քանի որ մարդիկ, չարտայայտելու համար իրենց զգացածը, կը մեկուսանան եւ ապա խղճալի կեղծ լուրթեան մը մէջ կը փակուին: Այսպիսի պահերուն մէջ՝ սիրտէ սիրտ հաղորդակցելու համար, հարկ է տարածք ստեղծել: Հարցը ա՛ն է, թէ տազնապի մը ատեն այսպէս

հաղորդակցիլը ա՛լ աւելի դժուար կը դառնայ, եթէ ասիկա նախապէս բնաւ չէինք սորված: Ասիկա կը սորվինք խաղաղ ժամանակաշրջանի մէջ, զանոնք նեղ օրերուն գործադրելու համար: Հարկ է օգնել ամուսիններուն, որ իրենց սրտերուն մէջ ամենաթաքուն պատճառները գտնեն, զանոնք նկատեն որպէս անցողակի երկունք մը, որմէ նոր գանձ մը պիտի ծնի: Բայց այս մասին կատարուած խորհրդակցութիւններուն պատասխանները կը նշեն թէ մարդոց մեծամասնութիւնը, այս դժուար կամ տագնապալից կացութիւններուն մէջ, հովուական օժանդակութեան չի՛ դիմեր, որովհետեւ զայն ըմբռնող, մօտիկ, իրապաշտ, գործնական չի գտներ: Ուստի փորձենք ամուսնական տագնապներուն մօտենալ, գիտակցելով անոնց կրած ցաւերուն ու անձկութիւններուն:

235. Սովորական տագնապներ կան, որոնք ընդհանրապէս բոլոր զոյգերուն կը պատահին, ինչպէս սկիզբի տագնապը, որուն ընթացքին՝ հարկ է սորվիլ ի՛նչպէս իրարու միջեւ տարբերութիւնները հանդուրժելի դարձնել եւ իր ծնողքէն անջատուիլ: Կամ երբ մանուկը կը ծնի, իր զգացական նոր հարցականներով, կաթնասանութեան ժամանակ, որ կը փոխէ ամոլին սովորութիւնները կամ զաւակին պատանեկութեան շրջանին, ինչ որ շատ եռանդ կը պահանջէ, ծնողները շփոթութեան կը մատնէ, երբեմն ալ զանոնք իրարու դէմ կը հանէ: Կամ ‘դատարկ բոյն’ի տագնապը, որ ամուլը կը ստիպէ իրենք իրենց կրկին նայելու: Կամ ամուսիններու ծերացած ծնողներուն պատճառած տագնապը, որ աւելի ներկայութիւն, խնամք եւ դժուար որոշումներ կը պահանջէ: Ասոնք անոնց պահանջքոտ շրջաններն են, որոնք վախ, յանցաորութեան զգացում, ընկճուածութիւն կամ յոգնութիւն կը պատճառեն եւ որոնք կրնան ամուսնական կեանքին ծանրօրէն վնասել:

236. Ասոնց կ'աւելնան անձնական տազնապները, որոնք զոյգին վրայ կ'ազդեն, առնչութեամբ՝ տնտեսական, զգացական, ընկերային, հոգետոր դժուարութիւններուն: Ասոնց վրայ կ'աւելնան նաեւ անսպասելի պարագաներ, որոնք կրնան ընտանեկան կեանքը խանգարել, քանի անոնք ներում եւ հաշտութիւն կը պահանջեն անոնցմէ: Մինչ դեռ իրաքանչիւրը կը փորձէ ներումի քայլ առնել, հանդարտ խոնարհութեամբ հարցնելու եւ, թէ արդեօք ինք չէ՞ր ստեղծած այն պարագաները, որոնք միւսը առաջնորդեցին կարգ մը սխալներ գործելու: Կարգ մը ընտանիքներ կը սայթաքին, երբ ամուսինները փոխադարձաբար զիրար կ'ամբաստանեն, սակայն “փորձառութիւնը ցոյց կու տայ թէ ամուսնական բազմաթիւ տազնապներ գոհացուցիչ կերպով կը գերազանցուին պատեմ օգնութեամբ եւ շնորհքին հաշտարար ներգործութեամբ: Ներել գիտնալն եւ ինքզինք ներուած զգալը՝ ընտանեկան կեանքին մէջ հիմնական փորձառութիւն մը կը հանդիսանան”²⁵⁴: “Շնորհքին օժանդակութեան կարօտ հաշտութեան դժուարին արուեստը, կարիքն ունի ծնողներուն եւ բարեկամներու առատաձեռն աջակցութեան, երբեմն նոյնիսկ արտաքին եւ մասնագէտ անձի օգնութեան”²⁵⁵:

237. Յաճախադէպ դարձած է, որ երբ մէկը կը զգայ թէ իր փափաքածը չ'ընդունիր կամ իր երազածը չ'իրագործեր, ասիկա բաւարար կը համարէ ամուսնութեան մը վերջ դնելու: Այս ընթացքով՝ տեւող ամուսնութիւն պիտի չ'մնայ: Երբեմն վճռելու համար, թէ ամէն ինչ վերջացած է, առ այս՝ բաւարար կ'ըլլայ դժգոհութիւն մը կամ բացակայութիւն մը, պատահած՝ ա՛յնպիսի մէկ պահուն, ուր ուրիշի մը կարիքն ունէինք եւ ուր վիրաւորուած հպարտութիւն մը կամ

ընդհանուր վախ մը գոյութիւն ունէին: Կան մարդկային անխուսափելի դիրաբեկութեան յատուկ պարագաներ, որոնց զգացական չափազանցեալ կարեւորութիւն կը տրուի: Օրինակ՝ բանի մը փոխարէնը լրիւ չստանալու զգացումը, նախանձները, երկուքին միջեւ ծագող տարբերութիւնները, ուրիշ անձերու գործած հրապոյրը, սիրտը հրապուրող նոր շահագրգռութիւնները, զոյգին կրած ֆիզիքական այլափոխութիւնները, ինչպէս նաեւ շատ մը ուրիշ բաներ, սիրոյ վնաս հասցնող ըլլալէ աւելի, զայն վերարծարծելու պատեհութիւններ են:

238. Նման պարագաներուն մէջ, ոմանք բաւականին հասուն են միւսը վերընտրելու որպէս ճանապարհակից, յարաբերութեան մը սահմաններէն անդին, միանգամայն իրապաշտօրէն ընդունելու, թէ իրենք կարող չեն գոհացում տալ իրենց փայփայած բոլոր երազներուն: Կը զգուշանան միայն իրենք զիրենք որպէս նահատակներ նկատելէ, կ'արժեւորեն սահմանափակ թէ մեծ կարելիութիւնները, զորս ընտանեկան կեանքը անոնց կու տայ ու կը ջանան ժամանակ եւ ջանք պահանջող կառուցումի մը անհրաժեշտ կապերը ամրացնել: Անոնք խորքին մէջ կ'ընդունին, թէ ամէն տազնապ մման է նոր 'այո'ի մը, որ թոյլ կու տայ սիրոյ վերածնիլ՝ աւելի ամրացած, հասունացած, լուսաւորուած: Տազնապի մը հետեւանք, մարդ քաջութիւնը կ'ունենայ եղելութեան մը խոր արմատները որոնելու, հիմնական համաձայնագրերը նորոգելու, նոր հաւասարակշռութիւն մը գտնելու եւ այսպէս՝ նոր հանգրուանի մը միատեղ ձեռնարկելու: Մշտապէս բացուած այսպիսի կեցուածքով, կարելի կը դառնայ շատ մը դժուար կացութիւններ դիմակալել: Յամենայն դէպս, ընդունելով թէ հաշտուիլը կարելի է, այսօր կ'անդրադառնանք թէ "յատուկ կերպով շտապեցուցիչ

Է հաստատել պաշտօնէութիւն մը, յատկացուած անոնց՝ որոնց ամուսնական կապերը խզուած են”²⁵⁶:

Հին խոցեր

239. Հասկնալի է որ շատ մը տազնապներ ընտանիքներուն մէջ գոյութիւն ունենան, երբ անդամներէն մին յարաբերութիւն հաստատելու իր կերպը չէ՛ հասունցուցած, որովհետեւ ան կեանքին այս կամ այն հանգրուաններուն վերքերէն տակաւին չէ՛ բուժուած: Գէշ ապրուած մանկութիւնը կամ պատանեկութիւնը բո՛յն են անձնական տազնապներու, որոնք ի վերջոյ ամուսնութեան վնաս կը հասցնեն: Եթէ ամէնը բնականոն կերպով հասունցած ըլլալին, տազնապները նուազ յաճախակի կամ նուազ ցաւոտ պիտի ըլլալին: Բայց հարցը ա՛յն է, թէ երբեմն մարդիկ իրենց քառասուն տարեկանին՝ տակաւին իրագործելու են յապաղած հասունացումը, որուն հասած ըլլալու էին իրենց պատանեկութեան աւարտին: Անոնք երբեմն մանկութեան յատուկ եղող եսակեղրոն սիրով կը սիրեն, քարացած՝ ուստի այլաձեւուած իրականութեան մը մէջ, հետեւաբար անոնք իրենց քմահաճոյքին կը հետեւին իբր թէ ամէն ինչ իրենց անձին շուրջ դառնար: Ասիկա անյագուրդ սէր է, որ երբ իր ցանկացածը չունենայ, կը պոռայ ու կու լայ: Ուրիշ անգամներ՝ մարդիկ իրար պատանեկութեան մէջ անշարժացած սիրով կը սիրեն, որ բնորոշուած է հակա-նակութեան ոգիով, սուր քննադատութեամբ, ուրիշը յանցաւոր հանելու սովորութեամբ, զգացական եւ քմահաճ տրամաբանութեամբ, ուր ուրիշներ իր դատարկութիւնները ամբորջացնելու են եւ կամ իր քմահաճոյքներուն զոհացում տալու են:

240. Ծատեր իրենց մանկությունը կ'աւարտեն առանց երբեք զգալու, թէ սիրուած են իրենք անվերապահ կերպով, բան մը որ կ'ազդէ վստահելու եւ նուիրուելու իրենց կարողութեան վրայ: Ծնողներուն եւ եղբայրներուն հետ գէշ ապրուած ու երբեք չբուժուած յարաբերութիւն մը, կրկին յայտնուելով, կը վնասէ ամուսնական կեանքին: Ուստի հարկ է նախապէս չկատարուած ազատագրումի գործընթացքի մը հետեւիլ: Երբ ամուսիններուն միջեւ յարաբերութիւնները լաւ չեն ընթանար եւ առ այս տակաւին կարելոր որոշումներ չառած, պէտք է ստուգել թէ իրենց պատմութենէն բուժուելու ընթացքին հետեւա՞ծ են: Ասիկա կ'ենթադրէ բուժուելու պահանջքը զգալ, ներելու շնորհքը եռանդագին խնդրել, օժգնութիւն ընդունիլ, արդարացուցիչ դրդապատճառներ գտնել եւ անդադար վերսկսիլ: Մարդ պէտք է ինքնիր հետ անկեղծ ըլլայ, ընդունելու համար որ սէրը ապրելու իր կերպը տհաս է: Որքան ատեն որ յանցաւորը միշտ ուրի՛շը նկատուի, երբեք կարելի չէ տագնապի մը յաղթահարել, այն յոյսով որ միայն ուրի՛շը փոխուի: Հարկ է նաեւ մտածել, թէ ինք եւս ի՛նչ բանի մէջ հասուննալու կամ բուժուելու է, հարցին լուծումին նպաստելու համար:

Խզումներէն եւ ամուսնալուծումներէն ետք՝ միատեղ մնալ

241. Որոշ պարագաներուն մէջ, իր անձնական արժանիքին եւ զաւակներուն բարիքին արժեւորումը կը պահանջէ, որ միւսին չափազանցեալ յաւակնութիւններուն, մեծ անարդարութեան, բռնութեան կամ մնայուն դարձած յարգանքի պակասին առջեւ՝ ամուր սահման մը դրուի: Ընդունելու է, թէ պարագաներ կան, ուր բաժանումը անխուսափելի է: Ան կրնայ երբեմն բարոյապէս անհրաժեշտ դառնալ, յատկապէս երբ հարկ է տկար ամուսինը

կամ փոքր տարիքի զաւակները պաշպանել աւելի խոր վերքերուն դէմ, արդիւնք՝ զեղծումներու, բռնութեան, նուաստացումի, չարաշահութեան, արտատոցութեան եւ անտարբերութեան”²⁵⁷: Բայց ասիկա կրնանք նկատել “անոնցմէ խուսափելու համար որպէս ծայրագոյն դարման, ի զուր փորձելէ ետք ամէն ինչ որ տրամաբանականօրէն կարելի էր ընել”²⁵⁸:

242. Հայրերը նկատել տուին, թէ “իրայատուկ անդրադարձ մը անհրաժեշտ է հովուական ձեւով ընկերակցելու համար բաժանեալ, ապահարզան կատարած կամ լքուած անձերուն: Նկատի առնուելու եւ արժեւորուելու է անարդար կերպով բաժանեալներուն, ապահարզան կատարածներուն, լքեալներուն տառապանքը, ինչպէս նաեւ անոնց, որ հարկադրուեցան իրենց հասարակաց կեանքը խզելու, իրենց կողակցին գէշ վարուելակերպին պատճառով: Հեշտ չէ՛ ներել անարդար արարքի մը, բայց շնորհքը կրնայ զայն հեշտացնել: Ուստի հաշտեցնելու եւ միջնորդելու հովուական մը անհրաժեշտ է, յատկապէս իրար ունկնդրելու յատուկ կեդրոններուն միջոցով, զորս հարկ է թեմերուն մէջ կազմակերպել”²⁵⁹: Միանգամայն “ամուսնալուծուած բայց ո՛չ կրկին ամուսնացած այն անձերը, որոնք յաճախ ամուսնական հաւատարմութեան վկաներ են, զանոնք քաջալերելու են Ս. Հարողութեան մէջ գտնելու այն սնունդը, որ իրենց կացութեան մէջ իրենց թիկունք կը կանգնի: Տեղական հասարակութիւնն ու Հովիւները այս անձերուն խնամքով օժանդակելու են, մանաւանդ երբ զաւակներ կան եւ աղքատութեան ծանր վիճակի մէջ կը գտնուին”²⁶⁰: Ընտանեկան ձախողութիւն մը աւելի տազնապալից ու ցաւագին կը դառնայ աղքատութեան պարագային, որովհետեւ հոն կեանքը վերսկսելու նուազ կարելիութիւններ

կան: Աղքատ անձ մը երբ զուրկ է ընտանեկան շրջափակին պաշտպանութենէն, կրկնապէս ենթակայ է լքումին եւ իր էութեան սպառնացող ամէն տեսակ վտանգներու:

243. Կարեւոր է, որ ամուսնալուծուած եւ կրկին ամուսնացած անձերը զգան՝ թէ իրենք Եկեղեցւոյ մաս կը կազմեն, թէ ‘չե՛ն բանադրուած՝ եւ ո՛չ ալ իրենց հետ որպէս այդ վարուած են, այլ անոնք մաս կը կազմեն եկեղեցական հաւաքականութեան²⁶¹: Այս կացութիւնները “նաեւ կը պահանջեն որ [այս ամուսնալուծուածները] խնամքի առարկայ ու մեծապէս յարգուած ըլլան, ապա զգուշացուի ամէն խօսքէ ու կեցուածքէ, որ զանոնք իրենց դէմ որպէս խտրականութիւն չզգան: Պէտք է քաջարեւել անոնց մասնակցութիւնը հասարակաց կեանքին: Քրիստոնէայ հասարակութեան համար անոնցմով զբաղիլը՝ չի՛ նշանակեր հաւատքի տկարացում եւ ամուսնութեան անբաժանելիութեան հանդէպ թերացում, այլ ասիկա՛ հասարակութեան կողմէ եղբայրսիրութեան արտայայտութիւնն իսկ է”²⁶²:

244. Այլուստ՝ բազմաթիւ Հայրեր “անհրաժեշտ համարեցին անելի մատչելի, ճկուն ու եթէ կարելի է՝ չեղեալ ամուսնական պարագաներուն գործընթացը ամբողջովին ձրի դարձնել”²⁶³: Դատավարութիւններուն դանդաղութիւնը մարդիկը կը ջղայնացնէ ու կը յոգնեցնէ: Այս հարցին մասին իմ երկու նորագոյն Փաստաթուղթերը²⁶⁴ օգնեցին ամուսնութիւն մը չեղեալ յայտարարելու գործընթացը պարզեցնելու: Ուզեցի նաեւ անոնց միջոցով “բացայայտել թէ եպիսկոպոսը որպէս Եկեղեցւոյ հովիւ եւ գլուխ, դատաւոր ալ է իրեն յանձնուած ժողովուրդին”²⁶⁵: Հետեւաբար՝ այս փաստաթուղթերն գործադրելը մեծ պարտաւորութիւն մը կը հանդիսանայ թեմական Վիճակաւորներուն համար,

որոնք կանչուած են որոշ դատեր իրենք տեսնելու եւ ամէն պարագային՝ հաւատացեալները արդարութեան աւելի մատչելի դարձնելու: Ասիկա կ'ենթադրէ պատրաստել կղերականներէ եւ աշխարհականներէ բաղկացած բաւարար չափով անձնակազմ մը, որ գլխատրապէս եկեղեցական այս աշխատանքով զբաղի: Ուստի հարկ պիտի ըլլայ բաժանեալ անձերուն կամ տագնապ ապրող զոյգերուն տրամադրութեան տակ դնել ընտանեկան հովուականին կապուած տեղեկատուական, խորհրդակցական ու միջնորդական գրասենեակ մը, որ կրնայ նաեւ ամուսնական դատին նախընթաց հարցուփորձին համար անձեր ընդունիլ (Տես՝ *Mitis Iudex*, յօդ. 2-3)²⁶⁶:

245. Սինդական Հայրերը նաեւ Աշեցին “բաժանումին կամ ամուսնալուծման հետեւանքները մանուկներուն վերայ, որոնք ամէն պարագային՝ այս կացութեան “անմեղ զոհերն են”²⁶⁷: Մանուկները, առաջարկելիք ամէն տեսակ նկատառութիւններէն անդին, կը հանդիսանան առաջնահերթ մտահոգութիւնները, ինչ որ թաքցնելու չէ ուրիշ որեւէ շահագրգռութեամբ կամ նպատակով: Կ'աղաչեմ բաժանեալ ծնողները. “Պէտք չէ երբե՛ք, երբեք ու երբե՛ք մանուկ մը պատանդ առնել: Դուք զանազան դժուարութիւններու եւ պատճառներու հետեւանքով, իրարմէ բաժնուեցաք ու կեանքը այս տագնապը ձեզի ապրիլ տուաւ, բայց այս բաժանումին բեռը թող փոքրերը չկրեն, թող անոնք իբր պատանդ չգործածուին երկրորդ ամուսինին դիմաց, նոյնիսկ եթէ ծնողները բաժանուած են, թող զաւակները մեծնան իրենց հօր մասին իրենց մօր բարի խօսքերը լսելով, հայրն ալ թող մօր մասին լաւ խօսի”²⁶⁸: Զուակին սէրը իր կողմ քաշելու նպատակով՝ հօր կամ մօր պատկերին վնասելով՝ վրէժ լուծելը կամ պաշտպանուիլը, անպատասխանատու

գործ է, որովհետև ասիկա մանուկի՛ն ալ ներքին կեանքին պիտի վնասէ եւ դժուար բուժելի վերքեր պիտի պատճառէ:

246. Եկեղեցին որքան ալ զոյգերուն ապրելիք վիճելի կացութիւնները հասկնայ, սակայն ան չի՛ դադիր ի՛նք ձայնն ըլլալէ բխրուն անձերուն, որոնք երեխաներն են, որոնք յաճախ անխօս կը տառապին...: Այսօր՝ “ի հեճուկս երեսութապէս զարգացած մեր զգայնութեան եւ մեր նրբագոյն վերլուծումներուն, հարց կու տամ թէ արդեօք մենք փոքրերուն հոգիին վերքերուն դիմաց՝ մե՛նք եւս մենք մեզ հականեխելով՝ մեզ չե՞նք թմրեցուցած [...]: Արդեօք կը զգա՞նք այն լեռնանման ծանրութիւնը, որ մանուկի մը հոգին կը ճգմէ այն ընտանիքներուն մէջ, ուր անոնք իրարու հետ գէշ կը վարուին եւ իրար կը վշտացնեն, իրենց ամուսնական կապը խզելու աստիճան”²⁶⁹: Այս վատ փորձառութիւնները չե՛ն օգներ երեխաներուն, որ անոնք կարենան հասուննալ վերջնական որոշում առնելու աստիճան: Հետեւաբար քրիստոնէայ հասարակութիւնները պէտք չէ՛ բաժանեալ զոյգերը առանձին թողուլ իրենց երկրորդ ամուսնութեան մէջ: Ընդհակառակն՝ պէտք է զանոնք իրենց մէջ ընդունիլ եւ դաստիարակի իրենց պատասխանատուութեան մէջ անոնց ընկերակցիլ: Որովհետև “եթէ զանոնք հասարակութենէն հեռու պահենք, իբր թէ բանադրուածներ ըլլային, ապա ինչպէ՞ս պիտի կարենանք այս ծնողներուն յանձնարարել, որ իրենց կարելին ընեն իրենց զաւակները քրիստոնէաբար կրթելու, անոնց համոզուած ու գործադրուած հաւատքի մը օրինակը տալով: Այնպէս վարուելու է, որ ուրիշ ծանրութիւն չաւելցնենք անոնց արդէն կրելիք ծանրութիւններուն”²⁷⁰: Անոնց վերքերը դարմանելու եւ զանոնք հոգեպէս պաշտպանելու մէջ ծնողներուն օգնելը, բարիք է նաեւ մանուկներուն համար, որոնք կարիքն ունին Եկեղեցոյ ընտանեկան դէմքին,

որ զիրենք կը պաշտպանէ այս ցաւագին փորձառութեան ընթացքին: Ապահարգանը չարիք մըն է եւ անոր թիւին աճիրը՝ շա՛տ մտահոգիչ: Ահա՛ թէ ինչու՝ մեր հովուական ամենակարեւոր առաքելութիւնը ընտանիքին հանդէպ՝ սէրը զօրացնել եւ վերքերը բուժումին օգնել է, այնպէս որ կարենանք առաջքն առնել մեր ժամանակաշրջանի այս ողբերգութեան յառաջխաղացքին:

Կարգ մը բարդ կացութիւններ

247. “Խստն ամուսնութիւններուն վերաբերեալ խնդիրները մեզմէ յատուկ ուշադրութիւն կը պահանջեն: Կաթողիկէներու եւ այլ մկրտեալներու միջեւ ամուսնութիւնները “իրայատուկ դիմագիծ ունենալով հանդերձ, բազմաթիւ տուեալներ կը ներկայացնեն, զորս հարկ է արժեւորել եւ զարգացնել, թէ՛ իրենց ներքին արժէքներուն համար եւ թէ՛ այն նպաստին համար, զոր էկումենիկ շարժումին կրնան բերել”։ Առ այս՝ “հա՛րկ է փնտռել [...] սրտագին գործակցութիւն մը կաթողիկէ եւ ոչ կաթողիկէ պաշտօնեաներուն միջեւ, սկսելով՝ պսակին եւ ամուսնութեան պատրաստութենէն (Famiiaris consortio, թիւ 78): Հաղորդութեան բաշխումին վերաբերեալ, կը յիշեցնենք թէ “պսակին կաթողիկէ կամ ոչ կաթողիկէ անդամին Ս. Հաղորդութիւնն ընդունելու կամ մերժելու որոշումը առնուելու է ըստ գոյութիւն ունեցող ընդհանուր օրէնքներուն եւ ասիկա՝ ըլլա՛յ արեւելքի թէ՛ միւս քրիստոնէաներուն համար, նկատի ունենալով նաեւ այս իրայատուկ կացութիւնը, որ քրիստոնէայ պսակին կատարումը երկու մկրտեալներուն կողմէ եղած է: Թէեւ խստն ամուսնութեան երկու պսակեալները մկրտութեան եւ ամուսնութեան խորհուրդները հաւասարապէս ունին, սակայն հաղորդութեան մասնակցութիւնը բացառաբար

ըլլալու է եւ իրաքանչիւր պարագային, հարկ է սահմանաւ կանոնները պահպանել” (Քրիստոնեաներու Միութեան Քահանայապետական Խորհուրդ, Էկումենիզմի գործադրութեան Ուղեցուցներ, Սկզբունքներ եւ Ուղեգիծներ”, 25 Մարտ 1993, 159-160)²⁷¹:

248. “Այլաձէս ամուսնութիւնները միջկրօնական երկխօսութեան նախընտրեալ վայրն են [...]: Անոնք յատուկ դժուարութիւններու կը բախին ընտանիքին քրիստոնեայ որակումին, ըլլա՛յ զաւակներուն կրօնական դաստիարակութեան առնչութեամբ [...]: Տարբեր պաշտամունքով ընտանիքներուն ամուսնութիւններուն թիւը, ան արձանագրելով միսիոնարական վայրերուն, ինչպէս նաեւ վաղուց քրիստոնեայ երկիրներուն մէջ, շտապ պահանջք կը դարձնէ տարբեր հովուականի մը գործադրութիւնը, ըստ երկրին ընկերային եւ մշակութային կարիքներուն: Կարգ մը երկիրներուն մէջ, ուր կրօնական ազատութիւն չկայ, քրիստոնեայ ամուսինը ամուսնանալու համար ստիպուած է կրօն փոխել ու չի՛ կրնար տարբեր ծէսի կանոնական ամուսնութիւն մը կատարել եւ ո՛չ ալ զաւակները մկրտել: Ուստի պարտինք վերահաստատել, թէ կրօնական ազատութիւնը յարգելը անհրաժեշտութիւն է բոլորին համար”²⁷²: “Պէտք է յատուկ ուշադրութիւն ընծայել այն անձերուն, որոնք նման ամուսնութիւն կը կնքեն եւ ասիկա՝ ո՛չ թէ միայն ամուսնութիւնը կանխող շրջանին: Այն զոյգերն եւ ընտանիքները, որոնցմէ մին կաթողիկէ է, իսկ միւրը՝ անհաւատ, անոնք յատուկ մարտահրաւերներու կը բախին: Նման կացութիւններուն դիմաց եւ զաւակներուն քրիստոնեայ դաստիարակութիւնը կարելի դարձնելու համար, հարկ է հաւատալ Աւետարանին թափանցիչ ուժին”²⁷³:

249. “Մկրտունելու յատուկ դժուարութիւն գոյութիւն ունի անոնց համար, որոնք ամուսնական բարդ կացութեան մը մէջ կը գտնուին: Պարագան է անոնց, որ մնայուն ամուսնութիւն մը կնգած են այն շրջանին երբ իրենցմէ գէթ մէկը քրիստոնէայ հաւատքը տակաւին չէր ճանչնար: Այս պարագաներուն, եպիսկոպոսները կանչուած են հովուական դատում մը կատարելու, ի սպաս իրենց հոգեւոր բարիքին”²⁷⁴:

250. Եկեղեցին կ’որդեգրէ կեցուածքը Յիսուս Քրիստոսի, որ անսահման սիրով ու առանց բացառութեան զոհուեցաւ բոլորին համար²⁷⁵: Սինողական Հայրերուն հետ՝ նկատի առի կացութիւնն ա՛յն ընտանիքներուն, որոնք միասեռական ձգտումներ ունին, կացութիւն մը որ թէ՛ ծնողներուն եւ թէ՛ զաւակներուն համար՝ հեշտ ըլլալէ շատ հեռու է: Այս պատճառով, կ’ուզենք ամէն բանէ առաջ հաստատել, թէ իւրաքանչիւր անձ, անկախաբար իր սեռային ձգտումներէն, յարգուելու եւ մեծարուելու է իր արժանապատուութեան մէջ, խոյս տալով “ամէն անարդար զարտոդրութենէն”²⁷⁶ ու յատկապէս ամէն յարձակումէ եւ բռնութենէ: Հարկ է ընդհակառակն՝ յարգաբով ընկերակցիլ ընտանիքներուն, որպէսզի միասեռական ձգտում ունեցող անդամները կարենան պէտք եղած օժանդակութենէն օգտուիլ, որպէսզի ըմբռնեն Աստուծոյ կամքը եւ իրենց կեանքին մէջ զայն լիովի կատարեն²⁷⁷:

251. Սինողական Հայրերը, ընտանիքին արժանապատուութեան եւ առաքելութեան վերաբերեալ իրենց վիճաբանութիւններուն մէջ, նկատել տուին, թէ “միասեռականներու ամուսնութիւնը Ս. Պատկին նմանցնելու ծրագիրը ո՛չ հիմ եւ ո՛չ ալ հեռաւոր նմանութիւններ ունի ամուսնութեան եւ ընտանիքին մասին Աստուծոյ ծրագրին հետ”: Անընդունելի

է, որ “տեղական Եկեղեցիները այս մասին ճշումի ենթարկուին, իսկ միջազգային կազմակերպութիւնները չքաւոր երկիրներուն կատարած իրենց նիւթական նպաստները պայմանաւորեն միասեռական ‘ամուսնութիւն’ը հաստատող օրէնքներուն ներմուծումին հետ²⁷⁸:

252. Միաձնող ընտանիքները իրենց ծագումը յաճախ կը գտնեն այն “կենսաբանական մայրերուն կամ հայրերուն մօտ, որոնք երբեք չուզեցին թափանցել ընտանեկան կեանքէն ներս, ըլլա՛յ բոնութեան պարագաներուն պատճառով՝ ծնողներէն մին հարկադրուեցաւ զաւակներուն հետ փախչիլ, ըլլա՛յ ծնողներէն մէկուն մահուան պատճառով եւ կամ անոնցմէ մէկուն ընտանիքը լքելուն պատճառով կամ ալ ուրիշ կացութիւններու պատճառով: Պատճառը ի՛նչ ալ ըլլայ, զաւակին հետ ապրող ծնողքը պէտք է օժանդակութիւն գտնէ քրիստոնէայ հասարակութիւնը կազմող միւս ընտանիքներուն մօտ, ինչպէս նաեւ ժողովրդապետութեան հովուական կազմակերպութիւններուն մօտ: Այս ընտանիքները յաճախ զոհն են տնտեսական ծանր պայմաններուն, անոնց ունեցած գործը ժամանակաւոր ըլլալով, իրենց զաւակներուն կարիքներուն զոհացում տալու դժուարութեան, բնակարանի չգոյութեան պատճառով”²⁷⁹:

ԵՐԲ ՄԱՀԸ ԿԸ ԽՈՑԷ ԻՐ ԽԱՅԹՈՑՈՎ

253. Ընտանեկան կեանքը երբեմն կը ցնցուի սիրելի անձի մը մահով: Մենք պէտք չէ՛ դադրինք հաւատքին լուսը ընծայելէ, ընկերակցելով այս պահերուն չարչարող ընտանիքներուն²⁸⁰: Մահուան պատճառով սզաւոր ընտանիք մը լքելը՝ անգթութիւն է, հովուական օժանդակութեան առիթ մը կորսնցնել է եւ այս վարուելակերպը կրնայ մեր դոճելը փակել

ուրիշ անտարանական մախաձեռնութեան մը դիմաց:

254. Կը հասկնամ տագնապն անոր, որ կորսնցուց շատ սիրելի անձ մը, կողակից մը՝ որուն հետ շատ բաներու մէջ բաժնեկից եղաւ: Յիսուս անգամ յուզուելով՝ մահացած բարեկամի մը վրայ լացաւ (*Յովհ* 11. 33, 35):

Ուրեմն ի՛նչպէս չըմբռնել լացերն անոր, որ զաւակ մը կորսնցուց: Որովհետեւ կարծէք թէ անոր առջեւ “Ժամանակը կանգ առած ըլլայ, խորխորատ մը բացուած, որ իր մէջ անցեալն ու ապագան կուլ տայ [...]: Երբեմն այս գէշութիւնը նոյնիսկ կը վերագրենք Աստուծոյ: Քանի՛նէ՛ր դէմ կը կանգնին Աստուծոյ, եւ ես զանոնք կը հասկնամ”²⁸¹: “Յատկապէս այրիութիւնը դժուարին փորձառութիւն մըն է [...]: Ոմանք, զայն ապրելու պահուն, իրենց եռանդը կը դարձնեն անելի իրենց զաւակներուն ու թոռնիկներուն վրայ, զանոնք անելի գուրգուրալով ու սիրոյ այս արտայայտութեան մէջ կրթական նոր առաքելութիւն մը գտնելով [...]: Անոնք որ զուրկ են ընտանեկան անդամներու ներկայութենէն, որոնց նուիրուելով՝ անոնց մօտ սէր ու մօտիկութիւն գտնեն, այսպիսիները քրիստոնէայ հասարակութեան կողմէ հրաշատուկ ուշադրութեամբ եւ տրամադրելիութեամբ օժանդակուելու են, մանաւանդ երբ չքաւորութեան մէջ ալ կը գտնուին”²⁸²:

255. Ննջեցեալներուն սուգը կրնայ ընդհանրապէս երկար տեւել, իսկ սուգին ընթացքին մասնակցիլ ուզող Հովի մը, պէտք է յարմարի իւրաքանչիւր հանգրուանին կարիքներուն: Սուգին ամբողջ ընթացքը հանգրուանուած է մահուան պատճառներուն վերաբերեալ հարցումներով, թէ առ այս՝ ինչ պէտք էր ընել, թէ անձ մը իր մահէն անմիջապէս առաջ ի՛նչպէս կ’ապրի: Խաղաղութիւնը կը վերահաստատուի

շնորհիւ աղօթքին եւ ներքին ազատագրումին անկեղծ ու համբերատար ապրումի մը: Սուգի որոշ մէկ պահում, հարկ է օգնել մեզի՝ սիրելի անձ մը կորսնցուցածներու, թէ մենք տակաւին առաքելութիւն մը ունինք կատարելիք, ուստի մեր տառապանքը երկարել ուզելով՝ մենք մեզի բարիք չենք ըներ, իբր թէ ասիկա մեզի մատուցուած յարգանք մը ըլլար: Սիրելի հանգուցեալը մեր տառապանքին կարիքը չունի, իսկ երբ մենք մեր կեանքը իրեն համար կը փճացնենք, ասիկա իրեն հանդէպ սիրոյ նշան մը չէ: Ո՛չ ալ զինք յիշելն եւ ամէն բոլորէ զինք անուանելը սիրոյ լուսագոյն արտայայտութիւնն է, որովհետեւ ասիկա արդէն գոյութիւն չունեցող անցեալի մը կառչիլ է, այժմ անդի աշխարհ գտնուող այս իրական էակը սիրելու փոխարէն: Անոր ֆիզիքական ներկայութիւնը այլեւս անկարելի է ու եթէ մահը հզօր է, “սէրն ալ հզօր է մահուան պէս” (Գաղ 8, 6): Սէրը ներազգայնութիւն մը ունի, որ իրեն թոյլ կու տայ լսել՝ առանց ձայնի եւ տեսնել՝ անտեսանելին: Հարց չէ սիրուած անձը երեւակայելու ինչպէս որ էր, առանց զայն նաեւ այժմ կերպարանափոխուած ընդունելու: Յիսուսին բարեկամ Մարիամը երբ ուզեց յարուցեալ Յիսուսը համբուրել, Յիսուս իրմէ խնդրեց չդպչիլ Իրեն (Յովհ 20, 17), որպէսզի զինք տարբեր հանդիպումի մը առաջնորդէ:

256. Մենք կը մխիթարուինք, գիտնալով որ վախճանեալներուն ամբողջական քայքայումը գոյութիւն չունի, իսկ մեր հաւատքը մեզի կ’ապահովէ, թէ Յարուցեալը մեզ երբեք պիտի չլքէ, ուստի կրնանք այսպէս թոյլ չտալ որ մահը “մեր կեանքը թունաւորէ, մեր սիրոյ կապերը ոչնչացնէ, մեզ ամենամութ դատարկութեան մը մէջ նետէ”²⁸³: Ս. Գիրքը մեզի կը խօսի Աստուծոյ մը մասին, որ մեզ սիրելուն պատճառով մեզ ստեղծեց եւ մեզ ա՛յնպէս ձեւաւորեց, որ մեր կեանքը մահով վերջ չգտնէ (Իմաստ 3, 2-3): Ս. Պօղոս մեզի կը խօսի Յիսուսի

հետ մահէն անմիջապէս ետք հանդիպումի մը մասին. “Փափաքն ունիմ մեկնելու եւ Քրիստոսին հետ ըլլալու” (*Փիլիպ 1, 23*): Մահէն ետք՝ մեզի Անոր հետ կը սպասէ՝ ինչ որ “Աստուած իր սիրելիներուն համար պատրաստեց” (*Ա. Կոր 2, 9*): Ննչեցելոց Ծէսին յառաջաբանը հետեւեալը կ’ըսէ սքանչելի կերպով. “Եթէ մահուան օրէնքը մեզ կը տխրեցնէ, անմահութեան խոստումը մեզ կը մխիթարէ: Որովհետեւ, ո՛վ Տէր, Քու մէջդ մեռնողներուն կեանքը չի՛ փճանար, այլ կը կերպարանափոխուի”: Արդարեւ, “մեր մերձաւորները չկորսուեցան ոչինչի մթութեան մէջ, այլ յոյսը մեզ կ’սպահովէ, թէ անոնք Աստուծոյ բարի եւ հզօր ձեռքերուն մէջ կը գտնուին”²⁸⁴:

257. Մեզի մերձաւոր ննչեցեալներուն հետ հաղորդակցելու մէկ կերպը՝ անոնց համար աղօթելն է²⁸⁵: Ս. Գիրքը կը հաւաստէ, թէ “ննչեցեալներուն համար աղօթելը” “սուրբ եւ բարեպաշտ” գաղափար մըն է (*2 Մ 12, 44-45*): Անոնց համար աղօթելը “կրնայ ո՛չ միայն անոնց օգնել, այլ նաեւ մեզի հանդէպ անոնց բարեխօսութիւնը արդիւնաբեր դարձնել”²⁸⁶: Յայտնութեան Գիրքը մեզի կը ներկայացնէ մարտիրոսները, որոնք կը բարեխօսեն աշխարհիս վրայ անարդարութեան զոհերուն համար (*Յայտն 6, 9-11*), որպէս այս ճանապարհագնաց աշխարհիս օժանդակներ: Կարգ մը սուրբեր, չմահացած՝ իրենց մերձաւորները կը մխիթարէին, անոնց օգնել խոստանալով: Փոքրիկն Սրբունի Թերեզան իր փափաքը կը յայտնէր իր երկինքը անցընել՝ շարունակելով երկրիս վրայ օգտակար ըլլալ: Ս. Դոմինիկոս կը հաստատէր, թէ ինք “աւելի օգտակար պիտի ըլլար իր մահէն ետք [...], աւելի զօրաւոր՝ շնորհքներ ընդունելով”²⁸⁸: Ասոնք սիրոյ կապեր են²⁸⁹, որովհետեւ “տակաւին աշխարհիս վրայ եղող ննչեցեալ եղբայներուն հետ ի Քրիստոս միութիւնը ո՛չ մէկ

ընդմիջում չի ճանչնար: Ընդհակառակն, Եկեղեցույ մնայուն օրէնքին համեմատ՝ այս միութիւնը աւելի կ'ամրանայ հոգեւոր բարիքներուն փոխանակումով”²⁹⁰:

258. Եթէ մահը կ'ընդունինք, կրնանք նաեւ անոր պատրաստուիլ: Անոր ուղին՝ մեզի հետ ընթացողներուն հանդէպ սիրոյ մէջ աճիլն է, մինչեւ այն օրը “ուր ո՛չ մահ, ո՛չ արցունք, ո՛չ աղաղակ եւ ո՛չ ցաւ պիտի մնայ” (Յայտն 21,4): Այսպէս, պիտի պատրաստուինք մեր մերձաւոր ննջեցեալներուն հետ հանդիպումին: Ինչպէս որ Յիսուս մեռած զաւակը անոր մօր յանձնեց (Ղկ 7, 15), նո՛յնը պիտի պատահի նաեւ մեզի: Մեր ուժը չսպառենք անցեալ երկար տարիներուն կառչած մնալով: Այս աշխահիս վրայ որքան բարի ապրինք, այնքան մեծ պիտի ըլլայ այն երջանկութիւնը, զոր մեր մերձաւորներուն հետ պիտի բաժնենք երկինքի մէջ: Որքան կարենանք հասուննալ ու աճիլ, այնքան ալ պիտի կարենանք անոնց քաղցր բաներ տանիլ երկինքին խնջոյքին համար:

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ՁՕՐԱՅՆԵԼ

259. Ծնողները իրենց զաւակներուն բարոյական ըլլա՛յ բարի թէ գէշ աճին վրայ միշտ կ'ազդեն: Հետեւաբար, դիպուկ է որ անոնք գիտակից, եռանդով, տրամաբանական եւ դիպուկ կերպով ստանձնեն այս անխուսափելի պատասխանատուութիւնը եւ զայն գործադրեն: Ընտանիքներուն այս դաստիարակչական պարտականութիւնը ա՛յնքան կարեւոր ու բարդ դարձած ըլլալով, ե՛ս ալ կ'ուզեմ յատուկ կերպով կանգ առնել այս մասին:

ՈՒՐ ԵՆ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԸ

260. Ընտանիքը չի՛ կրնար հրաժարիլ պաշտպանութեան, ընկերակցութեան, ուղղութեան վայր մըն ըլլալէ, նոյնիսկ եթէ առ այս՝ իր մեթոտները վերահնարելու եւ նոր եկամուտներ գտնելու է: Հարկ է ինքզինքին հարց տալ, թէ իր զաւակները ի՞նչ բանի պիտի ենթարկէ: Ուստի պէտք չէ խուսափի հարցաքննելէ անոնց ժամանցներն ու զուարճութիւնները ստանձնող անձերը, հեռատեսիլի պաստառներու միջոցով՝ անոնց սենեակը մտնողները, ինչպէս նաեւ այն անձերը, որոնց մանուկները յանձնած է, որպէսզի զանոնք այսպէս իրենց ազատ ժամանակին միջոցին զանոնք ուղղէ: Կարեւոր բաներու մասին անոնց պարզօրէն եւ անուշ կերպով խօսիլը ինչպէս նաեւ իրենց ժամանակը անցընելու համար մեր

հնարած առողջ զբաղումները, միայն այս պահերն են, որ վնասակար ներկայությունները պիտի խափանեն: Հարկ է միշտ արթուն մնալ: Զանոնք լքելը երբեք առողջարար չէ՛: Ծնողները պետք է փոքրերն ու պատանիները ուղղեն եւ զգուշացնեն, որպէսզի անոնք կարենան դիմակալել այն կացութիւնները, ուր յարձակումի, գեղծումի կամ օրինակ՝ թունաւորումի վտանգ կայ:

261. Բայց մտասելեռումը դաստիարակիչ չէ՛ եւ ո՛չ ալ կարելի է հսկել այն բոլոր կացութիւնները, որոնց մէջ մանուկ մը կրնայ գտնուիլ: Հոս կը զօրէ այն սկզբունքը, ըստ որում՝ “ժամանակը տարածամիջոցէն գերազանց է”²⁹¹: Այսինքն՝ միջոցառումներ ստեղծելը ւելի կարեւոր է քան թէ տարածքին տիրապետելը: Եթէ ծնողք մը պիտի մտասելեռուի, թէ իր զաւակը ու՛ր կը գտնուի ու հետեւաբար անոր բոլոր շարժումները պիտի հսկէ, ան անոր միայն տարածքը տիրապետած պիտի ըլլայ ու այս կերպով, զայն պիտի չդաստիարակէ, պիտի չզօրացնէ, մարտահրաւերները դիմակալելու պիտի չպատրաստէ: Ինչ որ յատկապէս կարեւոր է, մանուկին մէջ անոր ազատութեան, կազմաւորումին, հասունացումին, ամբողջական աճումին, ինքնանկախ հարազատ մշակոյթին հասունացումին միջոցներ ստեղծելն է սիրոյ ճամբով: Միայն այսպէս է՝ որ մանուկը իր մէջ պիտի ունենայ պահանջուած տունայլները ինքզինք պաշտպանելու, դժուար պարագաներուն մէջ խելացիօրէն եւ յստակօրէն վարուելու համար: Ուստի, մեծ հարցը՝ մանուկին ֆիզիքապէս ու՛ր գտնուիլը եւ այս րոպէիս՝ անոր որու՞ հետ ըլլալը չէ՛, այլ թէ ան ու՞ր կը գտնուի ըստ իր էութեան, իր սկզբունքներուն, իր նպատակներուն, իր իղձերուն, կեանքի ծրագիրներուն նկատմամբ: Հետեւաբար ծնողներուն ուղղած իմ հարցումներս հետեւեալներն են.

“Արդեօք կը փորձե՞նք հասկնալ, թէ մանուկները իրենց ուղեորութեան ճամբուն վրայ իսկապէս ‘ու՞ր’ կը գտնուին: Գիտե՞նք իսկապէս, թէ անոնց հոգին ու՞ր է ու մանաւանդ՝ հետաքրքրուա՞ծ ենք ասիկա գիտնալու”²⁹²:

262. Եթէ հասունացումը կը կայանայ բանի մը միայն ծննդական կանոնին մէջ նախապէս գտնուող իրականութեան մը աճումին մէջ, այս պարագային՝ շատ կատարելիք պիտի չունենայինք: Խոհեմութիւնը, առողջ դատողութիւնն ու բնական խելքը կախում չունին աճումին գուտ քանակական ազդակներէն, այլ շարք մը ուրիշ տուեալներէն, բովանդակուած՝ անձի մը մէջ, կամ աւելի յստակ խօսելով, անոր ազատութեան խորը: Անխուսափելի է, որ իրաքանչիւր մանուկ մեզի անակնկալ մը չպատճառէ իր ազատութենէն ժայթքող այն ծրագրերով, որոնք դուրս կը մնան մեր նախատեսութիւններէն ու լա՛ւ է որ այսպէ՛ս ալ ըլլայ: Դաստիարակութիւնը կ’ըմբռնէ պարտաւորութիւնը հրահրելու ազատութիւններ, որոնք գիտեն խաչմեռուկներու դիմաց՝ խելացի ու խոհեմ ընտրութիւններ կատարել, որոնք կը հրահրեն այն մարդիկը, որ լրիւ գիտեն թէ իրենց եւ իրենց հասարակութեան կեանքը իրենց ձեռքերուն մէջ են, գիտեն նաեւ թէ այս ազատութիւնը գերազանց պարզեւ մըն է:

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԻՈՐՈՒՄԸ

263. Ծնողները նույնիսկ եթէ իրենց զաւակներուն հիմնական դաստիարակութիւն մը ապահովելու համար դպրոցի պէտք ունին, սակայն չեն կրնար անոնց բարոյական կազմաւորումը, ամբողջովին անոնց յանձնել, իրենց փոխարէն: Անձի մը զգացական եւ բարոյական աճումը հիմնական փորձառութիւն մը կը պահանջէ, որպէսզի հաւատան թէ իր ծնողներն ամէն

վստահութեան արժանի են: Ասիկա՝ դաստիարակչական պատասխանատուութիւնը կը ստեղծէ գորգորանքով եւ վկայութեամբ՝ մանուկներուն մէջ վստահութիւն ստեղծելու, անոնց սիրալիր յարգանք ներշնչելու: Մանուկ մը երբ այլեւս չի զգար, թէ ինք իր ծնողներուն համար թանկագին է հակառակ իր թերութիւններուն, կամ երբ չի զգար թէ անոնք անկեղծօրէն իրմով մտահոգ են, ասիկա իր մէջ խոր խոցեր կը բանայ, որոնք սկիզբն են բազմաթիւն դժուարութիւններու, անոր հասունացման վերաբերեալ: Այս բացակայութիւնը, այս զգացական լքումը անելի խոր վիշտ կը պատճառեն մանուկին քան թէ իր գործած գէշ արարքի մը համար ստացած յանդիմանութիւն մը:

264. Ծնողներուն պարտականութիւնն է մանուկին կամքին դաստիարակութիւնը, լաւ սովորութիւններուն զարգացումը եւ դէպի բարին զգացական ձգտումը: Հա՛րկ է ասոնք ներկայացնել որպէս սորվելիք բաղձալի վարուելակերպեր եւ զարգանալիք ձգտումներ: Բայց ասիկա միշտ կը մնայ անկատարէն դէպի անելի կատարեալը մեկնող գործընթաց մը: Հասարակութեան յարմարելու իղձը, ինչպէս նաեւ չափանիշի մը յարմարելու համար՝ անմիջական զոհացումէ մը հրաժարելով՝ բարի դրացիութեան սովորութիւնը՝ արդէն իսկ սկզբնական արժէք են, որ յետագային անելի վսեմ արժէքներու բարձրանալու համար տրամադրութիւններ կը ստեղծէ: Բարոյական կազմաւորումը միշտ գործօն մեթոտներով, ինչպէս նաեւ կրթիչ երկխօսութեամբ իրականանալու է, որոնք նկատի առնելու են մանուկներուն յատուկ եղող զգայնութիւնն ու լեզուն: Այս կազմաւորումը նաեւ ինքնիրմէ կատարուելու է, այնպէս որ մանուկը կարենայ կարգ մը արժէքներուն, սկզբունքներուն եւ չափանիշներուն տարողութիւնը ինքնիրմէ գտնել, փոխանակ զանոնք իրեն

պարտադրուած տեսնելու որպէս անատարկելի ճշմարտութիւններ:

265. Ուղիղ գործելու համար, չի՛ բաւեր ‘լաւ դատել’ կամ մեր ընելիքը յստակօրէն գիտնալ, եթէ իսկ ասիկա առաջնահերթ ըլլայ: Շատ անգամ, մենք անտրամաբանական ենք մեր համոզումներուն հետ, նոյնիսկ եթէ անոնք ամուր եմ: Մեր խիղճը զուր տեղ մեզի որոշ բարոյական դատում մը կը թելադրէ, քանի որ կարգ մը պարագաներուն մէջ՝ մեզ հրապուրող ուրիշ բաներ աւելի կարողութիւն ունին, եթէ չենք յաջողած մեր մտքին ըմբռնած բարիքը մեր մէջ արմատաւորել որպէս զգացական խորունկ մէկ ձգտում կամ որպէս բարիքի հանդէպ տրամադրելիութիւն, որոնք ուրիշ հրապուրներէն աւելի ծանր կը կշռեն եւ մեզ կ’առաջնորդեն ըմբռնելու, թէ մեր որպէս բարիք հասկցածը՝ ‘մեզի համար’ հաւասարապէս բարիք է նաեւ հոս՝ ներկայիս: Բարոյական գործօն կազմաւորում մը կը կայանայ անձի մը ցոյց տալու, թէ պէտք է մինչեւ ի՞նչ աստիճան ուղիղ գործել: Այսօր՝ ընդհանրապէս ապարդիւն է ջանք ու զոհողութիւն պահանջող բան մը խնդրել, առանց միանգամայն անորմէ քաղելիք բարիքը յստակօրէն ցոյց տալու:

266. Անհրաժեշտ է ունակութիւններ զարգացնել: Մանկութենէն ժառանգուած սովորութիւններն ալ դրական կարողութիւններ ունին, օժանդակելով որ իրացուած մեծ արժէքները առողջ ու կայուն վարուելակերպերով դրսեւորուին: Կարելի է ընկերական զգացումներ եւ բարի տրամադրութիւն ունենալ ուրիշներուն հանդէպ, սակայն եթէ մարդ երկար ատեն չէ վարժուած՝ երէցներուն պնդումին տակ՝ ‘հաճի՛ս’, ‘ներողութիւն’, ‘շնորհակալ եմ’ ըսելու, այս խօսքերուն ներքին բարի տրամադրութիւնը դիրաւ պիտի

չդրսեւորուի: Կամքին ամրացումը եւ որոշ արարքներու կրկնութիւնը կը կազմեն բարոյական ապրումը, բայց այսպիսի դաստիարակութիւն մը կիսաւարտ կը մնայ, առանց գիտակից, ազատ ու արժեւորուած կարգ մը բարի վարուելակերպերուն: Որոշ արժէքի մը հանդէպ մեր զգացած հետաքրքրութիւնն ու քաշողականութիւնն առաքինութիւն չեն դառնար առանց դիպուկ կերպով դիտաւորուած այս արարքներուն:

267. Ազատութիւնը սքանչելի բան մըն է, բայց մենք կրնանք զայն փճացնել: Բարոյական դաստիարակութիւնը ազատութեան կազմաւորում մըն է, ի դիմաց առաջարկներու, դրդապատճառներու, անոր գործնական կիրարկումին, անոր գործադրումին, դրդումին, վարձատրութիւններուն, օրինակներուն, նմոյշներուն, խորհրդանիշներուն, խորհրդածութիւններուն, յորդորներուն, վարուելակերպին եւ երկխօսութիւններուն, որոնք մարդոց կ'օգնեն զարգացնելու այն ներքին ու կաշուն սկզբունքները, որոնք կ'առաջնորդեն ինքնաբոխ կերպով բարիք գործելու: Առաքինութիւնը համոզում մըն է, գործի ներքին ու կաշուն սկզբունքի կերպարանքի տակ: Հետեւաբար առաքինի կեանք մը ազատութիւնը կը կերտէ, զայն կը զօրացնէ եւ կը կրթէ, արգիլելով որ անձ մը գերի չդառնայ պողոթնացող, հակամարդկային եւ հակաընկերային բուռն ձգտումներու: Արդարեւ մարդկային արժանապատուութիւնը կը պահանջէ, որ ամէն մարդ “գիտակից եւ ազատ ընտրութեան մը համեմատ գործէ, մղուած եւ ամրացուած անձնական համոզումի մը կողմէ”²⁹³:

ՊԱՏԻԺԻՆ ԱՐԺԷՔԸ ՈՐՊԷՍ ԴՐԴԻՉ ՈՒԺ

268. Նմանապէս անհրաժեշտ է մանուկը կամ պատանին

զգուշացնել, որպէսզի անդրադառնայ թէ գէշ գործերը իրենց հետեւանքներն ունին: Պէտք է իրենք զիրենք ուրիշին տեղ դնելու եւ անոր հետ ցաւակցելու կարողութիւնը անոնց մէջ արթնցնել, երբ վնաս հասցուցած են անոր: Կոուազան եւ հակաընկերային կարգ մը արարքներուն համար տրուած որոշ պատիժներ կրնան մասամբ իրենց նպատակին հասնիլ: Կարելոր է մանուկը ուղղել հաստատ ձեւով, որպէսզի ներողութիւն խնդրէ եւ ուրիշին իր պատճառած վնասը հատուցանէ: Երբ դաստիարակչական ընթացք մը անձնական ազատութեան հատուցման ի նպաստ արդիւնք տայ, մանուկն ինք եւս ժամանակ մը ետք՝ պիտի սկսի երախտապարտ սրտով ընդունիլ, թէ ընտանիքի մը ծոցին մէջ մեծնալը՝ իրեն համար լաւ եղաւ, դաստիարակութեան ընթացքին հետ առնչուած կարգ մը պահանջքներուն ենթարկուելով հանդերձ:

269. Սրբագրումը դրդիչ ուժ կը դառնայ, երբ ջանքերն ալ կը գնահատուին եւ մանուկն ալ կ'անդրադառնայ, թէ իր ծնողքները համբերատար վստահութիւն ցոյց կու տան իրեն: Սիրուելով պատժուած մանուկ մը կը զգայ, թէ ինք նկատի առնուած է եւ թէ ինք ա'նձ մըն է եւ իր ծնողներն ալ իր կարողութիւնները նկատի կ'առնեն: Ասիկա ծնողներէն չի՝ պահանջեր որ անթերի ըլլան, այլ խոնարհաբար ճանչնան իրենց սահմանափակուած ըլլալը եւ աւելի լաւ ըլլալու ջանքեր ցոյց տան: Բայց ծնողքներուն կողմէ իրենց զաւակներուն տրուելիք վկայութիւններէն մին՝ ցոյց տալն է, թէ իրենք բարկութեամբ չեն շարժիր: Յանցագործ մանուկը ազդարարուելու է, բայց ո'չ որպէս թշնամի մը կամ անձ մը, որուն վրայ իրենց կոուազանութիւնը կը պարպեն: Չափահաս մը ընդունելու է նաեւ, որ կարգ մը գէշ արարքներ առնչուած են մանուկին դիւրաբեկութեան եւ անոր տարիքին

հետ: Ուստի անոնց հանդէպ գործադրուած մշտապէս զսպիչ վարուելակերպ մը՝ անոնց վնասաբեր պիտի ըլլայ: Պիտի չօգնէ որ անոնք անդրադառնան իրենց գործած սխալներուն յատուկ ծանրութեան մասին, ուստի զանոնք պիտի մղէ յուսահատութեան, ինչպէս նաեւ շղայնութեան: “Օնողներ, ձեր զաւակները մի՛ զայրացնէք” (Եփս 6, 4. Կող 3, 21):

270. Հիմնապէս կարելոր է, որ կարգապահութիւնը չդառնայ զսպումի մտասելոտում մը, այլ ըլլայ միշտ աւելի անդին երթալու դրդիչ ուժ մը: Կարգապահութիւնը ի՞նչպէս ներքին մտահոգութեան հետ ներդաշնակել: Ինչպէ՞ս ընել, որ կարգապահութիւնը ըլլայ դրական քայլաչափ մը այն ճամբուն վրայ, ուսկից մանուկը պիտի ընթանայ եւ չըլլա՛յ զինք ստորնացնող պատ մը կամ զինք կաշկանդող դաստիարակութեան մը յատկանիշը: Հարկ է հաւասարակշռութիւն մը գտնել այս երկու հաւասարապէս վնասաբեր ծայրայեղութիւններուն միջեւ, որոնցմէ մին՝ յաւակնիլ է աշխարհ մը ստեղծել՝ իղձերուն համեմատ այն մանուկին, որ կը մեծնայ գիտակցութեամբ իրաւունքներ, ունենալու բայց ո՛չ պատասխանատուութիւններ: Միւս ծայրայեղութիւնը պիտի ըլլար մանուկը ապրեցնել առանց իր արժանապատուութեան, առանց իր անկրկնելի ինքնութեան եւ իր իրաւունքներուն գիտակցութեան, այլ ծանրաբեռնուած՝ իր պարտաւորութիւններով եւ ուրիշին ուզածները կատարելու համար լարուած:

ՀԱՄԲԵՐԱՏԱՐ ԻՐԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆ

271. Բարոյական դաստիարակութիւնը կ’ենթադրէ մանուկէ մը կամ երիտասարդէ մը ուզել միայն մաս մը ա՛յն բաներէն, որոնք անոնցմէ չափազանց զոհողութիւն չեն՝

պահանջեր, մա՛ս մը այն ջանքերէն, որոնք հակակրանք կամ չափազանց բուռն արարքներ չեն պատճառեր: Սովորական վարուելակերպը կը կայանայ փոքր քայլեր առաջարկելու մէջ, որոնք կրնան հասկցուիլ, ընդունուիլ եւ արժեւորուիլ եւ որոնք կը պահանջեն չափաւոր զոհողութիւններ: Այլապէս՝ չափազանցը պահանջելով, ոչի՛նչ պիտի ընդունինք: Անձը հազիւ թէ կարենայ այն իշխանութենէն ազատիլ, հաւանաբար պիտի դադրի ուղիղ կեանք ապրելէ:

272. Բարոյական դաստիարակութիւնը երբեմն արհամարհանք կ'արթոցնէ, որպէս հետեւանք լքումին, յուսախաբութեան, սիրոյ պակասին փորձառութեան եւ կամ ծնողներուն մասին գէշ պատկերացումին: Ծնողներուն դիմագիծին զեղծուած պատկերացումները կամ չափահասներուն թերութիւնները իրենց ազդեցութիւնը կ'ունենան բարոյական արժէքներուն վրայ: Այս պատճառով՝ պէտք է պատանհներուն օգնել բաղդատական կատարելու մէջ. արժէքները յատկապէս կարգ մը իսկապէս օրինակելի անձերու կողմէ իրագործուած են, սակայն նաեւ անկատար եւ այլազան որակով: Ու քանի որ երիտասարդներուն ընդդիմութիւնները սեղմօրէն առնչուած են գէշ փորձառութիւններու հետ, հարկ է անոնց օգնել, որ անոնք ներքին վիրաւոր աշխարհէն բուժուելու ընթացքի մը հետեւին, որպէսզի իբր մարդկային էակներ՝ կարենան մարդկային էակներն եւ ընկերութիւնը հասկնալ եւ անոնց հետ հաշտուիլ:

273. Երբ արժէքներ կ'առաջարկուին, հարկ է անձերուն տարիքին եւ գործնական կարելիութիւններուն համեմատ ու տակաւ առ տակաւ ու այլազան կերպերով յառաջ երթալ, խուսափելով չոր ու անշարժ մեթոտաբանութիւններէն: Հոգեբանութեան եւ դաստիարակչական գիտութիւններուն

թանկագին արդիւնքները վարուելակերպին փոփոխութեան առնչութեամբ ցոյց կու տան աստիճանաւոր յառաջ-դիմութեան անհրաժեշտութիւնը, միայնգամայն ցոյց տալով թէ ազատութիւնը ուղիներ եւ դրոյումներ կը պահանջէ, քանի որ ան ինքզինքին ձգուած՝ հասունացում չերաշխաւորեր: Իրականին մէջ՝ ազատութիւնը սահմանափակ ու պայմանաւոր է: Անհկա զուտ կարողութիւն մը չէ բարին ինքնաբոխ կերպով ընտրելու: Չենք յաջողիր միշտ յստակօրէն զանազանէլ ‘կամաւոր’ արարք մը ‘ազատ’ արարքէ մը: Մէկը կրնայ գէշ բան ուզել իր ամբողջ կամքով, բայց ասիկա՝ անդիմադրելի կիրքի մը կամ սխալ դաստիարակութեան մը պատճառով: Այս պարագային՝ անոր որոշումը թէեւ լրիւ կամաւոր կը մնայ եւ իր կամքին հակումին չի՛ հակադրուիր, սակայն ան ազատ չէ՛, որովհետեւ չարը չընտրելը՝ անոր համար անկարելի դարձած է: Ասիկա կը պատահի թունալից միութեան ծխողին, երբ ան թունալից միութեան կը պահանջէ իր ամբողջ ուժերով ու մման պարագային՝ ան այնքա՛ն պայմանաւորուած է, որ տակաւին չի՛ կրնար տարբեր որոշում առնել: Հետեւաբար՝ անոր որոշումը թէեւ կամաւոր է, բայց ո՛չ ազատ: ‘Թողու որ իր որոշումը ինք առնէ’, ասիկա անոր համար նշանակութիւն չունի, քանի որ գործնականին մէջ՝ ան չի՛ կրնար որոշում առնել եւ ինքզինք թմրեցուցիչին յանձնելը՝ կ’աւելցնէ անոր ենթարկուածութիւնը: Ան կարիքն ունի ուրիշներուն եւ դաստիարակչական ընթացքի մը:

**ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ՝
ՈՐՊԷՍ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՎԱՅՐ**

274. Ընտանիքը արժէքներուն առաջին դպրոցն է, ուր ազատութեան ուղիղ գործածութիւնը կը սորվին: Մանկութեան ընթացքին զարգացած ձգտումներ կան, որոնք անձի

մը մտերմութիւնը կը թափանցեն եւ ամբողջ կեանքին տնտղութեան՝ կը մնան զգայնութիւն մը, որ նպաստաւոր է արժէքի մը եւ կամ կարգ մը վարուելակերպերու որպէս բնազդային մերժում մը: Եւստ մարդիկ իրենց կեանքին ամբողջ ընթացքին կը վարուին որոշ կերպով մը, որովհետեւ անոնք սոյն վարուելակերպը որպէս օգտակար կը նկատեն, քանի ան իրենց մանկութենէն ի վեր իրենց մէջ արմատացած է իրենց շնչատութեան հետ: ‘Զիս այսպէս մեծցուցին’, ‘ասիկա ինձի թելադրեցին’: Ընտանեկան միջավայրին մէջ, կարելի է նաեւ սորվիլ քննադատելով զանազանել այն պատգամները, զորս ընկերային հաղորդակցական զանազան միջոցները կը փոխանցեն մարդուն: Դժբախտաբար, յաճախ հեռատեսիլի կարգ մը յայտագրեր կամ ծանուցումի միջոցներ ժխտական ազդեցութիւն կը գործեն եւ ընտանիքին միջոցով ստացուած արժէքները կը տկարացնեն:

275. Մեր ներկայ ժամանակին մէջ, ուր մտատանջութիւնն է թեքնիք արագութիւնը կ’իշխեն, ընտանիքներուն շատ կարեւոր մէկ պարտականութիւնն է՝ մարդս համբերութեան մէջ կրթել: Հարցը ո՛չ թէ երիտասարդներուն արգիլել է, ելեկտրոնիկ սարքերուն հետ չխաղալ, այլ գտնել կերպը իրենց մէջ ստեղծելու կարողութիւնը զանազանելու բազմապիսի տրամաբանութիւնները եւ կեանքին բոլոր մարզերէն ներս՝ իրենց մատներուն արագութիւնը չգործածելու: Բան մը յետաձգելը՝ ո՛չ թէ բաղձանք մը մերժել է, այլ անոր գոհացումը ուշացնել է: Երբ մանուկները կամ պատանիները չեն կրթութեամբ կարգ մը բաներ սպասելու մէջ, անոնք անհամբեր կը դառնան ու ամէն ինչ իրենց անմիջական գոհացումին կ’ենթարկեն ու կը մեծնան ‘կ’ուզե՛մ, ուստի ունի՛մ’ ակտով: Ասիկա մեծ սխալ մըն է, որ նպաստաւոր չէ՝ ազատութեան, այլ անոր վնաս կը հասցնէ: Ընդհակառակն, երբ զանոնք կը

կրթենք որ կարգ մը բաներ յետաձգեն, նպաստաւոր պահուն սպասելով, անոնց այսպէս կը սորվեցնենք իրենք իրենց տէր դառնալ, ինքնանկախ՝ նոյնիսկ իրենց իսկ ձգտումներուն դիմաց: Այսպէս՝ երբ մանուկներ փորձառութիւնը կ'ունենան, թէ իրենք կրնան իրենքզիրենք կառավարել, այն ատեն ինքնավստահութիւնը անոնց մէջ կը զօրանայ: Միանգամայն կը սորվին ուրիշներուն ազատութիւնը յարգել: Անշուշտ ասիկա խնդրել չէ՝ փոքրերէն, որ անոնք իբր չափահասներ վարուին, սակայն ո՛չ ալ արհամարհելու է անձնական ազատութեան մէջ հասուննալով մեծնալու անոնց կարողութիւնը: Առողջ ընտանիքի մը մէջ, այս վարժութիւնը կը կատարուի սովորական կերպով, միատեղ բնակութեան պահանջքին ընդմէջէն:

276. Ընտանիքը ընկերային կեանքին առաջին վայրն է, որովհետեւ ան նաեւ առաջին տեղն է, ուր մարդ ինքզինք ուրիշին դիմաց դիրքորոշել, զայն մտիկ ընել, անոր բաժնեկցիլ, համբերել, յարգել, օգնել, կենակցիլ կը սորվի: Դաստիարակութեան պարտականութիւնն է արթնցնել այն զգացումը, թէ աշխարհն ու հասարակութիւնը ակտիւ մըն են, դաստիարակութիւն մըն են սորվելու համար ինչպէս 'բնակիլ' իր տան սահմաններէն անդին: Ընտանեկան շրջանակին մէջ, մարդ կը սորվի վերարժեւորել մերձաւորները, ուշադիր ըլլալ եւ իրար ողջունել: Հոն է որ կը փշրենք մահաբեր եսասիրութեան առաջին պարիսպը, անդրադառնալու համար թէ մենք կ'ապրինք ուրիշներուն կողքին ու հետ, որոնք մեր ուշադրութեան, մեր սիրակամութեան, մեր գուրգուրանքին արժանի են: Ընկերային զօդ գոյութիւն չունի առանց այս առօրեային գրեթէ մանրէական տարածքին, ուր կայ միասին ու իրարու մօտ ըլլալու իրականութիւնը, օրուան զանազան պահերուն հանդիպիլը, բոլորս հետաքրքրող

հարցերով իրարմով մտահոգուիլը, օրուան մանր հարցերուն մէջ իրարու օգնելը: Ընտանիքը ամէն օր փոխադարձ երախտապարտութիւնը հրահրելու նորանոր կերպեր հնարելու է:

277. Կարելի է նաեւ ընտանիքին մէջ սպառողական սովորութիւնները վերատեսել, հասարակաց տունը միատեղ պահպանելու համար. “Ընտանիքը ամբողջական սննդականոցի մը ռահվիրան է, որովհետեւ ան ընկերական առաջնահերթ ենթական է, որ իր ծոցին մէջ կը կրէ աշխարհիս մարդկային քաղաքակրթութեան հիմնական երկու հիմերը. հաղորդակցութեան եւ բեղմնաւորումի երկու սկզբունքները”²⁹⁴: Ընտանեկան կեանքին դժուար ու կարծր պահերն եւս կրնան շատ դաստիարակիչ ըլլալ, օրինակի համար՝ հիւանդութեան մը պարագային, “նոյնիսկ ընտանիքին մէջ հիւանդութեան մը դիմաց դժուարութիւններ կը յայտնուին, մարդկային տկարութեան պատճառով [...], դաստիարակութիւն մը որ մարդկային հիւանդութեան դիմաց զգայնութենէն կը պահպանէ, սիրտը անզգայ կը դարձնէ եւ այնպէս կ’ընէ, որ երիտասարդները ‘կ’անզգայանան’ ի դիմաց ուրիշներուն չարչարանքներուն, անկարող կը դառնան տառապանք դիմակալելու եւ սահմանափակուածութեան փորձառութիւնը ապրելու”²⁹⁵:

278. Ծնողներուն եւ զաւակներուն միջեւ դաստիարակիչ հանդիպումը կրնայ հաղորդակցութեան եւ զուարճութիւններուն միջտ աւելի զարգացող արհեստագիտութեան կողմէ դիւրացուիլ կամ ազդուիլ, անոնք երբ տեղին գործածուին, կրնան օգտակար ըլլալ ընտանիքին անդամները իրարու միացնելու, հակառակ հեռաւորութիւններուն: Հանդիպումները կրնան յաճախակի ըլլալ եւ դժուարութիւնները լուծել²⁹⁶: Սակայն յստակ կը մնայ, թէ անոնք աւելի անձնական եւ

խորունկ երկխոսութեան կարիքը ո՛չ կը կայացնեն եւ ո՛չ ալ կը փոխարինեն, քանի որ ասիկա ֆիզիքական յարաբերութիւն կամ առնուազն միւսին ձայնը լսել կը պահանջէ: Գիտենք նաեւ թէ այս միջոցները, փոխանակ իրարու մօտեցնելու՝ երբեմն իրարմէ կը հեռացնեն, ինչպէս երբ ճաշի ժամանակ՝ ամէն մէկը իր բջիջային հեռաձայնին կառչած կ'ըլլայ կամ երբ ամուսիններէն մին կը քննանայ՝ միւսին սպասելով, մինչդեռ անիկա ժամեր կ'անցընէ ելեկտրոնական գործիքի մը հետ խաղալով: Այս ամէնը պէտք է ընտանիքին մէջ նաեւ երկխոսութեան եւ համաձայնութեան միւթ դառնայ եւ նախասիրութիւնը իր անդամներուն հանդիպումին տայ, առանց իյնալու անտրամաբանական արգելքներու մէջ: Յամենայն դէպս, կարելի չէ անգիտանալ նոր հաղորդամիջոցներուն մանուկներուն եւ պատանիներուն նկատմամբ վտանգները, զանոնք դարձնելով կամազուրկ եւ խզուած՝ աշխարհիս իրականութիւններէն: Այս 'թեքնիքական ինքնաբաւութիւնը' զանոնք ատելի դիրքաւ կ'ենթարկէ չար օգտագործումին ա՛յն մարդոց, որոնք կ'ուզեն իրենց եսասէր շահերուն համար անոնց հետ մտերմանալ:

279. Նոյնպէս անչարմար է, որ ծնողները իրենց զաւակներուն աչքին ամենազօր էակներ դառնան, մինչ զաւակները անոնց հանդէպ արդէն վստահութիւն ունին, որովհետեւ այսպէս՝ զաւակներուն ընկերային եւ զգացական հասունութիւնը կը խափանեն: Հայրութիւնը ատելի լայն մակարդակի վրայ տարածելու համար, “քրիստոնէայ հասարակութիւնները կանչուած են իրենց նպաստը բերելու ընտանիքներուն դաստիարակչական առաքելութեան”²⁷⁹, յատկապէս նախապատրաստողական քրիստոնէականի միջոցով: Ամբողջական կազմաւորում մը իրագործելու համար, հարկ է “զօդերը զարգացնել ընտանիքին եւ

քրիստոնեայ հասարակութեան միջեւ”²⁹⁸: Սինդոսը ուզեց ընդգծել կարեւորութիւնը կաթողիկէ դպրոցներուն, “որոնք կենսական գործ կը կատարեն օգնելով ծնողներուն իրենց զաւակները դաստիարակելու առաքելութեան մէջ [...]”:

Կաթողիկէ վարժարանները քաջալերուելու են իրենց այն առաքելութեան մէջ, որ կը կայանայ իրենց աշակերտներուն օգնելու, որ անոնք մեծնան որպէս հասուն չափահասներ ու կարենան աշխարհը Յիսուսի սիրոյ աչքերով դիտել ու կեանքն ալ ըմբռնել որպէս Աստուծոյ ծառայելու կոչ մը”²⁹⁹: Ուստի հարկ է բացարձակ հռչակել Եկեղեցոյ ազատութիւնը “իր ուրոյն վարդապետութիւնը ուսուցանելու, իսկ դաստիարակներուն իրաւունքը՝ առարկելու ըստ խղճի”³⁰⁰:

ԱՅՈ՛ՒՍ ԵՆՈՒՄ ԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

280. Վատիկանեան Բ. Սինդոդը նկատի ունէր մանուկներուն եւ պատանիներուն համար անհրաժեշտութիւնը “սեռային դրական եւ խոհեմ դաստիարակութեան մը, անոնց հետըզհետէ մեծնալուն համեմատ” նաեւ “նկատի առնելով հոգեբանութեան, դաստիարակչութեան եւ ուսուցումին կատարած նուաճումները”³⁰¹: Հարց տալու ենք, թէ արդեօք մեր կրթական հաստատութիւնները այս մարտահրաւերը նկատի առա՞ծ են: Դժուար է մտածել սեռային դաստիարակչութեան մասին՝ ա՛յնպիսի ժամանակաշրջանի մը մէջ, ուր սեռայնութիւնը կը ձգտի հասարակ դառնալու եւ խեղճանալու: Զայն կարելի է ըմբռնել միայն սիրոյ դաստիարակութեան, իրարու փոխադարձ նուիրումի շրջագիծին ընդմէջէն: Այս կերպով, սեռայնութեան լեզուն ո՛չ թէ կը խեղճանայ, այլ կը լուսաբանուի: Սեռային մղումը դաստիարակելի կը դառնայ ինքնագիտակցումի ճանապարհով եւ ինքնազգայումի զարգացումով, որոնք կ’օգնեն լուսաբանելու ուրախութեան եւ

սիրալիր հանդիպումի հոյակապ կարողութիւնները:

281. Սեռային դաստիարակութիւնը տեղեկութիւններ կ'ընծայէ, բայց մոռնալու չէ, թէ մանուկներն ու երիտասարդները տակաւին չեն հասած լման հասունացումի մը: Տեղեկութիւնները տրուելու են պատեն աղիթով եւ անոնց կեանքին հանգրուանին դիպուկ պահուն: Անօգուտ է զանոնք տուեալներով լիացնել, առանց միանգամայն զարգացնելու քննադատական կարողութիւնը, ի դիմաց առաջարկներու յարձակումին, չզսպուած պոռնկագրութեան եւ գրգռութիւններուն սաստկութեան, որոնք կրնան սեռայնութիւնը անդամալուծել: Երիտասարդները գիտակցելու են, որ իրենք ոմբակոծուած են պատգամներով, որոնք չեն նպաստէր իրենց բարիքին ու հասունացումին: Հարկ է անոնց օգնել, որ ճանչնան ու փնտռեն դրական ազդեցութիւնները, միանգամայն հեռանան այն ամէն ինչէն, որ սիրելու իրենց կարողութիւնը կ'այլափոխէ: Հարկ է նաեւ ընդունիլ, թէ “նոր ու ատելի յարմար լեզուի մը պահանջը զգալի կ'ըլլայ յատկապէս երբ մանուկներուն եւ պատանիներուն համար սեռի մասին խօսելու ժամանակը կը հասնի”³⁰²:

282. Առողջ ամօթխածութիւն մը պահպանող սեռային դաստիարակութիւն մը մեծապէս գնահատելի է, նոյնիսկ եթէ ոմանք այսօր կը խորհին, թէ ան ուրիշ ժամանակի կը պատկանի: Ասիկա անձին բնական պաշտպանութիւն մըն է, որ իր ներամփոփումը կը պահպանէ եւ կ'արգիլէ որ ան սոսկ առարկայ մը դառնայ: Առանց ամօթխածութեան, կրնանք գուրգուրանքն ու սեռայնութիւնը վերածել մտասուեռումներու, որոնք մեզ կը կեդրոնացնեն միմիայն ծննդականութեան, կեղտոտութիւններու վրայ, որոնք սիրելու մեր կարողութիւնը, ինչպէս նաեւ սեռային բռնութեան կերպերը կը ձեւազերծեն, որոնք մեզ կ'առաջնորդեն անմարդավայել ձեռով վարուելու

եւ ուրիշին վնաս պատճառելու:

283. Սեռային դաստիարակութիւնը յաճախ կը կեդրոնանայ 'ինքզինք պաշտպանելու' հրաւերին վրայ, 'սպահով սեռ' փնտռելով: Այս աստիճանները ժխտական կեցուածք մը կ'արտայայտեն՝ հանդէպ սեռայնութեան ծննդագործ բնական վախճանին, իբր թէ ծնելիք մանուկը թշնամի մը ըլլար, որուն դէմ հարկ է պաշտպանուիլ ու այսպէս՝ փոխանակ ասիկա ընդունելու, անոր դէմ 'նարսիսական' զգացումը կը զօրացնեն: Անպատասխանատու արարք է պատանիներուն ուղղուած ամէն հրաւեր՝ իրենց մարմիններուն եւ զգացումներուն հետ խաղալու, իբր թէ անոնք արդէն հասունութիւն, արժէքներ, փոխադարձ յանձնառութիւն ու ամուսնութեան յատուկ նպատակներ ունենային: Այսպէս վարուելով, մարդիկ զանոնք արհաբար կը քաջալերեն ուրիշը որպէս միջոց օգտագործելու, իրենց կարիքները կամ մեծ սահմանափակումները լիացնելու: Ընդհակառակն՝ կարելոր է անոնց միջոցները սիրոյ զանազան արտայայտութիւններուն, փոխադարձ ուշադրութեան եւ գուրգուրանքին, իմաստալից յարաբերութիւններուն միջոցները սորվեցնել: Այս ամէնը մարդս կը նախապատրաստէ ամբողջական ու առատաձեռն ինքնանուիրումի մը, որ հրապարակային յանձնառութենէ մը ետք՝ պիտի արտայայտուի մարմիններու փոխադարձ նուիրումով: Ամուսնութեան մէջ սեռային այս միութիւնը պիտի ներկայանայ որպէս լրիւ յանձնառութեան մը նշանը, ճոխացած՝ նախորդ ամբողջ ընթացքով:

284. Պէտք չէ երիտասարդները խաբել, չսփանիշներ շփոթել տալով անոնց, ինչպէս՝ "պահի մը պատճառով հրապոյրը, առանց սիրոյ միութեան մը ստեղծած խաբկանքը, որ իրարու անծանօթները առաջուան պէս բաժանեալ կը թողու"³⁰³:

Մարմնին լեզուն կը պահանջէ համբերատար վարժութիւն մը, որ թոյլ կու տայ , ինքզինք իսկապէս տալու համար իր իսկ իղձերը մեկնաբանել ու կրթել: Երբ կ'ուզենք ամէն բան մէկ անգամէն տալ, հաւանական է որ ոչի՛նչ տանք: Տարբեր բան է տարիքին բխրունութիւնը ու շփոթումները հասկնալ եւ տարբեր է՝ պատանիները քաջալերել, որ սիրոյ մէջ իրենց անհասունութիւնը երկարեն: Բայց այսօր ո՞վ այս բաներուն մասին կը խօսի: Ո՞վ կարող է երիտասարդները լրջօրէն նկատի առնել: Ո՞վ անոնց կ'օգնէ մեծ եւ նուիրեալ սիրոյ մը պատրաստուիլ: Սեռային դաստիարակութիւնը թեթեւի կ'առնուի:

285. Սեռային դաստիարակութիւնը նկատի առնելու էր նաեւ յարգանքն ու արժեւորումը այն տարբերութեան, որ իւրաքանչիւրին կարելիութիւնը ցոյց կու տայ իր սահմաններուն մէջ փակուածութիւնը գերազանցելու եւ ուրիշին ընդունման բացուելու: Բացի ամէնուն պատահած հասկնալի դժուարութիւններէն, օգնելու է որ ամէն մարդ իր մարմինն ընկալէ այնպէս՝ ինչպէս ստեղծուած է, որովհետեւ “ինքնիր մարմնին վրայ տիրապետումի հասկացողութիւնը երբեմն կը դառնայ արարչագործութեան վրայ տիրապետելու նուրբ տրամաբանութիւն [...] : Իր մարմնին՝ իր արական թէ իգական յատկութիւններով արժեւորումը, նմանապէս անհրաժեշտ է ինքզինք ճանչնալու համար, իրմէ տարբեր անձին հետ հանդիպումի մը պարագային: Այս կերպով, կարելի կը դառնայ այր մարդուն եւ կնոջ զուարթագին ընկալումը՝ որպէս Արարիչ Աստուծոյ գործը եւ այսպէս նաեւ զիրար ճոխացնելը”³⁰⁴: Տարբերութիւններուն վախէն ձերբազատուելով է՝ որ կարելի կ'ըլլայ ձերբազատուիլ իր գոյութեան գերակայութենէն եւ իր անձին ձգողական ուժէն: Սեռային դաստիարակութիւնը օգնելու է ինք իր մարմինը

ընդունելու, այնպէս որ անձ մը, չգիտնալով այլևս ինչպէս
անոր յարմարիլ, չյաւակնի “սեռային տարբերութիւնը ջնջել”³⁰⁵:

286. Ո՛չ ալ կարելի է անգիտանալ, թէ մարդս իր ինք-
նութեան իգական թէ արական պատկերացումին մէջ՝
միայն կենսաբանական կամ ծննդական ազդակները չեն,
որ զիրար կը գտնեն, այլ նաեւ ուրիշ բազմաթիւ տարրեր,
որոնք առնչուած են անոր նկարագրին, ընտանեկան
պատմութեան, մշակոյթին, ապրուած փորձառութիւններուն,
ստացած դաստիարակութեան, բարեկամներուն, մերձաւոր-
ներուն եւ մատակարարուած անձերուն ազդեցութեան հետ,
ինչպէս նաեւ յարմարիլ փորձառութիւն պահանջող կարգ
մը շօշափելի պարագաներու հետ: Բնական է, թէ Աստուծոյ
ստեղծագործութեան մէջ՝ չե՛նք կրնար արականն ու իգա-
կանը իրարմէ անջատել, քանի որ ասիկա նախընթաց է
մեր որոշումներէն եւ մեր փորձառութիւններէն եւ հոն կենսա-
բանական բացայայտ տուեալներ կան: Սակայն նմանապէս
ճիշդ է, թէ արականն ու իգականը սահմանափակ տուեալներ
չեն: Հետեւաբար, օրինակ՝ աշխատելու վերաբերեալ, կարելի
է որ ամուսնին ինչ տեսակ այր ըլլալը իր կնոջ վիճակին
հետ ճկունութեամբ յարմարի: Տան կարգ մը գործերով կամ
երախաներուն վերաբերեալ կարգ մը խնամքներով զբաղիլը՝
այր մարդը նուազ առնական չի դարձներ, ո՛չ ալ ասիկա կը
դառնայ ձախողութիւն, նահանջ կամ ամօթ: Երեխաներուն
օգնելու է, որ այս ‘ստողջ’ փոխադարձումները բնական
նկատեն, քանի անոնք հայրական դիմագիծէն ոչինչ կը
պակսեցնեն:

Խստութիւնը արականին կամ իգականին չափազանցութիւնը
կը դառնայ եւ ան՝ ամուսնական իրաւ պայմաններուն
մէջ այս փոխադարձութեան նկատմամբ, մանուկներն ու
երիտասարդները չի՛ դաստիարակեր: Այս խստադատումը

կրնայ փոխադարձաբար իրաքանջիրին կարողություններուն զարգացումն արգիլել, այնքան որ արուեստին եւ պարին նուիրուիլը քիչ արական համարուի եւ ինքնաշարժ վարելը՝ քիչ իգական: Փառք Աստուծոյ, այս միտքը փոխուած է, բայց կարգ մը տեղեր՝ անյարմար յղացումներ կը շարունակեն մանուկներուն կամ իրենց կարողականութիւններուն արդար ազատութիւնը պայմանաւորել եւ անոնց հարազատ կարողութիւնները անդամալուծել:

ՀԱԻԱՏԲԸ ՓՈԽԱՆՑԵԼ

287. Մանուկներուն դաստիարակութիւնը բնորոշուելու է հաւատքը փոխանցելու ճամբով, բան մը՝ որ այժմեան կեանքին ոճին, աշխատանքի օրակարգերուն, ժամանակակից աշխարհին բարդութիւններուն կողմէ դժուարացած է, ուր շատեր կարենան ապրելու համար՝ ծայրայեղ արագութեամբ կ'ընթանան³⁰⁶: Սակայն ընտանիքը շարունակելու է ա՛յն վայրն ըլլալ, ուր կը սորվեցուին հաւատալու պատճառները, անոր գեղեցկութիւնը, աղօթելը եւ ընկերին ծառայելը: Ասիկա կը սկսի մկրտութեամբ, ուր, ինչպէս Ս. Օգոստինոս կ'ըսէր, իրենց զաւակները հոն բերող մայրերը “կ'օժանդակեն անոնց ծնելուն”³⁰⁷: Ապա այս նոր կեանքին աճումին ընթացքը սկիզբ կ'առնէ: Հաւատքը մկրտութեամբ տրուած Աստուծոյ պարգեւն է եւ ո՛չ թէ մարդկային արարքի մը արդիւնքը: Սակայն ծնողները Աստուծոյ գործիքները կը հանդիսանան անոր հասունացումին եւ զարգացումին մէջ: Ուստի “գեղեցիկ է, երբ մամաները իրենց փոքրիկներուն կը սորվեցնեն Յիսուսին կամ Ս. Կոյսին պաշիկ մը դրկել: Որքա՛ն գուրգուրանք կայ այս արարքին մէջ ...: Փոքրերուն սրտերը այս պահուն աղօթատեղիի կը վերածուին”³⁰⁸: Հաւատքին

փոխանցումը կ'ենթադրե որ ծնողները կ'ապրին Աստուծոյ վստահելու, Զայն փնտռելու, Անոր կարիքը զգալու իրական փորձառութիւնը, որովհետեւ այսպէս է որ մարդս, տարիքէ տարիք, Անոր գործերը պիտի փառաբանէ եւ Անոր քաջագործութիւնները հռչակէ (Հմմտ. Մղժ 145, 4), հայրն ալ Անոր հաւատարմութիւնը իր զաւակներուն պիտի ճանչցնէ (Ես 38, 19): Ասիկա կը պահանջէ որ Աստուծոյ գործը աղերսենք սրտերուն մէջ, ուր մենք չենք կրնար հասնիլ: Այսպէս՝ մանանեխի այնքան մանր հատիկը մեծ ծառ կը դառնայ (Մտթ 13, 31-32) եւ այսպէս ալ՝ նաեւ արարքին եւ անոր արդիւնքին միջեւ անհամապատասխանութիւնը կը նկատենք: Ուստի այսպէս՝ նաեւ կը գիտնանք գործին եւ արդիւնքին միջեւ եղող անհամապատասխանութիւնը եւ թէ մենք պարզեւի՞ն ո՛չ թէ տէրերն ենք, այլ անոր արթուն մատակարարները: Սակայն մեր այս ստեղծագործ յանձնառումը պարզեւ մըն է, որ թոյլ կու տայ մեզի գործակցիլ Աստուծոյ նախաձեռնութեան: Հետեւաբար “հարկ է հսկել արժեւորելու ամուլները, մայրերն ու հայրերը որպէս քրիստոնէականին ուսուցման գործօն անդամները[...]: Ընտանեկան քրիստոնէականը մեծ օգտակարութիւն ունի երիտասարդ ծնողները կազմելու որպէս գործօն մեթոտ ու նաեւ զանոնք գիտակիցներ դարձնելու իրենց առաքելութեան, որպէս անտարանիչներ իրենց ընտանիքներուն”³⁰⁹:

288. Հաւատքի դաստիարակումը գիտէ իւրաքանչիւր մանուկին հետ յարմարիլ, որովհետեւ մեր սորված մեթոտները կամ հնարած բանաձեւերը երբեմն ապարդիւն կը մնան: Մանուկները կարիքն ունին խորհրդանիշերու, շարժումներու, պատմութիւններու: Պատանիները իշխանութեան եւ օրէնքներու դիմաց ընդհանրապէս տագնապ կ'անցընեն: Ուստի հարկ է հաւատքի նկատմամբ անոնց

իսկ ապրած փորձառութիւնները քաջալերել եւ անոնց լուսաւոր վկայութիւններ տալ, որոնք իրենց գեղեցկութեամբ իսկ՝ իրենց զիրենք կը պարտադրեն: Իրենց զաւակներուն հաւատքի ընկերակցիլ ուզող ծնողները թող զգո՛յշ ըլլան անոնց կրած յեղաշրջումներուն, գիտնալով որ հոգեւոր փորձառութիւն մը չի՛ պարտադրուիր, այլ անոնց ազատ ընտրութեան կ'առաջարկուի: Հիմնովին կարեւոր է որ մանուկները շօշափելիօրէն տեսնեն, թէ աղօթքը իրենց ծնողներուն համար իսկապէս կարեւոր է: Հետեւաբար՝ ընտանիքով կատարուած աղօթքները եւ ժողովրդային բարեպաշտութեան աստայայտութիւնները կրնան աւետարանչական աւելի՛ հզօր զօրութիւն ունենալ քան թէ բոլոր քրիստոնէականներն ու բոլոր ճատերը: Կ'ուզեմ իմ երախտապարտութիւնս յատկապէս յայտնել Քրիստոսէն հեռացած իրենց զաւակներուն համար մշտապէս աղօթող բոլոր մայրերուն, Սրբուհի Մոնիքայի մը նման:

289. Հաւատքը մանուկներուն փոխանցելու ջանքը, անոր արտայայտութեան ու աճումին դիրացումին առընչութեամբ, կ'օգնէ ընտանիքին աւետարանիչ դառնալու եւ զայն ինքնաբոխ կերպով փոխանցելու բոլոր իրեն մօտեցողներուն, նոյնիսկ ընտանեկան շրջանակէն դուրս: Միսիոնար ընտանիքիերուն մէջ աճող մանուկները յաճախ իրենք ալ միսիոնար կը դառնան, եթէ ծնողները ասիկա ա՛յնպէս կ'ապրին, որ ուրիշներ զիրենք մարդամօտ ու սիրալիր կը զգան, իսկ զաւակներն ալ ա՛յն ձեւով ալ կը մեծնան ու աշխարհիս հետ յարաբերութեան մէջ կը մտնեն, առանց հրաժարելու իրենց հաւատքէն եւ համոզումներէն: Յիշենք թէ Յիսուս անգամ մեղաւորներուն հետ կ'ուտէր ու կը խմէր (*Մրկ* 2, 16. *Մտթ* 11, 19), Ան կանգ կ'առնէր սամարացի կնոջ մը հետ խօսելու համար (*Յովհ* 4, 7-26) եւ

Նիկոտեմոսը գիշերանց կ'ընդունէր (Յովհ 3, 1-21) եւ թոյլ կու տար որ մեղաւորուհի կին մը իր ոտքերն օծէր (Ղկ 7, 36-50) եւ չէր քաշուէր հիւանդներուն դպչելէ (Մրկ. 1, 40-45. 7, 33): Իր առաքեալներն եւս նոյնը կ'ընէին, անոնք ուրիշները չէին արհամարհէր, փակուելով՝ ընտրանի խումբի մը մէջ եւ այսպէս՝ մեկուսանալով իրենց ժողովուրդին կեանքէն: Մինչդեռ տեղւոյն իշխանութիւնները զանոնք կը դատապարտէին, իսկ իրենք “ամբողջ ժողովուրդին համակրանքը կը վայելէին” (Գործք 2, 47. 4, 21-33. 5, 13):

290. “Այս կերպով՝ ընտանիքը ինքզինք կը կացուցանէ հովուական գործունէութեան ենթական, Աւետարանին բացայայտ քարոզչութեան եւ վկայութիւններու բազմակերպ ժառանգութեան շնորհիւ. եղբայրակցութիւն՝ աղքատներուն հետ, բացուածութիւն՝ անձերու զանազանութեան հանդէպ, պահպանում՝ արարչագործութեան, բարոյական եւ նիւթական զօրակցութիւն յատկապէս միւս չքատր ընտանիքներուն հետ, շնորհիւ հասարակաց բարիքին զարգացումին, յատկապէս ընկերային անարդար կարգուսարքերուն բարեփոխումին, սկսելով՝ իր բնակած երկրէն, շնորհիւ մարմնական թէ հոգեկան ողորմածութեան գործերու կատարումին”³¹⁰: Ասիկա առնուելու է քրիստոնէաներուն համոզումներուն ամենագեղեցիկ փակագիծին մէջ. մեզի թիկունք կանգնող եւ մեզ յառաջ մղող Հօր սիրոյն մէջ, որ յայտնուած է մեր մէջ ապրող Յիսուս Քրիստոսին ամբողջական նուիրումին ընդմէջէն, որ մեզ կարող կը դարձնէ բոլոր փոթորիկներն եւ կեանքին բոլոր հանգրուանները միասնաբար դիմակալելու: Նոյնպէս պէտք է իրաքանչիւր ընտանիքին սրտին մէջ տեղի թէ անտեղի հնչեցնել ‘փա՛ռք քեզ՛ը, որպէսզի ան մեր ճանապարհը լուսաւորէ: Մենք բոլորս՝ մեր ընտանիքին մէջ ապրուած կեանքէն մեկնելով, պէտք է կարենանք

ըսել. “Եւ մենք ճանչցանք եւ հաւատացինք այն սիրոյն, զոր Աստուած ունի մեզի հանդէպ” (Ա. Յովհ 4, 16): Միայն այս փորձառութենէն մեկնելով է, որ ընտանեկան հովուականը ընտանիքներուն կարելիութիւնը պիտի տայ ըլլալու միանգամայն տնային Եկեղեցիներ եւ հասարակութեան մէջ անտարանացումի մակարդ:

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ԴԻԻՐԱԲԵԿՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑԻԼ ՉԱՅՆ ՉԱՆԱՉԱՆԵԼ ԵՒ ԻԻՐԱՅՆԵԼ

291. Սինոդական Հայրերը հետեւեալը հաստատեցին.

- Եկեղեցին նոյնիսկ եթէ կ'ըմբռնէ, թէ ամուսնական կապի ամէն խզում “Աստուծոյ կամքին հակառակ է, սակայն ան միանգամայն կը գիտակցի իր զաւակներէն շատերուն բխրուն վիճակին”³¹¹: Եկեղեցին, լուսաւորուած Յիսուս Քրիստոսի ակնարկով, “սիրով կ'ուղղուի դէպի անոնց, որ իր կեանքին կը մասնակցին անկատար ձեւով, ճանչնալով հանդերձ՝ որ Աստուծոյ շնորհքը անոնց կեանքերուն մէջ կը գործէ, անոնց քաջութիւնը տալով բարիք գործելու, իրար սիրով հոգալու եւ նուիրուելու ծառայութեան այն հասարակութեան, որուն մէջ կ'ապրին ու կը գործեն”³¹²: Այս կեցուածքը այլուստ զօրացուած է բարեգթութեան ընծայուած Յոբելենեկան այս Տարիին շնորհիւ: Եկեղեցին նոյնիսկ եթէ միշտ կատարելութիւնը կ'առաջարկէ եւ Աստուծոյ աւելի ամբողջովին ընդառաջելու կը հրաւիրէ, սակայն “ան պէտք է զգուշութեամբ ընկերակցի իր աւելի բխրուն այն զաւակներուն, որոնք վիրաւոր սէրէ մը ազդուած եւ ուղեկորոյս դարձած են, անոնց ներշնչելով վստահութիւն եւ յոյս, նաւահանգիստի փարոսին կամ մարդոց մէջ դրուած ջահին պէս, լուսաւորելու համար իրենց ճամբան կորսնցուցած կամ փոթոռիկէ բռնուած մարդիկը”³¹³: Չմոռնա՛նք որ Եկեղեցւոյ առաքելութիւնը յաճախ գեղջական հիւանդանոցի մը կը նմանի:

292. Քրիստոնեայ ամուսնութիւնը, որ Քրիստոսի եւ Եկեղեցւոյ միջեւ միութեան ցոլացումը կը հանդիսանայ, լրիւ կ'իրագործուի միութեամբ այր մարդուն եւ կնոջ, որոնք զիրար իրարու կու տան՝ բացարձակ սիրոյ եւ ազատ հաւատարմութեան մը մէջ ու իրարու ցմահ կը պատկանին, կը նուիրուին կեանքին փոխանակումին, սրբագործուած՝ ս. խորհուրդով, որ անոնց տնային Եկեղեցի մը կազմելու շնորհքը կու տայ, իսկ հասարակութեան՝ նոր կեանքի մը մակարդը: Ուրիշ ձեւի միութիւնները հիմնովին կը հակադրուին այս իդէալին, բայց ոմանք զայն գէթ մասնակի եւ յարաբերաբար կ'իրագործեն: Սինոդական Հայրերը հաստատեցին, թէ Եկեղեցին չի՛ դադիր արժեւորելէ դրական տուեալները այն կացութիւններուն, որոնք ամուսնութեան մասին իր ուսուցածին հետ չեն համապատասխաներ կամ դադրած են անոր համապատասխանելէ³¹⁴:

ԱՍՏԻՃԱՆԱԻՈՐՈՒՄԸ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆԻՆ ՄԷՋ

293. Սինոդական Հայրերը նմանապէս նկատի առին քաղաքական ամուսնութեան իրայատուկ պարագան կամ նաեւ, ամէն համաչափութիւն պահպանելով հանդերձ, սոսկ կենակցութեան մը պարագան, որուն մէջ “միութիւնը, հրապարակային կապի միջոցով՝ երբ մնայուն կայունութիւն կը ստանայ, կը յատկանշուի խորունկ գուրգուրանքով, պատասխանատուութիւն կու տայ զաւակներուն հանդէպ, ինչպէս նաեւ կարողութիւնը՝ յաղթահարելու դժուարութիւններուն, ուստի ան կրնայ նաեւ պսակի խորհուրդին տանող դէպքերու զարգացումին առիթ նկատուիլ”³¹⁵: Այլուստ՝ մտահոգիչ է, որ շատ մը երիտասարդներ այսօր պսակէն կը խուսափին ու իրարու հետ միայն կը կենակցին, ամուսնական միութիւնը անվերջ յետաձգելով, իսկ ուրիշներ ալ իրենց

կնքած համաձայնության վերջ կը դնեն ու անմիջապես նորին կ'անցնին: Անոնք “Եկեղեցւոյ մաս կազմելով, հովուական բարեգութ եւ քաջալերիչ հոգածութեան կարիքն ունին”³¹⁶: Արդարեւ՝ Հովիւներուն ո՛չ միայն քրիստոնէայ ամուսնութեան հրահրումը կը վերաբերի, այլ նաեւ “կացութիւններու հովուական զանազանումը շատ մը մարդոց, որոնք սոյն կացութեան մէջ այլեւս չեն ապրիր”, որպէսզի Հովիւները կարենան “անոնց հետ հովուական երկխօսութեան մէջ մտնել, բնորոշելու համար իրենց կեանքին տուեալները, որոնք կրնան զանոնք Աւետարանին նկատմամբ՝ ամուսնութեան ատելի ընդարձակ եւ լիառատ բացուածութեան առաջնորդել”³¹⁷: Հովուական ճանաչումին մէջ՝ հարկ է զանազանել “այն տուեալները, որոնք կարող են նպաստել ավետարանացումին եւ մարդկային ու հոգեւոր զարգացումին”³¹⁸:

294. “Քաղաքացիական ամուսնութեան կամ տարբեր պարագային մէջ՝ հասարակաց պարզ կեանքին ընտրանքը, իր կարգ մը պարագաներով՝ նախապաշարումներէ կամ ս. ամուսնութեան հանդէպ ընդդիմութենէ չէ դրդուած, այլ մշակութային կամ պատահական պատճառներէ”³¹⁹: Այս կացութիւններուն մէջ, կարելի պիտի ըլլայ արժեւորել սիրոյ ա՛յն նշանները, որոնք այս կամ այլ կերպով, Աստուծոյ սէրը կ'արտացոլան³²⁰: Գիտենք թէ “միասին ապրելէ ետք՝ Եկեղեցիէն ամուսնութիւն խնդրող մարդոց թիւը յարատեւ աճի մէջ է: Պարզ կենակցութիւնը յաճախ ընտրուած է ա՛յն ընդհանուր մտայնութեան համեմատ, որ դէմ է հաստատութիւններուն եւ վերջնական զօդերուն, բայց նաեւ որովհետեւ կը սպասեն ձեռք ձգել որոշ տնտեսական ապահովութիւն մը [մնայուն գործ ու ամսական]: Իսկ ուրիշ կարգ մը երկիւններու մէջ, ամուսնական միութիւնները բազմաթիւ են, ո՛չ միայն ընտանեկան արժէքներուն եւ

պասակին դրժումին իբր հետեւանք, այլ մանաւանդ որովհետեւ ամուսնանալը, ընկերային պայմաններուն պատճառով, նկատուած է որպէս շռայլութիւն, այնպէս որ նիւթական չքաւորութիւնը մարդիկը կենակցութեան կը մղէ”³²¹: Բայց “այս բոլոր կացութիւնները դրական կերպով դիմակալուելու են, զանոնք դարձնելով դէպի կատարեալ ամուսնութեան եւ ընտանիքի ուղին, Աւետարանին լոյսին ներքեւ: Հարկ է զանոնք ընկալել եւ անոնց ընկերակցիլ համբերութեամբ եւ նրբութեամբ”³²²: Յիսուս այսպէս վարուեցաւ սամարացի կնոջ հետ (*Յովհ 4, 1-26*), խօսք մը ուղղեց անոր հարազատ սիրոյ փափաքին, զայն ձերբազատելով իր կեանքն եւ վարքը մթազնող ամէն բանէ եւ զայն առաջնորդելով դէպի Աւետարանին լիառատ ուրախութիւնը:

295. Այս իմաստով՝ սուրբ Յովհաննէս Պօղոս Բ. կ’առաջարկէր այն ինչը, որ ‘աստիճանատրումին օրէնք’ կոչուած է, գիտակցելով թէ մարդկային էակը “բարոյական արժէքը կ’ընդունի, կը սիրէ եւ զայն կը գործադրէ, հետեւելով անումի մը հանգրուաններուն”³²³: Ասիկա ո՛չ թէ ‘օրէնքին աստիճանատրումն է’, այլ ազատ արարքներուն զգոյշ ու աստիճանատր կատարումն է, ա՛յն մարդոց կողմէ որոնք ո՛չ հասկնալու, ո՛չ արժեւորելու, ո՛չ օրէնքին առարկայական նպատակները լիովի կատարելու պայմաններուն մէջ կը գտնուին: Արդարեւ՝ օրէնքը նաեւ ճամբայ ցոյց տուող մէկ պարգեւն է Աստուծոյ, պարգեւ մը բոլորին, առանց բացառութեան, զոր կարելի է ապրիլ շնորհքին զօրութեամբ, նոյնիսկ եթէ իրաքանչիւր արարած “յառաջ կ’երթայ տակաւ առ տակաւ, շնորհիւ Աստուծոյ պարգեւներուն եւ սիրոյն վերջնական ու բացարձակ պահանջքներուն հետզհետէ իրացումին, որոնք մարդուս ամբողջ անձնական եւ ընկերային կեանքին մէջ գոյութիւն ունին”³²⁴:

‘ԱՆԿԱՆՈՆ’ ԿՈՉՈՒԱԾ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆ ՆԵՐՈՒՆ
ԶԱՆԱԶԱՆՈՒՄԸ³²⁵:

296. Սինողը դիրաբեկութեան կամ անկատարութեան այլազան կացութիւններուն ակնարկեց: Պիտի ուզէի հոս վերջիշեցնել այն ինչը, որուն մասին ուզեցի ամբողջ Եկեղեցին յտակօրէն տեղեակ պահել, որպէսզի մեր ճանապարհէն չշեղինք. “Երկու տրամաբանութիւն ամբողջ Եկեղեցին կը համակէ, այսինքն՝ բացառել եւ վերընդունիլ [...]: Եկեղեցիին ուղին, Երուսաղէմի Տիեզերաժողովէն ի վեր՝ միշտ կը կայանայ Յիսուսի գթութեան եւ ներընկալումին ուղիին մէջ [...]: Եկեղեցւոյ ուղին չի կայանար մէկը յաւիտեանապէս դատապարտելու մէջ, այլ Աստուծոյ բարեգթութիւնը սրբաբանելու մէջ, զայն անկեղծ սրտով խնդրող բոլոր անձերուն վրայ, [որովհետեւ] միշտ անարժան ենք իսկական եղբայրսիրութեան, քանի ան առանց պայմանի եւ ձրի է”³²⁶: Ուստի, “զգուշանալու է այն դատողութիւններէն, որ զանազան կացութիւններու բարդութիւնը նկատի չեն առներ: Հարկ է նաեւ նկատի ունենալ այն կերպերն ու պայմանները, որոնց համեմատ ապրելով՝ մարդիկ կը չարչարուին”³²⁷:

297. Հարկ է ներընկալել բոլորը, իրաքանչիւրին օգնելով որ կարենայ եկեղեցական հասարակութեան մաս կազմելու իր կերպը գտնել, որպէսզի ան ինքզինք “առանց իր արժանիքին, առանց պայմանի եւ ձրի բարեգթութեան մը” առարկան զգայ: Ո՛չ որ պէտք է ցմիշտ դատապարտել, որովհետեւ Աւետարանին ըմբռնումը ասիկա չէ՛: *Ποῦρα*՝ միայն նախկին բաժանեալ եւ ամուսնական նոր միութիւն կազմածներուն մասին չէ, այլ ընդհանուրին, ի՛նչ կացութեան մէջ ալ գտնուին անոնք: Անշուշտ մէկը երբ

առարկայական մեղքի մը ցուցադրութիւնը կ'ընէ, իբր թէ այս մեղքը քրիստոնէայ գաղափարականին մաս կը կազմէ եւ կամ երբ Եկեղեցւոյ դաւանածէն տարբեր բան մը կ'ուզէ պարտադրել, անշուշտ թէ այսպիսի մէկը պէտք չէ յաւակնի քրիստոնէականի դասեր կամ քարոզ տալ, երբ բան մը կայ որ զինք հասարակութենէն կը բաժնէ (*Մտթ* 18, 17): Հարկ է կրկին ունկնդրել Աւետարանին դարձի գալու հրաւերն ու քարոզը: Սակայն նոյնիսկ այս անձին համար կրնայ կերպ մը ըլլալ հասարակութեան կեանքին թէ՛ ընկերային ծառայութեան, թէ՛ աղօթքի հաւաքներուն մասնակցելու, կամ թէ՛ ալ ասիկա իր նախաձեռնութեամբ թելադրութիւնն ըլլար, համաձայնաբար Հովիւին հետ: Սինոդական Հայրերը, 'անկանոն' կոչուած զանազան կացութիւններուն դարմանումին վերաբերեալ, յանգեցան ընդհանուր համաձայնութեան մը, զոր ես ալ կը պաշտպանեմ. "Անոնց որ քաղաքական ամուսնութիւն մը կ'ընքած են, որոնք ամուսնալուծուած ու կրկին ամուսնացած են կամ պարզապէս կը կենակցին, անկ է որ Եկեղեցին անոնց պարզէ շնորհքին իրենց կեանքերուն մէջ կատարած աստուածային դաստիարակութիւնը, ապա անոնց օգնէ իրենց հանդէպ Աստուծոյ ծրագրին լիութիւնը ընկալելու"³²⁸, ինչ որ միշտ կարելի է Ս. Հոգիին զօրութեամբ:

298. Օրինակի համար, ամուսնալուծուած եւ նոր միութիւն կազմած անձերը կրնան մին միւսէն շատ տարբեր կացութիւններու մէջ գտնուիլ, սակայն պէտք չէ զանոնք ցանկագրել կամ շատ խիստ եզրերու մէջ ներփակել, առանց անձնական եւ հովուական դիպուկ զատորոշումներու ալ տեղ բանալու: Տարբեր բան է երկրորդ ամուսնութիւն մը, որ ժամանակի ընթացքին նոր զաւակներով ամրացուած է ու փորձուած է հաւատարմութեամբ, բողիս ինքնանուիրումով, քրիստոնէայ յանձնառութեամբ, իր կացութեան անկա-

Անոնութեան գիտակցութեամբ, ետդարձ կատարելու մեծ դժուարութեամբ հանդերձ, առանց միանգամայն զգալու թէ այսպէս վարուելով՝ նոր սխալներ կը գործուին: Եկեղեցին գիտէ կացութիւններ, ուր “այրն ու կինը չեն կրնար իրարմէ այլեւս բաժնուիլ, կարգ մը պատճառներու համար, օրինակ՝ զաւակներու դաստիարակութեան համար”³²⁹: Կայ նաեւ պարագան անոնց, որ իրենց առաջին ամուսնութիւնը փրկելու համար՝ մեծ ջանքեր կատարել ստանձնած են, բայց անարդար լքումի զոհ դարձած են, կայ նաեւ պարագան անոնց, “որ իրենց զաւակներուն դաստիարակութեան համար՝ երկրորդ ամուսնութիւն մը կատարած են, որոնք երբեմն խղճէ մղուած՝ անձնական ապահովութիւն կը զգան, մտածելով թէ իրենց ցմիշտ խորտակուած նախորդ ամուսնութիւնը երբեք վաւեր չէր եղած”³³⁰: Բայց ամուսնալուծումի մը յաջորդած նոր ամուսնութիւն մը տարբեր է, իբր հետեւանք իր պատճառած տառապանքի եւ շփոթութիւններուն, որոնք զաւակներուն եւ ամբողջ ընտանիքին վնաս կը հասցնեն, ինչպէս նաեւ տարբեր անձի մը պարագայէն, որ իր ընտանեկան յանձնառութիւններուն մէջ կանոնաւորապէս թերացաւ: Յատակ ըլլալու է՝ թէ ասիկա՝ Աւետարանին առաջարկած գաղափարականը չէ՝ ընտանիքին եւ ամուսնութեան համար: Սինոդական Հայրերը հաստատեցին, թէ Հովիւները իրենց որոշումները առնելու են “կացութիւնները ուշադրութեամբ զանազանելով”³³¹ “տարբեր ակնարկի ներքէ”³³²: Գիտենք թէ “ընդհանուր դեղագիր մը” գոյութիւն չունի³³³:

299. Յարգանօք կ'ընդունիմ Սինոդական բազմաթիւ Հայրերուն նկատառութիւնները, որոնք ուզեցին նշել՝ թէ “ամուսնալուծուած եւ կրկին քաղաքական ամուսնութիւն կատարած մկրտեալները քրիստոնէայ հասարակութիւններուն կողմէ անելի ընդունուելու են ըստ զանազան

կարելիություններուն, միանգամայն խուսափելով հանդերձ ամէն գայթակղութենէ: Վերընդունուելու տրամաբանութիւնը՝ Հայրերուն հովուական օժանդակութեան բանալին է, որպէսզի մկրտեալները ո՛չ միայն ճանչնան թէ իրենք կը պատկանին Քրիստոսի Մարմնին, որ Եկեղեցին է, այլ նաեւ ուրախ եւ բեղուն փորձառութիւն մը ապրին: Անոնք մկրտեալներ են, անոնք քոյրեր եւ եղբայրներ են, Ս. Հոգին զանգամ պարգեւներ եւ շնորհքներ անոնց մէջ կը հեղու ընդհանորին բարիքին համար: Անոնց մասնակցութիւնը կրնայ արտայայտուիլ եկեղեցական զանազան ծառայութիւններուն ընդմէջէն: Հետեւաբար հարկ է զանազանել թէ ծիսական, հովուական, կրթական եւ կարգապահական մարզերուն մէջ ներկայիս գործադրուող զանազան արտաքսումներէն ո՛ր մէկը կարելի է զանց առնել: Անոնք իրենք զիրենք ո՛չ միայն բանադրուած զգալու չեն, այլ կրնան ապրիլ ու հասուննալ որպէս Եկեղեցույ կենդանի անդամներ, զինք զգալով իբր Մայր մը, որ զիրենք միշտ կ'ընդունի, իրենցմով սիրալիր կը զբաղի եւ կեանքի եւ Աւետարանի ճամբուն վրայ զիրենք կը քաջալերէ: Այս ներընկալումը անհրաժեշտ է նաեւ անոնց զաւակներուն հոգատարութեան եւ դաստիարակութեան համար, զաւակներ՝ որոնք ամէնէն էականը նկատուելու են”³³⁴:

300. Եթէ նախապէս նշուած շօշափելի կացութիւններուն անթիւ զանազանութիւնները նկատի առնենք, պիտի հասկնանք՝ թէ պէտք չէր Սինոդէն կամ այս Յորդորէն բոլոր պարագաներուն մէջ գործադրելի ընդհանուր կանոնական նոր օրէնադրութիւն մը սպասել, այլ հովուական եւ անձնական շատուկ պարագաներուն ըմբռնումին վերաբերեալ՝ սոսկ նոր քաջալերանք մը, որ ըմբռնելու է, թէ “պատասխանատուութեան աստիճանը նո՛յնը չէ՛ բոլոր պարագաներուն”³³⁵, ուստի հարկատր ալ չէ՛, որ

կանոնի մը հետեւանքները կամ արդիւնքները միշտ նոյնն ըլլան³³⁶: Քահանաները առաքելութիւնն ունին “որոնումի ճամբուն վրայ ընկերակցիլ հետաքրքրուած անձերուն, ըստ Եկեղեցւոյ ուսուցումին եւ Հովիւին ցուցմունքներուն: Օգտակար է մտածումի եւ զղջումի պահերուն խղճի քննութիւն մը կատարել այս գործընթացքին վերաբերեալ: Վերամուսնացած բաժանեալները հարց տալու են, թէ անոնք ի՞նչպէս վարուեցան իրենց զուակներուն հետ, երբ իրենց ամուսնութիւնը տազնապի մէջ մտաւ: Արդեօք հաշտութեան փորձեր կատարուեցա՞ն: Ի՞նչ է լքուած ամուսինին կամ կնոջ կացութիւնը: Նոր ամուսնութիւնը ի՞նչ հետեւանքներ ունի ընտանիքին եւ համայնքին միւս անդամներուն վրայ: Ան ի՞նչ օրինակ կու տայ ամուսնութեան պատրաստող երիտասարդներուն: Անկեղծ խորհրդածութիւն մը կրնայ մեր վստահութիւնը ամրացնել Աստուծոյ կողմէ ամէնուն շնորհուած բարեգթութեան հանդէպ”³³⁷: Խօսքը՝ այն ընկերակցումի ճանապարհի եւ զանազանումի մասին է, “որ հաւատացեալները կ’առաջնորդէ Աստուծոյ դիմաց իրենց վիճակին գիտակցումին: Քահանային հետ ներքին զրոյցը կ’օգնէ ուղիղ դատում մը կազմելու ա՛յն արգելքին մասին, որ Եկեղեցւոյ կեանքին աւելի մասնակցութիւնը եւ զայն անեցնելու համար հարկ եղող քայլերը կը խափանէ: Տրուած ըլլալով՝ որ օրէնքին մէջ աստիճանաւորում չկայ (Տես՝ *Familiaris consortio*, թիւ 34), այս զանազանումը չի կրնար բնաւ Եկեղեցւոյ կողմէ Աւետարանով առաջարկուած ճշմարտութենէն եւ սէրէն ձեռքազատուիլ Աստուծոյ կամքին անկեղծ որոնումին մէջ, անոր կատարելապէս պատասխանելու փափաքով հանդերձ”³³⁸: Այս կեցուածքները հիմնական են, խուսափելու համար սխալ պատգամներ տալու մեծ վտանգէն, ինչպէս՝ կարծելը թէ քահանայ մը կարող է դիրաւ ‘բացառութիւններ’ ընել կամ թէ

անձեր կան, որոնք կրճան պարզեցնելու փոխարեն՝ սուրբ խորհուրդներու մեծաշնորհներ ընդունիլ: Երբ կը հանդիպինք պատասխանատու եւ զգոյշ անձի մը, որ չի՛ յաւակնիր իր փափաքները Եկեղեցիին շահերէն բարձր դասել, ինչպէս նաեւ Հովիւի մը, որ իրեն յանձնուած խնդրին կարելորութեան գիտակից է, այն ատեն կը խուսափինք այն վտանգէն, որ մեզի խորհիլ կու տայ, թէ Եկեղեցին զոյգ բարոյական կը մշակէ:

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԴԱՏՈՒՄԻՆ ՄԵՂՄԻՉ ՊԱՐԱԳԱՆԵՐԸ

301. Դիպուկ կերպով հասկնալու համար, թէ ինչո՞ւ ‘անկանոն’ կոչուած կացութիւններուն մէջ յատուկ դատում մը կարելի ու անհրաժեշտ է, հարցը միշտ նկատի առնելու ենք այն կերպով, որ երբեք չմտածուի թէ կ’ուզենք Աւետարանին պահանջքները նուազեցնել: Եկեղեցին մեղմացուցիչ պարագաներուն պայմաններուն մասին ամուր գաղափար ունի: Հետեւաբար կարելի չէ այլեւս ըսել, թէ բոլոր անոնք որ ‘անկանոն’ կոչուած կացութեան մը մէջ կը գտնուին, մահացու մեղքի մէջ կ’ապրին, զրկուած՝ սրբարար շնորհքէն: Սահմանափակումները առնչուած չե՛ն միմիայն օրէնքին պատահական անգիտացումին հետ: Նոյնիսկ օրէնքը լաւ ճանչցող անձ մը կրնայ մեծ դժուարութիւն ունենալ, “հասկնալու համար կանոնին պարունակած արժէքները”³³⁹: Ան կրնայ գտնուիլ նաեւ այնպիսի գործնական պայմաններու մէջ, որոնք իրեն կ’արգիլեն տարբեր կերպով վարուիլ եւ ուրիշ որոշումներ առնել առանց գործուած նոր յանցանքի մը, ինչ որ Սինոդական Հայրերը լաւ արտայայտեցին՝ ըսելով. “Կրճան գոյութիւն ունենալ ազդակներ, որոնք որոշում առնելու կարողութիւնը կը սահմանափակեն”³⁴⁰: Ս. Թովմաս Աքուիմացին արդէն կ’ընդունէր, թէ անձ մը կրնայ իր մէջ

շնորհքն ու եղբայրսիրութիւնն ունենալ, սակայն չկարենայ կարգ մը առաքինութիւններ գործադրել³⁴¹, այնպէս որ ան բոլոր բարոյական առաքինութիւններն ունենալով հանդերձ, անոնցմէ մէկին գոյութիւնը յստակօրէն չարտայայտել, անոր գործադրումը դժուարացած ըլլալով. “Երբ կ’ըսեն թէ սուրբերը կարգ մը առաքինութիւններ չունին, ասիկա անձն իմաստով է, թէ անոնք դժուարութիւն կը գտնեն այս առաքինութիւններուն գործադրումին մէջ, սակայն միանգամայն միւս բոլոր առաքինութիւնները գործադրելու սովորութիւնն ունին”³⁴²:

302. ‘Կաթողիկէ Եկեղեցոյ Քրիստոնէական’ը յստակօրէն կ’արտայայտուի այս պայմանաւորումներուն մասին.

“Արարքի մը յանցանքը եւ պատասխանատուութիւնը կրնայ նուազիլ ու նոյնիսկ ջնջուիլ՝ իբր հետեւանք տգիտութեան, անզգուշութեան, բռնութեան, վախին, սովորութիւններուն, անկշիռ զգացումներուն, ինչպէս նաեւ հոգեխօսական կամ ընկերային այլ գործօններուն”³⁴³: Ուրիշ պարբերութեան մը մէջ, ան կրկին կ’անդրադառնայ այն պարագաներուն մասին, որոնք բարոյական պատասխանատուութիւնը կը մեղմացնեն, սպա այլազան էջերու մէջ՝ ան նաեւ կը ուշի “զգացական տհասութիւնը [...], իրացուած սովորութիւններուն ուժը [...], անձկութեան վիճակը, ինչպէս նաեւ հոգեբանական կամ ընկերային այլ գործօններ”³⁴⁴: Հետեւաբար՝ իրապաշտ կացութեան մը մասին ժխտական դատում մը վերոյիշեալ անձին յանցապարտութեան կամ մեղաւորութեան վճիռ մը չըմբռներ³⁴⁵: Այս համոզումներուն վերաբերեալ, շատ դիպուկ կը գտնեմ այն ինչը, որ բազմաթիւ Սինոդական Հայրեր ուզեցին պաշտպանել, “Տուեալ կարգ մը պարագաներուն մէջ, մարդիկ տարբեր վարուելու մէջ՝ շատ մեծ դժուարութիւն կը զգան [...]: Հոլովական դատումը, նկատի առնելով հանդերձ ուղիղ կազմուած խիղճը, ստանձնելու է այս

գոյավիճակները: Կատարուած արարքներուն հետեւանքները ի վերջոյ նոյնները չեն բոլոր պարագաներուն մէջ”³⁴⁶:

303. Տուեալ պարագաներուն ունեցած ծանրութեան ճանաչումէն մեկնելով՝ կրնանք աւելցնել, թէ Եկեղեցւոյ վարելակերպին մէջ մարդոց խիղճը աւելի նկատի առնուելու է կարգ մը պարագաներուն, որոնք ամուսնութեան մասին մեր ըմբռնումը առարկայօրէն չեն գործադրեր: Բնական է թէ հարկ է քաջալերել լուսատրուած ու բարեկազմ խղճի մը հասունացումը, որուն միացած է Հովիւին պատասխանատու եւ գիտակից դատումը, առաջարկելով շնորհքին հանդէպ միշտ աւելի մեծ վստահութիւն: Բայց այս գիտակցումը կրնայ միայն գիտակցիլ՝ թէ արդեօք կացութիւն մը առարկայօրէն կը համապատասխանէ՞ Աւետարանին ընդհանուր պահանջքներուն: Ան կրնայ նաեւ անկեղծօրէն ու պարկեշտօրէն ճանչնալ, թէ առ այժմ ասիկա՝ է սրտաբուղիս պատասխանը, զոր կրնանք տալ Աստուծոյ, ապա նաեւ բարոյական որոշ ապահովութեամբ անդրադառնալ, թէ անոր պատասխանը՝ նոյնիմքն Աստուծոյ խնդրած բազմակողմանի կարելիութիւններուն մէջէն՝ ինքնանուիրու՛մը կը հանդիսանայ, նոյնիսկ եթէ ասիկա առարկայական իտեալը տակաւին լրիւ չ’իրագործեր: Յամենայն դէպս, յիշենք թէ այս զանազանումը ուժեղ է եւ ան պէտք է միշտ բաց մնալ ի դիմաց զարգացումի նորանոր հանգրուաններուն եւ նորագոյն որոշումներուն, որոնք իտեալը աւելի լրիւ իրագործելը կարելի պիտի դարձնեն:

ՉԱՓԱՆԻԾՆԵՐՆ ՈՒ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒՄԸ

304. Խղճալի է բաւարարուիլ միայն նկատի առնելով, թէ անձի մը վարուելակերպը օրէնքի մը կամ ընդհանուր

տեսութեան մը կը համապատասխանէ՞ կամ ո՛չ, որովհետեւ ասիկա բաւարար չէ զանազանելու եւ ապահովելու համար, թէ ասիկա մարդ արարածին գոյութեան մէջ Աստուծոյ հանդէպ ամբողջական հաւատարմութիւն է: Կը շեշտեմ, որ Ս. Թովմաս Աքրուհնացիին ուսուցածը միշտ յիշենք եւ զայն ներմուծենք հովուական հետեւեալ տրամաբանութեան մէջ. “Թէեւ ընդհանուր սկզբունքներուն մէջ կարգ մը անհրաժեշտութիւններ կան, սակայն որքան մասնակի հարցեր կը շօշափենք, այնքան թերացումներու կը հանդիպինք [...]: Բայց գործելու մարզին մէջ, ընդհակառակն, ճշմարտութիւնը կամ գործնական ուղղամտութիւնը իրենց անհատական գործադրութեան մէջ, բոլորին համար նոյնը չե՛ն, այլ միայն անոնց ընդհանուր սկզբունքներուն մէջ, ինչպէս նաեւ այն անձներուն պարագային, որոնց համար ուղղամտութիւնը կը նոյնանայ իրենց գործերուն հետ, նոյնիսկ եթէ չե՛ ընդունուած բոլորին կողմէ [...]: Որքան մանրամասնութիւններու մէջ կը մտնենք, այնքան բացառութիւնները կը բազմանան”³⁴⁷: Անշուշտ ընդհանուր չափանիշները բարիք մը կը ներկայացնեն, զոր պէտք չէ անգիտանալ կան անտեսել, սակայն անոնք չե՛ն կրնար բացարձակապէս բոլոր անհատական կացութիւնները իրենց բանաձեւումին մէջ ընդգրկել: Ըսելու է նաեւ, թէ այս իսկ պատճառով՝ այն ինչը, որ յատուկ պարագաներուն դիմաց՝ գործնական հասկացողութեան մաս կը կազմէ, կարելի չէ՛ զայն չափանիշի մը կարգին դասել: Ասիկա ո՛չ միայն անտանելի պարագայականութեան մը առիթ պիտի տար, այլ նաեւ խնամքով պահպանուելիք արժէքները վտանգի տակ պիտի դնէր³⁴⁸:

305. Հետեւաբար, Հովի մը ինքզինք գոհ պիտի չզգար բարոյական օրէնքները մի՛այն ‘անկանոն’ կացութիւններ

ապրող մարդոց գործադրել տալով, իբր թէ անոնք անոնց կեանքին դեմ նետուած քարեր ըլլային: Ասիկա է պարագան Եկեղեցւոյ դասաւանդումներուն ետեւ պահուրտող փակ սրտերուն, “բազմելու համար Մովսէսի աթոռին վրայ, որպէսզի երբեմն մեծամտօրէն եւ մակերեսային կերպով դատեն դժուար պարագաներն ու վիրաւոր ընտանիքները”³⁴⁹: ‘Աստուածաբանական Միջազգային Յանձնախումբ’ը եւս այս ուղղութեամբ արտայայտուեցաւ. “Պէտք չէ՛ բնական օրէնքը ներկայացնել որպէս արդէն կազմաւոր ամբողջութիւն մը այն կանոններուն, որոնք բարոյական ենթակային արդէն կը պարտադրուին, այլ ան կը հանդիսանայ բացարձակապէս անձնական որոշում մը առնելու՝ առարկայական ներշնչումի աղբիւր մը”³⁵⁰: Որոշ պայմանաւորումներու կամ մեղմացուցիչ պարագաներուն պատճառով, կարելի է որ մեղքը, առարկայական կացութեան մը մէջ, անձնապէս կամ լրիւ վերագրելի չըլլայ մարդուն, ուստի ան կրնայ Աստուծոյ շնորհքին մէջ ապրիլ, սիրել, ինչպէս նաեւ շնորհքի եւ սիրոյ կեանքին մէջ աճիլ, առ այս Եկեղեցիին օգնութիւնն ստանալով³⁵¹: Զանազանումը օգնելու է, որ աճումի կարելի ուղիները գտնենք Աստուծոյ ընդառաջող եւ սահմանափակումներուն մէջ: Մենք, խորհելով թէ ամէն ինչ կա՛մ սեւ եւ կա՛մ ճերմակ է, շնորհքի եւ աճումի ճանապարհը երբեմն կը փակենք եւ Աստուծոյ փառք տուող եւ այսպէս՝ դէպի սրբութիւն ընթացող անձերը կը յուսահատցնենք: Յիշենք թէ “փոքր քայլ մը՝ մարդկային ահագին սահմանափակումներուն մէջ կատարուելով, կրնայ աւելի հաճելի ըլլալ Աստուծոյ քան թէ արտաքնապէս ուղիղ կեանքն այն անձին, որ իր օրերը կ’անցընէ առանց կարելոր դժուարութիւններու հանդիպելու”³⁵²: Հովիւներուն եւ հասարակութիւններուն գործնական հովուականը չի՛ կրնար այս իրականութիւնը նկատի չառնել:

306. Բոլոր պարագաներուն մէջ, աստուածային օրէնքը լըրիւ ապրելու դժուարութիւն ունցողներուն համար՝ պէտք է սիրոյ ուղիէն ընթանալու հրաւերը հնչէ: Եղբայրսիրութիւնը քրիստոնէաներուն առաջին օրէնքն է (*Յովհ 15, 12. Գաղ 5, 14*): Չմոռնանք Ս. Գիրքին խոստացածը. “Ամէն բանէ առաջ՝ իրարու միջեւ եղբայրսիրութիւնը պահպանեցէ՛ք, որովհետեւ եղբայրսիրութիւնը մեղքերու բազմութիւնը կը ծածկէ” (*Ա. Պետ 4, 8*): “Մեղքերդ փշրէ՛ արդար գործերով, իսկ անարդարութիւններդ ալ՝ աղքատներու ողորմութիւն տալով” (*Դան 4, 24*): “Ջուրը կրակը կը մարէ, իսկ ողորմութիւնը՝ մեղքերը կ’արձակէ” (*Սիր 3, 30*): Ս. Օգոստինոս եւս նո՛յնը կը սորվեցնէ. “Ինչպէս հրդեհի պարագային՝ զայն մարելու համար ջուրին կը դիմենք [...], նոյնպէս երբ մեր յարդէն մեղքի կրակը բռնկի ու այս պատճառով՝ տագնապինք, հրճուի՛նք որ մեզի բարեգործութեան մը առիթը կը տրուի, հրդեհը մարելու համար՝ մեզի ակ մը տալու պէս”³⁵³:

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳԹՈՒԹԵԱՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

307. Սխալ մեկնաբանութենէ մը խուսափելու համար՝ կը յիշեցնեմ թէ Եկեղեցին պէտք է ո՛չ մէկ կերպով հրաժարի առաջարկելէ ամուսնութեան ամբողջական իտէալը եւ Աստուծոյ ծրագիրը իր ամբողջ վսեմութեամբ. “Երիտասարդ մկրտեալները քաջալերելու է, որ չվարանին այն հարստութեան դիմաց, որ Պսակի խորհուրդը կը փոխանցէ իրենց սիրոյ ծրագրերուն, զօրացած՝ այն օժանդակութեամբ, զոր Քրիստոսի շնորհքէն կը ստանան, ինչպէս նաեւ Եկեղեցոյ կեանքին առատօրէն մասնակցելու կարելիութենէն”³⁵⁴: Գաղջութիւնը, ամէն յարաբերականութիւն կամ զայն առաջարկելու մէջ չափազանց յարգանքը, նկատուելու է Աւետարանին հանդէպ

որպէս անհաւատարմութիւն, ինչպէս նաեւ Եկեղեցւոյ կողմէ որպէս սիրոյ պակաս՝ այս նոյն երիտասարդներուն հանդէպ: Բացառիկ իրավիճակները հասկնալը՝ բնա՛ւ չի նշանակեր իտէալիւն լոյսը իր ամբողջութեամբ թաքցնել, ո՛չ ալ Յիսուսին մարդկութեան ընծայածը նուազեցնել: Այսօր՝ ամուսնութիւնները ամրացնելու եւ այսպէս՝ խզումները կանխելու համար կատարուած հովուական ջանքը հովուական ձախողութիւններէն աւելի կարեւոր է:

308. Սակայն մեկնելով հոգեբանական, պատմական, նոյնիսկ կենսաբանական մեղմացուցիչ պարագաներուն մասին մեր գիտակցութենէն, կը հետեւի թէ “պէտք է, առանց անտարանական իտէալիւն արժէքները նուազեցնելու, բարեգթութեամբ եւ համբերութեամբ ընկերակցիլ անձերուն օրը օրին կատարող աճումի հանգրուաններուն”, այսպէս ճամբայ բանալով “Տիրոջ բարեգթութեան, որ մեզ կը դրդէ կարելի բարիքը կատարելու”³⁵⁵: Կը հասկնամ անոնք, որ կը նախընտրեն ամէն շփոթութենէ հեռու աւելի խիստ հովուական մը: Սակայն անկեղծօրէն կը հաւատամ նաեւ, թէ Յիսուս Քրիստոս կ’ուզէ Եկեղեցի մը, որ զգուշաւոր ըլլայ այն բարիքին հանդէպ, զոր Հոգին բխրուն միջավայրի մը մէջ կը սփռէ. հանդէպ մօր մը, որ իր առարկայական դասաւանդումը յստակօրէն արտայայտելով հանդերձ, “իր կարելի լաւէն չի՛ հրաժարիր, նոյնիսկ եթէ ճանապարհի ցեխով աղտոտուելու վտանգին մէջ պիտի դնէ ինքզինք”³⁵⁶: Այն Հովիւները, որ Աւետարանին ամբողջական իտէալը եւ Եկեղեցւոյ ուսուցումը հաւատացեալներուն կ’առաջարկեն, անոնց նաեւ օգնելու են դիրաբեկ անձերու հետ ցաւակցելու, ինչպէս նաեւ հալածանքէ կամ չափազանց խիստ ու անհամբեր դատումներէն խուսափելու: Աւետարանն իսկ կը խնդրէ մեզմէ ուրիշը չդատել եւ չդատապարտել (*Մտթ*

7, 1. Ղկ 6, 37): Յիսուս “մեզմե կը սպասէ որ հրաժարինք այն անձնական կամ հասարակական ապաստանարանները փնտռելէ, որոնք մեզի թոյլ կու տան մարդկային ցաւագին հարցերու բովէն մենք մեզ հեռու պահելու, որպէսզի իսկապէս ընդունինք ուրիշներու շօշափելի գոյութեան հետ շփման մէջ մտնել եւ այսպէս՝ գթութեան ուժը գնահատել: Մեր կեանքը մշտապէս հոյակապ կը դառնայ երբ ասիկա կ'ընենք”³⁵⁷:

309. Նախախնամական է, որ այս խորհրդածութիւնները կը կատարուին բարեգթութեան նուիրուած Յոբելեանական Տարուայ մը ծիրին մէջ, որովհետեւ նաեւ ընտանիքը հարուածող զանազան կացութիւններուն դիմաց՝ “Եկեղեցին առաքելութիւնն ունի Աւետարանին ծուծը հանդիսացող՝ Աստուծոյ բարեգթութիւնը ծանուցանելու, ինչ որ պէտք է հասցնել մինչեւ բոլորին սրտերն եւ միտքերը: Քրիստոսի Հարսը կ'որդեգրէ Աստուծոյ Որդիին այն կեցուածքը, որ անխտիր բոլորը դիմաւորելու կ'երթայ”³⁵⁸: Ան գիտէ թէ Յիսուս եւս Ինքզինք կը ներկայացնէ որպէս հարիւր եւ ո՛չ թէ ինիսունինն ոչխարներու Հովիւր: Ան ամէ՛նքը կ'ուզէ: Այս գիտակցութիւնն եթէ ունինք, կարելի պիտի դառնայ “բոլորին, հաւատացեալներուն թէ հաւատքէն հեռացածներուն՝ հասցնել բարեգթութեան բալասանը, որպէս նշան մեր մէջ արդէն գոյութիւն ունեցող Աստուծոյ Թագաւորութեան”³⁵⁹:

310. Մոռնալու չե՛նք, թէ “բարեգթութիւնը սոսկ Հօր վարուելակերպը չէ՛, այլ նաեւ չափանիշ կը դառնայ գիտնալու համար՝ թէ Հօր հարազատ որդիները որո՞նք են: Համառօտելով՝ ըսենք թէ մենք բարեգթութիւնն ապրելու հրաւիրուած ենք, որովհետեւ մեզի՛ ալ նախապէս

բարեգթութիւն կատարուեցաւ”³⁶⁰: Ասիկա ռոմանդիկ նուիրում մը կամ թոյլ պատասխան մը չէ՛ Աստուծոյ սիրոյն, որ կը ցանկայ մարդիկը միշտ յառաջ մղել, որովհետեւ “բարեգթութիւնը՝ այն գերա՛նն է, որ Եկեղեցոյ կեանքը կը շալկէ, որուն հովուական գործունէութեան մէջ՝ ամէն ինչ հաւատացեալներուն հանդէպ բարեգթութեամբ պարուրուած ըլլալու է: Եկեղեցոյ անտումին ու վկայութեան մէջ ո՛չ մէկ բան կրնայ բարեգթութենէ զուրկ ըլլալ աշխարհիս դիմաց”³⁶¹: Այո՛, “մենք երբեմն կը վարուինք որպէս շնորհքին քննիչները եւ ո՛չ թէ որպէս դիրացուցիչները: Բայց Եկեղեցին մաքսատուն մը չէ՛, այլ մեր հօրենական տունն է, ուր իւրաքանչիւրին համար տեղ կայ, իր դժուարութիւններով”³⁶²:

311. Բարոյական աստուածաբանութեան ուսուցումը պէտք չէ՛ այս նկատառութիւնները զանց առնէ, որովհետեւ եթէ ճիշդ է՝ որ Եկեղեցոյ բարոյական ուսուցումը պէտք է իր ամբողջութեամբ պահպանել, սակայն հարկ է նաեւ յատուկ ուշադրութիւն դարձնել շեշտելու եւ քաջալերելու համար Աւետարանին բարձրագոյն եւ կեդրոնական արժէքները³⁶³ եւ յատկապէս եղբայրսիրութեան գերակայութիւնը՝ մեր կողմէ իբր պատասխան Աստուծոյ սիրոյն ձրի նախաձեռնութեան: Երբեմն մեզի շատ սուղ կ’արժէ Աստուծոյ անվերապահ սիրոյն տեղ բանալ հովուականին մէջ³⁶⁴: Բարեգթութեան նկատմամբ՝ մենք այնքա՛ն պայմաններ կը դնենք, որ զայն կը դատարկենք իր հարազատ իմաստէն եւ գործնական նշանակութենէն, ինչ որ ամենավատ կերպն է Աւետարանի իմաստը հեղուկ դարձնելու: Օրինակի համար, բնական է որ բարեգթութիւնը արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը զանց չ’ընէր, սակայն պէտք է նախ եւ առաջ՝ ըսել թէ բարեգթութիւնը լրումն է արդարութեան, ինչպէս նաեւ Աստուծոյ ճշմարտութեան ամենապայծառ յայտնութեան:

Այս պատճառով՝ հարկ է միշտ նկատի ունենալ, թե “Աստուծոյ զօրութիւնը եւ յատկապէս Իր բարեգթութիւնը հարցականի տակ դնող աստուածաբանական բոլոր նշումները անպատեհ են”³⁶⁵:

312. Ասիկա մեզի կ'ընծայէ շրջագիծ մը եւ մթնոլորտ մը, որոնք ամենանորբ նիւթերուն մասին անգամ զրուցելով՝ մեզի գրասենեկային ու պաղ բարոյական մը զարգացնելը կը խափանեն, այլ մեզ բարեգութ սիրով դրոշմուած հովուական ըմբռնումի մը մէջ կը զետեղեն, որ միշտ կը ձգտի հասկնալու, ներելու, միատեղ ըլլալու, սպասելու եւ մանաւանդ՝ մեզ իրարու միացնելու: Եկեղեցւոյ մէջ տրամաբանութիւնը իշխելու է, որպէսզի հոն “կատարուի իրենց սիրտը բանալու փորձը անոնց մօտ, որոնք կ'ապրին կեանքին բազմատեսակ արուարձաններուն մէջ”³⁶⁶: Խրթին պայմաններու մէջ ապրող հաւատացեալները կը հրաւիրեմ վստահութեամբ մերձենալու ու խօսակցելու իրենց հովիւներուն կամ Տիրոջ նուիրուած ուրիշ աշխատականներուն: Իրենց գաղափարները կամ իղձերը անոնց մէջ միշտ պիտի չգտնեն նոյնութեամբ, բայց ստոյգ՝ լոյս մը պիտի ստանան, որ իրենց թոյլ պիտի տայ անելի լաւ հասկնալու ինչ որ իրենց կը պատահի եւ հոն անձնական հասունացումի ուղին գտնելու: Իսկ Հովիւները կը հրաւիրեմ զանոնք սիրով ու զուարթօրէն լսելու, անոնց հարցերուն ծուծը անկեղծ փափաքով թափանցելու, անոնց տեսակէտները հասկնալու եւ անոնց օգնելու, որ անելի լաւ ապրին եւ Եկեղեցւոյ մէջ իրենց տեղը գտնեն:

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽ

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԵՒ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՀՈԳԵԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

313. Եղբայրսիրութիւնը զանազան նրբերանգներ կը ներկայացնէ, ըստ այն կենսավիճակին, որուն մարդս կանչուած է: Տասնամեակ մը առաջ, Վատիկան Բ. Տիեզերածոհովը խօսելով աշխարհականներուն առաքելութեան մասին, շեշտը կը դնէր ընտանիքէն ժայթքող հոգեկանութեան վրայ, հաստատելով թէ աշխարհականներուն հոգեկանութիւնը “պէտք է իրայատուկ յատկանիշներ ունենայ, իրաքանչիւրին կեանքի պայմաններուն համեմատ”, ներառեալ “ամուսնական եւ ընտանեկան կեանքը”³⁶⁷ եւ թէ ընտանեկան մտահոգութիւնները օտարոտի ըլլալու չեն իրենց կեանքին հոգետր կեանքին ռճին ճեւ³⁶⁸: Ուստի կարեւոր է, որ հոս պահ մը կանգ առնենք եւ ընտանեկան կեանքին մէջ տարածուող այս իրայատուկ հոգեկանութեան կարգ մը հիմնական տուեալները նկարագրենք:

ԳԵՐԲՆԱԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՀՈԳԵԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

314. Միշտ խօսեցանք Աստուծոյ շնորհքին մէջ ապրող մարդուն սրտին մէջ հաստատուած աստուածային բնակեցութեան մասին: Այսօր՝ կրնանք նաեւ ըսել, թէ Ս. Երրորդութիւնը նաեւ ամուսնական կեանկցութեան տաճարին մէջ ներկայ է: Ինչպէս որ Ան իր ժողովուրդին գովաբանութեան մէջ կը բնակի (*Մղժ* 22, 4), նոյնպէս ալ Իրեն փառք մատուցող

ամուսնական սիրոյն մէջ մտերմաբար կ'ապրի:

315. Տիրոջ ներկայութիւնը կը յայտնուի իրական ու շօշափելի ընտանիքին մէջ, իր բոլոր ցաւերով, պայքարներով, իր ուրախութիւններով եւ իր ամէնօրեայ ջանքերով: Երբ ընտանիքի մէջ կ'ապրինք, դժուար է հոն կեդծել ու ստել, հոն չենք կրնար դիմակ կրել: Այս անկեղծութիւնը արծարծողը երբ սէ'րն է, հոն Տէրը կ'իջիւէ իր ուրախութեամբ եւ խաղաղութեամբ: Ընտանեկան սիրոյն հոգեկանութիւնը կը բաղկանայ իրական ու գործնական հազարաւոր շարժումներէ: Աստուած Իր բնակութիւնը կը հաստատէ հաղորդակցութիւնը հասունացնող Իր պարգեւներուն եւ հանդիպումներուն մէջ: Անձին այս ինքնընծայումը “մարդկայինն ու աստուածայինը” իրարու կը զօդէ³⁶⁹, որովհետեւ ան Աստուծոյ սիրով լի է: Ամուսնական հոգեկանութիւնը ի վերջոյ աստուածային սիրով բնակուած կապին հոգեկանութիւնն է:

316. Լաւ ապրուած ընտանեկան կենակցութիւնը, սրբացումի իսկական ուղի մըն է սովորական կեանքին եւ միաստիք աճումին գծով, միանգամայն միջոց է Աստուծոյ հետ մտերիմ միութեան: Արդարեւ՝ ընտանեկան կեանքին եղբայրական եւ հասարակական պահանջները սրտերը հետզհետէ աւելի բանալու առիթ մըն են, ինչ որ կարելի կը դարձնէ Տիրոջ հետ իր սիրտը աւելի լիարատ բանալը, ինչպէս նաեւ Տիրոջ հետ աւելի լայնասիրտ հանդիպումը: Աստուծոյ խօսքը կ'ըսէ՝ թէ “իր եղբայրը ատող անձը խաւարի մէջ կ'ապրի, խաւարի մէջէն կը քալէ” (Ա. Յովհ 2, 11), անիկա “մահուան մէջ կը բնակի” (Ա. Յովհ 3, 14) եւ թէ ան “Աստուած չճանչցաւ” (Ա. Յովհ 4, 8): Իմ նախորդս՝ Բենեդիկտոս ԺԶ. ըսաւ. “Իր մերձաւորին նկատմամբ աչքերը փակելը, զայն նաեւ Աստուծոյ առջեւ կոյր կը դարձնէ”³⁷⁰ եւ թէ խորքին մէջ՝ սէրը

միա՛կ լոյսն է, “որ մութին մէջ գտնուող աշխարհս անդադար ու կրկին կը լուսաւորէ”³⁷¹: “Մենք երբ զիրար սիրենք, միայն այն ատեն Աստուած մեր մէջ կը բնակի եւ Իր սէրը մեր մէջ կ’իրագործուի” (Ա. Յովհ 4, 12): Քանի որ “մարդկային անձը իր էութեան մէջ ընկերային խորք մը ունի”³⁷² եւ “անձին ընկերային տարածքին առաջին ու ինքնատիպ արտայայտութիւնը ամոլն ու ընտանիքն են”³⁷³, հետեւաբար հոգեկանութիւնը ընտանեկան հաղորդակցութեան մէջ շօշափելի կը դառնայ: Ուստի հոգեկանութեան խոր զգացումով տոգորուած անձերը կարծելու չե՛ն, թէ ընտանիքը զիրենք Հոգիի կեանքի աճումէն կը հեռացնէ, այլ թէ ան Տիրոջ ընտրած ճամբայ մըն է, զիրենք առաջնորդելու համար դէպի միաստիկ միութեան կատարը:

ՄԻԱՏԵՂ ԱՂՕԹՔ՝ ԶԱՏԿԱԿԱՆ ԼՈՅՍԻՆ ՏԱԿ

317. Եթէ ընտանիքը յաջողի Քրիստոսի մէջ կեդրոնանալ, Ան ալ ամբողջ ընտանիքը իրարու կը միացնէ եւ կը լուսաւորէ: Ցաւերն ու անձկութիւնները Տիրոջ Խաչին հետ կ’ապրուին, իսկ զայն համբուրելը՝ կարողութիւն կու տայ ամենավատ պահերուն տոկալու: Ընտանիքին դժուարին օրերուն մէջ՝ միութիւն մը կայ լքուած Յիսուսի հետ, որ կրնայ օգնել որ խզումէ մը խուսափինք: Ընտանիքները հետզհետէ կը նուաճեն “իրենց սրբութիւնը ամուսնական կեանքին ընդմէջէն՝ Ս. Հոգիի զօրութեամբ, ինչպէս նաեւ մասնակցելով Քրիստոսի խաչին խորհուրդին, որ դժուարութիւններն ու տառապանքները սիրոյ նուիրումի կը կերպարանափոխէ”³⁷⁴: Ապա նաեւ ուրախութեան պահերը, հանգիստը կամ տօները, նոյնիսկ սեռայնութիւնը, կ’ապրուին, որպէս մասնակցութիւն Իր Յարութեան լիարատ կեանքին: Ամուսնացեալները, իրենց առօրեայ

զանազան շարժումներով կը գոյացնեն “աստուածաբական այն վայրը, ուր կարելի կ’ըլլայ յարուցեալ Տիրոջ խորհրդական ներկայութիւնը փորձարկել”³⁷⁵:

Յ18. Ընտանիքով միասնաբար կատարուած աղօթքը նախընտրեալ միջոց մըն է գատկական այս հաւատքը արտայայտելու եւ ամրացնելու համար³⁷⁶: Կարելի է ամէն օր քանի մը վայրկեան յատկացնել, կենդանի Տիրոջ առջեւ միացած ըլլալու, մեր մտահոգութիւններն ըսելու, ընտանիքին կարիքներուն ինչպէս նաեւ տագնապ անցընողի մը համար աղօթելու, իրար սիրելու համար օգնութիւն հայցելու, կեանքին եւ լաւ բարի բաներուն համար փառք տալու, Ս. Կոյսէն խնդրելու, որ իր մայրական վերարկուով պահպանէ մեզ: Աղօթքի այս պահը կրնայ իր պարզ բառերով՝ մեծ բարիք ընել ընտանիքին: Ժողովրդային բարեպաշտութեան զանազան արտայայտութիւնները հոգեւոր գանձեր են բազմաթիւ ընտանիքներու համար:

Համայնքային աղօթքներու ուղին իր գագաթնակէտին կը հասնի Ս. Հաղորդութեան միատեղ մասնացութեամբ, յատկապէս կիրակնօրեայ հանգիստի ընթացքին: Յիսուս ընտանիքին դուռը կը բախէ, անոր հաղորդական սեղանին մասնակցելու համար (*Յայտն* 3, 20): Ամուսիները կրնան հոն զիրենք իրարու ցմիշտ միացուցած գատկական դաշինքը դարձեալ կնքել, ինչ որ Աստուծոյ մարդկութեան հետ Խաչին միջոցով կնքած Դաշինքին արտայայտութիւնն է³⁷⁷: Ս. Հաղորդութիւնը նոր Ուխտին ս. խորհուրդն է, ուր Քրիստոսի փրկչագործութիւնը կը կատարուի (*ՂԿ* 22, 20): Այսպէս կ’անդրադառնանք ամուսնական կեանքին եւ Ս. Հաղորդութեան միջեւ գոյութիւն ունեցող ներքին զօդերուն մասին³⁷⁸: Ս. Հաղորդութեան սնունդը ուժ եւ քաջալերանք է ամուսնական կապը ամէն օր իբր ‘տնային Եկեղեցի’ ապրելու³⁷⁹:

ԲԱՑԱՐՁԱԿ ԵՒ ԱԶԱՏ ՍԻՐՈՅ ՀՈԳԵԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

319. Ամուսնութեան մէջ՝ նաեւ մէկ անձի մը լսան պատկանելու իմաստը կ'ապրինք: Ամուսինները կը ստանձնեն միասին ծերանալու եւ միատեղ մաշելու մարտահրաւերն ու փափաքը, այսպէս պատկերացնելով Աստուծոյ հաւատարմութիւնը: Կեանքի մը ոճը բնորոշող այս հաստատ որոշումը “ներքին պահանջք մըն է ամուսնական սիրոյ դաշինքին”³⁸⁰, որովհետեւ “այն բանը որ չէ՛ որոշած ցմի՛շտ սիրել, դժուար է գայն մէ՛կ օր անգամ իսկապէս սիրելը”³⁸¹: Բայց ասիկա հոգեւոր իմաստ պիտի չունենար եթէ հարցը միայն համակերպուած ապրելու օրէնքի մը մասին ըլլար: Հարցը՝ արտի պատկանելիութեան հարց է, ինչ որ միայն Աստուած կը տեսնէ (*Մտթ* 5, 28): Հաւատարմութեան այս ուխտը Աստուծոյ առջեւ կը վերանորոգենք, ամէն օր արթննալով ու ամբողջ օրուան ընթացքին ի՛նչ ալ պատահի: Մարդս քննալէ ետք, վերստին արթննալով՝ կը յուսայ այս արկածախնդրութիւնը շարունակել, ինքզինք Աստուծոյ օգնութեան յանձնելով: Այսպէս՝ ամէն ամուսին մէկը միւսին համար՝ նշան եւ գործիք է Տիրոջ մօտիկութեան, որ մեզ մինակ չի՛ թողուր. “Ահաւասիկ ես միշտ ձեզի հետ եմ մինչեւ աշխարհիս վերջը” (*Մտթ* 28, 20):

320. Կէտ մը կայ, ուր ամուսիններուն սէրը, հասնելով իր գերագոյն ազատութեան, առողջ ինքնանկախութեան վայր կը դառնայ, երբ իւրաքանչիւրը կը նկատէ, թէ միւսը իրեն չի պատկանիր, այլ թէ ան ա՛լ աւելի կարեւոր տէր մը ունի, իր միակ Տէ՛րը: Անոնցմէ ո՛չ մէկը կրնայ այլեւս տիրանալ իր սիրած անձին, անոր ամէնէն անձնական եւ գաղտնի մտերմութեան, այլ մի՛այն Տէրը կրնայ անոր կեանքին

կեդրոնը գրաւել: Հոգեւոր իրապաշտութեան սկզբունքը միանգամայն ա՛յնպիսի կերպով կը գործէ, որ ամուսինը այլեւս չ՛ուզեր, որ միւսը իր կարիքները լրիւ գոհացնէ: Հարկ է որ իւրաքանչիւրին հոգեւոր յառաջխաղացքը օգնէ միւսին՝ “իր խաբկանքներէն ձերբազատուելու”, ինչպէս Տիթրիչ Պոնիֆօֆեր լաւ կ’ըսէր³⁸², ապա դադրի այն անձէն ակնկալելէ ինչ որ միայն Աստուծո՛յ սիրոյն յատուկ է: Ասիկա ներքին անջատում կը պահանջէ: Այն իւրապատուկ տարածքը, զոր ամուսիններուն իւրաքանչիւրը կը վերապահէ Աստուծոյ հետ իր առանձին յարաբերութեան, կենակցութեան վերքերէն բուժուիլը ո՛չ միայն կարելի կը դարձնէ, այլ նաեւ թոյլ կու տայ իր գոյութեան նշանակութիւնն իսկ Աստուծոյ սիրոյն մէջ գտնել: Որպէսզի այս ներքին ազատութիւնն իրականանայ, Հոգին ամէն օր ոգեկոչելու կարիքն ունինք:

ԶԳՈՒԾԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ, ՄԽԻԹԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՔԱԶԱԼԵՐԱՆՔԻ ՀՈԳԵԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

321. “Քրիստոնէայ ամուսինները իրարու շնորհքի գործակիցներն են հաւատքի վկաներ են՝, ի սպաս իրենց զաւակներուն եւ ընտանիքին միւս անդամներուն”³⁸³: Աստուած զանոնք կը կանչէ ծննդաբերելու եւ պաշտպանելու, այս պատճառով ալ՝ ընտանիքը “միշտ ամենամօտիկ բուժարանը եղած է”³⁸⁴: Ուրեմն իրարու հոգը տանինք, իրարու թիկունք կանգնինք եւ իրար քաջալերենք, եւ այս ամէնը ապրինք իբր թէ մեր ընտանեկան հոգեկանութեան մաս կազմէին: Ամուսիններու կեանքը Աստուծոյ բեղուն գործին մասնակցութիւն մըն է եւ անոնցմէ իւրաքանչիւրը միւսին համար՝ մնայուն մարտահրաւեր: Աստուծոյ սէրը “այր մարդուն եւ կնոջ ամուսնական կապին մէջ խորիմաստ նշանակութիւն մը կը գտնէ”³⁸⁵: Այսպէս անոնք փոխադարձ ցոլացումն են աստուածային

սիրոյն, որ զանոնք կը մխիթարէ խօսքով, նայուածքով, փայփայանքով, ողջագործումով: Այս պատճառով՝ “ընտանիք հիմնել ուզելը, որոշել է Աստուծոյ երազին մասնակցիլ, Անոր հետ երազել ու կառուցել է, Անոր միանալ է աշխարհի կառուցման այս հերոսապատումին մէջ, ուր ո՛չ ոք ինքզինք մինակ կը զգայ”³⁸⁶:

322. Ընտանիքին ամբողջ կեանքը՝ “արածուելու գթասիրտ տանիլ” մըն է: Ամէն մէկը յատուկէն կը յոգնի միւսին կեանքին մէջ գծելու եւ գրելու հետեւեալը. “Մեր նամակը դու՛ք էք, գրուած՝ մեր սրտերուն մէջ [...] ո՛չ թէ մելանով, այլ Կենդանի Հոգիի շունչով” (Կորնթ 3, 2-3): Իւրաքանչիւրը ‘մարդորս’ մըն է (ՂԿ 5, 10), որ յանուն Յիսուսի ուռկան կը նետէ ուրիշներուն մէջ (ՂԿ 5, 5) կամ հողագործի պէս է, որ կը գործէ իրեն մերձաւոր եղող թարմ հողին մէջ, անոնց մէջ լաւագոյնը հրահրելով: Ամուսնական բեղմնաւորումը կ’ենթադրէ ուրիշը դրդել, որովհետեւ “մէկը սիրելը՝ անորմէ անորակելի եւ աննախատեսելի բան մը ակնկալել է, միանգամայն կերպով մը անոր միջոց տալ է, որ այս սպասումին համապատասխանէ”³⁸⁷: Ասիկա Աստուծոյ պաշտամունք կատարել է, քանի որ Ան բազմաթիւ բարիք սերմանեց ուրիշներուն մէջ, ակնկալելով որ մենք ալ զանոնք անեցնենք:

323. Իւրաքանչիւր մերձաւորը Աստուծոյ աչքերով դիտելը եւ անոր մէջ Քրիստոսը ճանչնալը՝ հոգեւոր խորունկ փորձառութիւն մըն է: Ասիկա կը պահանջէ ձրի տրամադրելիութիւն մը, որ կը ծառայէ իր արժանապատուութիւնը արժեւորելու: Կարելի է ուրիշին լրիւ մօտիկ ըլլալ, եթէ մարդ ինքզինք տայ առանց յետին նպատակի եւ մոռնալով իր շուրջ գտնուող ամէն ինչ: Սիրուած անձը՝ այսպէս կ’արժանանայ

ամբողջական ուշադրութեան առարկան դառնալու: Առ այս՝ Յիսուս օրինակ մըն էր, քանի որ երբ մէկը Իրեն կը մօտենար խօսելու համար, Իր ակնարկը անոր կը սեւեռէր եւ գայն սիրալիր կը դիտէր (*Մրկ* 10, 21): Անոր դիմաց՝ ո՛չ ոք ինքզինք անտեսուած կը զգար, քանի որ Անոր խօսքերն ու շարժումները արտայայտութիւնն էին հետեւեալ հարցումին. “Ի՞նչ կ’ուզես որ ընեմ քեզի” (*Մրկ* 10, 51): Ասիկա կարելի է ընտանիքին աօրեային մէջ ապրիլ, ուր կը մտաբերենք թէ մեզի հետ ապրող անձը ամէն լաւ բանի արժանի է, քանի որ ան անսահման արժանապատուութիւն մըն ունի, առարկան ըլլալով Հօր անհուն սիրոյն: Այսպէս՝ կը ծնի գորգուրանք մը, որ կարող է “ուրիշին մէջ սիրուած ըլլալու ուրախութիւնը հրահրել: Ան յատկապէս կ’արտայայտուի անվերապահօրէն մերձենալով ուրիշին սահմանափակումներուն զգուշութեամբ եւ նրբութեամբ, մանաւանդ երբ անոնք բացայայտ են”³⁸⁸:

324. Ընտանեկան շրջանակը, Ս. Հոգիին մղումով, իր ծոցին մէջ կ’ընդունի ո՛չ միայն կեանքը, որուն ծնունդ կու տայ, այլ նաեւ բացուելով՝ ինքզինքէն դուրս կու գայ, իր բարիքը ուրիշներու վրայ կը սփռէ, զանոնք պաշտպանելով եւ անոնց երջանկութիւնը փնտռելով: Այս բացուածութիւնը կը յայտնուի մանաւանդ հիւրընկալութեան մէջ³⁸⁹, քաջալերուած Աստուծոյ սոյն թելադրիչ Խօսքով, թէ. “հիւրասիրութիւնը մի՛ մոռնաք, որովհետեւ այսպէս է, որ ոմանք անգիտակից կերպով՝ իրենց մէջ հրեշտակներ պիտի հիւրընկալեն” (*Եբր* 13, 2): Ընտանիքը հիւրասիրելով, երբ ուրիշին կը մօտենայ, մանաւանդ աղքատներուն ու լքեալներուն, ան “կը դառնայ Եկեղեցւոյ մայրութեան խորհրդանիշը, անոր վկան եւ մասնակցութիւնը”³⁹⁰: Ս. Երրորդութեան ցոլացումն եղող ընկերային սէրն է, որ իրականին մէջ ընտանիքին հոգեւոր նշանակութիւնը եւ անոր արտաքին առաքելութիւնը իրարու

կը միացնէ, որովհետեւ ան բարեգործութիւնը *kériygame* կ'իրագործէ, անոր բոլոր հասարակական պահանջքներով: Ընտանիքը իր հոգեկանութիւնը կ'ապրի միանգամայն ըլլալով տնային Եկեղեցի մը ու կենսական փջիջ մը, աշխարհը կերպարանափոխելով³⁹¹:

325. Ամուսնութեան մասին Տիրոջ խօսքերը (*Մտթ* 22, 30), նոյնպէս եւ Ս. Պօղոսիները (*Ա. Կորնթ* 7, 29-31) - առանց որ ասկա պատահմունք մը ըլլայ- ներմուծուած են մեր գոյութեան վերջին ու վերջնական հանգրուանին մէջ, զոր վերարժեւորելու կարիքն ունինք: Ու այսպէս ամուսնութիւնները պիտի կարենան ըմբռնել իրենց կտրած ճանապարհին ուղղութիւնը: Արդարեւ, ինչպէս որ մեր այս Յորդորին մէջ քանիցս յիշեցինք, ո՛չ մէկ ընտանիք երկնաւոր ու ընդմիջտ կազմուած իրականութիւն մըն է, այլ ան հետզհետէ հասուննալ կը պահանջէ: Հոն մնայուն կանչ մը կայ, որ յատաչ կու գայ Ս. Երրորդութեան հետ իր ամբողջական հաղորդութենէն, Քրիստոսի եւ Իր Եկեղեցւոյ սքանչելագործ միութենէն, Նազարէթի ընտանիքին այնքան գեղեցիկ հասարակութենէն եւ երկինքի մէջ սուրբերուն միջեւ գոյութիւն ունեցող անբիծ եղբայրակցութենէն: Ապա դիտել այն լիութիւնը զոր տակաւին չենք նուաճած, մեզի թոյլ կու տայ յարաբերական դարձնել այն պատմական ընթացքը, զոր մենք որպէս ընտանիքներ կը կատարենք, ապա նաեւ դադրիլ մեր ներանձնական յարաբերութիւններէն պահանջել, որ անոնք ըլլան կատարեալ, մաքուր դիտաւորութեամբ ու ներդաշնակ, ինչ որ միայն վերջնական Թագաւորութեան մէջ կրնանք գտնել: Ասիկա նաեւ կ'արգիլէ մեզի՝ որ խստօրէն չդատենք զանոնք, որ մեծ դիւրաբեկութեան մը պայմաններուն մէջ կ'ապրին: Ամէնքս կանչուած ենք կենսունակ պահելու մեզմէ եւ մեր սահմաններէն անդին ձգտումը դէպի մի'ս

աշխարհը, ուր ամէն ընտանիք սոյն մնայուն ձգտումը
ապրելու է: Ո՛վ ընտանիքներ, ընթանա՛նք եւ պահե՛նք մեր
այս ընթացքը: Ինչ որ մեզի խոստացուած է, միշտ ա՛լ անելի
է: Չյուսալքուի՛նք մեր սահմանափակումներուն պատճառով,
սակայն ո՛չ ալ հրաժարի՛նք փնտռելէ մեզի խոստացուած
սիրոյ եւ հաղորդութեան լիութիւնը:

Աղօթք առ Ս. Ընտանիքն

Ո՛վ Յիսու՛ս, Մարիա՛մ եւ Յովսէ՛փ,
Սքանչացումով կը դիտենք ձեր մէջ հարազատ սիրոյ պայ-
ծառութիւնը եւ լի վստահութեամբ ձեզի՛ կը դիմենք :

Ո՛վ Նազարէթի Սու՛րբ Ընտանիք,
մեր ընտանիքներն ալ դարձու՛ր հաղորդութեան վայր,
աղօթքի հաւաքատեղի, Աւետարանին հարազատ դպրոցներ,
եւ ընտանեկան փոքր Եկեղեցիներ:

Ո՛վ Նազարէթի Սու՛րբ Ընտանիք,
Թող ընտանիքներուն մէջ այլեւս երբե՛ք չըլլան
բռնութեան, մեկուսացումի եւ բաժանումի տեսարաններ:
Եւ ո՛վ որ վիրաւորուած կամ գայթակղած է,
թող շուտով մխիթարուի եւ առողջանայ:

Ո՛վ Նազարէթի Ս. Ընտանիք
Բոլորին գիտակցութիւնը տու՛ր
Ընտանիքին սրբազան եւ անպղծելի նկարագրին
Եւ անոր գեղեցկութեան, ըստ Աստուծոյ ծրագրին:

Յիսուս, Մարիա՛մ եւ Յովսէփ,
Լսեցէ՛ք մեր աղօթքը եւ զայն կատարեցէ՛ք...:
Ամէն:

Տրուած Հոռմ, մերձ՝ Ս. Պետրոսի, Ողորմածութեան
բացատիկ Յոբելեանին առթիւ, 19 Մարտ՝ Ս. Յովսէփի
տօնին, 2016-ին, Քահանայապետութեան չորրորդ տարին:

Փրանկիսկոս

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

- 1-Եպիսկոպոսաց Սինոդին Ընդհանուր Գ.րդ Արտակարգ Ժողովին Աւարտական Տեղեկագիր, 18 Հոկտեմբեր 2014, թիւ 2:
- 2-Եպիսկոպոսաց Սինոդին ԺԴ.րդ Ընդհանուր Արտակարգ Ժողովին Աւարտական Տեղեկագիր, 24 Հոկտեմբեր 2015, թիւ 3:
- 3-Եպիսկոպոսաց Սինոդին ԺԴ.րդ Արտակարգ Ընդհանուր Ժողովին Աւարտական Խօսք, 24 Հոկտեմբեր 2015:
- 4-Ճառ՝ *Քուպայի Սան Տիակոյ քաղաքին ընտանհիքներուն հետ հանդիպումին առիթով* (22 Սեպտեմբեր 2015), էջ 14–15:
- 5-JORGE Luis BORGES , *“Calle Desconocida”*, Buenos Aires, 2011, էջ 23:
- 6- *Ներքող՝ Pueblo de los Angeles-ի մէջ մատուցուած Ս. Պատարագին առթիւ* (28 Յունուար 1979):
- 7-Անդ:
- 8-ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* Առաքելական Յորդոր, (22 Նոյեմբեր 1981), թիւ 4:
- 9- *Տեղեկագիր Սինոդի 2014*, թիւ 5:
- 10-ՍՊԱՆԱԿԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ, *Ամուսնութիւն եւ ընտանհիք* (Մատրիտ, 6 Յուլիս 1979), թիւ 3.16.23:
- 11- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 5:
- 12- *Տեղեկագիր Սինոդի*, 2014, թիւ 5:
- 13- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 8:
- 14- *Խօսք ԱՄՆ.ի Համագումարին* (24 Սեպտ. 2015):
- 15- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 29:
- 16- Տեղեկագիր Սինոդի, 2014, թիւ 10:
- 17-ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ Գ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲԱՅՄԱՌԻԿ ԺՈՂՈՎ, *Պատգամ*, 18 Հոկտ. 2014:

- 18- *Տեղեկագիր Սիմոնի*, 2014, թիւ 10:
- 19- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 7:
- 20- *Անդ*, թիւ 63:
- 21- ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ ՔՈՐԷԱՅԻ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆԵՐՈՒ,
Toward a culture of life (15 Մարտ 2007):
- 22- *Տեղեկագիր Սիմոնի*, 2014, թիւ 6:
- 23- ՔԱՀԱՆՅԱՊԵՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ՀԱՄԱՐ,
Դաշնագիր ընտանիքին իրատունքներուն, (22 Հոկտ 1983, թիւ 11):
- 24- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 11-12:
- 25- ՔԱՀԱՆՅԱՊԵՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ՄԱՍԻՆ,
Դաշնագիր ընտանիքին իրատունքներուն, (22 Հոկտ 1983, թիւ 11.):
Ներածական:
- 26- *Անդ*, թիւ 9:
- 27- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 14:
- 28- *Տեղեկագիր Սիմոնի*, 2014, թիւ 8:
- 29- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 78:
- 30- *Տեղեկագիր Սիմոնի*, 2014, թիւ 8:
- 31- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 23:
- 32- *Անդ*, թիւ 24:
- 33- *Անդ*, թիւ 21:
- 34- *Անդ*, թիւ 17:
- 35- *Անդ*, թիւ 20:
- 36- *Անդ*, թիւ 15:
- 37- *Փակման խօսք Եպիսկոպոսաց Սիմոնին 14-րդ Ընդհանուր սովորական Ժողովին* (24 Հոկտ. 2015):
- 40- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 25:
- 41- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 10:
- 42- *Catéchèse* (22 ապրիլ 2015):
- 43- *Անդ*:
- 44- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 28:

- 45- *Անդ*, թիւ 8:
- 46- *Անդ*, թիւ 58:
- 47- *Անդ*, թիւ 33:
- 48- *Տեղեկագիր Սիանդի*, 2014, թիւ 11:
- 49- ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ ՔՈԼՈՄԳԻՈՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ, *A tiempos difíciles, colombianos nuevos* (13 Փետրուար 2003), թիւ 3:
- 50- *Evangelii gaudium* (24 Նոյեմբեր 2013), 35:
- 51- *Անդ*, 164:
- 52- *Անդ*:
- 53- *Անդ*, 165:
- 54- *Տեղեկագիր Սիանդի*, 2014, թիւ 12:
- 55- *Անդ*, թիւ 14:
- 56- *Անդ*, թիւ 16:
- 57- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 41:
- 58- *Անդ*, թիւ 38:
- 59- *Տեղեկագիր Սիանդի*, 2014, թիւ 17:
- 60- *Տեղեկագիր Սիանդի*, 2014, թիւ 43:
- 61- *Տեղեկագիր Սիանդի*, 2014, թիւ 18:
- 62- *Անդ*, թիւ 19:
- 63- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 38:
- 64- ՅՈՎՀԱՆ ՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թիւ 13:
- 65- *Տեղեկագիր Սիանդի*, 2014, թիւ 21:
- 66- *Քրիստոնէական Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ*, թիւ 1642:
- 67- *Անդ*:
- 68- *Catéchèse* (6 Մայիս 2015):
- 69- ԼԵՒՈՆ ՄԵԾՆ, *Epistula Rustico narbonensi episcopo*, *Patrologia Latina* 54, 1205 A.
- 70- ՊԻՈՍ ԺԲ., *Շրջաբերական Թուղթ, Mystici Corporis Christi* (29 Յունիս 1943): “Ամուսնութեան շնորհիւ՝ ամուսինները իրարու շնորհքի

մատակարարներ կը դառնան”:

71- Գիրք *Կանոնագիտություն*, կանոններ 1116, 1161-1165: *Կանոնագիրք Արեւելեան Եկեղեցիներու*, կանոններ 832, 848-852:

72- Գիրք *Կանոնագիտություն*, կանոն 1055 § 2:

73- *Տեղեկագիր Սինոդի*, 2014, թիւ 23:

74- ՅՈՒՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թիւ 9:

75- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 47:

76- *Անդ*:

77- Ներքող՝ *Ընտանիքներու Համաշխարհային 8-րդ Հանդիպումի Պատարագին առթիւ*, Ֆիլատելֆիոյ մէջ (27 Սեպտ. 2015):

78- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 53-54:

79- *Անդ*, թիւ 51:

80- ՎԱՏԻԿԱՆ Բ.ի ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, “*Ուրախութիւն եւ յոյս*” Հովուական Սահմանադրութիւն, Եկեղեցին՝ ներկայ աշխարհիս մէջ, թիւ 4:

81- Տես՝ Գիրք *Կանոնագիտություն*, կանոններ 1055 § 1: “*Ad bonum coniugum atque ad prolis generationem et educationem ordinatum*”:

82- *Քրիստոնէական Կաթողիկէ Եկեղեցոյ*, թիւ 2360:

83- *Անդ*, թիւ 1654:

84- ՎԱՏԻԿԱՆ Բ.ի ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, “*Ուրախութիւն եւ յոյս*” Հովուական Սահմանադրութիւն, Եկեղեցին՝ ներկայ աշխարհիս մէջ, թիւ 4:

85- *Քրիստոնէական Կաթողիկէ Եկեղեցոյ*, թիւ 2366:

86- Տես՝ ՊՕՂՈՍ Զ., *Թուրթ Շրջաբերական “Մարդկային Կենաց”* (25 Յուլիս 1968), թիւ 11-12:

87- *Քրիստոնէական Կաթողիկէ Եկեղեցոյ*, թիւ 2378:

88- ԺՈՂՈՎ ՀԱԻՍԱՏՔԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ, *Հարց՝ Donum vitae* (22 Փետրուար 1987), Բ. 8.

89- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 63:

- 90- *Տեղեկագիր Սիանդի*, 2014, թիւ 57:
- 91- *Անդ*, թիւ 58:
- 92- *Անդ*, թիւ 57:
- 93- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 64:
- 94- *Տեղեկագիր Սիանդի*, 2014, թիւ 60:
- 95- *Անդ*, թիւ 61:
- 96- *Գիրք Կանոնագիտութեան*, կանոն 1136: Տես՝ *Կանոնագիրք Արեւելեան Եկեղեցիներու*, կանոն 627:
- 97- ՔԱՀԱՆԱՊԵՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՎԱՍՆ ԸՆՏԱՆԵԱՅ, *Ծջմարտութիւն եւ իմաստ մարդկային սեռայնութեան*, (8 Դեկտեմբեր 1995), թիւ 23:
- 98- *Catéchèse* (20 Մայիս 2015), էջ 2:
- 99- Տես՝ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (20 Նոյեմբեր 1981), 38:
- 100- *Ծառ Հոռոմի թեմական Համաժողովին* (14 Յունիս 2015):
- 101- *Տեղեկագիր Սիանդի*, 2014, թիւ 23:
- 102- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 52:
- 103- *Անդ՝* թիւ 40-50:
- 104- *Քրիստոնէական Կաթողիկէ Եկեղեցոյ*, թիւ 1641:
- 105- ԲԵՆԵԴԻԿՏՈՍ ԺԶ., *Թուղթ Օրջաբերական “Աստուած սէր է”* (25 Դեկտեմբեր 2005), թիւ 2:
- 106- *“Հոգետր Կրթութիւն”*: Սէրն ընդունելու Հայեցողութիւնը (230):
- 107- OCTAVIO PAZ, *La llama doble*, Barcelona, 1993, էջ 35:
- 108- THOMAS D’AQUIN, *Summa Theologica*, II-II, q. 114, art. 2, ad 1.
- 109- *Catéchèse* (13 Մայիս 2015):
- 110- THOMAS D’AQUIN, *Summa Theologica*, II-II, q. 27, art. 1, ad 2.
- 111- *Անդ*, լօդ. 1:
- 112- *Catéchèse* (13 Մայիս 2015):
- 113- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 21:

114- *Sermon à l'église baptiste de l'Avenue Dexter, Montgomery, Alabama, 17 novembre 1957.*

115- Ս. Թոմաս Աքուինացին սերը կ'ըմբռնէ իբր «միացնող ուժ» (*Summa Theologica*, I, art. 1, ad 3), որդեգրելով Դիոզիգնէս Արեոբակացիին այս ըսածը (*De divinis nominibus*, IV, Patrologia Graeca 3, էջ 709):

116- THOMAS D'AQUIN, *Summa Theologica*, II-II, q. 27, art. 2.

117- Թուղթ Ծրջաբերական *Casti connubii* (31 Դեկտեմբեր 1930):

118- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 13:

119- *Catéchèse* (2 Ապրիլ 2015):

120- *Անդ*:

121- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 9:

122- THOMAS D'AQUIN, *Somme contre les Gentils*, III,123, cf. Aristote, *Ethique à Nicomaque*, 8, 12 "éd. Bywater, Oxford 1984, p. 174".

123- Թուղթ Ծրջաբերական *Lumen fidei* (29 Յունիս 2013), թիւ 52:

124- *De Sacramento matrimonii*, 1, 2, dans ID. *Disputationes*, III, 5, 3 "éd. Giuliano, Naples 1858, p. 778):

125- ՎԱՏԻԿԱՆ Բ.Ի ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, "Ուրախութիւն եւ յոյս" Հովուական Սահմանադրութիւն, Եկեղեցի՝ ներկայ աշխարհիս մէջ, 50:

126- *Անդ*, թիւ 49:

127- THOMAS D'AQUIN, *Summa Theologica*, I-II, q. 31, art. 3, ad 3.

128- ՎԱՏԻԿԱՆ Բ.Ի ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, "Ուրախութիւն եւ յոյս" Հովուական Սահմանադրութիւն, Եկեղեցի՝ ներկայ աշխարհիս մէջ, թիւ 48:

129- THOMAS D'AQUIN, *Summa Theologica*, I-II, q. 26, art. 3.

130- *Անդ*, q. 110, art. 1.

131- *Confessions*, VIII, III, 7- Patrologia Latina 32, 752.

132- *Ծառ՝ աշխարհի ընտանիքներուն, անոնց Հոռոմ կատարած ուխտ-ազնացութեան առթիւ*, Հաւատքի Տարուան ընթացքին (26 Հոկտեմբեր 2013):

- 133- *Angelus* (29 Ռեկտեմբեր 2013):
- 134- *Ծառ՝ աշխարհի ընտանիքներում, Հաւատքի Տարուան ընթացքին անոնց Հոռոմ կատարած ուխտագնացութեան առթիւ* (26 Հոկտեմբեր 2013):
- 135- THOMAS D’AQUIN, *Summa Theologica*, II-II, q. 24, art. 7.
- 136- *Ծառ՝ աշխարհի ընտանիքներում, Հաւատքի տարուան ընթացքին անոնց Հոռոմ կատարած ուխտագնացութեան առթիւ* (26 Հոկտեմբեր 2013):
- 137- ԶԻԼԻԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՍԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ, *Կեանքը եւ ընտանիքը. Աստուծոյ մեզմէ իրաքանչիւրին նուէրը* (21 Յուլիս 2014):
- 138- ՎԱՏԻԿԱՆ Բ.Ի ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, *“Ուրախութիւն եւ յոյս”* Հովուական Սահմանադրութիւն, Եկեղեցին՝ ներկայ աշխարհիս մէջ, թիւ 49:
- 139- A. SERTILLANGES, *L’amour chrétien*, Paris 1920, p. 174.
- 140- THOMAS D’AQUIN, *Summa Theologica*, I-II, q. 24, art. 1.
- 141- *Ibid.*, q. 59, art. 5.
- 142- Թուղթ Շրջաբերական՝ *“Աստուած Սէր է”* (25 Ռեկտեմբեր 2005), թիւ 3:
- 143- *Անդ*, թիւ 4:
- 144- THOMAS D’AQUIN, *Summa Theologica*, I-II, q. 32, art. 7.
- 145- *Անդ*, II-II, q. 153, art. 2, ad 2. *“Թող առաքիճութեան կողմէ չհակադրուի տրամաբանօրէն կատարուած սեռային արարքին հաճոյքին առատութեան”*:
- 146- JEAN PAUL II , *Catéchèse* (22 Հոկտեմբեր 1980), թիւ 5:
- 147- *Անդ*, թիւ 3:
- 148- *Catéchèse* (24 Սեպտեմբեր 1980), թիւ 4:
- 149- *Catéchèse* (12 Նոյեմբեր 1980), թիւ 2:
- 150- *Անդ*, թիւ 4:
- 151- *Անդ*, թիւ 5:
- 152- *Անդ*, թիւ 1:

- 153- *Catéchèse* (16 Յունուար 1980), թիւ 1:
- 154- JOSEPH PIEPER, *Über die Liebe*, Munchen 2014, pp. 174.
- 155- ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՊՕՂՈՍ Բ., Թուղթ Տիեզերական *Evangelium vitae* (25 Մարտ 1995), թիւ 23:
- 156- ՊՕՂՈՍ Զ., Թուղթ Երջաբերական *Humane vitae* (25 Յուլիս 1968), թիւ 13:
- 157- ՎԱՏԻԿԱՆ Բ.Ի ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, “Ուրախութիւն եւ յոյս” Հովուական Սահմանադրութիւն, Եկեղեցի՝ ներկայ աշխարհիս մէջ, թիւ 49:
- 158- *Catéchèse* (18 Յունուար 1980), թիւ 5:
- 159- *Անդ*, թիւ 6:
- 160- *Catéchèse* (39 Յունիս 1980), թիւ 1:
- 161- *Catéchèse* (8 Ապրիլ 1981), թիւ 3:
- 162- *Catéchèse* (11 Օգոստոս 1982), թիւ 4:
- 163- Թուղթ Երջաբերական՝ “*Աստուած Սէր է*” (25 Դեկտեմբեր 2005), թիւ 5:
- 164- *Անդ*, թիւ 7:
- 165- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 22:
- 166- *Catéchèse* (14 Ապրիլ 1982), թիւ 1:
- 167- *Glossa in quatuor libros sententiarum Petri Lombardi*, IV, XXVI, 2 (Quaracchi 1957, p. 446).
- 168- JEAN PAUL II , *Catéchèse* (7 Ապրիլ 1982), թիւ 2:
- 169- *Catéchèse* (14 Ապրիլ 1982), թիւ 3:
- 170- *Անդ*:
- 171- Թուղթ Երջաբերական *Redemptor hominis* (4 Մարտ 1979), թիւ 10:
- 172- THOMAS D'AQUIN, *Somme Théologique*, II-II, q. 27, art. 1.
- 173- ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ, *Ընտանիք, ամուսնութիւն եւ “կատարուած միութիւն”* (26 Յուլիս 2000), թիւ 40:
- 174- JEAN PAUL II , *Catéchèse* (31 Հոկտեմբեր 1984), թիւ 6:
- 175- ԲԵՆԵԴԻԿՏՈՍ ԺԶ., Թուղթ Երջաբերական՝ “*Աստուած սէր է*” (25

- Դեկտեմբեր 2005), թիւ 8:
 176- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ.- *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 14:
 177- *Catéchèse* (11 Փետրուար Հոկտեմբեր 2015), թիւ 6:
 178- *Անդ:*
 179- *Catéchèse* (8 Ապրիլ 2015), թիւ 6:
 180- *Անդ:*
 181- ՎԱՏԻԿԱՆ Բ.Ի ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, “Ուրախութիւն եւ յոյս” Հովուական Սահմանադրութիւն, Եկեղեցին՝ ներկայ աշխարհիս մէջ, թիւ 51. “Թող ամէնքը լաւ գիտնան, թէ մարդկային կեանքն եւ անոր փոխանցումը չեն սահմանափակուիր այս աշխարհիս հորիզոնով եւ ո՛չ ալ հոն կը գտնեն իրենց լման տարածքը, իրենց լման նշանակութիւնը, այլ անոնք միշտ բաղդատուելու են մարդոց յաւիտենական ճակատագրին հետ”:
 182- Նամակ՝ ՄԱԿ.Ի միջազգային Համագումարի Ընդհանուր Քարտուղարին, ժողովուրդի եւ աճումի մասին (18 Մարտ 1994). Գիտելիքներ 17/1 (1994), էջ 750-751.
 183- JEAN PAUL II, *Catéchèse* (12 Մարտ 1980), թիւ 3:
 184- *Անդ:*
 185- Ծառ՝ Մանհիլայի մէջ ընտանիքներու հետ հանդիպումի մը ընթացքին (16 Յունուար 2015):
 186- *Catéchèse* (11 Փետրուար 2015), թիւ 2:
 187- *Catéchèse* (14 Հոկտեմբեր 2015):
 188- ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ ԱԻՍՏՐԱԼԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆԵՐՈՒ, Թողթ Հովուական *Don't Mess with Marriage*, 13 (24 Նոյեմբեր 2015), էջ 11:
 189- ՎԱՏԻԿԱՆ Բ.Ի ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, “Ուրախութիւն եւ յոյս” Հովուական Սահմանադրութիւն, Եկեղեցին՝ ներկայ աշխարհիս մէջ, թիւ 50.
 190- JEAN PAUL II , *Catéchèse* (12 Հոկտեմբեր 1980), թիւ 2:
 191- Տես՝ Առաքելական Նամակ *Mulieribus dignitatem* (15 Օգոստոս

1988), թիւ 30-31:

192- *Catéchèse* (7 Յունուար 2015):

193- Անդ:

194- *Catéchèse* (28 Յունուար 2015):

195- Անդ:

196- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 28:

197- *Catéchèse* (4 Փետրուար 2015):

198- Անդ:

199- ՎԱՏԻԿԱՆ Բ.Ի ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, “Ուրախութիւն եւ յոյս”
Հովուական Սահմանադրութիւն, Եկեղեցի՝ ներկայ աշխարհիս մէջ, թիւ
50:

200- Ե. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ ԼԱՏԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԵՒ
ՔԱՐԱՅԻՊ ԿՂԶԻՆԵՐՈՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆԵՐՈՒՆ, *Documento de
Aparecida* (25 Յունիս 2007), թիւ 457:

201- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 65:

202- Անդ:

203- Ծառ՝ Մանիլայի ընտանիքներուն հետ հանդիպումիս առթիւ (16
Յունուար 2015):

204- MARIO BENEDETTI, “*Te quiero*”, քաղուած՝ *Poemas de otros*-էն,
Պուենոս Այրէս, 1993, էջ 316:

205- *Catéchèse* (16 Սեպտեմբեր 2015):

206- *Catéchèse* (7 Հոկտեմբեր 2015):

207- ԲԵՆԵԴԻԿՏՈՍ ԺԶ., Թուղթ Շրջաբերական՝ “*Աստուած Մէր է*”
(25 Դեկտեմբեր 2005), թիւ 14:

208- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 11:

209- *Catéchèse* (18 Մարտ 2015):

210- *Catéchèse* (11 Փետրուար 2015):

211- *Վերջնական Տեղեկագիր*, 2015, թիւ 17-18:

212- *Catéchèse* (4 Մարտ 2015):

213- *Catéchèse* (11 Մարտ 2015):

- 214- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 9:
- 215- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., Ճառ "Երրորդ Տարիքի մասին Միջազգային Ծորումի" մասնակցողներուն (5 Սեպտեմբեր 1980):
- 216- *Վերջնական Տեղեկագիր, 2015*, թիւ 18:
- 217- *Catéchèse* (4 Մարտ 2015):
- 218- *Անդ:*
- 219- *Ճառ՝ տարեց անձերու հանդիպումին առթիւ* (28 Սեպտեմբեր 2014):
- 220- *Catéchèse* (18 Փետրուար 2015):
- 221- *Անդ:*
- 222- *Անդ:*
- 223- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 18:
- 224- *Catéchèse* (7 Հոկտեմբեր 18 2015):
- 225- *Տեղեկագիր Սիանդի, 2014*, թիւ 30:
- 226- *Անդ*, թիւ 31:
- 227- *Տեղեկագիր Սիանդի, 2015*, թիւ 56:
- 228- *Անդ*, թիւ 89:
- 229- *Տեղեկագիր Սիանդի, 2014*, թիւ 32:
- 230- *Անդ*, թիւ 33:
- 231- *Անդ*, թիւ 38:
- 232- *Վերջնական Տեղեկագիր, 2015*, թիւ 77:
- 233- *Անդ*, թիւ 61:
- 234- *Անդ:*
- 235- *Անդ:*
- 236- *Անդ:*
- 237- *Տեղեկագիր Սիանդի, 2014*, թիւ 26:
- 238- *Անդ*, թիւ 39:
- 239- ԻՏԱԼԻԱՅԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՑ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ, Եպիսկոպոսական Յանձնախումբ՝ ընտանիքի եւ կեանքի մասին: *Հովուական ուղղութիւններ*

- ամուսնությունն և ընտանիքի պատրաստությունն մասին (22 Հոկտեմբեր 2012), թիւ 1:
- 240- Ի Գ. ՆԱՏԻՈՍ ԼՈՅՈԼԱ, *Հոգևոր Կրթությունն*, Աթաքրութիւն 2:
- 241- *Անդ*, Աթաքրութիւն 5:
- 242- JEAN PAUL II, *Catéchèse* (27 Յունիս 1984), թիւ 4:
- 243- *Catéchèse* (21 Հոկտեմբեր 2015):
- 244- ՔԵՆԻԱՅԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ, *Message of Lent*, 18 Փետրուար 2015:
- 245- ՊԻՈՍ ԺԱ. Թուրթ Շրջաբերական *Casti connubii*, (31 Դեկտեմբեր 1930):
- 246- JEAN PAUL II, *Catéchèse* (4 Յուլիս 1984), թիւ 3, 6:
- 247- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 59:
- 248- *Անդ*, թիւ 63:
- 249- Հովուական Սահմանադրութիւն *“Ուրախութիւն և յոյս”*, Եկեղեցի՝ Աերկայ աշխարհիս մէջ, թիւ 50:
- 250- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 63:
- 251- *Տեղեկագիր Սիճնդի*, 2014, թիւ 40:
- 252- *Անդ*, թիւ 34:
- 253- *Cantique Spirituel*, B, XXV, 11, Oeuvres Complètes, éd. Cerf, Paris 1990, pp. 1353-1354.
- 254- *Տեղեկագիր Սիճնդի*, 2014, թիւ 44:
- 255- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 81:
- 256- *Անդ*, թիւ 78:
- 257- *Catéchèse* (24 Յունիս 2015):
- 258- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 83:
- 259- *Տեղեկագիր Սիճնդի*, 2014, թիւ 47:
- 260- *Անդ*, թիւ 50:
- 261- *Catéchèse* (5 Aout 2015):
- 262- *Տեղեկագիր Սիճնդի*, 2014, թիւ 51: Տես *Վերջնական Տեղեկագիր*

- 2015, թիւ 84:
- 263- *Տեղեկագիր Սիմոնի*, 2014, թիւ 48:
- 264- *Cf. Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus* (15 Օգոստոս 2015),
Préambule, III:
- 265- *Ibidem*.
- 266- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 82:
- 267- *Տեղեկագիր Սիմոնի*, 2014, թիւ 47:
- 268- *Catéchèse* (20 Մայիս 2015):
- 269- *Catéchèse* (24 Յունիս 2015):
- 270- *Catéchèse* (5 Օգոստոս 2015):
- 271- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 72:
- 272- *Անդ*, թիւ 73:
- 273- *Անդ*, թիւ 74:
- 274- *Անդ*, թիւ 75:
- 275- Տես՝ *Bulle Misericordiae Vultus*, թիւ 12:
- 276- *Քրիստոնէական Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ*, թիւ 2358: Տես *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 76:
- 277- *Անդ*:
- 278- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 76: Տես Հաւատոյ Վարդապետ-
ութեան Խորհուրդ, *Նկատառումներ միասեռականներու միութեան
օրինաւոր ճանաչման վերաբերեալ*, (3 Յունիս 2003), թիւ 4:
- 279- *Անդ*, թիւ 80:
- 280- *Անդ*, թիւ 20:
- 281- *Catéchèse* (17 Յունիս 2015):
- 282- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 19:
- 283- *Catéchèse* (17 Յունիս 2015):
- 284- *Անդ*:
- 285- *Քրիստոնէական Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ*, թիւ 958:
- 286- *Անդ*:
- 287- ՓՈՔՐԻԻԿՆ ՍՐԲՈՒՀԻ ԹԵՐԵԶԱ, *Վերջին գրոյցներ. Մայր Ազնէսի*

“Դեղին տետրակ”, 17 Յուլիս 1897: *Stu` Oeuvres Complètes*, éd. Cerf, Paris 1996, p. 1050. Այս հարցով՝ նշանակալից է սրբունի Թերեզայի մասին իր Քույր Մայրապետներուն վկայութիւնը այն խոստումին մասին, թէ այս աշխարհէն իր մեկնումը "վարդերու անձրեւ մը" պիտի ըլլայ" (Անդ, 9 Յունիս, էջ 1013):

288- JOURDAIN DE SAXE, *Libellus de principiis Ordinis predicatorum*, n. 93 - Monumenta Historica Sancti Patris Nostri Dominici, XVI, Rome 1935, p. 69.

289- *Քրիստոնէական Կաթողիկէ Եկեղեցոյ*, թիւ 957:

290- ՎԱՏԻԿԱՆԵԱՆ Բ. ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, *Լոյս Ազգաց* վարդապետական Սահմանադրութիւն Եկեղեցոյ մասին, թիւ 49:

291- Առաքելական Յորդոր “*Ուրախութիւն Աւետարանի*”, (24 Նոյեմբեր 2013), թիւ 222:

292- *Catéchèse* (20 Մայիս 2015):

293- ՎԱՏԻԿԱՆ Բ.Ւ ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, “*Ուրախութիւն եւ յոյս*” Հովուական Սահմանադրութիւն, Եկեղեցին՝ ներկայ աշխարհի մէջ, թիւ 17:

294- *Catéchèse* (30 Սեպտեմբեր 2015):

295- *Catéchèse* (10 Յունիս 2015):

296- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 67:

297- *Catéchèse* (20 Մայիս 2015):

298- *Catéchèse* (9 Սեպտեմբեր 2015):

299- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 68:

300- *Անդ*, թիւ 58:

301- Յայտարարութիւն *Gravissimum educationis*, քրիստոնէայ դաստիարակութեան մասին, թիւ 1:

302- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 56:

303- ERIC FROMM, *The Art of loving*, New York 1956, p. 54.

304- Թուղթ շրջաբերական *Laudato si* (24 Մայիս 2015), թիւ 115:

305- *Catéchèse* (15 Ապրիլ 2015):

- 306- Վերջնական Տեղեկագիր 2015, թիւ 13-14:
- 307- *De sancta virginitate*, 7,7. Patrologia Latina 40, 400.
- 308- *Catéchèse* (26 Օգոստոս 2015):
- 309- Վերջնական Տեղեկագիր 2015, թիւ 89:
- 310- Անդ, թիւ 93:
- 311- Տեղեկագիր Սինոդի, 2014, թիւ 24:
- 312- Անդ, թիւ 25:
- 313- Անդ, թիւ 28:
- 314- Անդ, թիւ 41, 43: Վերջնական Տեղեկագիր 2015, թիւ 70:
- 315- Անդ, թիւ 27:
- 316- Անդ, թիւ 26:
- 317- Անդ, թիւ 41:
- 318- Անդ:
- 319- Վերջնական Տեղեկագիր 2015, թիւ 71:
- 320- Անդ:
- 321- Վերջնական Տեղեկագիր 2014, թիւ 42:
- 322- Անդ, թիւ 43:
- 323- *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 34:
- 323- Անդ, թիւ 9:
- 324- Անդ, թիւ 9:
- 325- *Catéchèse* (24 Յունիս 2015):
- 326- Ներքող՝ Աորընտիր կարդինալներուն, 19 Փետրուար 2015, էջ 8:
- 327- Վերջնական Տեղեկագիր 2015, թիւ 51:
- 328- Տեղեկագիր Սինոդի 2014, թիւ 25:
- 329- ՅՈՎՎՀԱՆՆԷՄ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 84: Ծառեր կ'ընդգծեն թէ այս կացութիւններուն մէջ, գիտնալով եւ ընդունելով հանդերձ թէ Եկեղեցիին ընծայած "իբր քոյր եւ եղբայր" կենակցելու կարելիութիւնը կայ, նոյնիսկ եթէ մտերմական որոշ արտայայտութիւններ կը պակսին, սակայն "հաւատարմութիւնը կրնայ վտանգներու ենթարկուիլ եւ զաւակներուն բարիքը հարցական դառնալ"

(վսՏԻԿԱՆ Բ.Ի ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, “Ուրախություն եւ յոյս” Հովուական Սահմանադրություն, Եկեղեցի՝ Գերկայ աշխարհի մէջ, թիւ 51):

330- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 84:

331- *Տեղեկագիր Սինոդի 2014*, թիւ 26:

332- *Անդ*, թիւ 45:

333- ԲԵՆԵԴԻԿՏՈՍ ԺԶ.: *Խօսք՝ Ընտանիքներու Համաշխարհային Է. Հաղիպումի*, Միլանո, (2 Յունիս 2012), պատասխան թիւ 5:

334- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 84:

335- *Անդ*, թիւ 51:

336- Ո՛չ ալ առաւել եւս այն ինչին, որ կը հայի ս. խորհուրդի կարգապահութեան, քանի որ զանազանելով՝ կարելի է ճանչնալ, թէ տուեալ պարագայի մը մէջ ծանր յանցանք չկայ: Հոս կ'իրականանայ ինչ որ ուրիշ փաստաթուղթի մը մէջ հաստատած էի: Տեսնել՝ Առաքելական Յորդոր *Evangelii Gaudium* (24 Նոյեմբեր 2013), թիւ 44, 47 :

337- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 85:

338- *Անդ*, թիւ 86:

339- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 33:

340- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 51:

341- Տես՝ *Summa Theologica I-II*, q. 65, art. 3, ad 2. De Malo, q. 2, a. 2.

342- *Անդ*, ad 3.

343- *Անդ*, N. 1735.

344- *Ibid.* n. 2352. Տեսնել՝ CONGRÉGATION POUR LA DOCTRINE DE LA FOI, *Iura et bona*, sur l'euthanasie (5 Մայիս 1980), II: Յովհաննէս Պօղոս Բ., “ճիմնական տեսակէտը” քննադատելով, կը հաստատէր՝ թէ “անտարակոյս՝ հոգեբանական տեսակէտէն շատ բարդ եւ մութ կացութիւններ կրնան գոյութիւն ունենալ, որոնք կրնան մեղաւորին աճանակական պատասխանատուութեան վրայ իրենց ազդեցութիւնը գործել”: Առաքելական Յորդոր, “Հաշտութիւն եւ ապաշխարանք” (2 Դեկտեմբեր 1984), թիւ 17:

345-ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԲՆԱԳՐԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ, *Յայտարարութիւն ամուսնալուծեալ եւ վերամուսնացեալ անձերուն սուրբ հաղորդութեան վերընդունման մասին* (24 Յունիս 2000), թիւ 2:

346- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 85:

347- *Summa Theologica I-II*, q. 94, art. 4.

348-Ս. Թովմաս ուրիշ բնագրի մը մէջ, որ կը հայի կանոնի ընդհանուր եւ գործնական յատուկ զանազանումի ճանաչումին, կը հաստատէ թէ “այս երկու գիտակցումներէն եթէ մէկ հատը կայ, նախընտրելի է, որ ան յատուկ զանազանումի ճանաչումն ըլլայ եւ որ գործումին աւելի մօտ է”, THOMAS D’AQUIN, *Sententia libri Ethicorum*, VI, 6 (éd. Leonina, t. XLVII), p. 354.

349- *Ծառ՝ Եպիսկոպոսաց ԺԴ. Սինոդի ընդհանուր հաւաքին փակման առթիւ* (24 Հոկտեմբեր 2015):

350- *Նոր ականարկ մը բնական օրէնքին վրայ, բարոյական ընդհանրական չափանիշի մը որոնումով.* (2009), թիւ 59:

351-Կարգ մը պարագաներուն մէջ, հարցը կրնայ հայիլ նաեւ ս. խորհուրդներուն օժանդակութեան: Այս պատճառով, “կը յիշեցնեն քահանաներուն, թէ խոստովանարանը չարչարանքի սրահ մը ըլլալու չէ՛, այլ Տիրոջ ողորմածութեան վայր”։ Տես՝ Առաքելական Յորդոր *Evangelii Gaudium* (24 Նոյեմբեր 2013), թիւ 44: “Նմանապէս կը շեշտեն, թէ Ս. Հաղորդութիւնը “կատարելաներուն վերապահուած վարձատրութիւն մը չէ՛, այլ տկարներուն համար բարեգութիւն է եւ սնունդ է” (Անդ, թիւ 47):

352-Առաքելական Յորդոր *Evangelii Gaudium* (24 Նոյեմբեր 2013), թիւ 44:

353- *De catechizandis rudibus*, l, 14, 22, PL. 40, 327. Տես՝ *Առաքելական յորդոր Evangelii Gaudium* (24 Նոյեմբեր 2013), թիւ 193:

354- *Տեղեկագիր Սինոդի 2014*, թիւ 26:

355-Առաքելական յորդոր *Evangelii Gaudium* (24 Նոյեմբեր 2013), թիւ 44:

356- *Անդ*, թիւ 45:

357- Անդ, թիւ 270:

358- Bulla Misericordiae Vultus (11 Avril 2015), n. 12:

359- Անդ, թիւ 5, էջ 402:

360- Անդ, թիւ 9, էջ 405:

361- Անդ, թիւ 10, էջ 406:

362- Առաքելական Յորդոր *Evangelii Gaudium* (24 Նոյեմբեր 2013), թիւ 47:

363- Անդ՝ անյնը, թիւ 36-37:

364- Կարգ մը քահանաներ, գուցէ ճշմարտութեան հանդէպ հաւատարիմ մնալու խղճահարութեամբ, ապաշխարողներէն սրբագրուելու հաստատ խոստում մը կը խնդրեն եւ պապէս, բարեգթութիւնը կը թաքնուի մաքրագոյն համարուած արդարութեան մը ներքեւ: Այս մասին, կ'արժէ յիշել Յովհաննէս-Պօղոս Բ.ի ուսուցածը, երբ ան կը հաստատէր, թէ կրկին անկումի մը հաւանականութիւնը "չի վնասեր որոշումի մը հարազատութեան": (*Նամակ Կարդ. William W. Baum-ին, խիղճերու աշխարհին վերաբերեալ տարեկան դասընթացքին առթիւ, կազմակերպուած՝ Pénitencerie Apostolique-ի կողմէ, 22 Մարտ 1996, թիւ 5*): *Insegnamenti*, XIX, 1 (1996), էջ 589:

365- ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ, *Առանց մկրտութեան մեռնող մանուկներուն փրկութեան յոյսը* (19 Ապրիլ, 2007, թիւ 2):

366- *Bulla Misericordiae Vultus* (11 Avril 2015), n. 15:

367- ՎՃԻՌ *Apostolicam actuositatem*, n. 4, աշխարհականներուն առաքելութեան մասին:

368- Անդ:

369- ՎԱՏԻԿԱՆ Բ.ի ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, “Ուրախութիւն եւ յոյս” Հովուական Սահմանադրութիւն, Եկեղեցին՝ ներկայ աշխարհիս մէջ, թիւ 49:

370- Թուղթ Երջաբերական՝ *Աստուած սէր է*, (25 Դեկտեմբեր, 2005), թիւ 16:

371- Անդ, թիւ 39:

- 372- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., Յետ-սինոդական առաքելական յորդոր՝ *Աշխարհական քրիստոնեաները* (30 Դեկտեմբեր 1988), թիւ 40:
- 373- *Անդ*:
- 374- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 87:
- 375- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., Յետ-սինոդական առաքելական յորդոր՝ *Նուիրեալ Կեանք*, (25 Մարտ 1996), թիւ 42:
- 376- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 88:
- 377- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 57:
- 378- Մոռնալու չէ՛, որ Իր ժողովուրդին հետ Աստուծոյ Ուխտը՝ նշանաւոր կոչուած է (*Եզեք* 16, 8.60. *Ես.* 62, 5: *Ովս* 2, 21-22), իսկ Նոր Ուխտը՝ որպէս ամուսնութիւն ներկայացուած է (*Յայտ* 19, 7. *Եփս* 5, 25):
- 379- ՎԱՏԻԿԱՆԵԱՆ Բ. ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, *Լոյս Ազգաց* վարդապետական Սահմանադրութիւն Եկեղեցոյ մասին, թիւ 49:
- 380- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 11:
- 381- Նոյնը՝ *Homélie à l'occasion de l'Eucharistie célébrée pour les familles à Cordoba-Argentine* (Avrll 1987), n. 4.
- 382- *Տես՝ Gemeinsames Leben*, Muchen 1973, p. 18.
- 383- ՎԱՏԻԿԱՆԵԱՆ Բ. ՏԻԵԶԵՐԱԺՈՂՈՎ, *Decr. Apostolicam actuositatem*, n. 11, աշխարհականներուն առաքելութեան մասին:
- 384- *Catéchèse* (10 Յունիս 2015):
- 385- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 12:
- 386- Ծառ՝ *Ընտանիքներուն Տօնին եւ աղօթքի հսկումի առթիւ*, (26 Սեպտեմբեր 2015):
- 387- GABRIEL MARCEL, *Homo viator, prolégomènes à une métaphysique de l'espérance* (Aubier Edition Montaigne), Paris 1944, p. 63.
- 388- *Վերջնական Տեղեկագիր 2015*, թիւ 88:
- 389- ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊՕՂՈՍ Բ., *Familiaris consortio* (22 Նոյեմբեր 1981), թ. 44:

390- *Անդ*, թիւ 49:

391- Ընտանիքին ընկերային տարածքին մասին, տես՝ CONSEIL PONTIFICAL “JUSTICE ET PAIX”, *Compendium de la Doctrine Sociale de l’Eglise*, nn. 248-254.

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹԵՐՈՒ

ՍԻՐՈՅ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆԸ [1-7]	3	
ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ		
ԽՕՍՔԻՆ ԼՈՅՍԻՆ ՆԵՐՔԵԻ [8]	7	
ԳՆԻՆ ԵՒ ԿԻՆԴ [9-13]		8
ՋԱԻԱԿՆԵՐԴ ՈՐՊԷՍ ՋԻԹԱՏՈՒՆԿԵՐ [14-18]	11	
ՏԱՌԱՊԱՆՔԻ ԵՒ ԱՐԵԱՆ ՈՒՂԻ ՄԸ [19-22]	15	
ՁԵՌՔԵՐՈՒԴ ՎԱՍՏԱԿԸ [23-26]	17	
ՈՂՋԱԳՈՒՐՈՒՄԻՆ ՔԱՂՑՐՈՒԹԻՒՆԸ [27-30]	19	
ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ		
ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԻՐՈՂՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՄԱՐՏԱՀՐԱԻԷՐՆԵՐԸ [31]	22	
ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԱՅԺՄԵԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ [32-49]	22	
ՄԻ ՔԱՆԻ ՄԱՐՏԱՀՐԱԻԷՐՆԵՐ [50-57]	39	
ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ		
ՅԻՍՈՒՍԻՆ ՈՒՂՂՈՒԱԾ ԱԿՆԱՐԿԸ ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԿՈՉՈՒՄԸ [58-60]	46	
ՅԻՍՈՒՍ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԾՐԱԳԻՐԸ ԵՏ ԱՌՆԵԼՈՎ, ՋԱՅՆ Կ'ԱՄԲՈՂՋԱՅՆԷ [61-66]	47	
ԸՆՏԱՆԻՔԸ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹԵՐՈՒՆ ՄԷՋ [67-70]	51	
ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ Ս. ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ [71-75]	53	

ՍԵՐՄԵՐ ԲԱՆԻՆ ԵՒ ԹԵՐԻ	
ԿԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ [76-79]	58
ԿԵԱՆՔԻ ՓՈՒՍԱՆՑՈՒՄԸ ՈՒ	
ՓՈՔՐԵՐՈՒՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ [80-84]	60
ԸՆՏԱՆԻՔՆ ՈՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆ [85-88]	63

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ
ՍԷՐԸ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ [89] 66

ՄԵՐ ՀԱՆԱՊԱԶՕՐԵԱՅ ՍԷՐԸ [90]	66
<i>Համբերությունը</i> [91-92]	67
<i>Ծառայամատուցման կերպ</i> [93-94]	69
<i>Սէրը չի՛ նախանձիր</i> [95-96]	69
<i>Առանց ցուցամոլության եւ ինքնագովության</i> [97-98]	71
<i>Սիրալիրություն</i> [99-100]	72
<i>Անջատում</i> [101-102]	74
<i>Առանց ներքին բռնության</i> [103-104]	75
<i>Ներումը</i> [105-108]	77
<i>Խնդակցիլ ուրիշներուն հետ</i> [109-110]	79
<i>Սէրը ամէն ինչի արդարացում կը գտնէ</i> [111-113]	80
<i>Սէրը կը վատահի</i> [114-115]	82
<i>Սէրը կը յուսայ</i> [116-117]	83
<i>Սէրը ամէն բանի կը համբերէ</i> [118-119]	84
ՄԵԾՆԱԼ ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ՍԻՐՈՅ ՄԷՋ [120-122]	86
<i>Ամբողջ կեանքը՝ միատեղ</i> [123-125]	87
<i>Ուրախություն ու գեղեցկություն</i> [126-130]	89
<i>Ամուսնանալ՝ սիրելով</i> [131-132]	92
<i>Ծագող եւ աճող սէրը</i> [133-135]	94
<i>Երկխօսությունը</i> [136-141]	96
ԿՐՔՈՏ ՍԷՐ ՄԸ [142]	100
<i>Յուզումներու աշխարհը</i> [143-146]	101
<i>Աստուած իր զաւակներուն ծաղկումը</i> <i>կը սիրէ</i> [147-149]	103

<i>Սիրոյ սեռային չափանիշները</i> [150-152]	105
<i>Բռնություն և չարաշահություն</i> [153-157]	106
<i>Ամուսնություն և կուսություն</i> [158-162]	110
ՍԻՐՈՅ ԿԵՐՊԱՐԱՆԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ [163-164]	114

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԲԵՂՈՒՆ ԴԱՐՁՈՂ ՍԷՐԸ [165]	117
---	-----

ՆՈՐ ԿԵԱՆՔ ՄԸ ԸՆԴՈՒՆԻԼ [166-167]	117
<i>Սէրը՝ յիշանալու սպասումին մէջ</i> [168-171]	119
<i>Սէր՝ ճօր ու մօր</i> [172-177]	121
ԱԻԵԼԻ ԲԵՂՈՒՆ ԾՆՆԴԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ [178-184]	126
<i>Մարմինը անատի ունեւալ</i> [185-186]	131
ԿԵԱՆՔԸ՝ ԸՆԴԱՐՁԱԿՈՒԱԾ ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԾՈՅԻՆ ՄԷՋ [187]	133
<i>Զաւակներու միջեւ</i> [188-190]	133
<i>Տարեց անձերը</i> [191-193]	135
<i>Ըլլալ եղբայրներ</i> [194-195]	137
<i>Մեծ սիրտ մը</i> [196-198]	139

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԿԱՐԳ ՄԸ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ [199]	141
---	-----

ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԸ ՔԱՐՈՋԵԼ ԱՅՍ ՕՐԵՐՈՒՆ [200-204]	141
ԽՕՍԵՑԵԱԼՆԵՐԸ ԱՌԱՋՆՈՐԴԵԼ ՊՍԱԿԻՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂԻՒՆ ՎՐԱՅ [205-211]	145
<i>Հանդիսութեան պատրաստութիւնը</i> [212-216]	151
ԸՆԿԵՐԱԿՑԻԼ ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՆ ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ [217-222]	154
<i>Եկամտի քանի մը աղբիւրներ</i> [223-230]	159
ԼՈՒՍԱԲԱՆԵԼ ՏԱԳՆԱՊՆԵՐԸ, ԱՆՁԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԴՅՈՒՄԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ [231].....	165

<i>Տազնապնդում մարտահրաւիրող [232-238]</i>	166
<i>Հին խոցեր [239-240]</i>	171
<i>Խզումներէն եւ ամուսնալուծումներէն ետք</i>	
<i>միատեղ մնալ [241-246]</i>	172
<i>Կարգ մը բարդ կացութիւններ [247-252]</i>	177
ԵՐԲ ՄԱՀԸ ԿԸ ԽՈՑԷ ԻՐ ԽԱՅԹՈՑՈՎ [253-258]	180

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹՆԵՐՈՐԳ
ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒՆ ԳԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ
ԶՕՐԱՑՆԵԼ [259] 185

ՈՒ՞Ր ԵՆ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԸ [260-262]	185
ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ	
ԿԱԶՄԱԻՈՐՈՒՄԸ [263-267]	187
ՊԱՏԻԺԻՆ ԱՐԺԷՔԸ ՈՐՊԷՍ ԴՐԴԻՉ ՈՒԺ [268-270]	190
ՀԱՄԲԵՐԱՏԱՐ ԻՐԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆ [271-273]	192
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ՝ ՈՐՊԷՍ	
ԳԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՎԱՅՐ [274-279]	194
ԱՅՈ՛՛, ՍԵՌԱՅԻՆ ԳԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ [280-286]	199
ՀԱԻԱՏՔԸ ՓՈՒՍԱՆՑԵԼ [287-290]	204

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԳ
ԴԻԻՐԱԲԵԿՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑԻԼ,
ԶԱՅՆ ԶԱՆԱԶԱՆԵԼ ԵՒ ԻՐԱՑՆԵԼ [291-292] 209

ԱՍՏԻՃԱՆԱԻՈՐՈՒՄԸ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆԻՆ ՄԷՋ [293-295]	210
"ԱՆԿԱՆՈՆ" ԿՈՉՈՒԱԾ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ	
ԶԱՆԱԶԱՆՈՒՄԸ [296-300]	213
ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԳԱՏՈՒՄԻՆ	
ՄԵՂՄԻՉ ՊԱՐԱԳԱՆԵՐԸ [301-303]	218
ՉԱՓԱՆԻԾՆԵՐՆ ՈՒ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒՄԸ [304-306]	220

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳԹՈՒԹԵԱՆ ՏՐԱՄԱԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ [307-312]	223
---	-----

ԳԼՈՒԽ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԵՒ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՀՈԳԵԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ [313]	228
---	-----

ԳԵՐԲՆԱԿԱՆ ՀՈՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՀՈԳԵԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ [314-316]	228
--	-----

ՄԻԱՏԵՂ ԱՂՕԹՔ՝ ԶԱՏԿԱԿԱՆ ԼՈՅՍԻՆ ՏԱԿ [317-318]	230
--	-----

ԲԱՑԱՐՁԱԿ ԵՒ ԱԶԱՏ ՍԻՐՈՅ ՀՈԳԵԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ [319-320]	232
--	-----

ԶԳՈՒՇԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ, ՄԽԻԹԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՔԱԶԱԼԵՐԱՆՔԻ ՀՈԳԵԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ [321-325]	233
--	-----

<i>Աղօթք ստ Ս. Ընտանիքն</i>	237
-----------------------------------	-----

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆ	239
----------------------	-----

ՑԱՆԿ ՆԻԻԹԵՐՈՒ	259
---------------------	-----

